

ISSN 2520-2634
eISSN 2520-2650
Индекс 75874; 25874

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

«Педагогикалық ғылымдар» сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия «Педагогические науки»

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Educational Sciences

№2 (59)

Алматы
«Қазақ университеті»
2019

ХАБАРШЫ

«Педагогикалық ғылымдар» сериясы №2 (59) маусым

ISSN 2520-2634
eISSN 2520-2650
Индекс 75874; 25874

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Куәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Мухатаева Д.И., PhD, аға оқытушы (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мыңбаева А.Қ., п.ғ.д., профессор, ғылыми редактор (Қазақстан)

Булатбаева А.А., п.ғ.д., профессор м.а., ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Айтбаева А.Б., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Таубаева Ш.Т., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Алғожаева Н.С., п.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Аринова Б.А., п.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)

Ахметова Г.К., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Исаева З.А., п.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Трапицын С.Ю., п.ғ.д., профессор (Ресей)

Тайсум Э., PhD (Ұлыбритания)

Христозова Г., п.ғ.д., профессор (Болгария)

Римантас Жельвис, хабил. д., профессор (Литва)

Хусейн Хусни Бахар, PhD, профессор (Түркия)

Пепа Митева, PhD, асс. профессор (Болгария)

Акшалова Б.Н., ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Махамбетова Ж.Т., психология магистрі (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Ертаргынқызы Динара, PhD, аға оқытушы (Қазақстан)

Педагогикалық ғылымдар сериясы – білім беру әдіснамасы мен тарихы, психологиялық-педагогикалық зерттеулер, кәсіби білім беру, салыстырмалы педагогика, білім беру менеджменті, инклюзивті білім беру, жоғары оқу орындарын инновациялық дамыту, тәрбие теориясы мен әдістемесі, пәндерді оқыту әдістемесі бағыттарын қамтиды.

**КАЗАК
УНИВЕРСИТЕТІ**
Б А С П А У Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова

Телефон: +7 747 125 6790

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева

Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

ИБ № 12965

Пішімі 60x84 $\frac{1}{8}$. Көлемі 0 б.т. Офсетті қағаз.

Сандық басылыс. Тапсырыс № 5198. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2019

2016 жылға дейін ISSN 1563-0293

1-бөлім
**ТАРИХ.
ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ
ӘДІСНАМАСЫ**

Section 1
**HISTORY.
METHODOLOGY
OF MODERN EDUCATION**

Раздел 1
**ИСТОРИЯ.
МЕТОДОЛОГИЯ СОВРЕМЕННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Әлқожаева Н.С.¹, Қойбекова Г.А.²

¹педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, e-mail: nalgozhaeva@mail.ru

²магистрант, e-mail: arsha7777@mail.ru

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

**АУТИЗМ СИНДРОМДЫ БАЛАЛАРМЕН
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ТАРИХЫ**

Бұл мақала аутизм синдромды балалармен педагогикалық жұмыс жүйесіне арналған. Мұндай диагноздағы балалар қазіргі кезде көптеп кездесіп жатыр, сол себептен де оны ерте кезден анықтап, педагогикалық-психологиялық жұмыс жасалу керек. Сондықтан да ол үшін арнайы құрылғылар бар, олар өздеріне дұрыс қызмет көрсетуді қажетсінеді.

Тиімді әдістерді қолдану олардың емделуіне кететін уақытты да және кететін қаржыны да үштен бір бөлікке азайтады. Бұл мәселені зерттеуші Конни Вонг тіпті кейбір әдістер тиімді болып көрінгенімен олардың нақты қандай нәтиже беретінін білмейміз, сондықтан да әдіс таңдауда аса жауапты болу керек, – дейді.

Аутизм синдромды балаларға тән қасиеттің бірі – олардың сөйлеу кемістігі, бұл олардың негізгі ерекшеліктерінің бірі, демек олардың қарым-қатынас жасау барысында ол айқын көрінеді. Яғни оларда қарым-қатынас жасау қызметінің бұзылуы негізгі көрсеткіш болып табылады, болашақта осы тұрғыдан жұмыс жасауы тиіс деп санаймыз. Педагог-психологтармен қатар бұған логопед мамандары аса қажет.

Түйін сөздер: аутизм, аутизм синдромы, педагогикалық әдістер, диагноз, ерекшелік, жіктеу, сенсорлық интеграция және т.б.

Algozhayeva N.¹, Koybekova G.²

¹Candidate of Pedagogical Sciences, Acting professors, e-mail: nalgozhaeva@mail.ru

²master student, e-mail: arsha7777@mail.ru

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

**History of Pedagogical Work
with Children with Autism Syndrome**

The article deals with the peculiarities of working with children with autism syndrome. Today, children with such diagnoses are often met, so we need to identify them earlier. For this purpose we have special tools, such children need special services.

Effective methods reduce the costs associated with supporting a person with autism by two-thirds. "Some methods may seem to be advanced technologies, but in reality we just do not know their shortcomings and problematic aspects, so we need to choose carefully", - says researcher Connie Wong.

Among the characteristic signs of early childhood autism, speech disorders, which reflect the main specificity of autism, take a great place, namely, the unformativeness of communication behavior. In children with autism, first of all, the development of the communicative function of speech and communicative behavior as a whole is disrupted. Therefore, speech therapists are needed.

The article discusses the historical aspects of the development of psychological and pedagogical science for working with children with a diagnosis of autism.

Key words: autism, autism syndrome, pedagogical methods, diagnosis, specificity, classification, sensory integration, etc.

Алгожаева Н.С.¹, Қойбекова Г.А.²

¹кандидат педагогических наук, и.о. профессора, e-mail: nalgozhaeva@mail.ru

²магистрант, e-mail: arsha77777@mail.ru

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

История педагогической работы с детьми с синдромом аутизма

В статье рассматриваются особенности работы педагога с детьми с синдромом аутизма. В настоящее время увеличилось количество детей с таким диагнозом, поэтому актуально определение диагноза на ранней стадии. Далее очень необходима и важна работа педагога-психолога с такими детьми. Для этого в науке и практике накоплен специальный инструментарий, дети нуждаются в особенных для них услугах.

В действительности эффективные методы уменьшают затраты, связанные с поддержкой человека с аутизмом, на две трети. Исследователь Конни Вонг считает, что некоторые методы могут показаться эффективными технологиями, но в действительности мы просто пока не знаем их недостатков и проблемных аспектов, поэтому необходимо тщательно подбирать методы.

Среди характерных признаков раннего детского аутизма большое место занимают нарушения речи, которые отражают основную специфику аутизма, а именно, несформированность коммуникативного поведения. У детей с аутизмом, прежде всего, нарушено развитие коммуникативной функции речи и коммуникативного поведения в целом. Поэтому здесь и нужны логопеды.

В статье рассмотрены исторические аспекты развития психолого-педагогической науки по работе с детьми с диагнозом аутизм.

Ключевые слова: аутизм, синдром аутизма, педагогические методы, диагноз, специфика, классификация, сенсорная интеграция и др.

Кіріспе

Жалпы алғанда педагог-психологтың қызмет түрі әрқилы. Соның ішінде мүмкіндігі шектеулі, әртүрлі диагноздағы балалармен педагогикалық-психологиялық жұмыс атқарады. Біз мақалада аутизм синдромына шалдыққан балалармен жұмыс жүйесін қарастырдық.

Соңғы кезде қоғамда көрініс беріп жатқан ауру түрі өте көп болып жатыр, соның бірі аутизм. Аутизм (гр. *autos* – өзім) – тұлғаның қоршаған ортадан оқшаулануы, өзімен-өзі болуы, сонымен қатар іштей уайымға түскендегі адамдардың көңіл-күйінің сипатын береді. Бұл ұғымды Э. Блэкер 1912 жылы адамдардың іс-әрекеттерге тәуелділігінің шамалы аффективтік аумағының айрықша түрін айқындау барысындағы және де ішкі эмоциялық қажеттіліктерімен реттелетін сипатын анықтау барысында ендірген.

Зерттеудің мақсаты: аутизм синдромды балалармен психологиялық-педагогикалық жұмыс жасаудың тарихи кезеңдерін ашу.

Зерттеудің әдістері: зерттеуде тарихи-деректік, хронологиялық, салыстырмалы-педагогикалық амал тұлғалар және тарихи талдау әдістері қолданылды: статистикалық мәліметтер, медициналық-биологиялық, психологиялық-педагогикалық.

Аутизмге ұшыраған балалардың көру арқылы есте сақтау қабілеттері жоғары болады, сол себептен мұндай балаларға көбінесе негізінде демонстрация әдісін қолдану ұсынылады. Сондай-ақ, бұл балалар математика, музыка бойынша аса дарынды және де бірнеше тілдерді тез меңгере алады. Көптеген белгілі тұлғалардың жас кездерінде аутизм синдромына шалдыққаны белгілі, ауруға шалдыққандарымен олардың өз мақсаттарын еш кедергісіз жүзеге асыра алды. Аутизмге шалдыққан балаларға тән қасиеттер әдеттегі жастан кейінірек байқалады. Яғни сол себепті, аутизм синдромы бар балалар арнайы интернаттарда емес, отбасы жағдайында тәрбиеленулері тиіс дейді, ғалым Е.А. Янушко (Янушко, 2004).

Статистикаға сүйенсек дүниежүзі бойынша аутизм ауруымен ауыратын адамдар саны 65 миллионнан асады. Біздің елімізде де аутизм синдромына шалдыққан балалардың саны күрт өсуде (Азанбекова и др., 2016).

Сонымен аутизм синдромы – бала дамуындағы ерте жас кезеңіндегі ауытқушылықтың ауқымды түрі, бұл дерт әлеуметтік қоршаған ортамен қарым-қатынас орнатудың болмауын білдіреді. Қазіргі кезде бұл аурудың пайда болуының нақты себептері толығымен айқындалмаған, дегенмен де көптеген ғалымдар өз зерттеулерінде аутизмнің туындау себепін,

біріншіден, орталық жүйке жүйесінің бұзылуымен байланыстырады, екіншіден, тұқымқуалаушылық фактор және аутизм балалардың ми қабатында органикалық зақымдалу да жиі кездеседі екен.

Сонымен: тұқымқуалаушылық хромосома-лық өзгерістер, зат алмасу өзгерістері, анасының жүктілік кезінде және туу кезіндегі алған жарақаттары, нейро инфекциялар т.б. жағымсыз әсерлер аутизмнің туындау себептері ретінде айқындалып отыр.

Дүниежүзі бойынша аутизм өзіндік белгілеріне байланысты: – F84.0. – бұл бала аутизмі (аутистік бұзылыстар, бала аутизмі, бала психозы, Каннер синдромы); F84.1. – бұл А типтік аутизм (атиптік бала психозы, аутизм белгілері бар ақыл-ой дамуының кешеуілденуі енеді); F84.2. – Ретта синдромы – бұл негізінен қыз балаларда тұқымқуалаушылықпен берілетін психоневрологиялық дерт; F84.3. – ерте бала жастағы басқа да дезинтегративтік бұзылыстар (бала деменциясы, дезинтеграциялық психоз, Геллер синдромы, симбиотикалық психоз); F84.4. – ақыл-ой дамуының кешеуілденуімен және стереотиптік қимылдармен үйлескен гипербелсенді бұзылыс; F84.5. – аспергер синдромы (аутистік психопатия, бала жастағы шизоидтік бұзылыстары); F84.8. – дамудың басқа да бұзылыстары болып жіктеледі (Мамйчук, 2007).

Тарихи шолу

Алғаш рет 1960-1970 жылдарда ғана АҚШ пен Батыс Еуропа елдерінде аутизм синдромы бар балаларға арналған арнайы көмек көрсету орындары ашылып, кеңес беру жүзеге асырыла бастады. Оған дейін 1920 жылы Еуропада Дания қаласында аутизмі бар балаларға арналған алғашқы мектеп ашылып, оқытылған. Мұндай орындар аутизмге шалдыққан балаларды ерекшеліктеріне сай оқытып, тәрбиелеп, дамыту жұмыстары жүргізілген.

Аутизм синдромды балалардың әлеуметтік тұрғыдан жетілдірілуі көп жағдайда, оның отбасының әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық қолдауына тікелей байланысты. Демек, балаға қатысты мәселелерді дер кезінде анықтап, оған дәрігерлер, психологтар, педагог-дефектологтар, әлеуметтік қызметкерлер, әлеуметтік педагогтар т.б. тарапынан көрсетілетін көмектер және қолдауды ерте жастан қажет болған уақытта көрсету және ата-аналардың қолдауы, келісімі, әртүрлі жаттығуларды үйден қайталауы негізінде ғана нәтижелі әрекетке ие болады.

Аутизм балалар өздерінің мүмкіндіктеріне және мінез-құлықтарының ерекшеліктеріне сай, жалпы білім беру бағдарламаларымен бірге арнайы (коррекциялық) білім беру ұйымдарының бағдарламалары бойынша оқытылып, тәрбиеленеді, бірақта медициналық көмек көрсетіліп, емдеу процедуралары бірге жүруі тиіс.

Қазіргі кезде мұндай балаларды ауру немесе ауыратындардың қатарына жатқызбай, оның дамуы мен білім алуында белгілі бір жайлы жағдай мен әдіс-тәсілді қажет ететін «өзгеше бала» деп санау қабылданған.

Германия, АҚШ, Жапония, Швеция елдерінің психиатр мамандарының пікірінше 10000 баланың 4-тен 26-ға дейінгі жиілікте жас балалардың аутизм синдромына шалдығатыны анықталды. Осы және басқа да елдердің мамандарының ізденісімен бұл балаларды оқыту ТЕЕСН, Монтессори, Вальдорф, Т. Питерс және т.б. бағдарламаларына сай түзетушілік-педагогикалық әдістер негізінде жұмыс жасайды.

Аутизм синдромды балалардың клиникалық сипаты олардың барлық нәрседен оқшау қалулары, қарым-қатынасқа түсе алмаулары, басқа адамдарды және заттарды байқамауы, еліктеу сезімдерінің болмауы, комфорт және дискомфортқа қатынастары және де бірқалыпты (тұйық) мінез-құлықтарымен ерекшеленеді (Kanner, 1943)[4]. Өзіміз көріп отырғандай мұндай балалар медициналық тұрғыдан ауыру болып есептелгенімен негізінен өзіндік ерекшеліктері бар балалар болып табылады. Сондықтан да олармен жұмыс жасаудың өзі аса кәсібилікті және жауапкершілікті қажет етеді, олай болмаған жағдайда олар шын мәніндегі ауыр науқас иесіне айналады. Демек, олармен жұмыс жасаудың өзіндік амал-тәсілдерінің ерекшеліктері бар.

Бұл мәселені қарастырып жүрген ғалымдардың пікірінше төмендегідей бірнеше әдістер қолданылуы керек (негізінен 27 әдісті ұсынған біз соның біршамасына тоқталамыз):

– антецеденттік негіздегі бақылаудың болуы. Антецедент ұғымы – мінез-құлықтың қолданбалы талдамы (АВА), яғни ол өз кезегінде іс-әрекетті ынталандыруға ықпал етеді;

– когнитивті-іс-әрекеттің қатысуы (когнитивтік-іс-әрекеттік (поведенческая) психотерапия). Яғни, бақылаудың ережеге сай жүруі, яғни әрекеттегі өзгерістерді көру.

– дифференциалды ынталандыру, дұрыс емес іс-әрекеттерді түзету, оны жағымды, қажетті әрекетке айналдыру. Ынталандыру: а) бала іс-әрекетті дұрыс жасағанда; б) бала мүлдем

жат әрекеттен тыс жағымды әрекет жасағанда; в) тіпті бала ешқандай жаман, жақсы іс-әрекет жасамағанда да;

– баланы дискреттік жағдайда (дискретных ситуациях) оқыту әдісін қолдану. Бір жаттықтырушы/маман және бір оқушы/клиент арасындағы нақты бір дағдыны немесе қасиетті үйретуді қолдану;

– физикалық салмақты ауқымды жасау арқылы мәселе тудыратын әрекеттерді төмендету;

– функционалды коммуникация тренингі. Бұл алдыңғы әдістерді таңдау негізінде кешенді қолдану арқылы олардың қарым-қатынасын реттеуге бағытталады;

– үлгілеу (моделирование), бұл дұрыс іс-әрекетті демонстрациялау, яғни олардың іс-әрекетін имитациялау арқылы дұрыстығына көз жеткізу;

– табиғи заңдылықтың орын алуы, жағдаятты негізге ала отырып, баланы күн тәртібіне үйрету, баланың қызығушылығын арттыру соған сай марапаттау жұмысы;

– балаға ата-аналармен бірлесе отырып ықпал ету, яғни ата-аналар балаларының ерекшеліктеріне сай оқыту және тәрбиелеуге жеке ықпал етеді, бірақ олардың үйде және қоғамдық ортада жасайтын әрекетіне сай қимыл жасауларына байланысты бағдарлама негізінде іс-әрекет жасайды;

– олардың құрдастары арқылы ықпал ету, қалыптағы бала өзімен жасты балалардың әрекетін жақсы біледі және соған сай аутист балаларға үлгі бола алады, бірақ қалыпты балалардың аутист балалармен жұмыс қарым-қатынаста болуын арнайы мамандар қадағалап, бағыт-бағдар беріп отырулары қажет;

– кілттік реакция тренингі, мұнда арнайы белгілер, сигналдарға баланың реакциясын бақылау және оны қажет болған жағдайда реттеу;

– ым-ишара, сыбырлау, көрсету арқылы ойды жеткізу (подсказки). Вербалды, ым-ишара, дене қозғалыстары арқылы үлкендердің немесе құрдастарының дұрыс іс-әрекет жасауларына көмек көрсету арқылы дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік тудырады;

– арнайы сценарий құрастыру, яғни, дұрыс әрекеттерді вербалды, жазбаша сипаттау және оны баланың дағдысы қалыптасқанша қайтақайта жаттықтыру;

– өз әрекетін басқаруға үйрету, мұнда баланы жасау керек және жасауға болмайтын әрекеттерді ажыратуға үйрету. Өзінің жасаған нәрселерін қағаз бетіне түсіріп, дұрыс және

дұрыс емес жасаған іс-әрекеттерін айқындауға дағдыландыру және әрбір дұрыс жасаған әрекеттеріне сай марапат көрсету;

– әлеуметтік тәжірибе/оқиға, мұнда әлеуметтік оқиғаны сипаттап, ондағы дұрыс, дұрыс емес әрекеттерді талдау. Әлеуметтік оқиғалар қысқа болып кездеседі, сондықтан бұл балаларға тиімді және талдау барысында суреттер, сөздер арқылы көмек көрсету;

– әлеуметтік дағдылар тренингін жүргізу. Бұл жеке немесе топпен де жүргізіледі. Мұнда олардың көңіл-күйлерімен жұмыс жасалады. Яғни, адамдармен танысу, бір-бірімен әлеуметтік дағдылар бойынша пікір алмасуға дағдыландыру (Wing, 1992) [5]. Міне, өзіміз байқағандай аутизм синдромы бар балалардың әрбір іс-әрекеті реттеліп, түзетіліп отыруы және соған сай ынталандырылып, марапатталып отыруы тиіс екен. Біздің ойымызша, тіпті қалыпты адамдардың жақсы істері ынталандырылып отырса, болашақта оның іс-әрекетінен жетістік көре аламыз.

Нәтижелер және талдау

Аутизм синдромы бар балаларды оқыту және тәрбиелеуде жаңа технологияларды қолдану маңызды, өйткені оларда оқу материалын визуалды түрде елестете алу қабілеті қалыптасып, дамиды. Оларға ақпаратты жайдан, күрделіге қарай ұстанымына сай беру де маңызды және де ақпаратты көрнекі түрде демонстрациялау қандай іс-әрекет болсын оны әсерлі етіп көрсетеді. Өз кезегінде бұл арнайы оқытуға да ықпал етеді. Көпшілік жағдайда арт терапияны қолдану тиімді ықпал етеді. Қазіргі кездегі заманауи құралдар, диагностикалық әдістер және технологияларды қолдану баланың, соның ішінде аутист баланың қызығушылығын оятады. Бұл технологиялар аутист балаға сол кездегі өзінің функциясын анықтап, сол кезде пайда болатын объективті қиындықтарды анықтап, оларды қолжетімді тәсілмен жеңуге көмектеседі.

Сонымен қатар мұндай балалардың ерекшелігіне қарай физикалық және сөйлеу терапияларын да қолданған тиімді. Баланың оқшау қалуы, оның мақсатсыз жоғалуын және қорқыныш сезімін жою үшін анималотерапия әдісінің де (арнайы үйретілген иттер, аттар және дельфиндер) ықпалы зор. Бұл терапияны қолдану барысында мысалы дельфиндерден бөлінетін жоғары жиілікті, солардың әсерінен баладан бақыт гармондары бөлінеді және гармондар

ми қызметіне әсер етіп, баланың көңіл-күйін жақсартады (Саенко, 2006) [6].

Демек, аутизмді бар балалармен жұмыс жүргізу барысында жоғарыда көрсетілген, тәжірибеде тексерілген түрлі технологияларды қолдану – баланың сауығуына жан-жақты мүмкіндік береді және ең алдымен баламен қарым-қатынас орнату жеңілдейді, қызығушылықтары артып өмірге құлшынысы артады. Түзету-оқыту процесінде әртүрлі технологияларды қолдану бала ағзасының компенсаторлы мүмкіндіктерін белсендендіреді, ауытқушылықтарды жеңуге оның алдын алуға мүмкіндіктер туғызады. Осы компенсаторлы мүмкіндіктер негізінде өзіндік ерекшелігі бар балалардың қабылдаудың сақталған түрін жүзеге асыру және баланың психикалық функцияларын дамыту қолайлы жүзеге асады.

Бұл мәселеге ғалым Е. Блейлер «шынайылықты жоққа шығару, тәжірибеден алшақтау» (Блейлер, 1920) [7] деп қарастырса, кейінірек В.П. Осипов аутизмді «аурулардың сыртқы әлеммен бөлу» (Осипов, 1931) [8] деген болса В.А. Гиляровский «өзіндік «Меннің» санадағы бұзылысы мен қоршаған ортаға қатынасының

бұзылысы» (Гиляровский, 1954) [9] деп қарастырған.

Аутизм диагнозы бар балалардың сөйлеуін, қарым-қатынасын, психикалық процестерін «Ойын технологиясы» арқылы да емдеуге болады, мұнда негізінен ойын элементтерін қолдану арқылы дұрыс дағдыларды қалыптастыру көзделеді. Ауқымды оқыту әдістемесі бойынша аутизмді бар балалардың есте сақтау қабілеттері дамытылады. Ал, сенсорлы интеграциялау әдісі негізінде аутизмді бар балалардың қоршаған ортамен байланысы қалыптастырылады. Келесі, ақпараттық технологияны қолдану әдісінде «Дэльта – 142,1» тренажеры қолданылады, мұнда аутизм синдромы бар баланың сөйлеу тілін жаттықтырады. Аутист бала өзіндік әлемі бар, қоршаған ортаға өзіндік көзқараспен қарайтын бала, сондықтан да оларды оқыту, тәрбиелеу мәселесі ерекше мәнге ие деп қарастырады бір топ зерттеушілер (Никольская, 2016) [10].

Сонымен, аутист балаларды анықтаудың кезеңдері бойынша оларды анықтау мен жұмыс жасаушыларға тоқталар болсақ, ол төмендегі кестеден анық байқалады (кесте).

Кесте – Аутист балаларды анықтаудың кезеңдері бойынша оларды анықтау мен жұмыс жасаушылар

№№	Жас ерекшеліктері	Сатылары	Жұмыс жасаушылар
1	- жаңа туған бала-1-2 ай; – нәрестелік шақ 1 айдан- 1 жасқа дейін; - ерте сәбилік шақ 1-3 жас; - мектепке дейінгі балалық шақ 4-7 жас	Алғашқы саты	-отбасылық дәрігер (гинеколог, акушер, педиатр картасына жазылған анықтамаларды талдау); - ата-анасының айтуы бойынша; - балабақшадағы бақылау
2	- бастауыш мектеп 7-10 жас; - жеткіншек жас 10-15 жас;	Негізгі саты	- сынып жетекшісі; - пән мұғалімдері; - мектеп психологі; - әлеуметтік педагог - ата-ана т.б.
3	- жасөспірімдік шақ 14-17 жас; - мектептен кейінгі 3-5 жыл	Соңғы саты	- невропатолог; - әлеуметтік жұмыскерлер; - құқық қорғау қызметкерлері; - ата-ана.

Өзіміз көріп отырғандай, барлық жерде ата-ана, бірақ ата-ана жалғыз көмек көрсете алмайды, жоғарыда көрсетілген мамандардың көмегі, қолдауы қажет.

Қорытынды

Аутизм синдромды балаларды оқыту алдымен оларды сөйлеуге үйретуден басталады, яғни сөйлеу тілін қалыптастыру мақсатында және

психикалық процестерді дамытуда заманауи әдістерді, технологияларды дұрыс қолдану процесінде сандық және сапалық өзгерістердің болатынын зерттеушілер атап өткен мысалы: аутист балалардың психикалық функциялары дамытылған, қызығушылықтары жетілдірілген, қарым-қатынас жасау көзделуі тиіс. Демек, қоғамның және білім беру жүйесінің қазіргі кездегі жаңа инновациялық технологияларды қолдану аутист балалардың дамуына ауқымды

ықпал етеді. Бірақ, инновациялық әдістердің өзі баланың жекелік ерекшелігін, жас ерекшелігін ескере отырып таңдалуы тиіс, кез келген әдіс тиімді нәтиже көрсетпейді. Бақылау барысында нақты ерекшеліктер айқындалып, тек содан кейін жұмыс түрі, әдістеме немесе технология

таңдалынып алынуы керек, сонымен қатар мұндай аутист балалармен жұмыс жасауға арнайы құқығы бар мамандар айналысуы тиіс деп ойлаймыз.

Баламен жұмыс жасаудан бұрын оның ата-анасымен жұмыс жасау маңызды.

Әдебиеттер

- 1 Янушко Е.А. Игры с аутичным ребенком. Установление контакта, способы взаимодействия, развитие речи, психотерапия. – М.: Теревинф, 2004.
- 2 Азанбекова Г.Т., Асыллова Р.О. Аутизмді бар балаларды оқытуда кешенді әдістерді қолдану // Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы. – 2016. – № 4(84). – Б. 56-62.
- 3 Мамайчук И.И. Помощь психолога детям с аутизмом. – СПб.: Речь, 2007. – 288 с. – ISBN 5-9268-0633-X.
- 4 Kanner, L. Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child* 2, 1943. P.217-250.
- 5 Wing, L. “Manifestations of Social Problems in High Functioning Autistic People», in Schopler, E. & Mesibov, G. (eds.), *High Functioning Individuals with Autism*. – New York: Plenum Press, 1992.
- 6 Саенко Ю.В. Специальная психология: учебное пособие. – М.: Академический проект, 2006. – 182 с. – («Gaudemus»).
- 7 Блейлер Э. (Bleuler E.) Руководство по психиатрии / Э. Блейлер: пер. с нем. – СПб., 1920. – 538 с.
- 8 Осипов В.П. Руководство по психиатрии. – М.-Л., 1931. – 596 с.
- 9 Гиляровский В.А. Психиатрия / В.А. Гиляровский. – 4-е изд. – М.: Медгиз, 1954. – 520 с.
- 10 Никольская О., Либлинг М., Баенская Е. Аутичный ребенок. – М., 2016. – 288 с.

References

- 1 Yanushko E. (2004) *Ygry s autizhnym rebenkom. Ustanovlenye kontakta, sposoby vzhaymodeystvia, razvitie reshy, gsihoterapy* [Games with autistic children. Establishment of the contact, coping methods, development of speech, and hypocrisis]. Moscow, Terevinf, 322. (In Russian).
- 2 Asanbekova G., Asylova R.O. (2016) *Autizmy bar balalarydy okytuda keshendy adisterdy koldanu* [Use of cognitive skills in the learning of autism]. *Karagandy unyversitetynin habarshysy. «Pedagogika» seryasi*. [Messenger of Karagandy University. Pedagogy serias (the Republic of Kazakhstan). 4(84), 56-62 (In Kazakh).
- 3 Mamayshuk Y. (2007). *Pomosh psyhologa detyam s autyzmom* [The help of the psychologist to children with autism]. St. Petersburg, Rech, 288. (In Russian).
- 4 Kanner, L. (1943). *Autistic disturbances of affective contact*. *Nervous Child* 2, 217–250.
- 5 Wing, L. (1992). *Manifestations of Social Problems in High Functioning Autistic People*, in Schopler, E. & Mesibov, G. (eds.), *High Functioning Individuals with Autism*. New York, Plenum Press.
- 6 Sayenko, Y. (2006). *Specyalnaya psihologia* [Specialty Psychology]. Moscow, Akademyshesky proekt, 182. (In Russian).
- 7 Bleuler, E. (1920) *Rukovodstvo po psyhotriy / perevod s nemeskogo E. Bleuler* 538 p. (In Russian).
- 8 Osypov, V. (1931) *Pukovodctvo po psikhiatpii* [Guidelines for psychiatry]. Moscow-Leningrad: Gos.yzd-vo, 596. (In Russian).
- 9 Gylyarovsriy, V. (1954). *Psikhiatpi* [Psychiatry]. Moscow, Medgyz, 520.
- 10 Nykolskaya, O., Libling, M. & Baenskaya, M. (2016). *Autichnyy pebenok* [Autistic Child], 288. (In Russian).

Кульбекова Б.Р.

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а.,
Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: kulbekova59@mail.ru

**ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІ
КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ
ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Бұл мақалада әлеуметтік педагог пен қызметкерлері даярлаудың теориялық негіздері қарастырылған. Бұл мақала тек шолу үшін арналған. Қазақстан Республикасы мен Ұлыбританиядағы әлеуметтік педагогтер мен қызметкерлерді даярлаудың ерекшеліктері мәселесін зерттеуде негізгі бағдарламасын теориялық тұрғыдан анықталған. Объективті алғышарттар мен қажеттіліктер мәселесі саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени, рухани-құндылықтық негіздері мен өзектілігінен тұрады. Зерттеудің әдіснамасы мен теориялық негіздерінің ұстанымдары анықталған. Қазақстандағы жүргізілген зерттеулер төмендегідей топтастырылды: 1) салыстырмалы педагогиканың теориялық ұстанымдарын негіздеген зерттеулер; 2) Қазақстан мен шет елдердің білім беру жүйесін салыстыра зерттеген еңбектер; 3) білім беру жүйесіндегі әлеуметтік сала мамандарын жоғары оқу орындарында дайындау бойынша құрылған арнайы зерттеулер; 4) тек қана шет елдердегі білім беру жүйесін зерттеп, ондағы озық тәжірибелерді еліміздің білім жүйесіне енгізу жолдарын ұсынған ғылыми зерттеулер.

Шет елдегі білім беру жүйесін зерттеп, ондағы озық тәжірибелерді еліміздің білім беру жүйесіне енгізу жолдары қарастырылған.

Түйін сөздер: әлеуметтік педагог, әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік педагогика, іс-әрекет, әлеуметтік қызметкер, әдіснама, тәрбие, индивидуалистік педагогика.

Kulbekova B.

Candidate of Pedagogical Sciences, Acting assistant professor,
Egyptian University of Islamic Culture "Nur-Mubarak",
Kazakhstan, Almaty, e-mail: kulbekova59@mail.ru

**Theoretical Foundations
of Professional Training for Social Workers**

This article considers the theoretical basis for training of social educators and workers. This article is for review only. The main program for studying the problem of teaching specifics on social pedagogues and workers in the Republic of Kazakhstan and Great Britain was examined from the theoretical point of view. The author identifies 4 vectors of study on this topic: 1) analysis of research, based on the theory and principles of comparative pedagogy; 2) comparative studies of the education system of Kazakhstan and foreign countries; 3) specialized studies of the training for professional social teachers and social workers in higher education institutions; 4) researches that study the education system abroad and introduce the best practices in the education system of the country. The objective background for the study is political, economic, socio-cultural problems affecting the spiritual values of society. To study the experience of the study, it is intended to analyze the comparison of studies and its results for a scientific and theoretical justification in addition to undesirable aspects. Here the ways of education system studying abroad and the introduction of best practices in the country's education system are examined. In conclusion, there kept under review the methodology and theoretical bases of study, method of comparison, as well as research of domestic scientists on this issue and general theoretical bases of the socio-pedagogical process, moreover analyzing the training of social workers and teachers, social pedagogy, social

work, activities, concepts and definitions in social pedagogical profession in the UK and Kazakhstan.

Key words: social educators, social work, social pedagogy, social worker, methodology, education, individualistic pedagogy.

Кульбекова Б.Р.

кандидат педагогических наук, и.о. доцента,
Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: kulbekova59@mail.ru

Теоретические основы профессиональной подготовки социальных работников

В статье рассматриваются теоретические основы обучения социальных педагогов и социальных работников в сравнительном аспекте. Статья носит обзорный характер. Автор выделяет 4 вектора изучения по данной тематике: 1) анализ исследований на основе теории и принципов сравнительной педагогики; 2) сравнительные исследования системы образования Казахстана и зарубежных стран; 3) специализированные исследования подготовки профессиональных социальных педагогов и работников в социальной сфере в высших учебных заведениях; 4) научные исследования, которые изучают систему образования за рубежом и внедряют лучшие практики в систему образования страны. Профессиональная подготовка социальных педагогов и социальных работников в Республике Казахстан и Великобритании рассмотрены с теоретической точки зрения, акцентировано внимание на специфике подготовки. Объективными предпосылками изучения являются политические, экономические, социально-культурные проблемы, влияющие на духовные ценности общества. В статье на основе сравнения проведен обзор казахстанских и российских исследований и концепций социальной и педагогической профессий в Великобритании и Казахстане. Показаны основные различия в профессиях. Автор считает, что «социальный работник – это посредник, который координирует взаимоотношения между субъектом и микро-, макро-мезосредой, защищая права субъектов, нуждающихся в социальной и психологической помощи в обществе».

Ключевые слова: социальный педагог, социальная работа, социальная педагогика, социальный работник, методология, образование, индивидуалистическая педагогика.

Кіріспе

Әлемдік жаһандану құбылысы бәсекелестік пен оған төтеп беруді, мемкекеттік пен тәуелсіздікті нығайтуды талап ететін объективті үрдіс болғандықтан, Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің «бәсекеге қабілетті ұлт» идеясын паш етті. Осы орайда, қарастырып отырған негізгі мәселеге қатысты салыстырмалы педагогика ілімі де білім беру жүйесіндегі бәсекеге қабілеттіліктің негіздерін қалайтын басты арна. Сондықтан бүгінгі таңда еліміздің бәсекеге қабілеттілігін шыңдаудың рухани саладағы басты қызметтерінің бірі – Қазақстандағы білім беру жүйесін әлемдік деңгейдегі білім беру жүйесіне орайластыру мен озық тәжірибелерді игеру болмақ. Бұл мәселенің теориялық және практикалық қырларын зерделеп, нақты ұсыныстар мен жобалар беру салыстырмалы педагогиканың негізгі міндеттерінің бірі.

Зерттеудің мақсаты – әлемде және Қазақстанда әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік педагогтарды даярлауға аналитикалық шолу мен салыстырмасы.

Зерттеудің әдіснамасы және әдістері

Салыстырмалы педагогиканың оқу пәні ретіндегі негізгі міндеттерін атап өткен Г.Қ. Нұрғалиева, А.Қ. Құсайынов, Қ.С. Мусин сынды отандық педагог ғалымдарымыз: «шетел тәжірибесінің элементтерін еліміздің білім беру жүйесіне тасымалдаудың мүмкіндіктері мен жолдарын анықтау: қазақстандық білім беру жүйесін дүниежүзілік және еуропалық білім беру жүйелерімен ұштастыру шараларын қарастыруды» да басты ұстаным ретінде бағдарлайды (Кенесарина, 2000) [1]. Және оны зерттеу әдістерінің жүйесінде көрсетілген «білім беру саласындағы мемлекет саясатына» (Ү. Бриккман, Р. Хавигхрест, Дж. Берейдей) қатыстылығы да осының айғағы. Осы ұстанымдарға сүйене отырып, Қазақстан Республикасы мен Ұлыбританиядағы әлеуметтік педагогтер мен қызметкерлерді дайындаудың ерекшеліктері мәселесін зерттеуде біз өзіміздің негізгі бағдарымызды теориялық тұрғыдан былайша анықтап аламыз:

1) объективті алғышарттар мен қажеттіліктер;
2) зерттеудің әдіснамасы мен теориялық негіздері;

3) әлеуметтік педагог және әлеуметтік қызметкер үдерісін жалпы теориялық тұрғыдан анықтау;

4) салыстыру әдісін негізге алу;

5) тарихинамалық тәсілді қолдану немесе зерттеулерді салыстыру;

6) әлеуметтік педагог және әлеуметтік қызметкер үдерісін жалпы теориялық тұрғыдан анықтау: әлеуметтік педагогика – әлеуметтік педагог – әлеуметтік жұмыс.

Осы тұста біз зерттеулерімізде салыстырмалы педагогиканың орталық түсінігі және тәсілі ретінде – салыстыру әдісін басшылыққа аламыз. Осы салыстыруды басшылыққа ала отырып, біздің зерттеуіміз бойынша, логикалық операциялар арқылы өтуі тиіс мынандай кезеңдердің тізбегін шартты түрде құрастырдық: «ұқсату – сәйкестендіру – тұтастандыру – ажырату – айырмашылықты табу – іріктеу – сыни – қолдану». Алдымен, Ұлыбританиядағы жоғары білім беру жүйесіндегі әлеуметтік педагогтар мен қызметкерлерді даярлау үдерісін өзіміздің зерттеу объектімізге ұқсата отырып таңдап аламыз. Демек, зерттеу объектімізге қатыссыз, ұқсамайтын объектілерді назардан тыс қалдырамыз. Ұлыбританиядағы осы алынған мәліметтерді Қазақстандағы осы сала бойынша сәйкестендіріп қарауымыз қажет. Себебі, білім беру жүйесі, қоғамдағы әлеуметтік қызметке қажеттілік пен әлеуметтік педагогтің заман талабына сай сұранысы белгілі бір тұтастық жүйесін құрайды. Салыстыру барысында, білім беру жүйесінде оқу бағдарламалары, жалпы оқыту үдерісі, әдіс-тәсілдері біртұтас екендігі сөзсіз. Дегенмен, олар бір-біріне тура сәйкес емес, әрбір мемлекеттің құрылымы, оның ішінде білім беру жүйесі өз алдына дербес даму бағыттарын ұстанады. Ол ерекшеліктерді ажыратуды қажет етеді. Ажырату тек қана екі елдегі жүйелердің екі басқа екенін танумен шектелмеуі тиіс, сондықтан айырмашылықтарды көре біліп, оларды тізіп, жүйелеп шығу қажет. Одан кейінгі логикалық операция – іріктеу.

Әдебиетті шолу

Объективті алғышарттар мен қажеттіліктер зерттеудің саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени, рухани-құндылықтылық негіздері мен өзектілігінен тұрады. Алғышарт зерттеу мәселесіне қатысты қоғамдағы, әлеуметтік

ортадағы қолдау мүмкіндіктері мен оның қолдаушы түрткілері ретінде жан-жақты сипат алады. Жоғарыда атап өткен, қазіргі заманғы адамзат қоғамы мен біздің мемлекетіміздегі әлеуметтік үдерістер мынандай алғышарттарды туындатып отыр: жаһандану үрдісі, еліміздің саяси ұстанымы, әлемдік мәдени-рухани қарым-қатынас т.б. Әлемдік объективті жалпы адамзаттық жаһандану үрдісі дүниежүзілік рухани кеңістікке ену үшін, алдымен, оның хал-ахуалын бағдарлап алуды қажет етеді, екіншіден, ұлттық ерекшеліктерімізді, болмысымызды сақтап қалу үшін оның тиімсіз жақтарын алдын ала анықтау керек. Осы тұста шет елдердегі білім беру үдерістерін зерттеу қажеттілігі туындаса, біз Ұлыбритания мемлекетін зерттедік. Жоғарыда атап өткен мемлекетіміз ұстанып отырған «бәсекеге қабілеттілік» саясаты үшін де ең алдымен, шет елдердегі білім беру жүйесін зерттеу, оның тиімді жақтарын қазақстандық білім беру жүйесіне енгізіп, бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындап шығару: «теория – практика – нәтиже» құрылымын түзеді. Шындығында, бәсекеге қабілеттілік тек бүгіннің ғана емес, болашақтың стратегиясын қамтитын маңызды мәселе. Бәсекеге қабілетті ұрпақ дайындау, әсіресе, педагогиканың басты міндеті. Осы міндетті шешудің ғылыми-әлеуметтік тетіктерінің бірі – шет елдің озық тәжірибесін зерттеу. Олай болса, қарастырып отырған мәселе, осы міндеттерді шешу бойынша Ұлыбританиядағы білім беру жүйесін зерттеуге және Қазақстанмен салыстыруға келіп тоғысады. Әлемдік мәдени-рухани қарым-қатынас мәдениеттер сұхбаттастығына келіп түйіседі. Ол қазіргі заманғы ашық және азаматтық қоғам жүйесінде: рухани тәжірибелердің алмасуын, озық үлгілерді қабылдау мен ескірген жүйелерді жоққа шығаруды, көлденең мәдени қарым-қатынасты қамтамасыз етуді негіздейді. Демек, бұл үдеріс дамудың объективті қажеттіліктерінен туындайтын ерікті-еріксіз құбылыс. Осыған орай білім беру жүйесі де бұл құбылыстан тыс қалмақ емес. Сондықтан қарастырып отырған салыстырмалы-педагогикалық талдау мәдениеттер сұхбаттастығының талаптарына жауап беретін, тіпті шартты түрде міндеттелген қызмет.

Зерттеудің теориялық негіздері

Кез келген ғылыми зерттеу еңбек алдымен өзінің теориялық негіздері мен ұстанымдарын анықтап алуы қажет. Ғалым-компаративист

М.А. Жюльен (1775-1845) салыстырмалы педагогиканы ғылыми тұрғыдан дәйектеп, негізін қалаған еді. Зерттеу жұмысымызда осы ғалымның зерттеулерін әдіснамалық-салыстырмалы педагогика тұрғысынан пайдаландық. Н. Хэнстің «Салыстырмалы педагогика», П. Сандифордың «Салыстырмалы педагогика» (Sandiford, 1929) [2], Л. Кенделдің «Салыстырмалы педагогика саласындағы зерттеулер» (Кендел, 1970) [3], Берeday «Салыстырмалы педагогика» (Bereday, 1964) [4] деп аталған, классикалық үлгіге айналған теориялық-салыстырмалы зерттеулері. Осы орайда, біз салыстырмалы педагогиканы Қазақстанда дамыту үшін негізделген және әдіснамалық-теориялық негізін құрған педагог ғалымдарымыздың еңбектеріне сүйенеміз. Салыстырмалы педагогиканы зерттеудің әдіснамасы мен теориясын, басты қағидалары мен ұстанымдарын ұсынған А.Қ. Құсайынов пен М.Т. Есеева бағытқа байланысты салыстырудың үш түрін және бинарлы позицияны атап көрсетеді (Құсайынов & Есеева, 2008) [5].

Демек, бұл сала бойынша Қазақстанда бар, Ұлыбританияда жоқ және керісінше белгілерді іріктеу қажет. Таңдау негізінде анықталған: іріктелген айырмашылықтардың Қазақстанға тиімділігі-тиімсіздігі, пайдалылығы-зияндылығы, қажеттігі-қажетсіздігі, біздің мүддемізге сәйкестігі-сәйкессіздігін ашып алу үшін сыни көзқарас қажет. Себебі, шет мемлекеттердегінің, Европалық стандарттардың бәрі тұтастай тиімді, оны түгелімен көшіріп алу керек деген түсінік тұмауы тиіс, шетелдік тәжірибені сол күйінде қолдану мүмкін емес. Себебі, күнделікті тұрмыстағы, дәстүрдегі, діни, психологиялық айырмашылықтар ескерілуі тиіс, – дейді социолог ғалымдар. Осы сыни тұрғыдан іріктелген, талқыланды, тиімділігі дәйектелген жүйелермен ғана біз Қазақстан жағдайында қолдануымызға болады. Демек, салыстыру операциясының нәтижесі – тәжірибелік деңгейде қолдану болып табылады. Тарихинамалық тәсілді қолдану немесе зерттеулерді салыстыру алдымен, зерттеудің тәжірибесін пайдалану үшін, екіншіден, ол зерттеулердегі қарастырылмай қалған қырларын толықтыру үшін, зерттеу нәтижемізді ғылыми-теориялық тұрғыдан негіздеу үшін қажет. Жоғарыда атап көрсетілген, объективті қажеттіліктер шартты туындағаннан кейін, салыстырмалы педагогика ілімі өркендеп, еліміздегі білім беру жүйесін әр түрлі мемлекеттермен салыстыру соңғы жылдары көптеп орын алуда.

Сондықтан шет елдермен Қазақстандағы білім беру жүйесін салыстырған қазақстандық

ғалымдардың зерттеу еңбектеріне сараптама жасап алып, зерттеу жұмысымызды тиянақтай түсуіміз қажет. Осыған байланысты өзімізге қажетті ұстанымдар мен қағидаларды таңдап ала аламыз.

Нәтежелер

Қазақстандағы жүргізілген зерттеулер төмендегідей топтастырылды:

1) салыстырмалы педагогиканың теориялық ұстанымдарын негіздеген зерттеулер;

2) Қазақстан мен шет елдердің білім беру жүйесін салыстыра зерттеген еңбектер;

3) білім беру жүйесіндегі әлеуметтік сала мамандарын жоғары оқу орындарында дайындау бойынша құрылған арнайы зерттеулер;

4) тек қана шет елдердегі білім беру жүйесін зерттеп, ондағы озық тәжірибелерді еліміздің білім жүйесіне енгізу жолдарын ұсынған ғылыми зерттеулер.

Бірінші топқа – Г.Қ. Нұрғалиева, А.Қ. Құсайынов, Қ.С. Мусин сынды ғалымдарымыздың «Салыстырмалы педагогика» атты еңбегі бойынша зерттеу жұмыстарын атап көрсетуімізге болады. Олар салыстырмалы педагогиканың пәні, міндеттері, тарихи даму кезеңдері, қызметтері, негізгі категориялары және әдіснамасының негізгі категориялары, әдіснамалық қағидалары, зерттеу тәсілдері, құрылымы, ғылыми аппараты т.б. жалпы теориялық ұстанымдарды ұсынған болатын. Сондай-ақ Германия мен Қазақстан мектептеріндегі тәрбие мазмұнының этнопедагогикалық негіздерін салыстырмалы зерттеу және жалпы салыстырмалы этнопедагогиканың әдістемелік негіздерін нақтылау бойынша жүргізілген К.Ж. Қожахметованың (Қожахметова, 1995) [6] идеялары да жалпы теориялық ұстанымдарды бағдарлайтын туынды.

Екінші топ бойынша, бұл бағытта әлеуметтік сала мамандарды кәсіби сала үшін мамандарды кәсіби даярлауға қатысты тұжырымдамаларға жасалған талдаулар тұлғалық, академиялық, әлеуметтік даярлау мәселелерін түрлі бағытта қарастырған зерттеулер де бар. Мәселен, қазақстандық ғалым С.С. Досанова әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мақсаты, жұмыс істеп жатқан жүйені мәдени бағыттылық тұжырымдамасы бойынша жетілдіру қажет деп есептейді (Досанова, 2006) [7]. Болашақ әлеуметтік педагогтерді қиын балалармен жұмыс жасауға даярлаудың ерекшеліктері туралы зерделеуші ғалым-педагог Ш.Ж. Колумбаеваның еңбегін атап өтуге бо-

лады. Аталған зерттеуде болашақ әлеуметтік педагогтерді қиын балалармен жұмыс жасауға кезеңдік дайындаудың мазмұны мен әдістерін тұжырымдаған (Колумбаева, 2000) [8]. М.Т. Баймұханова студенттердің отбасын қалыптастыру жұмысына болашақ әлеуметтік педагогтерді даярлаудың ғылыми негіздері деген еңбегінде осы мәселенің теориялық және жүргізілген эксперименттік жұмыс қорытындыларының нәтижелерін баяндаған. Болашақ әлеуметтік педагогтерді даярлаудағы педагогикалық үдеріс мәнін ашып көрсеткен. Бұл жұмыста ғалым әлеуметтік педагогтың студенттердің отбасылық өмірін қалыптастыру іс-әрекеті мазмұны мен моделін негіздеген. Бұл еңбекте автор әлеуметтік педагогтың отбасымен жұмыс істеуге даярлаудың озық педагогикалық тәжірибелері мен ғылыми әдістемелік мүмкіндіктерін қарастырған. Зерттеушінің ғылыми жұмысындағы жаңалықтарының бірі болашақ әлеуметтік педагогтерді даярлаудың әдістемесі құрастырылып енгізілген (Бурганова, 2001) [9]. Әлеуметтік педагогика саласын ғылыми тұрғыдан нақтылаушы ғалымдар жастарға қоршаған қоғамдық орта ықпалын зор екендігін еңбектерінде айрықша атап көрсетеді. Р.И. Бурганова диссертациялық еңбегін студент жастардың мәдени бос уақытын өткізетін аймақтағы жұмысқа әлеуметтік педагогтерді дайындаудың ғылыми негіздерін айқындауға арнады.

Атымаш зерттеуде «бос уақыт», «мәдени бос уақыт», «мәдени бос уақыт аймағындағы іс-әрекет» ұғымдарының мәнін ашып көрсеткен. Зерттеу тақырыбы бойынша әлеуметтік педагогтерді дайындау тұтас кезеңде педагогикалық үдеріс кезінде қалыптасатындығы дәлелденген. Ол әлеуметтік педагог мәдени бос уақытты өткізуді ұйымдастырушы ретіндегі келбетін айқындаса (Халитова, 2006) [10], әлеуметтік педагогика саласындағы зерттеулер білім беру мекемелеріндегі балалар мәселесіне де бағытталуы тиістілігін, әлеуметтік-проблемалық топтарға кіретін балалар, жасөспірімдер, жастар мәселелерін зерттеу де қажеттігін нысанаға ала отырып, мүмкіндігі шектеулі балалары бар жанұялармен істелетін әлеуметтік-педагогикалық жұмыс мәселесінің теориялық және практикалық жақтарымен айналысқан К.Ш. Кумаржанова (Кумаржанова, 2003) [11] алдымен «типтік емес», «мүмкіндігі шектеулі балалар ұғымдарының» мәнін ашып көрсетіп, олармен жұмыс жасауды жүйелі-комплексі тұрғы позициясынан бағдарлап шығарады. Қоғамдағы жағдайларға

шолу жасай келе, әлеуметтік қызметкердің атқаратын жұмыс арнасының өзектілігін және оны дайындаудың маңыздылығы жөнінде ой түйіндейді. Қазақстанда бұрын әлеуметтік педагог мамандарын даярлау мәселесі жүйелі түрде жүзеге асырылмады. Елімізде тәуелсіздік алған кезеңнен бастап әлеуметтік педагогика, әлеуметтік жұмыс мәселелері туындауы осы саладағы қызметкерлерді дайындаудың қажеттігін арттыра түскен еді. 1999 жылы жалпы білім беретін орта мектептерде әлеуметтік педагог қызметін ендіру жағдайы қолға алына бастады. Сол уақытта әлеуметтік педагогтер орта мектеп жағдайына аса қажетті болғанмен елімізде барлық оқу-тәрбие мекемелерін әлеуметтік педагогтермен қамтамасыз ету мүмкін болмады. Сондықтан да әлеуметтік педагогтың қызметін мектеп мұғалімдері атқарды. Осы орайда зерттеуші Г.Ж. Меңлібекова ғылыми жұмысын болашақ мұғалімдерді әлеуметтік педагогикалық жұмысқа арнады. Зерттеуде болашақ мұғалімдердің әлеуметтік педагогикалық қызметке даярлаудың ғылыми-әдіснамалық негіздері, әлеуметтік педагогикалық жұмыстың мәні мен құрылымы қарастырылған. Болашақ мұғалімдердің әлеуметтік педагогикалық қызметке даярлаудың диагностикасы мен үлгісін айқындап, оны педагогикалық эксперимент бойынша дәйектеген Л.Т. Қожамқұлованың пікірінше, әлеуметтік жұмыс мәселесі әлеуметтік жұмыс теориясының зерттеу нысанымен байланысты іс-әрекеттің бір түрі. Оларға әлеуметтану, әлеуметтік көмек, әлеуметтік қолдау, әлеуметтік реабилитация, әлеуметтік түзету, әлеуметтік бейімделу, әлеуметтік қорғау сияқты бір топ кешенді әлеуметтік байланыстарды жатқызуға болатындығын әлеуметтанулық тұрғыдан негіздеп, әрқайсысына жеке-жеке талдаулар жүргізеді. Адамның өмірлік күшін нығайту позициясы тұрғысынан Қазақстан халқын әлеуметтік қорғаудың жаңа моделін, әлеуметтік жұмысқа филантроптық тұрғынының негізгі қағидаларын дайындап шығарды. Қазақстандағы әлеуметтік педагогиканың әдіснамалық, теориялық және практикалық негіздерін ғалым І.Р. Халитова «Әлеуметтік педагогика» оқулығында қарастырады. Әлеуметтік педагогтың дарынды, жетім балалармен жұмыстың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ашып көрсетеді және ересек адамдарға көмектесудің мазмұны, әдістері, формалары қарастырылған (Халитова, 2006)[10].

Қазақстан мен шет елдердің білім беру жүйесін салыстыра зерттеген үшінші топ

ғалымдарының қатарына Б.Т. Исаковтың «Қазақстан Республикасы мен Германия Федеративтік Республикасындағы жалпы білім беру жүйесінің жағдайы және даму тенденциялары» атты зерттеуін жатқызуымызға болады. Ол отандық педагогика ғылымында мемлекеттің жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайға өту кезеңіндегі тұтас интеграцияланған орта білім беру жүйесін қарастыра келе, шетелдік озық тәжірибені қолдана отырып мектепті жетілдірудің қажеттігін негіздеп, мемлекеттік білім стандарттары базасында оның тиімді құрылымдық өзгертулерін ұсынып, оқушының жеке тұлғасын дамытудың тиімділігін арттыратын оқыту мен тәрбиенің технологияларын айқындап, Германияның жалпы білім беретін мектептердегі қайта құрудың осы уақыттағы жағдайы мен даму тенденцияларын жан-жақты талдап, қазақстандық жалпы білім беретін мектептердің әрі қарай дамуының бағыттарын ұсынады. Білім берудің орта буынына арналған заңдар бойынша және басқару мен қаржыландыру жөнінен салыстырмалы ғылыми-педагогикалық талдау жасалып, жалпы білім беретін мектептердегі оқыту мен тәрбиелеу процесінің құрамдас бөліктерінің салыстырмалы сипаттамасын ұсынады, мұғалімдердің кәсіби мамандығын жетілдіру мәселелері және Германия мен Қазақстанда жалпы білім беретін мектеп оқушылары арасында құқық бұзушылықтың алдын алу шараларының тиімділігін арттырудың әлеуметтік-педагогикалық шарттарын айқындайды (Исаков, 2006). Қазақстан мен Жапон еліндегі орта білім беру жүйесін салыстырмалы түрде М.Т. Есееваның еңбегінде қарастырылады. Қазақстан мен Жапон мемлекетінің орта білім беру жүйесінің дамуы, мектептегі оқу-тәрбие үдерістерінің ерекшеліктері жан-жақты сипатталып, Жапон мемлекетінің орта білім беру жүйесінің жетілген, тиімді тұстарын елімізге пайдаланудың маңыздылығы баяндалып, оны ендірудің мүмкіндіктері анықталады. Американың педагогикасында тұлғаны әлеуметтендіру мәселесін зерттеген З.У. Кенесарина оның теориялық-әдіснамалық қырларын қарастыра отырып, әлеуметтендіру үдерісіндегі әлеуметтік жұмыстың орны туралы келелі пікірлер ұсынады.

Төртінші топ бойынша – А.Б. Қалиева өзінің «Ұлыбританияның жеке меншік мектептерінде элитаны тәрбиелеу» атты еңбегінде тұлғаны үйлесімді даму жағдайында тәрбиелеудің негізгі шарттары көрсетіліп, элитаның ұлттық

мәдениетін қалыптастыру тетіктері баяндалады да, «публік скул» мектебінде негізгі бағыт дәстүрге бағындырылғандығын атап өтеді. Қорыта келе, оның жетістіктерін Қазақстанда қолдану қажеттігін және оны енгізу жүйесін ұсынады. Г.Қ. Досанова әлемдік білім беру кеңістігінде бәсекеге қабілеттілігімен танылған АҚШ-тың білім беру жүйесінің жалпы ерекшеліктерін, ондағы жетекші жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие жұмысын жүргізу үдерісін ұйымдастырудың негізгі ұстанымдарын, оқытушылар құрамына қойылатын талаптарды және ол мемлекеттегі білім беру жүйесіндегі артықшылықтарды сұрыптай отыра, оны Қазақстанның білім беру жүйесіне енгізудің ғылыми негізделген қорытындыларын зерделеді. С.Д. Муқанова, К. Устемиров сынды ғалымдарымыз Ұлыбританияның мектепке дейінгі, бастауыш, орта және кәсіби білім беру жүйесін сатылай кешенді сипаттап жазып, осы мәселеге ғылыми тұрғыдан шолу жасаған болатын. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінің мазмұндық құрылымдық ерекшеліктерін айқындап берген. Жалпы әлеуметтік педагогиканың тұтас тарихын зерделеуге бетбұрып, оны алғашқы қауымдық құрылыс дәуірінен бастап, қазіргі заманғы қазақстандық әлеуметтік педагогтардың еңбектеріне дейін сабақтастырған Г.Ғ. Қабекенов шет елдегі білім беру жүйесіндегі әлеуметтік педагогиканың дамуына да шолу жасап, жүйелей түседі. АҚШ, Германия, Франция мен Канададағы әлеуметтік қызметкер және әлеуметтік педагог мамандарды даярлау ісіне талдаулар жасайды. Келесі кезекте әлеуметтік педагог үдерісін жалпы теориялық тұрғыдан анықтау мақсатында әлеуметтік педагогика ілімі, әлеуметтік қызмет, әлеуметтік іс-әрекет, әлеуметтік педагог мамандығына тоқталып өтпекпіз. Мәселенің өзектілігі әлеуметтік педагогиканың мәні мен оның дүниежүзінде алатын орнына байланысты. Әлеуметтік педагогика ғылымының басқа салалармен кірігуін ескере отырып, ең алдымен онымен байланысты ғылыми ұғымдардың байланысын анықтау керек. Зерттеулер көрсеткендей, ғылымда әлеуметтік педагогиканың білімінің бір саласы ретінде бөлінуі туралы пікірталастар бар. Осы орайда Р.Г. Гурова, Е.И. Макарова сынды ғалымдар «білім мен тәрбиенің барлық саласы қоғам өмірімен тығыз байланысты, сондықтан барлық педагогика әлеуметтік», – деп есептейді. П. Наторп «қоғам мен білім арасындағы қажетті қарым-қатынасты есте сақтау үшін «әлеуметтік педагогика» деген ұғымды қолданамыз», – деген

негіздеме жасаған. Индивидуалистік педагогика тек қана индивидпен және оны тәрбиелеу мен оқытуда жеке әсер етуші құрал ретінде есептелінуі мүмкін. Бірақ, жеке индивидті басқа индивидтің тәрбиеленуі қоғамдық өмір ықпал ететін үлкен бір тәрбиеге бағынуы керек. Индивидті тәрбиелеудің негізгі жағдайы қоғам өмірімен тығыз байланысты.

Осылайша, индивидуалистік педагог, әлеуметтік педагогикаға жүгінуіне тура келеді, өйткені соңғысының көмегімен ғана ол ғылыми әрі тәжірибелік тұрғыдан негіздеме жасай алады. Кеңістік дәуірдің соңғы кезеңінде әлеуметтік педагогика, алдымен жалпы педагогиканың қолданбалы бір саласы, кейін әлеуметтік жұмыс және қоршаған орта педагогикасы ретінде қарастырылса, соңғы жылдардағы әлеуметтік педагогика саласындағы жетекші мамандардың зерттеулерінде бұл әлеуметтік педагогикалық білімдердің біртұтас жүйелі және практикалық әрекетке негізделген ғылыми пән ретінде көрініс табуда. В.Г. Бочарова, Г.Н. Филонов, М.В. Фирсов сынды ғалымдар, бұл сала дәстүрлі педагогикаға қарсы шығуды немесе оны алмастыруды көздемейді, әлеметтенудің барлық сатыларында индивидтің түрлі әсерлерден болатын мәселелерін кешенді түрде шешу мен зерттеуге бағытталған ғылыми білімнің жаңа саласы болып табылады, – деген өз зерттеулерінде. Көптеген авторлар, жалпы алғанда педагогиканы адамдарды оқыту мен тәрбиелеу туралы ғылым деп түсіндіреді.

Жалпыдан жекеге өту қағидасы бойынша, педагогикалық парадигма шеңберінде әлеуметтік педагогиканы зерттеумен айналысатын ғалымдар, бұл ғылыми пәнге төмендегідей анықтамалар берген. «Әлеуметтік педагогика, – деп көрсетеді белгілі ғалым А.В. Мудрик, – әлеуметтену аясында әлеуметтік тәрбиені зерттейтін білім саласы» Ю.В. Василькова, Т.А. Василькова басқа авторларға сілтеме жасай отырып, «Әлеуметтік педагогика-мемлекеттік, муниципалдық, қоғамдық және жеке меншік мекемелердегі тәрбие мен білім беру ісін қарастырады» – деп есептейді (Мудрик, 2000; Васильковы,). Ал, М.А. Галагузова әлеуметтік педагогиканың нысаны мен пәнін өзі бөлініп шыққан педагогикамен салыстыра отырып анықтауға тырысқан. Оның пікірінше, педагогиканың зерттеу нысаны бала, ал зерттеу пәні – баланы тәрбиелеу мен білім берудің заңдылықтары болып табылса, әлеуметтік педагогиканың нысаны ретінде бала, ал зерттеу пәні – оның әлеуметтену заңдылықтары

болып табылады. Бұл анықтамалардан әлеуметтік педагогиканың дамуында педагогика ғылымы мен оның құрамдас бөлігі әлеуметтік педагогикаға ортақ қасиеттер мен байланыстарды қалыптастыратын педагогикалық парадигма басым рөл атқаратындығын көруге болады. Мәселен, Р.А. Литвак әлеуметтік педагогиканы әлеуметтік білім, әлеуметтік тәрбие, әлеуметтік психология арасын байланыстырушы, ал оның іс-әрекет нысаны адамдардың тіршілігі мен келер ұрпақтың тәрбиесі болып саналатын микро-орта – деп есептейді. Зерттеулер көрсеткендей, конфликті жағдайларда отбасы мен баланы қорғау жұмысымен арнайы айналысатын мамандар болмаған.

Ал, М.А. Галагузованың пікірінше, егер тәжірибелік іс-әрекеттің түрлерін қарастыратын болсақ, онда мұндай жұмыстар әрқашан болған. Соңғы жылдардағы әлеуметтік-педагогикалық зерттеулер, әлеуметтік педагогикада конфессионалдық аспектінің орын алатындығын көрсетіп отыр. Әлеуметтік-педагогикалық теорияларға, тұжырымдамаларға, парадигмаларға жасалған талдаулар, әлеуметтік педагогиканың әлемді идеялық тұрғыда түсінген теорияларында діни көзқарастар орын алған ғылыми мектебінің болғандығын дәлелдеп отыр. Осыған орай, тәрбие мен білімді тұлғаны әлеметтендіруге бағытталған құрал ретінде қарастырған әлеуметтік педагогика идеяларының шығу тегін тұжырымдамалар негізінде зерттеуге мүмкіндік беріп отыр. Бұл ғылыми бағыттың негізін қалаған, әлеуметтік педагогиканың дамуына айтарлықтай үлес қосқан неокантистік философиялық мектебінің өкілдері Г. Коген және П. Наторп сынды неміс ғалымдары. Әлеуметтік педагогиканың өз бетінше жеке ғылыми пән ретінде қалыптасуының басты көрінісі, қоғамның жаңа әлеуметтік тапсырыстарын орындай алуында. Өйткені, дәстүрлі педагогиканың мүмкіндіктері шектеулі еді. Әлеуметтік-педагогикалық жүйенің іс-әрекет барысындағы даму динамикасы, әлеуметтік педагогиканың негізгі парадигмаларын анықтауға мүмкіндік береді. Сондықтан, әлеуметтік педагогиканы, педагогиканың жеке саласы ретінде қарастыруға толық негіз бар, – дейді ғалымдар.

Дискуссия

Тарихи талдаулар – әлеуметтік педагогика саласының адамдардың тәжірибелік іс-әрекеті мен санасында бүтіндей өзгерістер енгізу арқылы

қоғамтану, сондай-ақ барлық гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндердің құрылымына ғылыми төңкеріс жасағандығын көрсетіп отыр. Әлеуметтік педагогиканың жеке сала екендігіне, әлеуметтік-педагогикалық білімнің қажеттігі мен даму қарқыны да дәлел бола алады. Бұған қоса, әлеуметтік педагогика мен әлеуметтік жұмыс педагогикасының бөлінуіне назар аударайық. Әлеуметтік педагогика мен әлеуметтік жұмыс педагогикасы синоним сөздер деген пікірлерді ғылыми бағылымдардан жиі кездестіруге болады. Мысалы, бір топ ғалымдар Г.Н. Филонованың жетекшілігімен ғылыми білімнің саралану тенденциясына талдау жасай отырып, «әлеуметтік педагогика ескі мен жаңаның арасындағы шекарада орналасқан, ол ғылыми білімнің барлығы мойындаған бір саласы әлеуметтік жұмыс педагогикасы болып табылады» – деген теріс пікір қалыптасады. Мұндай жағдай, зерттеу саласы мен оның практикалық іс-әрекетінің өзгеруіне әкеліп соғады. Бұл жөнінде В.В. Краевский былай деп тұжырымдады: «Әлеуметтік педагогика әлеуметтік жұмыстың педагогикалық емес қызметінің педагогикалық аспектілерін қарастырады». Ал, Н.М. Таланчук әлеуметтік жұмысты-жеке, әлеуметтік, белгілі бір жағдайдағы қиыншылықтардан шығу және олармен күресу немесе жеңу үшін көмектесу, қорғау, түзету, реабилитация арқылы адамдарға, мекемелерге көмек беретін кәсіби іс-әрекет ретінде қарастырады. Жалпы педагогика ғылымы мен әлеуметтік педагогиканың әдіснамасын байланыста қолдану, әлеуметтік педагогиканы оның салаларының бірі ретіндегі орнын анықтау болды. Аталған парадигмалық білімнің қалыптасуына тікелей себепші болған анология, яғни жалпы педагогиканың байланыстары мен қасиеттерін педагогика ғылымының бөлшектеріне тасымалдау, бұл жерде «адамның ортада өмір сүруі мәселесін зерттейтін, білімнің гуманистік саласы – әлеуметтік педагогикаға» қатысты қарастырылады. Бұл жерде әлеуметтік педагогиканы орта педагогикасымен байланыстыра қарастыру орын алып отыр. Әлеуметтік педагогика әлеуметтенумен, әлеуметтік жұмыс арқылы тығыз байланысады, бұл өз кезегінде әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік педагогиканың өзара байланысы туралы толық негіз жасайды, бірақ бұдан әлеуметтік педагогиканың мәселелерін тек әлеуметтік жұмыс мәселесінен іздеу қажет деген ой тумаса керек, ол әлеуметтік іс-әрекетке де қатысты. Осыдан әлеуметтік іс-әрекеттің педагогикалық тұрғыдан ашып

көрсету қажеттігі туындайды. Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мәні жағынан өзі бөлініп шыққан педагогикалық іс-әрекетке өте жақын деп есептейміз, алайда оның өзіндік ерекшеліктері бар екендігін де ұмытпауымыз керек.

Әлеуметтік-педагогикалық және педагогикалық іс-әрекеттерді салыстыра отырып, М.А. Галагузова отбасы мен мектепте баланың дамуы мен тәрбиесін толық деген қажеттілік пайда болады, – дейді (Галагузова, 2017). Барлық балаларға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттен, әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттің айырмашылығы, арнайы ерекшеліктерін есепке ала отырып, оған өз мәселелерін өз бетінше шешуге көмектесуге бағытталған. Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет мәселенің шешілу мерзіміне орай шектеулі, локальды. Р.В. Овчарованың көзқарасы бойынша, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет дегеніміз – балалар мен жасөспірімдерді белгілі бір микросоциумда табысты бейімделуге, даралануға бағытталған әлеуметтік тәрбиелеу бойынша бірізді жұмыс. Қазақстандық ғалым С.С. Досанова әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет тәрбиелік сипаттағы тәрбиелік шаралар жүйесі; социумдағы қатынастарды гуманитарландыруға бағытталған педагогикалық және әлеуметтік әрекеттер, жаһандық білім қағидалары негізінде қоршаған ортаны өзгерту мен сауықтыру; мектеп оқушысының адамгершілік, психикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік тұрғыдан дамуына көмектесу; адамның өмірлік мәні бар қажеттіліктерін қанағаттандыру мен оның әлеуметтік мәселелерін шешу, – деп түсіндіреді. Л.И. Олиференко балаларға әлеуметтік көмек көрсетуге арналған кез келген іс-әрекетті, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет деп есептейді. Осындай көзқарастар Л.А. Беляева, М.А. Беляева еңбектерінен де кездестіруге болады (Беляева, 1998). Олар, әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің нысаны барлық адамдар емес, тек оның кейбір категориялары, ал іс-әрекеті оқу-тәрбие мекемелерінің шеңберінде ғана емес, одан да кең әлеуметтік ауқымда, әлеуметтік ортада, социумда жүзеге асырылады, – дейді. Зерттеуші Л.С. Нагавкина әлеуметтік педагог іс-әрекеттің пәнін анықтай отырып, оны екіжақты үдеріс ретінде қарастырған, баланың әлеуметтік өмірдің субъектісі ретінде қалыптастыру үдерісі және педагогикалық арнайы ортаны құру үдерісі (Нагавкина, 2002). Сонымен бірге, объектісі – нақты өмірлік қиын жағдайлар, ал мақсаты – жоғарыда аталған екі

жақты үдерістің табысты дамуына жағдай жазау. Белгілі ғалым М.А. Галагузова әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мәнін – бір жағынан тұлғаның дамуы, екінші жағынан педагогикалық орта негізінде жүзеге асырылатын социомәдени бейімделу мен өз мүмкіндіктерін көрсетуде адамдардың, топтардың, ортаның қарым-қатынасын үйлестіру әдісі деп көрсетеді. Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет нысанының мәселелері көп жағдайда ішкі және сыртқы аспектілерден тұрады. Бұл жөнінде ол төмендегідей пікір білдірген: әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекет екі құрамдас бөліктен тұрады: тікелей балалармен жұмыс және баланың әлеуметтік мәдени қалыптасуы мен дамуына ықпал ететін қоршаған ортамен қарым-қатынасында делдал қызметін атқарады.

Әлеуметтік педагогиканың парадигмаға дейінгі кезеңнен парадигмалық білімнің қалыптасуы кезеңіне дейінгі бүгінгі дамуын есепке ала отырып, әлеуметтік педагогтың зерттеушілік, жоғары әдіснамалық мәдениетінің қалыптасуы, олардың түрлі әлеуметтік жүйелерде, мамандардың тәжірибелік іс-әрекетінде жүргізілетін әлеуметтік педагогикалық үдерістерді дәл көрсете білуіне ықпал етеді – деп болжауға болады. Түрлі идеялардың даму барысында адамдардың өмір сүру сапасын арттыру мен қоғамдық қатынастарын жақсартуға бағытталған бірыңғай кіріктірілген, біртұтастық тұжырымдамасын құру үшін бағдарланған әлеуметтік педагогиканың даму теориясының жалпы бағыттары белгілі болады деп есептеуге болады.

Қоғамды жаңартудың стратегиялық жаңа бағыттары білім беру ісінің ролін айтарлықтай өзгертті, экономика, саясаттану, мәдениет сынды салалардың дамуында ғылым мен білімнің үлес салмағын жоғарылатты. Осы орайда мемлекеттің, қоғамның, әрбір адам мен отбасының тапсырмасын орындай отырып, әлеуметтік тәжірибеге белсенді ықпал етуге тиісті әлеуметтік педагогиканың мәні, қызмет ету аймағы, міндеті кеңейді, әрі сапалы тұрғыдан өзгерді. А.И. Арнольдov әлеуметтік педагогика пәнін қоғамның маңызды бөлігі ретінде адамның алатын орнынан, соны талдаудан тұрады деп қарастырады. Автор, әлеуметтік педагогика адамның ең алдымен, рухани байлық, адамгершілік, гуманизм сынды әлеуметтік сапалар жүйесін қарастыруға жаратылғанына сенімді. Бұл сапалар өмірлік іс-әрекеттердің түрлі салаларында көрініс береді. Солай бола тұрып, автор адамның рухани дүниесінің құрамдас бөлігі білімділік,

мәдениеттілік, сенімділік, гуманистік қасиеттер дейді. Айта кету керек, бұл пікірлер дүние жүзі бойынша әлеуметтік педагогика тек әлеуметтік тұрғыдан қорғалмаған топ өкілдерімен ғана емес, барлық халықпен байланысты деген тұжырыммен сәйкес келеді.

«Әлеуметтік педагогика» деп аталатын профессор В.Г. Бочарованың редакциясымен жазылған монографияда әлеуметтік педагогиканың пәні мен нысаны және әлеуметтік-педагогикалық теорияның төменде көрсетілгендей міндеттері бойынша көп жылдар бойы пікірталас тудырған мәселелерге қорытынды жасалған. Ол міндеттер (Бочарова, 2004):

- белгілі бір тұлғалық – орталық жағдайларға орай, әлеуметтік тәжірибенің барлық салаларында тиімді шешім қабылдау біліктілігін қалыптастыруға ықпал ету;

- жеке адамның, отбасының және топтың қызығушылығын есепке ала отырып, адамды белсендендіру мүмкіндіктерінің тетіктерін құрастыру;

- жеке адамның өмір сүру сапасын арттыру, оның қызығушылықтарын қанағаттандыру және тұлғаның рухани болмысын қорғау мақсатында отбасының, басқа да әлеуметтік институттардың, шағын ортаның, социумның мүмкіндіктерін толыққанды пайдалану.

Қазақстанда әлеуметтік педагогиканың қалыптасуы және даму кезеңінде әлеуметтік педагогиканың қызмет аймағының өзгеруі «Әлеуметтік жұмыс» мамандығының өкілі ретінде әлеуметтік педагогтың қызметтік міндетін өзгертуге себепші болды. Әлеуметтік педагог үшін іс-әрекет объектісі педагогикалық үдеріс болып табылады. Оның барлық сипаты кәсіби іс-әрекеттің теориялық негізін құрайды. Әлеуметтік-педагогикалық тәжірибенің дамуы барысында маманның социумның күшін қажет ететін өмірлік қиын жағдайларда балаларға көмек көрсететін делдалдық қызметіне көбірек көңіл бөлінеді. Бүгін көптеген ғалымдар, әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекеті ең алдымен әлеуметтік қатынастарды жақсартуға бағытталуы керек деп есептейді.

Қазақстандық зерттеуші К.Г. Какен педагогикалық үдеріс тұлғаны әлеуметтендіру қызметін атқарады, сондықтан оның түрлері оқу-тәрбие мекемелерінің шеңберінде ғана емес, адам мен адамның барлық қарым-қатынасында орын алатындығы туралы пікір өте орынды деп есептейді. Қарым-қатынас және өзара әрекет барысында іс-әрекетпен алмасу, әлеуметтік

тәжірибенің бір ұрпақтан, екінші ұрпаққа берілуі жүреді, сондықтан әлеуметтендірудің түрлі институттарын педагогикалық үдерістің түрі ретінде қарастыруы керек. Әлеуметтік педагогикалық іс-әрекет көп пәнді, көп қырлы, көп қызметті және қоғамның түрлі салаларына бағытталған. Осы тұрғыдан алғанда балалар мен олардың айналасындағы үлкендер арасындағы қоғамдық, тұлғааралық қарым-қатынасты гуманитарландырудың негізгі құралы – тұлғаны әлеуметтендіру үдерісіне өзінің ықпалын тигізетін микро- және макроорта факторы, белгілі бір мекемелер мен субъектілердің арасындағы әлеуметтік қарым-қатынастары бар, яғни тәрбиенің барлық салаларын қамтитын әлеуметтік тәрбие болып табылады. Отандық әлеуметтік педагогтер өздерінің әлеуметтік педагогикалық іс-әрекетінде балалар мен үлкендердің, отбасы мен мемлекеттік қызметтердің, ұйымдардың, мекемелердің арасын байланыстыратын делдал болудан бастап, заңды құқықтарды қорғау, шиеленістерді шешуге дейінгі түрлі әлеуметтік рөлдерді атқарады. Әлеуметтік педагогтың негізгі қызметіне баланы әлеуметтік тұрғыдан қорғау, оған әлеуметтік көмек көрсету, білім алуын, қоғамға бейімделуін ұйымдастыру жатады. Солай бола тұра, оқушы тұлғасы әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі болып есептеледі.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекетінің мазмұны негізінде Л.С. Нагавкина, О.К. Крокинский жалпы білім беретін мекемелердегі әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің профилактикалық, қорғаушылық, ұйымдастырушылық сынды негізгі қызметтерін анықтады. Аталған қызметтерді анықтай отырып, М.А. Галагузова, Ю.Н. Галагузова диагностикалық, делдалдық, профилактикалық, қорғаушылық, түзетушілік, реабилитациялық деп аталатын түрлерін бөліп көрсетті. Әлеуметтік жұмыстың тұжырымдамасына қатысты түрлі тұғырнамаларды зерттей отырып, Л.Т. Қожамқұлова оны клиенттердің психологиялық, экономикалық, әлеуметтік мәселелерін шешуге бағытталған қызмет ретінде және адамдардың әлеуметтік тұрғыдан әрекет ету қабілетін қалпына келтіру мен жақсарту үшін жағдай жасау деп қарастырады (Қожамқұлова, 2003). Әлеуметтік педагогиканың мәні мен әлеуметтік сала маманының әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекетінің ерекшелігін ашып көрсету, осы қызметтің болашақ мамандарын даярлауда маңызды роль атқарады. Әлеуметтік

жұмыс – көп пәнді мамандық. Бұлай дейгініміз, әлеуметтік қызметкер өз клиентіне көмек көрсету мақсатында социологтар, дәрігерлер, педагог, психолог, полиция қызметкерлері сынды басқа мамандық иелерімен ынтымақтастық орнатады. Әлеуметтік қызметкер, кәсіби базалық даярлығына байланысты, өзі де жоғарыда аталған мамандықтардың негізі бойынша білімі мен дағдылары бар жан-жақты маман болып табылады. Көріп отырғанымыздай, әлеуметтік педагогикалық іс-әрекеттің көп бағыттылығы, бүгінгі таңда әлеуметтік қызметкерлерді даярлау мәселесін байыпты әрі терең зерттеуді талап етеді. Бұл өз кезегінде еліміздегі әлеуметтік қызметкерлерді даярлауды жүзеге асырудың теориялық әдіснамалық негізін, мәнін, құрылымы мен мазмұнын терең талдауды қажет ететіндігін көрсетті. Әлеуметтік сала маманы – әртүрлі әлеуметтік мәдени орталардағы балалармен тәрбие жұмысын ұйымдастыратын маман; жеке тұлға мен оны қоршаған микроортаның психологиялық педагогикалық ерекшеліктерін зерттейді, оқушылар мен тәрбиеленушілердің қызығушылықтары мен мұқтаждықтарын, мінез-құлқындағы ауытқушылықтарды, шиеленісті жағдайларды анықтайды және уақытылы көмек, әрі қолдау көрсетеді, жеке тұлға мен білім беру мекемесінің, отбасының, ортаның, билік органдарының арасында делдал ретінде әрекет етеді; оқушылардың құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асуына, ыңғайлы және қауіпсіз жағдайды құруға, олардың өмірі мен денсаулығын қорғауды қамтамасыз етуге, жалпыға білім берудің орындалуына, салауатты өмір салтын насихаттауға көмектеседі; балалардың таланттарын дамыту үшін жағдайлар жасайды. Астанадағы мектептерде зорлық-зомбылықтан аман қалған студенттердің өзін-өзі бағалау деңгейін өлшеу үшін пилоттық зерттеу жүргізілді. Эксперимент мақсаты – мектептердегі зорлық-зомбылықты болдырмау әдістерін жетілдіру, зорлық-зомбылықтан аман қалған оқушылар арасында өзін-өзі бағалау деңгейін анықтау. Зерттеулер жасөспірімдер арасында зорлық-зомбылықты болдырмау әдістерін зерделеу және жетілдіру қажеттігін растайды. Әлеуметтік қызметкер қақтығыс жағдайларын шешу жолында ата-аналардың күш-жігерін біріктіріп, жасөспірімнің жеке ерекшеліктерін ескеріп, оң психологиялық жайлылықты сақтауы керек (Абдугалина С.Е., Шайхеслямова, 2018). [12] Кез келген саланың әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби құзыреттілігіне жоғары

талаптар қойылады. Ол тек педагогикалық тұрғыдан әрекет етіп қоймай, сонымен қатар түрлі жағдайларға байланысты әлеуметтік әрекеттердің басқа да түрлерін меңгеруі керек. Педагогикалық құзыреттілікпен қатар ғылыми әдебиетте саяси, әкімшілік, медициналық және экономикалық құзыреттіліктер аталады.

Қазақстанда әлеуметтік педагогиканы зерттеуші І.Р. Халитова: «Демек, жалпы оқыту және тәрбиелеу ісімен шұғылданатын арнайы білімі бар адамдарды «педагог маман» десек, соның ішінде күйзеліске ұшыраған балалар ісімен шұғылдануды кәсіп қылған тұлғаны «әлеуметтік педагог» деп атайды», – деп анықтай отыра, оның жұмыс мазмұны, қызметтері мен міндеттерін де сараласа, әлеуметтік-заңдық сөздіктерде: «Әлеуметтік педагог – делдал, жеке тұлға, отбасы және қоршаған орта арасындағы, осы ортаның педагогикалық тұрғыдан мақсатқа сай қайта құрылуына ықпал ететін байланыстырушы буын» екендігін тиянақтай түседі (Халитова, 2006). Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби әрекеттері мына мақсаттарды көздейді: мәселелер мен олардың себептерін анықтау; мәселелердің пайда болуын алдын алу; қызметкерлерге білім беріп тәрбиелеу қиыншылықтармен, соның ішінде жеке және әлеуметтік себептер бар қиыншылықтар мен күрес; оң қоғамдық жағдайларды құру, оң қоғамдық жағдайларды құруға қатысу; жеке, материалдық көмектер ұйымдастыру, білімге деген қабілеттерді зерттеу және қоғамдық өмірге қатысуға, әлеуметтік құқықтарды дұрыс қабылдауға дайындау, бағыт-бағдар алуға, жауапкершілікке, өзін-өзі сыйлауға және сабырлыққа дайындау; шығармашылық пен өнімділікті дамыту. Әлеуметтік педагогтердің клиенттері негізінен балалар мен жасөспірімдер болып табылады. Әлеуметтік қызметкерлер тұрғындардың түрлі топтарымен жұмыс істейді.

Әлеуметтік педагогтер қоғамымыздың ушығып жатқан мәселелерін бірге шешуге талпынып, қатар жұмыс істейді. Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби қызметіндегі басты мақсат – адамның, жеке тұлғаның, отбасының әлеуметтік құқықтары мен мүдделерін қорғау. Әлеуметтік сала мамандарының мамандығы

бірқатар мамандандырылуларды қамтиды: қызметтің саласы бойынша балалардың бірлестіктері мен ұйымдарының әлеуметтік педагог басшысы; әлеуметтік педагог эколог; әлеуметтік педагог валеолог; әлеуметтік педагог тәрбиеші; жұмыс пен отбасы жөніндегі әлеуметтік педагог және т.б. мамандандырудың негізі ретінде тұрғындардың жекелеген категориясы болуы мүмкін. Өз тәжірибесінде этно-педагогикалық полиэтникалық ортаның ерекшеліктерін мақсатты түрде қолдануы баланың бойында өз ұлтына деген сүйіспеншілік пен өзге ұлттың өкілдеріне деген сыйластықты қалыптастырып, ұлтаралық татулықты дамытуға мүмкіндік берері анық.

Қорытынды

Әлеуметтік қызметкер маманының қызметін және ол жөніндегі түсініктер мен көзқарастарды сараптай келе, «әлеуметтік қызметкер – қоғамдағы әлеуметтік – психологиялық көмекке мұқтаж субъектілердің құқын қорғаушы, микро-макро-мезоорта арасындағы қарым-қатынасты үйлестіруші аралық делдал кәсіби маман», – деп біз анықтаманы ұсынамыз. Бүгінгі таңда қоғамда түбірлі жаңарулар жүргізіліп жатумен байланысты әлеуметтік педагогиканың тәжірибесінің қажеттілігі мен адамдық қордың маңыздылығының артуына орай әлеуметтік педагогиканы қоғамдық қатынастардың педагогикасы ретінде түсіну қабылдануда. Әлеуметтік педагогиканың қоғамдастықтың экономикалық, саяси, рухани-адамгершілік және кәсіби білім берудің барлық салаларының дамуына өзіндік үлесін қосып жатқанын көрсетеді. Білім саласында жаңа үдерістерді енгізу педагогтың еңбегінсіз жүзеге аспайтыны белгілі. Осыған орай педагог жаңа әлеуметтік-экономикалық ахуал жағдайында табысты түрде еңбек етумен қатар, қоғам мүшелерінің интеллектуалдық және мәдени деңгейін көтерумен де айналысады. Бұл ретте маманның кәсіби тұрғыдағы жетіктігінің маңызды шарттарының бірі оның әлеуметтік-педагогикалық іскерлігі болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Кенесарина З.У. Теория и практика социализации школьников в США: автореферат диссертации. – Алматы, 2000. – 47 с.
- 2 Sandiford P. et al. Comparative education: Studies of the educational systems of six modern nations. – JM Dent, 1929.

- 3 Kandel I. L. Comparative education. – Greenwood Press, 1970.
- 4 Bereday G.Z.F. Comparative Mehtod in Education
- 5 Bereday G. Z. F. Comparative method in education. – Holt, Rinehart and Winston, 1964.
- 6 Құсайынов А.Қ., Есеева М.Т Салыстырмалы педагогика әдіснамасы мен әдістері: оқу құралы. – Алматы: Rond, 2008. 96 59-60.
- 7 Қожахметова К.Ж. Казахская этнопедагогика: методология, теория, практика. – Алматы: Ғылым, 1995. – 317 с.
- 8 Досанова С.С. Теоретико-методологические основы подготовки будущего учителя к социально-педагогической работе: дисс. на соиск. ученой степени д.п.н. – Туркестан, 2006. – 271 с.
- 9 Колумбаева Ш.Ж. Особенности подготовки социального педагога к работе с трудными подростками. – Алматы, 2000. – 158 с.
- 10 Бурганова Р.И. Научные основы подготовки будущих социальных педагогов к работе со студенческой молодежью в сфере культурного досуга: диссертация на соискание ученой степени к.п.н. – Алматы, 2001. – 156 с.
- 11 Халитова І.Р. Әлеуметтік педагогика: оқу құралы. – Алматы: ҚазМПИ, 2006. – 294 бет. – 28 б.
- 12 Кумаржанова К.М. Социально-педагогическая работа с семьей ребенка, имеющего ограниченные возможности. – Алматы, 2003. – 139 с.
- 13 Социальная работа как социальный институт: мировой опыт и Казахстан. – Алматы, 2003. – 52 с. – С. 20-21.
- 14 Искаков Б.Т. Қазақстан Республикасы мен Германия Федеративтік Республикасындағы жалпы білім беру жүйесінің жағдайы және даму тенденциялары: салыстырмалы-педагогикалық талдау [Текст]: автореферат. – Алматы: Қазақстан Республикасы, 2006. – 24 б.
- 15 Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М., 2000.
- 16 Василькова Т.А., Василькова Ю.В. Социальная педагогика. – М.: КноРус, 2010.
- 17 Галагузова М., Галагузова Ю., Штинова Г. Социальная педагогика: учебник для вузов. – Litres, 2017.
- 18 Беляева Л.А., Беляева М.А. Категории «социальная работа» и «социально-педагогическая деятельность» в их взаимосвязи // Понятийный аппарат педагогики и образования: сб. науч. тр. / отв. ред. М.А. Галагузова. – 1998. – №. 3. – С. 185-196.
- 19 Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабуцкая С.А. Социальный педагог. – 2002.
- 20 Кожамкулова Л.Т. Социальная работа как социальный институт: мировой опыт и Казахстан: автореф. дисс... док. социолог. наук. – Алматы, 2003.
- 21 Бочарова В.Г. Социальная педагогика: монография. – М.: ВЛАДОС, 2004.
- 22 Абдугалина С.Е., Шайхеслямова К.О. Жүйелі-құрылымдылық тәсіл негізінде мүмкіндігі шектеулі адамдармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2018. – № 4(60).

References

- 1 Kenesarin Z.U. Teoriya i praktika sotsializatsii shkol'nikov v SSHA: avtoreferat dissertatsii [Theory and practice of socialization of schoolchildren in the USA: dissertation author's abstract]. Almaty, 2000. 47. (In Russian)
- 2 Sandiford, P., Hope, A. H., Foght, H. W., Kandel, I. L., & Russell, W. F. (1929). Comparative education: Studies of the educational systems of six modern nations. JM Dent.
- 3 Kandel, I. L. (1970). Comparative education. Greenwood Press.
- 4 Bereday, G. Z. (1964). Comparative method in education. Holt, Rinehart and Winston.
- 5 Kusainov, A. Esseeva, M. (2008). Salystyrmaly pedagogy: Adisnamasy men disteri [Methodology and methods of comparative pedagogics]: Оқу құралы [Textbook]. Almaty: Rond 2008. 96 59-60. (In Kazakh)
- 6 Kozhakhmetova, K.Zh. (1995). Kazakhskaya etnopedagogika: metodologiya, teoriya, praktika [Kazakh ethnopedagogy: methodology, theory, practice]. Almaty, Flym, 1995. – 317 p. (In Russian)
- 7 Dosanova, S.S. (2006). Teoretiko-metogeologicheskiye osnovy podgotovki budushchego uchitelya k sotsial'no-pedagogicheskoy rabote. [Theoretical and metogeological foundations of preparing the future teacher for social and pedagogical work]. Diss.na soisk.uchenoy stepeni dok.ped.nauk [Dissertation of the degree of research doc.ped.nauk]. Turkestan, 271 pp.
- 8 Kolumbayeva, S.Zh. (2000). Osobennosti podgotovki sotsial'nogo pedagoga k rabote s trudnymi podrostkami [Features of the preparation of a social teacher to work with difficult teenagers]. Almaty 2000, 158 p. (In Russian)
- 9 Burganova, R.I. (2001) Nauchnyye osnovy podgotovki budushchikh sotsial'nykh pedagogov k rabote so studencheskoy molodezh'yu v sfere kul'turnogo dosuga [The scientific basis for the preparation of future social teachers to work with students in the field of cultural leisure]. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni kand.ped.nauk [Thesis for the degree of Cand.Ped.Science]. Almaty, 2001. 156 p. (In Russian)
- 10 Khalitova, I.P. (2006). Alewmettik pedagogika [Social pedagogy]. Oqu quraly [Tutorial]. Almaty, Kazakh Girl Institute, 294.
- 11 Kumarzhanova, K.M. (2003). Sotsial'no-pedagogicheskaya rabota s sem'yey rebenka, imeyushchego ogranichennyye vozmozhnosti [Socio-pedagogical work with the family of a child with limited capabilities]. Almaty, 139 p.

- 12 Iskakov, B.T. (2006). Kazakstan Respubliki men Germany Federativtik Respublikassyndagy galpy bilim beru zhuesinin zhagdayy zhane damu tendenciylary (salystrmaly-pedagogicaly taldaу): avtoreferat dis. [Status and development trends of the general education system in the Republic of Kazakhstan and the Federal Republic of Germany: (comparative-pedagogical analysis): dissertation abstract]. Almaty, 24 p.
- 13 Mudrik, A.V. (2000). Sotsial'naya pedagogika [Social Pedagogy]. Moscow.
- 14 Vasilkova, T. A., Vasilkova, Yu. V. (2010). Sotsial'naya pedagogika [Social Pedagogy]. Moscow, KnoRus.
- 15 Galaguzova, M., Galaguzova, Y., Shtinova, G. (2017). Sotsial'naya pedagogika : uchebnik dlya vuzov [Social pedagogy: a textbook for universities]. Moscow, Liters.
- 16 Belyaeva, L. A., Belyaeva, M. A. (1998). Kategorii «sotsial'naya rabota» i «sotsial'no-pedagogicheskaya deyatel'nost'» v ikh vzaimosvyazi [Categories “social work” and “social-pedagogical activity” in their interrelation]. Ponyatiynnyy apparat pedagogiki i obrazovaniya: sb. nauch. tr. [Conceptual apparatus of pedagogy and education: Coll. scientific articles. # 3. P. 185-196.
- 17 Nagavkina, L.S., Krokinskaya, O.K., Kosabutskaya, S.A. (2002). Social Teacher.
- 18 Kozhamkulova, L.T. (2003). Sotsial'naya rabota kak sotsial'nyy institut: mirovoy opyt i Kazakhstan [Social work as a social institution: world experience and Kazakhstan]: Avtoref. diss... dok. sotsiolog. nauk [Author's abstract. Diss ... Doc. sociologist. Sciences]. Almaty.
- 19 Bocharova, V.G. (2004). Sotsial'naya pedagogika: monografiya [Social pedagogy: monograph]. Moscow, VLADOS.
- 20 Abdugalina, S.E., Shaikheslyamova, K.O. (2018). Juyeli-qurylymdylyk tasil negizinde mumkindigi shekteuli adamdar-men aleumettyk*pedagogicalyк zhymys [Socio-pedagogical work with people with disabilities on the basis of system-structured approach]. Abay atyndagy KazUPU Habarshisy. «Pedagogika gylymdarı » seriyası [Abai KazNPU Messenger. Pedagogical science series]. #4(60)

2-бөлім
**МАМАНДАРДЫ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДАҒЫ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
МӘСЕЛЕЛЕР**

Section 2
**PSYCHOLOGICAL AND
PEDAGOGICAL PROBLEMS
OF PROFESSIONAL EDUCATION**

Раздел 2
**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ**

**Самашова Г.Е.¹, Құрымбаев С.Ғ.², Төлеуқұл А.А.¹,
Ерахтина И.И.¹, Абаева Н.Ф.¹**

¹Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті,
Қазақстан, Қарағанды қ., e-mail: gsamash74@mail.ru

²Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Қарағанды қ., e-mail: sakura3874@mail.ru

ЖҰМЫСШЫ МАМАН ДАЯРЛАУДАҒЫ МОДУЛЬДІК-ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛДЕМЕНІҢ МӘНІ

Зерттеу жұмысының тақырыбы жұмысшы маман даярлаудағы модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің мәні мен маңызы аясында. Зерттеу жұмысының мақсаты – модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің жұмысшы кадрларды даярлау тиімділігін арттырудағы маңызын теориялық тұрғыда негіздеу. Сонымен қатар модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің негізі болып табылатын модульдік оқыту технологиясының отандық білім беруде қолданылу тәжірибесін қарастыру, шетел тәжірибесін саралау, модульдік-құзыреттілік тәсілдеме бойынша ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге сараптама жүргізу, модульдік-құзыреттілік тәсілдемені колледждерде қолдану мүмкіндігін эксперименттік тексеру зерттеудің мақсатына сай міндеттерін айқындайды. «Модульдік-құзыреттілік тәсілдеме» ұғымының жұмысшы маман даярлаудағы мәнін ашу жұмыстың басты басым бағыты болып табылады. Зерттеудің жетекші идеясы жұмысшы кадрларды даярлау процесіне модульдік-құзыреттілік тәсілдемені енгізген жағдайда болашақ маманның кәсіби құзіреттіліктері қалыптасады және қазіргі жағдайда еңбек нарығының сұранысына жауап беретін маманды даярлау мүмкіндігі туады. Тақырып бойынша отандық және шетелдік педагогикалық әдебиеттер талданған, «модуль», «құзіреттілік», «тәсілдеме» ұғымдарына контент-талдау жасалған, соның негізінде ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде бір жүйеге келтірілмеген «модуль», «құзіреттілік», «тәсілдеме» және «модульдік-құзіреттілік тәсілдеме» ұғымдарына авторлық анықтама берілген. Оның ішінде қазақ тіліндегі әдебиеттерде қазіргі кезеңге дейін зерттелмей келген «тәсілдеме» терминінің мәні ашылған. Авторлар оған орыс тіліндегі баламасына контент-талдау жасау арқылы келген.

Түйін сөздер: модульдік оқыту, модульдік-құзыреттілік тәсілдеме, жұмысшы маман даярлау, контент-талдау.

Samashova G.Ye.^{1*}, Kurymbaev S.G.², Toleukul A.A.¹,
Yerahtina I.I.¹, Abaeva M.F.¹

¹Karaganda State Technical University,
Kazakhstan, Karaganda, *e-mail: gsamash74@mail.ru

²A.A. Buketov Karaganda State University,
Kazakhstan, Karaganda, e-mail: sakura3874@mail.ru

The Essence of the Modular Competency Approach in Training Workers

The theme of the research work is the essence and importance of the modular competence approach in the training of workers. The aim of the research is the theoretical substantiation of the value of modular competence approach in improving the efficiency of training. In addition, the consideration of domestic experience in the application of modular training, which is the basis of modular and competence-based approach, the analysis of foreign experience, scientific-pedagogical literature on a modular competency-based approach, consideration of the application of modular competency-based approach in college defines the objectives of the study. The main focus of the work is the disclosure of the concept of “modular

competence approach" in the training of a working specialist. The leading idea of the study: in the case of the introduction of modular competence approach in the process of training of workers, professional competence of the future specialist is formed and in modern conditions it is possible to train a specialist that meets the needs of the labor market. On the topic analyzed domestic and foreign pedagogical literature, the content analysis of the concepts of "module", "competence", "approach", on the basis of which the author's definition of the concepts of "module", "competence", "approach" and "modular competence approach", not systematized in the scientific and pedagogical literature. In particular, the meaning of the term "approach", which has not been studied so far in the literature in the Kazakh language. The authors came to it by content analysis of the analogue in Russian.

Key words: modular training, modular competence approach, training of the working specialist, content analysis.

Самашова Г.Е.^{1*}, Курымбаев С.Г.², Толеукул А.А.¹,
Ерахтина И.И.¹, Абаева Н.Ф.¹

¹Карагандинский государственный технический университет,
Казахстан, г. Караганда, *e-mail: gsamash74@mail.ru

²Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова,
Казахстан, г. Караганда, e-mail: sakura3874@mail.ru

Сущность модульно-компетентного подхода в подготовке рабочих кадров

В статье рассмотрена сущность модульно-компетентного подхода в проектировании образовательной программы и подготовке рабочих кадров. Цель статьи – теоретическое обоснование модульно-компетентного подхода для повышения эффективности подготовки рабочих кадров. Логика проведения исследования связана с рассмотрением отечественного опыта применения модульного обучения; анализ зарубежного опыта, научно-педагогической литературы по модульно-компетентному подходу; экспериментальная проверка возможности повышения эффективности учебной деятельности студентов колледжей средствами модульного обучения. Изучение возможностей применения модульно-компетентного подхода в колледжах определяет задачи исследования. Основным направлением теоретического обоснования применения модульно-компетентного подхода было раскрытие понятия «модульно-компетентный подход» в подготовке рабочего специалиста. Ведущая идея исследования: в случае внедрения модульно-компетентного подхода в процесс подготовки рабочих кадров формируются профессиональные компетенции будущего специалиста и в современных условиях появляется возможность подготовки специалиста, отвечающего потребностям рынка труда. В статье проведен контент-анализ понятий «модуль», «компетентность», «подход», на основе которого дано авторское определение понятиям «модуль», «компетентность», «подход» и «модульно-компетентный подход». В том числе, раскрыто значение термина «подход», который слабо представлен до настоящего времени в литературе на казахском языке.

Ключевые слова: модульное обучение, модульно-компетентный подход, подготовка рабочего специалиста, контент-анализ.

Кіріспе

Қазіргі таңда техникалық және қызмет көрсетуші кадрларды дайындауда қойылатын талаптар қайта қарастырылып, сәйкесінше ағымдағы нормативті құжаттарды, сонымен қоса білім беру бағдарламаларын жаңарту мен жетілдіру жүріп жатыр. Техникалық және кәсіптік білім беру (ТжәнеКББ) жүйесінен әр түрлі біліктілігі бар жоғары мамандарды дайындауда жаңа өнімді әдістерді талап етеді. Сол себептен, қазіргі таңда мұғалімдік қызметті білімді жоғарылату мен белсендіруге бағытталған проблемалық үйлестірілген, икемді және сенімді оқыту технологияларын қолдану ретінде қарастыру қажет. Мұндай

технологиялардың бірі модульдік оқыту технологиясы болып табылады. Оның негізгі мақсаты нәтижеге бағытталған мамандандырылған бағдарламаларды құру негізінде білім деңгейін кезеңдеп көтеру.

Зерттеу нысаны: жұмысшы кадрларды кәсіби даярлау процесі.

Зерттеу мақсаты: модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің жұмысшы кадрларды даярлау тиімділігін арттырудағы мәні мен маңызын теориялық тұрғыда негіздеу.

Зерттеу пәні: жұмысшы кадрларды кәсіби даярлаудағы модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің жүзеге асырылуы.

Зерттеу мәселесі, нысаны, пәні және мақсаты зерттеудің келесі міндеттерін айқындады:

1 Жұмысшы кадрларды модульдік даярлау жүйесін саралау;

2 Модульдік-құзыреттілік тәсілдеме бойынша ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге сараптама жүргізу.

3 Модульдік-құзыреттілік тәсілдемені колледждерде қолдану мүмкіндіктерін зерттеу (Қарағанды технология және сервис колледжінде эксперименттік жұмыс өткізу).

4 «Модуль», «құзыреттілік», «тәсілдеме» ұғымдарына контент-талдау жасау.

Зерттеу болжамы бойынша егер жұмысшы кадрларды кәсіби даярлауда модульдік-құзыреттілік тәсілдемесі толығымен өз мәнінде жүзеге асырылса, онда жұмысшы кадрларды даярлаудың тиімділігі артады, өйткені осы жағдайда еңбек нарығы мен кадрлар даярлауда біртұтастық пен жүйелілік қағидалары жүзеге асады.

Зерттеу әдістері – педагогтардың, философтардың, психологтардың ғылыми әдебиеттерін теориялық талдау; модульдік оқыту, модульдік-құзыреттілік тәсілдеме тақырыптары бойынша жинақталған педагогикалық тәжірибені талдау және жалпылау.

Зерттеу тақырыбы бойынша отандық және шетелдік педагогтардың, философтардың, психологтардың еңбектері, сонымен қатар Т және КББ-дегі жұмыс оқу жоспарлары, оқулықтар, оқу құралдары қарастырылды.

Зерттеудің әдістемесі және әдіснамасы

Педагогтардың, философтардың, психологтардың ғылыми әдебиеттерін теориялық талдау; модульдік оқыту, модульдік-құзыреттілік тәсілдеме тақырыптары бойынша жинақталған педагогикалық тәжірибені талдау және жалпылау; байқау, әңгімелесу, сауалнама жүргізу, тестілеу, педагогикалық тәжірибе, тәжірибелі-педагогикалық эксперимент, математикалық статистика әдістері негіздері арқылы жүзеге асырылды.

Модульдерді меңгерудегі студенттердің білімі мен білігі бақылаудың әр түрлі әдістерімен анықталды: ауызша сауалнама, жазбаша сауалнама, тестілеу. Қайталаудың бақылау функциясы оқытушыға өз оқушыларының жетістіктері туралы кері байланыс алуға, осы жетістіктердің динамикасын қалыптастыруға, балалардың жеке қасиеттерінің даму деңгейін анықтауға, демек, студенттердің жетістіктерін мемлекет белгілеген білім беру стандарттарына сәйкестендіруге мүмкіндік береді.

Модульдік оқыту технологиясын жүзеге асыру жағдайында колледждерде тестілеу өте маңызды. Сынақ нәтижелері бойынша студенттердің білім деңгейі, білік, дағдылары, олардың белгілі бір жеке қасиеттерінің даму дәрежесі және, демек, табысы немесе, керісінше, белгілі бір оқу кезеңінің сәтсіздігі туралы айтуға болады.

Барлық кезде білім мен біліктерді тексерудің әртүрлі әдістері болды. Тарихи даму барысында формалары, баға қою әдістеру, бақылау шараларын өткізу жиілігі мен оның мазмұны, студенттерге әсер ету шаралары, мотивациялық элементтер және басқа да факторлар өзгерді.

Көптеген жылдар бойы бағалау бір оқушының оқу жетістігін басқа студенттердің жетістігімен салыстыру болып табылды және мұндай бағалау түрінің келесідей кемшін тұстары болды:

– оқушыға, ата-анаға және педагогқа түсінікті оқу жетістіктерін бағалаудың нақты критерийлерінің жоқтығы;

– педагог бағаны әр студенттің нәтижесін оқу жетістігін бағалаудың ортақ бірыңғай критерийіне қарап емес, топтың жалпы білім деңгейіне қарай қояды;

– студенттерге қойылатын баға оқу бағдарламасының жекелеген тараулары бойынша нақты қандай деңгейде білім, білік, дағдыларын игергендігін көрсетпейді, бұл дегеніміз әр студенттің жеке оқу траекториясын анықтауға мүмкіндік бермейді;

– қорытынды баға қояр кезде аралық баға ғана ескеріледі, бұл оқудың соңғы нәтижесін алудың объективті жолы болып табылмайды;

– оқу процесі кезінде студент пен оқытушы арасында оперативті байланыстың жоқтығы студенттің оқуға деген мотивациясына кері әсерін береді.

Осы аталған мәселелерді шешу үшін Тжәне КББ мекемелерінде оқытудың мақсат, міндеттері және күтілетін нәтижелеріне сәйкес студенттердің оқу жетістіктерін бағалаудың жаңа жүйесін әзірлеп енгізу қажет.

Әдебиеттерге шолу

Кәсіптік даярлау жүйесіндегі модульдік оқытудың мәні жекелеген модульдерден (модульдік бірліктерден) тұратын және де өз ішіне іс-әрекет жоспары, ақпараттар блогы, оқыту мақсатына қол жеткізу бойынша әдістемелік ұсынымдарды біріктіретін жеке бағдарламаны игеру бойынша студенттің өзіндік жұмысына көп қатысты болып келеді. Мұндай жағдайда педагогтың

қызметі бақылау, ақпаратты меңгеру бойынша іс-әрекет координациясына кеңес беру болып табылады.

Әлемдік тәжірибеден модульдік бағдарламаларды құрастырудың әр түрлі әдістемесі мен сызбаларының бар екендігін көреміз. Бірақ та олардың барлығы бірыңғай логикаға бағынады. Бұл логиканың мәні мынада: әрбір бағдарламаның негізі оқыту үрдісі кезінде қол жетуі тиіс және еңбек нарығының талаптарына, яғни мамандық шеңберіндегі қызмет талаптарына сәйкес келетін оқу нәтижелері болуы керек.

Осы кезеңге дейінгі уақыт көрсетіп келгендей кәсіптік колледж түлектері жұмысқа орналасу қиындығын бастан кешірді, кейбір мамандықтар сұранысқа ие болмай оларды мемлекетіміз тарапынан қайта даярлау бағдарламасы бойынша оқытуға тура келді. Осындай өзекті мәселе түйінін шешуде модульдік оқыту жүйесі – жұмысшы кадрлар даярлаудың тиімді, әрі жаңаша тәсілі болып табылады.

Модульдік оқыту арқылы жұмыс беруші талабын қанағаттандыратын кәсіби техникалық кадрлар даярланады және оларды даярлау әлемдік деңгейге дейін көтерілмек. Бұл орайда әлеуметтік серіктестік маңызды рөл атқаруы тиіс, яғни нақты өндіріс мекемесі өзіне қажетті маман даярлауға қызығушылық танытып, атсалысуы тиіс, яғни өзіне қандай құзыреттіліктерді меңгерген маман керектігін білуі тиіс. Соған байланысты модульдік бағдарлама нәтижесі де жұмыс берушінің талаптарына сай құрастырылады. Жұмыс берушілермен ынтымақта болу – студенттердің өндіріске қажетті білім, білік дағдыларын және еңбекке орналасуға деген икемділігін арттыру деген сөз.

Бүгінгі таңда құзыреттілік тәсілдемесінің жетекші тұжырымдамасы «оқу модулі» болып табылады, сонымен қатар белгілі бір кәсіби салада қорытынды құзыреттілік осындай модульдердің жиынтығы және олардың әрқайсысы болашақ кәсіптік қызметтің нақты функциясы (аспектісі) ретінде қалыптасады. Осылайша, Тжәне КББ педагогикасында құзыреттілік тәсілдемесі модульдік-құзыреттілік тәсілдемеге айналады.

Тиісінше, құзыреттілік тәсілдемесі басқа мағынаға ие болады: бұл әрбір жеке студенттің болашақ жұмысына жарамдылығын объективті түрде бағалауға мүмкіндік беретін жүйе, сондай-ақ болашақ жұмысшыларға өз саласын жақсы тану үшін мақсатты оқуды жүзеге асыратын, қызметке сай нақты критерийлерді әзірлеуге мүмкіндік береді (Zhamaliyeva, 2018) [12].

Модульдік-құзыреттілік тәсілдің негізгі қағидасы – жұмыс саласындағы маңызды мақсаттарға бағдарлану.

ТжәнеКББ мекемелеріндегі жұмысшы кадрларды даярлау процесі экономиканың қазіргі және болашақтағы сұраныстарына, еңбек нарығының өзгерісіне тез және уақытылы жауап беру керек, қоғам дамуының жаңа әлеуметтік-экономикалық шарттарында бәсекеге қабілетті және тез бейімделгіш болуы керек. Осыған байланысты адам факторының өндірістік процесс пен қоғамдық өмірде қарқынды дамып келе жатқандығы техникалық және кәсіптік білім берудің мемлекет экономикасына жоғары білікті кадрларды даярлаудағы рөлін жоғарлайды.

Бұл жұмысшы мамандар даярлауға деген жаңаша көзқарас қажеттілігін тудырады. Еліміздің кәсіптік және техникалық білім беру жүйесі өзінің өмір сүру уақытының барлық кезеңдерінде заманының талабына сай маман даярлау жұмысымен шұғылданып келеді. Соның ішінде модульдік оқытудың алатын маңызы зор.

Білікті мамандарды даярлаудың отандық және шетел тәжірибесі біртіндеп білімнің жинақталуын, толығымен алдыңғы кезеңді меңгергеннен кейін келесі кезеңге өтуін, студенттердің өзіндік жұмысын белсенді ететін, оқытудың жеке темпі мен міндетті өзіндік оқыту, өмір бойы оқытуды қамтамасыз ететін модульдік оқыту технологиясының тиімділігін көрсетеді.

Модульдің басты ерекшелігі – оның дербестігі, қандай да бір процесті, құбылысты тәуелсіз бірлік ретінде қарастыра алуы, оның мағыналық түйінделуі. Бірақ, модуль белгілі бір жүйенің (техникалық құрылғы, ұйымдардың) бөлігі болып табылады. Сондықтан, модульге басқа модульдермен, жүйе элементтерімен байланысы да жатады. Модуль іштей дербес, сырттай бағынышты, ол – жүйе онсыз әрекет ете алмайтын маңызды буын. Модульдердің құрылуы үшін негіз болып пәннің жұмыс бағдарламасы пайдаланылады. Модуль пән атымен немесе өзара байланысты тақырыптар блогымен жиі сәйкес келеді. Бірақ, модульде барлығы өлшеніп, бағаланады: тапсырма, жұмыс, студенттердің сабаққа қатысуы, студенттердің бастапқы, аралық және қорытынды деңгейі. Модульде оқыту мақсаты, берілген модульдік оқудың тапсырмалары мен деңгейлері нақты анықталған, оқушының игеретін дағдылары көрсетілген. Модульдік оқытуда барлығы алдын ала бағдарламаланған: оқу материалын игеру тізбектілігі, негізгі ұғымдар, игерілуі

қажет дағдылар мен іскерлік, игеру деңгейі мен игеруді бақылау. Модульдер саны пәннің өз ерекшелігіне, сонымен қоса оқытудың сәйкес жиілік бақылауына байланысты.

Модульдік оқытудың мақсаты мазмұны бойынша да, сонымен қатар адамның дәл қазіргі кездегі сұраныстарын қанағаттандыруға кепілдік беретін және де жаңа, кейіннен пайда болуы мүмкін қызығушылықтарын анықтайтын оқытуды ұйымдастыру бойынша білім беру құрылымдарын жасап шығару болып табылады.

Модульдік-құзыреттілік тәсілдеме жағдайында еңбек нарығының талаптарын көрсететін белгілі бір еңбек функциясының орындалуын қамтамасыз ететін құзыреттілікті қалыптастыру шеңберінде дағдылар мен білімнің кешенді дамуы бөлек бір модуль шеңберінде жүзеге асырылады (мамандық бойынша білім беру стандартының ажырамас бөлігі ретінде немесе білім беру мекемесінің білім беру бағдарламалары).

Бұл модульдік-құзыреттілік тәсілдеме қазақстандық оқу орындарында қолданылатын дәстүрлі блоктық-модульдік тәсілінен ерекшеленеді.

Модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің дамуы үшін қазіргі заманғы қазақстандық білім беру теориясы мен практикасына келесі ерекшеліктер тән: негізгі және кәсіби құзыреттіліктерді дамытуға баса назар аудару ғылым мен білімдегі перспективалық бағыт болып табылады; модульдік-құзыреттіліктік тәсілдеме идеясы ТжәнеКББ жүйесінде ең қарқынды дамып келеді және мектептің немесе ЖОО-ның оқу процесінен гөрі орта техникалық және кәсіптік білім беру мекемесінің оқу процесіне бейімделген; құзыреттілік тәсілдемесі білім мазмұнының құрылымдауда – «білімнен» «қызметтің тәсіліне» көшуді білдіреді.

Оқыту мен білім берудегі халықаралық тенденцияларының бірі – жалпы оқыту жоспары тізбектелген бөлімдерге (модульдерге) бөлінген модульдік білім беру бағдарламасының жобасын дайындау болып табылады. Әрбір бөлімнің әрқайсысын оқып, бағалап сертификаттауға болады.

Біз осы зерттеу жұмысын жүргізу барысында модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің ТжәнеКББ мекемелерінде қолданылу мүмкіндігін зерттеу мақсатында *Қараганды технология және сервис колледжінде эксперименттік жұмыстар жүргіздік*. Жалпы алғанда эксперименттік жұмысқа барлығы 102 студент және 12 оқытушы қатысты. Оқу әрекеті тиімділігінің өзгерісін

сандық көрсету үшін әрқайсы 23-26 студенттен құралған бақылау және эксперименттік топтар алынды.

Бақылау тобы ретінде «Тігін өндірісі және киімді модельдеу» мамандығының Ш9-15-1 (26 студент) мен Ш9-15-2 топтары (26 студент) алынды. Бұл топтар бітіруші топтар болып саналады, оқу мерзімдері 2 жыл 10 ай. Ал эксперименттік топ ретінде Ш11-17-1 (25 студент) мен Ш11-17-2 (25 студент) топтары алынды. Бұл топтар 10 айлық оқу мерзімі бойынша, 11 сыныптан кейін келген бітіруші топтар болып саналады. Бұл топ жалпы колледж бойынша да эксперименттік топ болып саналады. Себебі, дуальды оқыту бойынша білім алады және оқу бағдарламалары модульдік технология негізінде түзілген. Сондықтан біздің экспериментімізге сәйкес келді.

Бізге ең алдымен эксперименттік топтың модульдік оқыту жағдайында білім алулары керек болды. Біз эксперименттік топ пен бақылау топтарын таңдаған кезде екі топта студенттердің білімі мен оқу әрекеттерінің алғашқы даму деңгейлерінің тең дәрежеде болуына мән бердік. Осы мақсатта студенттердің оқу деңгейлерін есептедік. Пән бойынша эксперименттік және бақылау топтары студенттерінің оқу деңгейлері формула бойынша есептелді:

$$СОД = x + 0.64y + 0.36z \times 100N \quad (1)$$

бұл жерде, N – топтағы жалпы студент саны, x – топтағы «5»-тік бағаға оқитын студенттер саны, y – топтағы «4»-тік бағаға оқитын студенттер саны, z – топтағы «3»-тік бағаға оқитын студенттер саны.

Студенттердің оқу деңгейлерін есептегеннен кейін эксперимент өткізбес бұрын эксперименттік топ пен бақылау топтарындағы студенттердің оқу деңгейлерін шамамен бірдей екенін білдік (72,4% – эксперименттік топ студенттері, ал 73,1% – бақылау тобы студенттерінің оқығандық деңгейлері). Бұл дегеніміз эксперименттік таңдаудың салыстырмалы және біртекті болғандығын білдіреді.

Нәтежелер

Эксперименттің сәтті және тиімді жүзеге асырылуы үшін біз келесідей жұмыстарды атқардық: қажетті ғылыми-педагогикалық дерек көздерін зерттедік, материалдарды жинақтадық, эксперименттік топтың жұмыс оқу бағдарламаларына сараптама жасадық, модульдік

бағдарламаны ақпараттық қамтамасыз еттік, модуль бойынша бақылау – өлшеу материалдар дайындадық, кері байланыс пен рефлексия жүйесін ұйымдастырдық және дер кезінде түзетулер енгізіп отырдық. Оқу-әдістемелік құжаттама тізімін қалыптастыру бойынша жұмыс және бақылау-бағалау жүйесін әзірлеу кезінде біз проблемалық оқыту, бағдарламалық оқыту және тестілеу әдістерінің принциптеріне жүгіндік.

Эксперименттік және бақылау топтарында студенттер арасында сауалнама жүргізілді. Бұл экспериментке дейін және одан кейін студенттердің оқуға ынталану себептерін анықтауға мүмкіндік берді. Бұл әдісті диагностикалау үшін Л.В. Жарованың әдістемесі қолданылды (Жанпейсова, 2002) [18]. Бұл әдістеме бойынша студент білім алуға үш түрлі көрсеткіш бойынша ынталанады: «білім алу», «мамандық таңдау», «ата-анасынан мақтау есту».

Сауалнама нәтижесі эксперимент басында эксперименттік топ студенттері де, бақылау тобы студенттері де «ата-аналарынан мақтау есту» үшін оқуға ынталанды. «Білім алу» үшін оқуды олар екінші орынға қойды. «Мамандық таңдау» үшін, яғни жақсы маман иесі болу үшін оқуды соңғы орынға қойды. Эксперименттік жұмыс аяқталғаннан кейін, біз құрастырған модель бойынша білім алған эксперименттік топ студенттерінің «оқуға деген мотивациялары» 32,5%-ға өсті. Ал бақылау тобында көрсеткіштер сәл жақсарғанымен, жалпы алғанда өзгеріссіз деуге келеді.

Осылайша, алынған нәтижелердің негізінде модульдік оқыту технологиясы бойынша оқитын студенттердің саналы түрде білім алатындығын көруге болады. Эксперимент жүргізгеннен кейін бақылау және эксперименталдық топтардағы студенттердің оқу деңгейі өзгерді. Ол модульдік оқыту технологиясы бойынша оқитын топта жоғарылады және бақылау тобындағы 75,6%-дан айырмашылығы 83,5% құрады.

Қазіргі заманғы педагогикалық басылымдар мен ғылыми журналдарға сүйенсек, бүгінгі білім берудің өзекті мәселелерінің бірі оқушының мұғалімнің минималды көмегімен білімді өз бетімен игеруі және жұмыс жасай білуі, өз білімін бағалай алуы. Біз осы аталған талаптарды жұмыс кезінде есепке алуға талпыныс жасадық.

Жалпы алғанда, модульдер оқу жоспарын құруға икемді негізді қамтамасыз етеді және оларды құзыреттілікке негізделген стандарттарды қолдану арқылы біріктіруге болады, мұндағы стандарт оқу модуліне ауысады.

1960 жылдардан бастап қолданып келе жатқан шведтік Lernia ұйымымен жасалған модульдік жүйе кәсіптік білім беру бағдарламаларының реформаларына бейімделіп, кең қолданысқа ие. Lernia моделі кәсіптік оқыту бағдарламасы мен еңбек нарығының байланысы үшін тізбектелген және көлемді жүйені құру үшін функционалдылық бағытымен біріктірілген (Лебедев, 2005) [5].

Наттепоп және Lernia 2001 жылдан бастап кәсіптік білім беру реформаларымен айналысатын халықаралық жобаларда бірге жұмыс істейді.

Құзыреттілікке негізделген модульдік оқыту бағдарламалары құрылымдау үшін Швецияда кәсіптік білім беру мен оқытуда көп жыл бойы қолданылды және Lernia (бұрынғы атауы – АМУ және АтиСтирреп) бұл облыста бірінші қолданылғандардың бірі болды. Қазіргі таңда Lernia – Швецияда үлкендерді қайта даярлау мен оқыту бойынша білім беру саласында қызмет көрсетулерді ұсынатын үлкен құрылым болып табылады. Оның штаты мемлекет бойынша 100 жерде 2000-нан астам қызметкерді құрайды.

1980 жылдардың соңында Lernia құзыреттілікке негізделген «Industri teknisk Utbildning» (ITU)/Индустриалды-техникалық оқыту (ИТО) деп аталатын модульдік оқытудың жана құрылымын ойлап шығарды. Бұл құрылымды одан кейін Ларс Андерссон пен Боб Мансфилд дамытты. Функционалды талдау мен ИТО құрылымын біріктіру – құзыреттілікке негізделген Стандарттардың бүтін құрылымының негізін құрады.

Бұл әдістеме 2003 жылдан бастап Орталық Азия, Сербия, Ресейде, ЕБФ-ның халықаралық жобаларының шегінде сәтті бейімделген халықаралық еңбек нарығының сұранысына сәйкес келу үшін ЕБФ-мен түрлендірілген болатын.

Жоғарыда біз жалпы модульдік оқытудың жұмысшы кадрлардың даярлығын жетілдірудегі маңызын қарастырдық. Ендігі ретте біз модульдік оқытудың заманауи өзгерісі және зерттеу тақырыбына байланысты негізгі ұғым болып табылатын «модуль», «құзыреттілік», «тәсілдеме» ұғымдарына контент-талдау жасаймыз. Ал контент-талдауды жүзеге асыру барысында әр ұғым бойынша жалпы және негізгі кілттік сөздерді анықтаймыз. Содан кейін негізгі кілттік сөздер негізінде «модуль» – «құзыреттілік» – «тәсілдеме» – «модульдік-құзыреттіліктік тәсілдеме» ұғымына шығамыз. Келтірілген деректерді контент-талдау соңында өзіндік сызба түрінде ұсынамыз.

Модульдік оқытудың негізін салушылардың бірі Дж. Рассел «модульді» оқу материалының концептуалды бірлігін қамтитын және оқушы тұлғалардың іс-әрекеті алдын ала белгіленген оқу пакеті деп анықтайды (Russell, 1974) [10].

Боб Мансфилд, Герман Шмидт және Ларс Андерсондардың пікірінше, модуль – студентке нақты анықталған мақсатқа жетуге көмектесу үшін арналған оқу іс-әрекетінің жоспарланған түрінің жеке, тәуелсіз бірлігі (Goldschmid, 1973) [2].

Г. Оуенс модульдің құрамына педагог, оқушылар, оқытушы мен оқушыларға жекелеп оқыту мен олардың өзара қарым-қатынасын жүзеге асыруға көмектесетін оқу материалы мен құралдарының тұйық білім беру кешені деп түсінген (Owens, 1970) [6].

Заманауи зерттеуші П.А. Юцявечене модульді «Алға қойған дидактикалық мақсаттарға жетуді қамтамасыз ететін, өз ішіне оқу материалының логикалық аяқталған бірлігін, іс-әрекеттердің мақсатты бағдарламасын және әдістемелік басқарманы біріктіретін ақпарат блогы», – деп анықтайды (Raven, 2001) [9].

Т.И. Шамованың сипаттауы бойынша «Модуль – бұл функционалды мақсатты түйін: оқыту мазмұны мен оны игеру технологиясы. Осылайша, модуль іс-әрекеттің мақсатты жоспарынан («функционалдылық»), ақпарат банкінен («оқыту мазмұны») және қойылған дидактикалық мақсаттарға жету бойынша әдістемелік басқарудан («технология») тұрады» (Жанпейісова, 2002) [18].

Модуль дегеніміз – белгілі жүйенің ішіндегі бөліктердің өзара жинақталған дербес топтамасы (С.И.Ожегов) (Лебедев, 2005) [5].

Модульдік оқыту жүйесінде орталық түсінік «модуль» түсінігі болып табылады. ЮНЕСКО-ның анықтамасына жүгінсек, модуль – «тыңғылықты танысу мен жаттығуларды өз жылдамдығымен тізбектеп оқып-білу жолымен бір білікті немесе біліктер тобын игеру мақсатымен жекелеп немесе топпен оқып-білуге арналған тұйықталған оқыту пакеті» (Yutsyavichene, 1989) [11].

«Модуль» (латынша Modul) түсінігінің этимологиясы мен семантикасы: функционалды түйін (Анисимов, 2004) [13].

Біз жоғарыда шетелдік және ресейлік педагог-ғалымдардың «модуль» түсінігіне берген анықтамаларын қарастырдық. Ал Қазақстанда Ж.А. Караевтің, Ә. Жүнісбектің, М.М. Жанпейісованың және т.б.ғалымдардың модульдік оқыту технологиялары белсенді түрде

қолданылуда. Енді осы аталған қазақстандық педагогтардың берген анықтамаларына жүгінейік.

М.М. Жанпейісова: «Модуль» дегеніміз – іс-әрекеттің мақсатты бағдарламасы белгілеген деңгейіне (жоспарланған алдағы нәтиже) жету үшін сұрыпталған, дидактикалық өңделген білім, білік, дағдының белгілі мазмұнының бірлігі және оның әдістемелік нұсқауы немесе аяқталған оқу ақпараты болып табылатын модульдік бағдарламаның негізгі құралы. Басқаша айтқанда, адамның өзіндік дамуының шамасы. Жалпы «модуль» сөзі «оқытудың мазмұны мен технологиясын» білдіреді. «Модуль мазмұны» өзіндік мағына беретін оқу материалының көлемі ретінде ұсынылады» (Жанпейісова, 2002) [18].

Ж.А. Караев: «Модуль – оқу мазмұны мен технологияны біріктіріп тұрған мақсатты функционалды байланыстырушы» (Болотов, Сериков, 2003) [15].

Ә. Жүнісбектің анықтамасы бойынша модуль дегеніміз – ірі блок, бөлінген, яғни оқу материалдарын, бөлшекке, блоктарға бөліп беру (Жанпейісова, 2002) [18].

Ендігі кезекте «құзіреттілік» ұғымы бойынша авторлық анықтамаларға тоқталайық.

«Құзіреттілік» соңғы кездері педагогикалық әдебиеттерде білімді қолданудың ақырғы нәтижесі ретінде қарастыруда. Оқу процесіндегі құзіреттелік студенттердің білімі мен тәжірибесін, дағдылары мен біліктіліктерін белгілі бір мәселені шешуде қолдануы болып табылады. Жалпы құзіреттілік ұғымының білім беру саласына ену жайындағы дерекнамалар негізінде мәліметтер шашыраңқы. Мысалы, «құзіреттілік» түсінігі білім беру саласында 1960-1970 жылдарда шетел әдебиеттерінде, ал 1980 жылдар соңында отандық ғылыми әдебиеттерде кездеседі.

«Құзыреттілік» терминін ХХ ғасырдың ортасында американдық ғалым Н. Хомский енгізген болатын, бастапқыда ол ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер деген түсінік берді (Raven, 2001) [9].

Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде: құзыретті ұғымына «хабардар, жетік, терең білетін» деп, ал құзыреттілік «хабардарлық, міндет, қызмет бабы» деп анықтама берілген (Жанпейісова, 2002) [18].

Н. Кузьмина, А. Маркова, К. Махмурян бойынша: «Құзыреттілік – білім, білік ұғымдары арқылы анықталатын тұлғаның жеке қасиеті» (Болотов, Сериков, 2003) [15].

Дж. Равен, Р. Уайт, Х. Хершген бойынша: «Құзыреттілік – тұлғаның белгілі бір сала бойынша ерекше қабілеті» (Raven, 1987) [8].

Б. Тұрғынбаева: «...өзінің практикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуын – құзыреттілік деп атаймыз» (Құдайбергенова, 2008) [19].

Н. Кузьминаның көзқарасы бойынша «Құзыреттілік» дегеніміз педагогтің басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімділігі мен абыройлылығы» (Петрова, 2007) [21].

Ш. Таубаева: «Құзыреттілік – ол тұлғаның оқыту мен әлеуметтену процестері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті» (словарь, 2019) [20].

К. Құдайбергенова: «Құзыреттілік» ұғымы – соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым. Құзыреттіліктің латын тілінен аудармасы «competens» белгілі сала бойынша жан-жақты хабардар білгір деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алады дегенді білдіреді» деп көрсетеді (Құдайбергенова, 2008) [19].

С.М. Вешнякованың «Кәсіптік білім беру» сөздігінде: «Құзыреттілік (латын сөзі) competens-қабілетті, қатысты деген мағынада. Белгілі бір саланың тұлғаларының білімінің, білігінің, тәжірибесінің сәйкестігінің мөлшері» деген анықтама берілген.

А.В. Баранниковтің айтуынша: «Құзыреттілік дегеніміз өз бетінше іске асырылатын қабілеттілік, ол оқушының алған білімдеріне, өмірдегі тәжірибелеріне, құндылықтарына негізделеді» (Губницкая, 2011) [17].

Г.М. Коджаспирова: «Құзыретті педагог болу үшін, белгілі бір педагогикалық іскерлікті меңгеру керек», – деген (Петрова, 2007) [21].

Дж. Равен «құзыреттілік» терминіне жеке тұлғаның көп қасиеттерін топтайтын ұғым деген анықтама береді (Raven, 2001) [9].

Жалпы алғанда негізінде білім берудегі құзыреттілік тәсілді жүзеге асырудың төрт аспектісін ажыратады: түйінді құзыреттер; жалпыланған және қолданбалы пәндік біліктіліктер; біліктіліктер; өмірлік дағдылар.

«Құзыреттілік» ұғымы төмендегі құзыреттерді қамтиды: шектеулер мен ұйғарымдарды ескере отырып әрекет етуге қабілеттілік; білім мен білікті тиімді пайдалану; құнды

бағдарлар, дәлелдер, қарым-қатынас; қандай да бір сала бойынша білім мен тәжірибе; белгілі бір мәселелер шегінде хабардар болу; кәсіби шеберлік, креативтілік деңгейі; міндеттерді шешуді қамтамасыз ететін қасиет.

Сонымен, оқытудағы құзыреттілік тәсіл білім беру нәтижесі ретіндегі оқыту сапасын қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде кешенді әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруды, оқыту сапасын бағалаудың біртұтас жүйесін құруды талап етеді. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» сияқты ұғымдарды қамтиды. Бірақ бұл ББД-ның жаңаша жай ғана жиынтығы емес. Құзыреттілік оқыту нәтижесін (білім және білік) ғана емес, сонымен бірге ол оқушылардың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі. Ол, ең әуелі мектептегі оқыту үрдісінде қалыптасады. Сонымен, оқытудағы құзыреттілік тәсіл білім беру нәтижесі ретіндегі оқыту сапасын қамтамасыз етеді, ал ол өз кезегінде кешенді әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруды, мектептегі оқыту сапасын бағалаудың біртұтас жүйесін құруды талап етеді.

Енді «тәсілдеме» түсінігіне келетін болсақ, орыс тілінде «подход», бұл терминнің қазақ тілінде қолданылуында көп шашыраңқылықты байқадық, орыс тілінен тікелей аударып немесе әр автор өз нұсқасын қолданып келеді (келіс, тәсіл, көзқарас). Егер орыс тілінен тікелей аударсақ, «подход» – «келіс» болады. Бірақ «келіс» сөзі бұл терминнің қазақ тілінде мәнін ашпайды, «келісім-шарт» немесе «бір нәрсені мақұлда, келіс» деген сияқты бұйрық мағынасындағы сөз болып естіледі. Сонымен қатар бұл терминді «тәсіл» деп те қолданып жүр, бірақ «тәсіл» сөзі термин мағынасын ашқанымен де, «тәсіл» – «способ» (бір нәрсені жүзеге асыру үшін қолданылатын іс-қимылдар жүйесі), ал «метод» – «әдіс» (нақты бір міндетті шешуге арналған әрекетті практикалық не теориялық тұрғыдан игерудің біршама біркелкі операцияларының жиынтығы).

Кейінгі жылдары қазақ тіліндегі ғылыми әдебиеттерде «тәсілдеме» мағынасында, орысша-қазақша сөздіктерде де осы аудармасында қолданылып жүр (Құсайынов, 2007) [22]. Біз де «тәсілдеме» сөзі «подход» терминінің қазақ тіліндегі педагогикалық мәнін ашады деп

ойлаймыз. Енді осы түсініктің контент-талдауын келтірсек. Бұл жағдайда біз көбінесе, шетел және ресейлік ғалымдардың анықтамаларына жүгіндік.

О.В. Губницкая: «Педагогикалық тәсілдеме – мұғалімнің оқушыға әсер ету үшін ұйымдастырған процесінің ғылыми негізделген сипатты таңдауы» (Губницкая, 2011).

В.А. Слостенин «тәсілдеме» терминін оқыту мен тәрбиелеудің стратегиясын анықтайтын принциптер жиынтығы деп көрсетеді (Құсайынов, 2007) [22].

«Қазіргі заманғы білім беру процесі: педагогиканың негізгі түсініктермен терминдері» терминологиялық сөздігінде «Тәсілдеме» – педагогиканың оқу-тәрбие процесінде мұғалім оқушылармен қарым-қатынас жасау принципі» деп анықтама беріледі (Құсайынов, 2007) [22].

«...Тәсілдеме оқыту әдістемесіндегі негізгі категориялардың бірі болып табылады, оқыту әдістері мен тәсілдерін таңдауға негіз болатын оқыту жүйесінің компоненті...» (Бекаревич, 2012) [14].

«Оқыту тәсілдемесі» терминін ағылшын әдіскері А. Энтони 1963 жылы енгізді. Ол тәсілдемені «зерттеуші зерттеу мәселесінің табиғатына қатысты қолданады және ол мәселені шешу жолдарына байланысты» (Goldschmidt, 1972) [3].

А.Н. Шукин «Тәсілдеме – тәжірибеде оқытудың жетекші, басым идеясын нақты стра-

тегия түрінде және оқытудың бір немесе бірнеше әдісімен жүзеге асыру» (Беспалько, 1989) [1].

Жалпы және әлеуметтік педагогиканың терминдері сөздігінде «Тәсілдеме – оқушыны қандай да бір нәрсені оқып-білуіне әсер ету» деп қысқаша анықтама берілген екен.

О.С. Анисимов құрастырған «Стратегтердің методологиялық сөздігінде» «Тәсілдеме – белгілі бір ұғым негізінде зерттеу жүргізгенде әдістерді таңдау үрдісі» деп көрсетіпті (Анисимов, 2004) [13].

Тәсілдеме – әдіс, принцип, оқыту жүйесі, оқытудың мақсат, міндеттері сияқты негізгі әдістемелік категориялардың бірі. Ол оқыту процесін шарттайды. (И.Л. Бим, М.В. Ляховицкий) (2019) [23].

Тәсілдеме – оқыту әдісін таңдауға, пәннің мақсатына жетуге деген стратегияны жүзеге асыратын әдістеменің базистық категориясы (Петрова, 2007) [21].

Тәжірибелік психолог сөздігінде «Тәсілдеме – бір істі жүргізуге, зерттеуге ынталандыратын әдіс-тәсілдер жиынтығы» (Кусаинов, 2007) [22].

Біз жоғарыда модульдік оқыту технологиясының негізгі түсінігі «модульдік-құзыреттілік тәсілдеме» ұғымына авторлық анықтама бердік. Оны жүзеге асыру үшін беру мақсатында «модуль», «құзыреттілік», «тәсілдеме» ұғымдарына дереккөздер бойынша авторлардың берген анықтамалары негізінде контент-талдау жасадық (1-кесте).

1-кесте – «Модульдік-құзыреттілік тәсілдеме» терминінің контент-талдауы

Модуль» ұғымы бойынша анықтамалар	«Құзыреттілік» ұғымы бойынша анықтамалар	«Тәсілдеме» ұғымы бойынша анықтамалар
1	2	3
Модуль – оқу материалының концептуалды бірлігін қамтитын және оқушылардың іс-әрекеті белгіленген оқу пакеті (Russell, 1974).	Құзыреттілік – тұлғаның ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер (Raven, 2001) [9].	Тәсілдеме – педагогиканың оқу-тәрбие процесінде мұғалім оқушылармен қарым-қатынас жасау принципі (Құсайынов, 2007) [22].
Модуль – студентке нақты анықталған мақсатқа жетуге көмектесу үшін арналған оқу іс-әрекетінің жоспарланған түрінің жеке, тәуелсіз бірлігі (Goldschmid, 1973)	Құзыреттілік – білім, білік ұғымдары арқылы анықталатын тұлғаның жеке қасиеті (Жанпейісова, 2002) [18].	Тәсілдеме – белгілі бір ұғым негізінде зерттеу жүргізгенде әдістерді таңдау үрдісі (Термин., 2019) [23].
Модуль – «тыңғылықты танысу мен жаттығуларды өз жылдамдығымен тізбектеп оқып-білу жолымен бір білікті немесе біліктер тобын игеру мақсатымен жекелеп немесе топпен оқып-білуге арналған тұйықталған оқыту пакеті (Owens, 1970) [6].	Құзыреттілік – ол тұлғаның оқыту мен әлеуметтену процесері барысында меңгерген білім мен тәжірибеге негізделген, оның жалпы қабілеті мен іс-әрекетке даярлығы ретінде айқындалатын, тұлғаның кіріктірілген қасиеті (Головин, 1978) [16].	Тәсілдеме оқыту әдістемесіндегі негізгі категориялардың бірі болып табылады, оқыту әдістері мен тәсілдерін таңдауға негіз болатын оқыту жүйесінің компоненті (Құсайынов, 2007) [22].

Модуль – алға қойған дидактикалық мақсаттарға жетуді қамтамасыз ететін, өз ішіне әдістемелік басқарманы біріктіретін ақпарат блогы (Raven, 2001) [9].	Құзыреттілік – өзінің практикалық әрекеті арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуы (Raven, 1987b) [8].	Тәсілдеме зерттеуші зерттеу мәселесінің табиғатына қатысты қолданады және ол мәселені шешу жолдарына байланысты (Құсайынов, 2007) [22].
Модуль – бұл функционалды мақсатты түйін: оқыту мазмұны мен оны игеру технологиясы (Жанпейісова, 2002) [18].	Құзыреттілік дегеніміз – педагогтің басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімділігі мен абыройлылығы (Құдайбергенова, 2008) [19].	Тәсілдеме – әдіс, принцип, оқыту жүйесі, оқытудың мақсат, міндеттері сияқты негізгі әдістемелік категориялардың бірі [23].
Модуль дегеніміз – белгілі жүйенің ішіндегі бөліктердің өзара жинақталған дербес топтамасы (Lebedev, 2005) [5].	Құзыреттілік – тұлғаның арнайы бір сала бойынша ерекше қабілеті (Петрова, 2007) [21].	Тәсілдеме – оқушыны қандай да бір нәрсені оқып-білуіне әсер ету (Петрова, 2007) [21].
Модуль – құрамына педагог, оқушылар, оқытушы мен оқушыларға жекелеп оқыту мен олардың өзара қарым-қатынасын жүзеге асыруға көмектесетін оқу материалы мен құралдарының тұйық білім беру кешені (Yutsyavichene, 1989) [11].	«Құзыреттілік» ұғымы – соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым [20].	Тәсілдеме – тәжірибеде оқытудың жетекші, басым идеясын нақты стратегия түрінде және оқытудың бір немесе бірнеше әдісімен жүзеге асыру (Құсайынов, 2007) [22].
Модуль – функционалды түйін (Zhamaliyeva, 2018) [12].	Құзыреттілік дегеніміз – хабардарлық, міндет, қызмет бабы [19].	Тәсілдеме – оқыту мен тәрбиелеудің стратегиясын анықтайтын принциптер жиынтығы (Петрова, 2007) [21].
Модуль дегеніміз – іс-әрекеттің мақсатты бағдарламасы белгілеген деңгейіне (жоспарланған алдағы нәтиже) жету үшін сұрыпталған оқу мазмұнының бірлігі (Жанпейісова, 2002) [18].	Құзыреттілік дегеніміз – өз бетінше іске асырылатын қабілеттілік, ол оқушының алған білімдеріне, өмірдегі тәжірибелеріне, құндылықтарына негізделген қасиеттер (Губницкая, 2011) [17].	Педагогикалық тәсілдеме – мұғалімнің оқушыға әсер ету үшін ұйымдастырған процесінің ғылыми негізделген сипатты таңдауы (Бекаревич, 2012) [14].
Модуль – оқу мазмұны мен технологияны біріктіріп тұрған мақсатты функционалды байланыстырушы (Болотов, 2003) [15].	Құзыреттілік – белгілі бір саланың тұлғаларының білімінің, білігінің, тәжірибесінің сәйкестігінің мөлшері (Петрова, 2007) [21].	Тәсілдеме – бір істі жүргізуге, зерттеуге ынталандыратын әдіс-тәсілдер жиынтығы (Термин., 2019) [23].
Модуль дегеніміз – ірі блок, бөлінген, яғни оқу материалдарын, бөлшекке, блоктарға бөліп беру (Жанпейісова, 2002) [18].	Құзыреттілік – педагогтың белгілі бір педагогикалық іскерлікті меңгеруі (Raven, 2001) [9].	Тәсілдеме – оқыту әдісін таңдауға, пәннің мақсатына жетуге деген стратегияны жүзеге асыратын әдістеменің базистық категориясы (Goldschmidt, 1972) [3].
Жалпы кілттік сөздер		
оқу бірлігі, оқу пакеті, тәуелсіз бірлік, тұйық білім беру кешені, білім, білік, дағды, ақпарат блогы, дербес топтама, оқу түйіні, негізгі құрал, оқу блогы.	қызметті орындау үшін қажет қабілеттіктер, болашақ жұмысында кәсіби мәселені шеше білуі, білім мен тәжірибені қолдана білу, оқу нәтижесі	оқу принципі, мәселені шешу жолдары, әдістемелік категория, оқыту жүйесінің компоненті, әдіс-тәсілдер жиынтығы
Негізгі кілттік сөздер		
оқу бірлігі, оқу блогы, білім, білік және дағды	болашақ жұмысында кәсіби мәселені шеше білуі, оқу нәтижесі	әдіс-тәсілдер жиынтығы, мәселені шешу жолдары
Әр ұғым бойынша авторлық анықтама		
Модуль дегеніміз – оқытудың мақсат, міндеттеріне, білім, білік, дағдыны қалыптастыру мазмұнына қарай бөлінген модульдік бағдарлама блогы	Құзыреттілік дегеніміз – студенттердің меңгерген білім, білік, дағдыларын болашақ жұмысында дұрыс қолдана білуі	Тәсілдеме дегеніміз – студенттерді оқытуға ынталандыратын, оқытудың әдіс-тәсілдерінің жүйесі
Негізгі ұғым бойынша авторлық анықтама		
Модульдік-құзыреттілік тәсілдеме – оқу нәтижесі студенттің болашақ жұмысына жарамдылығы, яғни жұмыс беруші талабын қамтамасыз етуі болып табылатын бағдарланған модульдік-блоқтық әдіс-тәсілдер жиынтығы		

Контент-талдауды жасау реттілігі келесідей болды: 1) жалпы кілттік сөздерді анықтау; 2) негізгі кілттік сөздерді анықтау; 3) «Модуль» ұғымына анықтама беру; 4) «Құзіреттілік» ұғымына анықтама беру; 5) «Тәсілдеме» ұғымына анықтама беру; 6) «Модульдік-құзіреттілік тәсілдеме» терминіне анықтама.

Дискуссия

Жалпы модульдік оқыту технологиясы даралап оқыту принциптеріне негізделгендіктен өнеркәсіпте жұмыс беруші талаптарына сай жұмыс жасап және оқу мекемесінде сол талаптар бойынша құзіреттілікті меңгеретін, яғни дуалды оқыту технологиясымен оқитын студент жеке бағдарлама бойынша өз бетімен жұмыс істеуге мүмкіндік алады.

Бүгінде жұмыс берушілердің бағыты да еңбек нарығына сәйкес бейімделіп, әлемдік тәжірибелер негізінде өз кәсіптерін әрбір бес жыл сайын өзгертіп отыру қажеттігі туындап отыр. Яғни, жұмысшы кадрлардың қажетті мамандықтары да өзгеріп отыратындықтан, кәсіптік және техникалық білім беретін оқу орындары да қазіргі еңбек нарығына бейімделген жаңа бағдарламалар негізінде жұмысшы кадрларды дайындауы қажет.

Ал енді оқытудың модульдік-құзіреттілік жүйесінің артықшылығы – мамандық бойынша бір ғана сертификат емес – бірнеше сертификат алып, жұмысшы кадрлармен тепе-тең тәжірибе жинақтай отырып, жұмыстың түрін таңдау мүмкіндігіне ие болады.

Яғни, колледждегі оқу бағдарламалары бойынша бірінші курста толығымен жалпы білім беретін пәндер бойынша курстарын аяқтап, екінші курстан бастап кәсіптік білім беретін пәндермен қоса арнайы пәндердің тақырыптары модульдерге бөліну арқылы оқытылып, әр деңгей бойынша шеберханада және жұмыс берушілердің кәсіпорында тәжірибені (практикалық жұмыс) де бірден өтетін болады. Яғни, екінші курсты аяқтағанда білімгер мамандығы бойынша бір сертификатқа ие болып, жаз мезгілінде таңдаған мамандығы бойынша уақытша жұмысқа кірісіп кетуіне мүмкіндік туындап отыр. Ал оқытушыларға келетін болсақ, заманауи талаптарға сәйкес, колледждегі әрбір оқытушы бекітілген типтік бағдарламаларға өзгерістер енгізу арқылы, бұған дейін оқу ісі жөніндегі маманның атқарып келген оқу жоспарын құру міндетін – қарапайым арнайы пән

оқытушылары да атқаратын болады. Яғни, әрбір мамандық бойынша модульдік деңгей негізгі мамандықтың арнайы пәндеріне сәйкестендіріліп құрастырылатын болады. Демек, кәсіптік және техникалық білім беретін заманауи бағыттағы оқытушы техникалық (компьютер, интерактивті тақта, проектор және т.б.) мүмкіндіктерді толық меңгерген, жұмысшы оқу жоспарын, келешекке арналған (перспективалық) жоспарды әзірлеу құзіреттерін меңгерген білікті, әрі жан-жақты маман болуы тиіс.

Қорытынды

Бүгінде әлем деңгейіндегі жұмысшы кадрларды даярлаудың тиімді жолдарын қарастырып, техникалық және кәсіптік білім беруді жаңғырту бойынша жұмыстарды жүргізу керектігі басты мәселелердің бірі. Осы орайда модульдік оқыту технологиясының тиімділігі еш күмән туғызбайды, тиімділігі әлемдік тәжірибемен дәлелденген (Ұлыбритания, Голландия, АҚШ және т.б.), сонымен қатар ол эксперимент шеңберінде дәлелін тапты. Тек осы оқыту жүйесін еліміз жұмысшы кадрлар даярлау шеңберінде қолданысқа сәтті енгізе білу керек, – деген пікірдеміз.

Модульдік оқыту арқылы жұмыс беруші талабын қанағаттандыратын кәсіби техникалық кадрлар даярланады және оларды даярлау әлемдік деңгейге дейін көтерілмек. Бұл орайда әлеуметтік серіктестік маңызды рөл атқаруы тиіс, яғни нақты өндіріс мекемесі өзіне қажетті маман даярлауға қызығушылық танытып, атсалысуы тиіс, яғни өзіне қандай құзіреттіліктерді меңгерген маман керектігін білуі тиіс. Соған байланысты модульдік бағдарлама нәтижесі де жұмыс берушінің талаптарына сай құрастырылады. Жұмыс берушілермен ынтымақта болу – студенттердің өндіріске қажетті білім, білік дағдыларын және еңбекке орналасуға деген икемділігін арттыру деген сөз.

Енді алдағы уақытта дуалды оқыту жүйесінен басталған осы жаңашылдық модульдік-құзыреттілік тәсілдеме арқылы оқытумен жалғасын табуда. Демек, Елбасының «Қазақстан Республикасында тегін кәсіптік және техникалық білім беру жүйесін енгізу туралы» тапсырмасы да осы жылдан бастап жүзеге асырылмақ. Яғни, бүгінде әлем бойынша озық тәжірибелерді пайдалана отырып, қолданыстағы оқытудың жаңа үлгідегі бағдарламалары негізінде колледж түлектері өз мамандықтарына жақын үш жұмысшы

біліктілігін алу мүмкіндігін иеленетін болады. Мысалы, «Тамақтандыруды ұйымдастыру» мамандығы бойынша алдымен «аспаз», «кондитер» және «нан пісіруші»; «Ғимараттар мен құрылыстарды салу және пайдалану» мамандығы бойынша алдымен «тас қалаушы»,

«сылақшы» және «бояушы» жұмысшы біліктіліктерін алу міндетті болады. Бұл дегеніміз, бұрынғыдай бір ғана мамандықпен шектелмей, дипломмен қоса үш мамандықтың біліктілігін алып шыққан колледж түлегінің жұмысқа орналасу мүмкіндігі өсетін болады.

Әдебиеттер

- 1 Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М., 1989. – 190 с.
- 2 Goldschmid B., Goldschmid M. L. Individualizing instruction in Higher Education: A. Review //Higher Education. – 1973. - № 3. – Pp.1-24.
- 3 Goldschmidt B., Goldschmidt M. Modular Instruction in Higher Education // Higher Education. - 1972. - № 2.
- 4 Huezynski A. Encyclopedia of Management development Method. Adlersnot, Hant: Gower Publishing Company. – 1983. – 339 p.
- 5 Лебедев В.Н. Кәсіптік білім берудегі модульдік оқыту // Педагогика. – 2005. №4. – 60-66 бет.
- 6 Owens G. The Module in Universities Quarterly// Universities Quarterly. Higher education and society. – 1970. – Vol. 25, N.1.- Pp. 20-27.
- 7 Равен Дж. Қазіргі қоғамдағы құзиреттілік: оны анықтау, дамыту және жүзеге асыру. – Оксфорд, Англия: Оксфорд психологтарының баспасөзі, 1984.
- 8 Равен Дж. Оларға мұғалім даярлығы туралы айтыңыз. Білім берудегі жинақталған бастапқы ресурстар. – М., 1989. - 112.
- 9 Равен Дж. Құзиреттілік мәселелерін көтеру мәселелері (12 тарау) // Дж.Равен мен Дж.Стефенсонда (ред.) Оқу қоғамындағы құзиреттілік. – Нью-Йорк: Питер Ланг, 2001.
- 10 Russell J. D. Modular Instruction // A Guide to the Design, Selection, Utilization and Evaluation of Modular Materials. - Minneapolis; BPC, 1974.
- 11 Юцявичене П.А. Модульдік оқытудың теориясы мен практикасы. – Каунас: Швиеса, 1989. – 3-209 бет.
- 12 Zhamaliyeva A, Kulgildinova T. (2018) Модель формирования иноязычной профессионально-отраслевой коммуникативной компетенции студентов неязыковых специальностей // Вестник Серия «Педагогические науки». – № 3. – С. 22-27.
- 13 Анисимов О.С. Методологический словарь для стратегов. Т. 1 Стратегии в пространстве макроуправления. – М., 2004. – 390 с. (Энциклопедия управленческих знаний).
- 14 Бекаревич Т. И. Понятие «подход» в теоретических исследованиях по методике преподавания иностранным языкам в начальной и средней школе // Теория и практика образования в современном мире: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – С. 314-316. – URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/21/1507/> (дата обращения: 02.03.2019).
- 15 Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. - № 10. – С. 16–21.
- 16 Головин С. Ю. Словарь практического психолога. – М.: АСТ, Харвест. 1998.
- 17 Губницкая О.В. Современные педагогические подходы развития экологической ответственности обучающихся основной школы // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии: сб. ст. по матер. V междунар. науч.-практ. Конф. Часть I. – Новосибирск: Сибак, 2011.
- 18 Жанпейісова М. М. Модульді оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде / аударған Д.А.Қойшыбекова. - Алматы, 2002. – 180 б.
- 19 Құдайбергенова К. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі. 2008.
- 20 Новый словарь методических терминов и понятий URL https://methodological_terms.academic.ru/подход_к_обучению/ (дата обращения: 02.03.2019).
- 21 Петрова М.А. Развитие самообразовательной деятельности студентов вуза на основе модульной технологии обучения: дисс...кан. пед. наук. – 13.00.08. – Новосибирск, 2007. – 205 с.
- 22 Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Педагогика және психология / Жалпы ред. басқ. А.Қ.Құсайынов. – Алматы: Мектеп, 2007. – 256 б.
- 23 Педагогикадағы «тәсіл» термині. URL мекен-жайы: http://www.english-by-phone.ru/termin_podhod_v_pedagogiki/ (қаралған күні: 02.03.2019).

References

- 1 Bepal'ko, V.P. (1989). Slagayemyye pedagogicheskoy tekhnologii [The terms of educational technology]. Moscow, 190.
- 2 Goldschmid, B., Goldschmid, M. L. (1973). Individualizing instruction in Higher Education: Review. Higher Education, 3, 1-24.

- 3 Goldschmidt, B., & Goldschmidt, M. (1972). *Modular Instruction in Higher Education*. Higher Education. 2.
- 4 Huezynski, A. (1983). *Encyclopedia of Management development Method*. Adlersnot, Hant: Gower Publishing Company. 339 p.
- 5 Lebedev, V.N. (2005). *Modular training in vocational education*. *Pedagogy*, 4. 60-66.
- 6 Owens, G. (1970). *The Module in Universities Quarterly// Universities Quarterly*. Higher education and society. –25, N.1. 20-27.
- 7 Raven, J. (1984/1997). *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*. Unionville, NY: Royal Fireworks Press (1997); Oxford, England: Oxford Psychologists Press (1984).
- 8 Raven, J. (1987b). *Tell Them About Teacher Training*. *Collected Original Resources in Education*, 112.
- 9 Raven, J. (2001). *Issues raised by the studies of competence (Chapter 12)*. In J. Raven & J. Stephenson (Eds.), *Competence in the Learning Society*. New York: Peter Lang.
- 10 Russell, J. D. (1974). *Modular Instruction. A Guide to the Design, Selection, Utilization and Evaluation of Modular Materials*. Minneapolis; BPC.
- 11 Yutsyavichene, P.A. (1989). *The theory and practice of modular training*. Kaunas: Shviesa, 3-209.
- 12 Zhamaliyeva A, Kulgildinova T. (2018) *Model' formirovaniya inoyazychnoy professional'no-otraslevoy kommunikativnoy kompetentsii studentov neyazykovykh spetsial'nostey* [Model of the formation of foreign professional and sectoral communicative competence of students of non-linguistic specialties]. *Journal of Educational Sciences*, 3, 22-27. (In Russian)
- 13 Anisimov O.S. (2004). *Metodologicheskiy slovar' dlya strategov* [Methodological dictionary for strategists]. T. 1 *Strategies in the space of macromanagement*. Moscow, 390. (In Russian)
- 14 Bekarevich, T.I. (2012). *Ponyatiye «podkhod» v teoreticheskikh issledovaniyakh po metodike prepodavaniya inostrannym yazykam v nachal'noy i sredney shkole* [The concept of “approach” in theoretical studies on the methodology of teaching foreign languages in primary and secondary schools]. In: *Teoriya i praktika obrazovaniya v sovremennom mire* [Theory and practice of education in the modern world: materials of the Intern. scientific conf. (St. Petersburg, February 2012)]. Sankt-Peterburg, Renome, 314-316. Retrieved from URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/21/1507/>. (In Russian)
- 15 Bolotov, V.A., Serikov, V.V. (2003). *Kompetentnostnaya model': ot idei k obrazovatel'noy programme* [Competency model: from idea to educational program]. *Pedagogy*. 10, 16–21. (In Russian)
- 16 Golovin, S. Yu. (1998). *Slovar' prakticheskogo psikhologa* [Dictionary of practical psychologist]. Moscow, AST, Harvest. (In Russian)
- 17 Gubnitskaya O.V. (2011). *Sovremennyye pedagogicheskiye podkhody razvitiya ekologicheskoy otvetstvennosti obuchayushchikh osnovnoy shkoly* [Modern pedagogical approaches to the development of environmental responsibility of primary school teachers]. In: *Lichnost', sem'ya i obshchestvo: voprosy pedagogiki i psikhologii* [Personality, family and society: issues of pedagogy and psychology: Coll. Art. According mater. V Intern. Scientific Practical Conf]. Part I. Novosibirsk: Sibak. (In Russian)
- 18 Zhanpeisova, M. (2002). *Moduldi okytu tehnologiyası okushyny damytu quralı retinde (awdarğan D.A.Qoysıbekova)* [Modular learning technology as a tool for student development (translated by DA Koishybekova)]. Almaty, 180. (In Kazakh)
- 19 Kudaibergenova K. *Kuzyrlılır – tulga damuynın sapalыр kriteriyi* [Competence is a qualitative critique of personal development]. 2008. (In Kazakh)
- 20 *The new dictionary of methodological terms and concepts*. Retrieved from URL https://methodological_terms.academic.ru/path_to_training/ (appeal date: 02.03.2019).
- 21 Petrova, M.A. (2007) *The development of self-education activities of university students on the basis of modular technology training*. Diss ... can. ped. sciences. - 13.00.008 .Novosibirsk. 205p.
- 22 Kussainov, A.K. (Ed) (2007). *Qazaq tili terminderinin salalıq gılımı tusindirme sozdigi* [Sectoral scientific explanatory dictionary of the Kazakh language terms: Pedagogy and Psychology]. Almaty: Mektep, 256. (In Kazakh)
- 23 3 *The term “approach” in pedagogy*. Retrieved from URL http://www.english-by-phone.ru/termin_podhod_v_pedagogiki/ (appeal date: 02.03.2019).

Агеева Л.Е.¹, Левченко Т.А.²

¹к.п.н., и.о. ассоциированного профессора, e-mail: ageevale_1971@mail.ru

²к.п.н., профессор

Казахский Государственный женский педагогический университет,
Казахстан, г. Алматы

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ГОТОВНОСТИ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Подготовка квалифицированных молодых кадров является приоритетной задачей системы высшего образования. В связи с чем возникла необходимость совершенствования подготовки в вузе компетентного педагога, соответствующего требованиям времени. В статье раскрывается сущность компетентного подхода к подготовке будущих педагогов начального образования и проблема формирования предметных компетенций как условие качественной подготовки педагогов к профессиональной деятельности. Авторами раскрывается специфика и содержание предметных компетенций, которыми должны владеть учителя начальной школы. Разработаны уровни сформированности предметных компетенций на основе таксономии целей обучения Б. Блума и специфика специальности. Представлены результаты экспериментального исследования по выявлению у студентов уровней сформированности предметных компетенций в процессе проведения педагогической практики на 3 курсе, которые показали необходимость углубленной работы по формированию искомой компетентности при дальнейшем изучении учебных курсов. В связи с этим, в содержание учебно-методических комплексов изучаемых дисциплин внесены изменения с учетом рекомендаций работодателей и руководителей практик. Результаты производственной (педагогической) практики на 4 курсе доказали эффективность внесенных изменений при реализации практико-ориентированного подхода в учебный процесс вуза по формированию у студентов предметных компетенций.

Ключевые слова: компетентность, профессиональные компетенции, предметные компетенции, педагогическая практика, учебно-воспитательный процесс.

Ageeva L.E.¹, Levchenko, T.A.²

¹Candidate of Pedagogical Sciences, acting associate professor, e-mail: ageevale_1971@mail.ru

²Candidate of Pedagogical Sciences, professor

Kazakh National Women's Teacher Training University, Kazakhstan, Almaty

Formation of the Substantive Competencies of Future Teachers of the Primary Education as a Condition of Readiness to Pedagogical Activities

The training of qualified young professionals is a priority for the higher education. Therefore it is needed to improve training at the university competence of teachers that correspond to the requirements of the time. The article reveals the essence of a competent approach to the training of future teachers of primary education and addresses the problem of the formation of substantive competencies as a condition for the quality training of teachers for professional activities. The authors reveal the specificity and content of subject specific competences which should possess a primary school teacher. The levels of formation of the substantive competencies are developed on the basis of B.Bloom's taxonomy of the educational purposes and the specifics of the specialty. The results of experimental studies to identify students level of the development of substantive competences in the process of teaching practice on

the 3rd course are represented. They show a need for in-depth work on the formation of the desired competence in further study courses. In this regard to the content of the educational and methodological complexes of the studied disciplines has been revised based on the recommendations of employers and practice instructors. The results of industrial (pedagogical) practice on the 4th course have proved the effectiveness of the updates in the implementation of the practice-oriented approach to the educational process of the university at form the substantive competencies for the students.

Key words: competence, professional competencies, substantive competences, pedagogical practice, teaching and educational process.

Агеева Л.Е.¹, Левченко Т.А.²

¹п. ғ. к., қауымдастырылған профессор м. а., e-mail: ageevale_1971@mail.ru

²п. ғ. к., профессор

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ.

Болашақ бастауыш білім педагогтарының пәндік құзыреттілігін қалыптастыру педагогикалық қызметке дайындығының шарты ретінде

Білікті жас кадрларды даярлау жоғары білім беру жүйесінің басым міндеті болып табылады. Осыған байланысты ЖОО-да уақыт талаптарына сәйкес білікті педагогтарды даярлауды жетілдіру қажеттілігі туындады. Мақалада болашақ бастауыш білім беру педагогтарын даярлаудың құзыреттілік тұғырының мәні ашылады және педагогтардың кәсіби қызметке сапалы дайындығының шарты ретінде пәндік құзыреттілікті қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Авторлар бастауыш мектеп мұғалімдері меңгеруі тиіс пәндік құзыреттіліктің ерекшелігі мен мазмұнын ашады. Б. Блум таксономиясының оқыту мақсаты мен мамандықтың ерекшелігі негізінде пәндік құзыреттіліктің қалыптасу деңгейі әзірленді. 3 курста педагогикалық практиканы өткізу барысында студенттердің пәндік құзыреттілігін қалыптастыру деңгейін анықтау бойынша тәжірибелік зерттеу нәтижелері ұсынылған, олар оқу курстарын одан әрі оқу кезінде аталмыш құзыреттілікті қалыптастыру бойынша терең жұмыс жасау қажеттілігін көрсетті. Осыған байланысты, оқу-әдістемелік кешендердің, оқытылатын пәндердің мазмұнына жұмыс берушілер мен практика басшыларының ұсыныстарын ескере отырып өзгерістер енгізілді. 4 курстағы өндірістік (педагогикалық) практиканың нәтижелері студенттердің пәндік құзыреттілігін қалыптастыру бойынша ЖОО-ның оқу үрдісіне практикаға-бағытталған тәсілді жүзеге асыруда енгізілген өзгерістердің тиімділігін дәлелдеді.

Түйін сөздер: құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, пәндік құзыреттілік, педагогикалық тәжірибе, оқу-тәрбие үрдісі.

Введение

Современная политика в области образования поставила отечественные вузы в жесткие условия конкуренции. Только вуз, который встал на путь инновационного развития, может обеспечить более качественные образовательные услуги. О важности совершенствования национальной системы образования свидетельствует тот факт, что в Послании народу Казахстана Первый Президент Н.А. Назарбаев в качестве одного из приоритетных направлений развития страны назвал «развитие современного образования, непрерывное повышение квалификации и переквалификации кадров», подчеркнул, что «реформа образования – это один из важнейших инструментов, позволяющих обеспечить реальную конкурентоспособность Казахстана» (Назарбаев, 2006).

В современных условиях педагог становится конкурентоспособным в том случае, если он обладает необходимыми компетенциями в профессиональной области. Успешность профессиональной деятельности специалиста в области образования зависит от его способности и готовности к педагогической деятельности. Новые подходы в современной начальной школе направлены на формирование творческих и индивидуальных способностей школьников, развитие критического мышления, навыков взаимодействия, умений обработки и презентации информации, переориентация учебной деятельности школьников от репродуктивной к продуктивной. В соответствии с этим учитель должен творчески мыслить, постоянно повышать свой профессиональный уровень, овладевать инновационными методами обучения, конструировать учебно-воспитательный процесс с учетом об-

новленного содержания образования. Поэтому необходимо внесение изменений и дополнений в содержание учебной программы специальности, предполагающие ввод практико-ориентированных дисциплин, конкретизацию предметных компетенций и результатов обучения.

Объектом исследования является профессиональная подготовка в вузе учителей начальной школы.

Предмет исследования: процесс формирования предметных компетенций будущих педагогов начальной школы.

Цель исследования: раскрыть теоретические основы и эффективные средства формирования предметных компетенций будущих учителей начальной школы. Задачами исследования являются раскрытие теоретических основ компетентностного подхода в подготовке будущих педагогов начального образования; конкретизация сущности предметных компетенций; определение эффективных средств повышения уровня подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности.

Обзор литературы

Теоретический анализ психолого-педагогических зарубежных и отечественных исследований в области образования позволил констатировать, что одной из главных линий обновления системы обучения в вузе является компетентностный подход, в основе которого лежит формирование профессиональной компетентности. Данная проблема нашла отражение в исследованиях ряда зарубежных и отечественных педагогов (Ю.В. Варданын, И.А. Зимняя, А.К. Маркова, В.А. Сластенин, А.В. Хуторской, В.И. Юдина, Ю.В. Сорокопуд, М.М. Левина, В.А. Болотов, В.В. Сериков, Х.Т. Шерьязданова, Э.В. Исхакова и другие). Вопросы формирования профессиональных компетенций описаны в исследованиях L.Cuban, K. Eltis, C.Turney, P. Hughes, R. Radford, W.Lauden, M. Reynolds, M. Salters, A. Serbati и других; роль знаний в обучении рассмотрена K.Sirotnik, D.M. Woolfe и других.

Так Margaret Reynolds, Matthew Salters указывают, что формирование компетенций в качестве основы для обучения и подготовки учителей – это естественный процесс. Они выделяют три типа компетенций, зависящих от:

- профессиональной направленности;
- умений проявлять творчество и гибкость;
- полученных знаний и их понимания.

Каждый тип рассматривается в соответствии с полученными знаниями и их пониманием, методов и форм обучения. Именно компетентностный подход в профессиональном обучении способствует формированию необходимых компетенций будущих учителей (M. Reynolds, 1995).

A. Serbati в своем исследовании описывает связь между преподаванием, обучением и исследованиями на основании внедренного проекта. Автором углубляются знания о компетентностном подходе в области подготовки будущих специалистов, также раскрываются соответствующие методы преподавания и обучения, применяемые во всем мире в рамках международного проекта «Тюнинг (надстройка) образовательных структур в Европе». A. Serbati утверждает, что только с помощью инновационных подходов возможно повысить уровень подготовки специалистов, то есть улучшить качество всей образовательной системы (Serbati, 2015).

A.В. Хуторской отмечает, что компетентность – это определенная готовность студента мобилизации знаний, умений и внешних ресурсов для эффективной деятельности в конкретной жизненной ситуации (Хуторской, 2002). При компетентностном подходе важным является не получение знаний и информированность обучающегося, а формирование умения ставить цель, выдвигать гипотезы и решать проблемы. Будущий специалист должен уметь применять полученные знания, приобретенные умения и навыки в своей профессиональной деятельности, которые необходимо формировать в течение всех лет обучения.

Так, Ю.В. Сорокопуд профессиональную компетентность характеризует как результат подготовки студентов определенной специальности, выраженный в уровне усвоения соответствующих универсальных и профессиональных компетенций, интегральную характеристику личности выпускника-специалиста, включающую когнитивную (знания), операционно-технологическую (умения, навыки), мотивационно-ценностную, этическую, социальную и поведенческую составляющие личности (Сорокопуд, 2011).

М.М. Левина выделяет ряд таких методологических аспектов профессиональной компетентности, как:

- фундаментализация образования,
- гуманистическая направленность педагогического образования,
- культурологический подход,
- создание творческой учебной среды,

- профессиональная ориентация учебного процесса,
- оптимальное сочетание теоретической и деятельной подготовки педагога,
- реализация многоцелевых функций педагогического образования,
- оснащение учебного процесса новейшими технологическими программами (Левина, 2001).

Профессиональная компетентность формируется в ходе процесса обучения, если обучение строится на основе активных способов познавательной деятельности и руководства со стороны преподавателя с учетом личностных характеристик студентов. Важнейшей составляющей процесса обучения является создание условий, активизирующих познавательный интерес и поиск, способствующих развитию творческих сил, самостоятельности, научного стиля мышления будущих педагогов.

Применение современных эффективных технологий обучения обеспечивает развитие самопознания, самосовершенствования, самоуправления, направленных на планирование самостоятельной творческой деятельности; формирование положительного отношения к процессу познания.

Подготовка компетентного учителя является одной из важных составляющих процесса модернизации системы образования в Республике Казахстан, в связи с тем, что современной школе необходим компетентный специалист, обладающий теоретическими, научно-исследовательскими и методическими знаниями, практическими умениями и навыками.

На основе изучения и анализа опыта профессиональной подготовки педагогических кадров мы выделили показатели компетентности учителя начального образования:

- понимание и оценка целей и задач преподавательской деятельности;
- осознание ценностей профессионально-педагогических знаний;
- признание ценности субъективных отношений в учебно-воспитательном процессе;
- увлеченность педагогическим трудом;
- ориентация на профессиональное и личностное самосовершенствование.

Профессиональная компетентность учителя представляет собой наличие теоретической и практической готовности специалиста к выполнению педагогической деятельности.

На основании принятия квалификационных рамок Болонского процесса и признание важности формирования и развития профессиональ-

ных компетенций как основы университетских образовательных программ, выделяются общие компетенции, включающие три типа: инструментальные, межличностные и системные.

Они включают в себя развитие: когнитивных способностей (понимание и использование идей и мыслей); методологических способностей (организация времени, стратегия учебы, принятие решений или решение проблем); технологических навыков (использование технических средств, навыки управления информацией и работы с компьютером); лингвистических навыков (письменная или устная коммуникация, знание второго языка). Необходимо уделять должное внимание развитию индивидуальных способностей (выражение чувств, отношение к критике и самокритике); социальных навыков (межличностные отношения, работа в команде, приверженность общественным и этическим ценностям).

При подготовке будущих специалистов в области образования важнейшей задачей является формирование предметных компетенций. Под предметными компетенциями понимается способность анализировать и действовать с позиции отдельных областей человеческой культуры; это специфические способности, необходимые для эффективного выполнения конкретного действия в конкретной предметной области и включающие узкоспециальные знания, особого рода предметные умения, навыки, способы мышления.

Вместе с тем в педагогической теории проблема формирования предметных компетенций будущих учителей начальной школы остается недостаточно разработанной. Требуется конкретизация содержания предметных компетенций в соответствии с таксономией целей обучения, предложенного Б. Блумом.

В связи с чем, авторами сделана попытка разработки содержания общих предметных компетенций будущих учителей начальных классов (таблица 1).

В связи с тем, что в настоящее время качественная профессиональная подготовка будущего специалиста становится важнейшим условием его включения в трудовую деятельность, нами проведена диагностика уровня сформированности профессиональной компетентности будущих педагогов. В системе профессиональной подготовки учителя начальной школы важная роль принадлежит педагогической практике, в процессе которой наиболее полно раскрываются уровни искомой готовности.

Таблица 1 – Предметные компетенции будущего учителя начальной школы

Уровни учебных целей	Характеристика уровней
Знание	Данный уровень предполагает знание теоретических основ общеобязательных, базовых и профилирующих дисциплин, современных педагогических технологий организации учебно-воспитательного процесса начальной школы.
Понимание	Способность выделять дидактические цели и задачи, элементы познавательного материала учебного предмета и определять последовательность его изучения. Понимает логику построения учебного материала, последовательно излагает факты, события, сведения, описывает будущие последствия, вытекающие из имеющихся данных. Понимает важность самоорганизации учебно-познавательной деятельности в профессиональном становлении.
Применение	Конструирует и моделирует учебно-воспитательный процесс в соответствии с возрастными и индивидуальными особенностями младших школьников, с современными подходами к реализации обновленного содержания образования. Подбирает необходимую информацию, технические средства, оборудование для проектирования учебно-воспитательного процесса.
Анализ	Выделяет главное, существенное при отборе структурировании и изложении учебного материала. Моделирует содержание учебного материала, формы и методы с учетом их места и роли в типовой учебной программе начальных классов.
Синтез	Осуществляет целостный педагогический процесс начальной школы на основе творческого подхода, реализуя проектно-исследовательскую деятельность, опытно-экспериментальную работу учащихся. Разрабатывает дескрипторы и оценивает продукты деятельности учащихся. Участвует в научно-практических конференциях, в стартап проектах по вопросам модернизации начального образования.
Оценка	Оценивает эффективность организации учебно-воспитательного процесса и осуществляет коррекционную деятельность.

Методы исследования

Для определения средств повышения уровня подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности нами осуществлен педагогический эксперимент, включающий три основных этапа, осуществленных в процессе организации педагогической практики студентов и аудиторных учебных занятий. В связи с расширением полномочий вузов в настоящее время виды и сроки педагогической практики определяются образовательной программой специальности и проводится на 1, 2 курсах учебная практика, 3 курсе – педагогическая, на 4 – производственная (педагогическая) практика. Пятидневная педагогическая практика 3 курса позволяет определить сформированность готовности студента к профессиональной деятельности в естественных условиях педагогического процесса школы, совместно со студентами и работодателями выявить имеющиеся проблемы и наметить пути дальнейшего профессионального становления будущего педагога.

С целью определения уровней сформированности предметных компетенций нами проведена экспериментальная работа в базовых школах города Алматы КГУ «Гимназия № 15», КГУ

«Общеобразовательная средняя школа № 124». В эксперименте участвовали 42 студента 3 курса специальности 5В010200 – Педагогика и методика начального обучения.

Для определения искомой компетентности студентов на основе характеристик предметных компетенций, представленных в таблице 1, были разработаны три основных уровня: воспроизводящий, репродуктивный, продуктивный.

Уровни сформированности предметных компетенций:

Воспроизводящий уровень сформированности предметных компетенций – деятельность студента-практиканта характеризуется трансформацией теоретических знаний в практические умения. Практическая деятельность строится на общепринятых подходах с применением традиционных методов и приемов организации учебно-воспитательного процесса. Студент проводит уроки по предложенным краткосрочным планам, не проявляя творческого подхода. Применяет технические средства обучения в соответствии с программным содержанием. Анализирует организацию учебного процесса педагогов-практиков и однокурсников с целью совершенствования своих профессиональных навыков.

Репродуктивный уровень сформированности предметных компетенций – подразумевает организацию учебно-воспитательного процесса начальной школы, применяя основные педагогические технологии, соблюдая алгоритм определенного типа урока. Проявляет элементы поиска решений в различных педагогических ситуациях при организации учебной и внеучебной деятельности. Оформляет школьную документацию по предметам. Осуществляет самоменеджмент для эффективной организации жизнедеятельности. Анализирует организацию учебного процесса педагогов-практиков, однокурсников и собственную преподавательскую деятельность с целью совершенствования педагогического мастерства.

Продуктивный уровень сформированности предметных компетенций – проявляет сформированность критического, инновационного педагогического мышления. При конструировании учебного процесса соблюдает логику изложения материала, применяет инновационные педагогические технологии с учетом возрастных и индивидуальных особенностей младших школь-

ников. Осуществляет консультативную помощь родителям по освоению содержания определенных предметов и воспитательному процессу. Реализует предметную опытно-экспериментальную работу учащихся с использованием ИКТ. Проявляет индивидуальный стиль деятельности и общения.

Результаты и дискуссия

Диагностика уровней сформированности предметных компетенций была осуществлена на основе результатов, полученных в процессе наблюдений, анализа планирования, проведения учебных занятий и внеклассной работы, отчетной документации, характеристики студента классным руководителем, психологом и руководителем практики.

Данные позволили констатировать, что на воспроизводящем уровне сформированности предметных компетенций оказалось 33% студентов (14 чел.), на репродуктивном – 47% (20 чел.), на продуктивном – 20% (8 чел.) (рисунок 1).

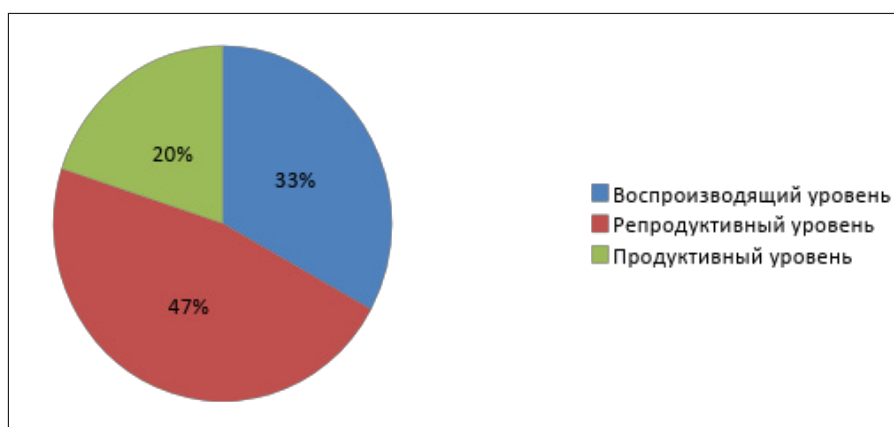

Рисунок 1 – Результаты констатирующего этапа эксперимента

Следует отметить, что трудности в практической деятельности студенты испытали при:

- адаптации педагогических технологий в соответствии с возрастными особенностями обучающихся и спецификой предмета;
- формулировки критериев и дескрипторов к формативному и суммативному заданию по предметам;
- осуществлении индивидуальной консультации родителей по освоению содержания определенных предметов и воспитательному процессу.

На основании выявленных трудностей, которые испытывают студенты во время прохождения практики в учебных курсах «Практикум обучения математике в начальной школе», «Педагогическое мастерство с практикумом», «Современные педагогические технологии», «Профессиональные ориентиры учителя», изучаемых на 6 и 7 семестрах, особое внимание уделено именно этим вопросам.

Преподавателями вуза раскрывались особенности применения современных педагогических технологий (технология развития критического

мышления, игровые технологии, технология коллективной познавательной деятельности, проектная технология, этнокультурная технология, ИКТ и др.) в соответствии с возрастными особенностями обучающихся и спецификой предмета определенного класса начальной школы. Так, проектная деятельность детей 1 класса предполагает реализацию краткосрочных проектов и элементарной экспериментальной и поисковой деятельности, тогда как в 4 классе учащимся доступно осуществлять среднесрочные и долгосрочные проекты, используя знания основ естественных наук, умения отбирать научную информацию по теме исследования и навыки работы со специальным оборудованием, инструментами.

На практических занятиях особое внимание уделялось формированию умений и навыков

студентов по разработке и формулировке критериев и дескрипторов к формативному и суммативному заданиям, в соответствии с особенностями и содержанием конкретного предмета. Совершенствовали умения студентов по осуществлению активного сотрудничества с родителями, по оказанию консультативной помощи по выполнению домашнего задания и организации свободного времени ребенка.

Результаты производственной (педагогической) практики (8 семестр) показали, значительное повышение уровня сформированности предметных компетенций. Так, на воспроизводящем уровне сформированности стало 4 % студентов (2 чел.), на репродуктивном – 20 % (8 чел.), а на продуктивном – 76 % (32 чел.) (рисунок 2).

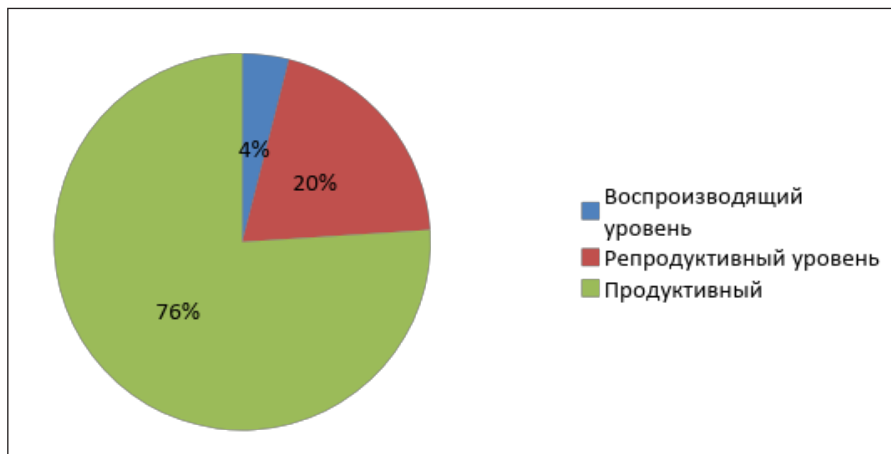

Рисунок 2 – Результаты контрольного этапа эксперимента

Заключение, выводы

Анализ теоретических исследований и опыта подготовки учителей в зарубежных и отечественных вузах показал, что именно компетентностный подход обеспечивает качественную подготовку молодых специалистов в области начального образования. В ходе проведения экспериментальной работы выявлено, что от уровня сформированности у студентов предметных компетенций зависит готовность выпускника к осуществлению профессиональной деятельности. Поэтапное формирование предметных компетенций в процессе изучения базовых, профилирующих предметов и педагогической прак-

тики способствует совершенствованию профессиональной подготовки специалиста. Внесение дополнений и изменений в содержание педагогической практики, конкретизация предметных компетенций и результатов обучения, внесенных в образовательную программу, обеспечивают реализацию практико-ориентированного подхода в учебный процесс вуза. Учебные курсы, разработанные с учетом рекомендаций работодателей, позволяют выпускнику вуза быстро адаптироваться в профессиональной деятельности, вносить новизну в организацию педагогического процесса, применять инновационные педагогические технологии в предметном преподавании.

Литература

- 1 Назарбаев Н.А. К экономике знаний через инновации и образование // Казахстанская правда. – 2006. – 27 мая. №131-132.
- 2 Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. [Электронный ресурс] / А. В. Хуторской // Эйдос : интернет-журнал. – 2002.
- 3 Сорокопуд Ю.В. Педагогика высшей школы: Учеб. пособие для вузов. – Ростов на Дону: Феникс, 2011. – 542 с.
- 4 Левина М.М. Технологии профессионального образования: Учеб. пособие для высших пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.
- 5 Савельева С.С. Компетентный подход в сфере повышения квалификации учителей // Инновационные проблемы педагогического образования: Сборник научных трудов / Под ред. Л.П. Крившенко. – М.: МГОУ, 2007. – С. 99 – 101
- 6 Компетентный подход в процессе непрерывного профессионального педагогического образования студентов: монография / Под ред. Белкиной В.Н. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ им. К.Д. Ушинского, 2011. – 139 с
- 7 Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия [Электронный ресурс] / И.А. Зимняя // Труды методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы». – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.: http://www.vvsu.ru/dap/development_program/files/zimnyaya.pdf
- 8 Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека [Электронный ресурс] / И.А. Зимняя // Интернетжурнал «Эйдос». – 2006.: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>
- 9 Шерьяданова Х.Т., Исхакова Э.В. Статус педагога: ресурсы, рост и развитие личности: Учебное пособие. – Алматы: Издательство «Қыздар университеті», 2014. – 130 с.
- 10 Формирование профессиональной компетентности педагога дошкольного профиля в условиях непрерывного образования: материалы международной научно-практической заочной конференции. – Ярославль: РИО ЯГПУ, 2016. – 266 с.
- 11 Cuban L. Constancy and change in schools. In P. Jackson (Ed.), *Contributing to Educational Change: Perspectives on Research and Practice*, 1988. – P. 85-106.
- 12 Eltis K., Turney C. Cmeric competencies for beginning teachers. Report prepared for the National Project on the Quality of Teaching and Learning. – Canberra: Department of Employment Education and Training, 1992.
- 13 Hughes P., Radford, R. National Competency Standards for the Teaching Profession: The Beginning Teacher. Report prepared for the National Project on the Quality of Teaching and Learning. – Canberra: Department of Employment, Education and Training, 1992.
- 14 Lauden W. Competency-Based Standards in Teaching: Two Problems – One Solution. *Australian Journal of Teacher Education*, 1992. – 17(2).
- 15 Sirotnik K. What you see is what you get Consistency, persistency, and mediocrity in classrooms. *Harvard Educational Review*, – 1984. 53 (1), 1631
- 16 Woolfe D.M. Developing prC)tesslOllaF, competence in applied behavioural sciences. *New Directions for Experiential Learning*, 1980. – 8, P. 1-16.
- 17 Reynolds M., Salters M. Models of Competence and Teacher Training // *Cambridge Journal of Education*, 1995. – P. 349-359, DOI:10.1080/0305764950250306
- 18 Serbati A. Implementation of Competence-Based Learning Approach: stories of practices and the Tuning contribution to academic innovation. № 3(1) – 2015. – P. 19-56 DOI: 10.18543
- 19 Болонский процесс: проблемы и перспективы / под ред. М.М. Лебедевой. – М.: Оргсервис, 2006. – ISBN 5-98115-066-1.
- 20 Ефанов А.В. Развитие профессиональной компетенции будущих педагогов в процессе производственной практики: Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. – Екатеринбург, 2002. – 208 с.

References

- 1 Nazarbayev N.A. (2006) K ekonomike znaniy cherez innovatsii i obrazovaniye [Towards a knowledge economy through innovation and education]. *Kazakhstanskaya Pravda*, 27 maya. № 131-132 (In Kazakhstan)
- 2 Khutorskoy A. V. (2002) Klyuchevyye kompetentsii i obrazovatel'nyye standarty [Key competences and educational standards]. *Eydos : internet-zhurnal [Eidos: online journal]* (In Russian)
- 3 Sorokopud YU.V. (2011) Higher School Pedagogy [Pedagogika vysshey shkoly]: Ucheb. posobiye dlya vuzov [Textbook. manual for universities]. – Rostov na Donu, 542 p. (In Russian)
- 4 Levina M.M. (2001) Tekhnologii professional'nogo obrazovaniya [Technology of vocational education]: Uchebnoye posobiye dlya vysshikh pedagogicheskikh ucheb zavedeniy [textbook for higher pedagogical studies institutions]. – M.: Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», - 272 p. (In Russian)
- 5 Savel'yeva S.S. (2007) Kompetentnostnyy podkhod v sfere povysheniya kvalifikatsii uchiteley [Competence-based approach in the field of teacher development] *Innovatsionnyye problemy pedagogicheskogo obrazovaniya: Sbornik nauchnykh trudov [Innovative problems of pedagogical education: Collection of scientific papers] Pod redaktsiyey. L.P.Krivshenko [Edited. L.P.Krivshenko]. – M: MGOU, – pp. 99 – 101. (In Russian)*

- 6 Belkina V.N. (2011) Kompetentnostnyy podkhod v protsesse nepreryvnogo professional'nogo pedagogicheskogo obrazovaniya studentov [Competence approach in the process of continuous professional pedagogical education of students]. Yaroslavl: YSPU named after KD Ushinsky – 139 p. (In Russian)
- 7 Zimnyaya I.A. (2004) Klyuchevyye kompetentnosti kak rezul'tativno-tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii. [Key competencies as an effective target basis of a competence-based approach in education]. Trudy metodologicheskogo seminara «Rossiya v Bolonskom protsesse: problemy, zadachi, perspektivy» [Proceedings of the methodological seminar «Russia in the Bologna process: problems, tasks and prospects»] – M.: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 42 p. (In Russian)
- 8 Zimnyaya I.A. (2006) Obshchaya kul'tura i sotsial'no-professional'naya kompetentnost' cheloveka [General culture and socio-professional competence of a person] Internetzhurnal «Eydos». <http://www.eidos.ru/journal/2006/0504.htm>
- 9 Sheryazdanova Kh.T., Iskhakova E.V. (2014) Status pedagoga: resursy, rost i razvitiye lichnosti [Teacher status: resources, growth and personal development]. Uchebnoye posobiye. – Almaty. Izdatel'stvo «K, yzdar universiteti», 130 p. (In Kazakhstan)
- 10 (2016) Formirovaniye professional'noy kompetentnosti pedagoga doskol'nogo profilya v usloviyakh nepreryvnogo obrazovaniya [Formation of professional competence of a preschool teacher in the context of lifelong education]: materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy zaochnoy konferentsii [materials of the international scientific and practical correspondence conference]. – Yaroslavl': RIO YAGPU, 266 p. (In Russian)
- 11 Cuban L. (1988) Constancy and change in schools. In P. Jackson (Ed.), *Contributing to Educational Change: Perspectives on Research and Practice*, pp. 85-106.
- 12 Eltis K., Turney C. (1992) Cmeric competencies for beginning teachers. Report prepared for the National Project on the Quality of Teaching and Learning. Canberra: Department of Employment Education and Training.
- 13 Hughes P., Radford, R. (1992) National Competency Standards for the Teaching Profession: The Beginning Teacher. Report prepared for the National Project on the Quality of Teaching and Learning. Canberra: Department of Employment, Education and Training.
- 14 Lauden W. (1992) Competency-Based Standards in Teaching: Two Problems – One Solution. *Australian Journal of Teacher Education*, 17(2).
- 15 Sirotnik K. (1984) What you see is what you get Consistency, persistency, and mediocrity in classrooms. *Harvard Educational Review*, 53 (1) 1631
- 16 Woolfe D.M. (1980) Developing prctessOllaF, competence in applied behavioural sciences. *New Directions for Experiential Learning*, 8, pp. 1-16.
- 17 Reynolds M., Salters M. (1995) Models of Competence and Teacher Training, *Cambridge Journal of Education*, 25:3, 349-359, DOI: 10.1080/0305764950250306
- 18 Serbati A. (2015) Implementation of Competence-Based Learning Approach: stories of practices and the Tuning contribution to academic innovation. 3(1)-. pp 19-56. DOI: 10.18543.
- 19 Lebedeva M.M. (2006) Bolonskiy protsess [The Bologna Process]: problemy i perspektivy [Problems and Perspectives] / pod red. M.M. Lebedevoy. – Moskva: Orgservis. (In Russian)
- 20 Yefanov A.V. (2002) Razvitiye professional'noy kompetentsii budushchikh pedagogov v protsesse proizvodstvennoy praktiki [Development of professional competence of future teachers in the process of production practice]. Yekaterinburg, – 208 p. (In Russian)

Жекибаева Б.А.¹, Калимова А.Д.², Коломиец О.М.³

¹к.п.н., асс. профессор, e-mail: bzhekibaeva@mail.ru

²PhD докторант, e-mail: kargu_ase@mail.ru

Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан, г. Караганда

³к.п.н., профессор, директор Международного института профессионального развития педагога, Россия, г. Москва

ДИАГНОСТИКА МОТИВАЦИОННОГО КОМПОНЕНТА ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ИНТЕГРИРОВАННОМУ ОБУЧЕНИЮ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье представлен один из результатов научного исследования, связанного с диагностикой мотивационного компонента подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе. Целью статьи является обоснование диагностического инструментария измерения сформированности мотивационного компонента готовности будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе. Методология исследования представлена на основе теоретического анализа современной научной литературы по проблематике, обобщения психолого-педагогических исследований в области подготовки будущих учителей начальных классов к интегрированному обучению. Исследование организовано на основе эмпирических методов: тестирования, анкетирования, наблюдения, беседы, математико-статистических методов обработки полученных данных. Кроме того, авторы в исследовании руководствуются системно-деятельностным подходом, на основе которого был подобран комплекс методов. Для мотивационного компонента подобран и реализован комплекс методов, позволяющих выявить уровень готовности к профессиональной деятельности: методика «Мотивы выбора профессии» автора Р.В. Овчаровой; методика «Диагностика мотивационной сферы личности» Ж. Ньютена; анкета «Барьеры педагогической деятельности». В статье отмечено, что среди многочисленных методов научно-педагогического исследования наиболее приемлемыми для определения мотивационного компонента являются анкеты-опросники, которые незаменимы для получения информации о склонностях, мотивах деятельности, мнениях опрашиваемых студентов. Подробно представлен анализ результатов мотивационного компонента готовности. Описаны причины, повлиявшие на результаты обучения студентов специальности 5В010200 – «Педагогика и методика начального обучения». Определена необходимость дальнейшей работы по формированию мотивационного компонента подготовки будущих учителей, чему способствует последующая реализация содержательного и процессуального компонентов подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе.

Ключевые слова: подготовка, будущие учителя, интегрированное обучение, начальная школа, констатирующий эксперимент.

Zhekibaeva B.A.¹, Kalimova A.D.², Kolomiets O.M.³

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor, e-mail: bzhekibaeva@mail.ru

²PhD student, e-mail: kargu_ase@mail.ru

E.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan, Karaganda

³candidate of pedagogical sciences, professor, director of the of the international Institute of professional development of the teacher, Russia, Moscow

Diagnostics of the Motivational Component of the Future Teachers' Training for Integrated Education in Primary School

The article presents one of the results of scientific research related to the diagnostics of the motivational component of the future teachers' training for integrated education in primary school. The purpose of the article is to substantiate the diagnostic tools for measuring the formation of the motivational component of the future teachers' readiness for integrated education in primary school. The authors, referring to the regulatory documents, justify the relevance of the issue of teacher training for professional activities. The research methodology is presented on the basis of a theoretical analysis of modern scientific literature on this subject, a synthesis of psychological and pedagogical research in the field of training future primary school teachers for integrated learning. The study is organized on the basis of empirical methods: testing, questioning, observation, and conversation, mathematical and statistical methods of processing the obtained data. In addition, the authors of the study are guided by a system-activity approach. Guided by this approach, a complex of methods was selected. For the motivational component, a set of methods was selected and implemented to identify the level of readiness for professional activity: the method «Motives for choosing a profession» by the author R.V.Ovcharova; the technique «Diagnostics of the motivational sphere of the personality» by J.Newton; questionnaire «Barriers of teaching». The article notes that among the numerous methods of scientific and pedagogical research the most appropriate for determining the motivational component are questionnaires, which are indispensable for obtaining information about aptitudes, motives, opinions of the surveyed students. The analysis of the results of the motivational component of readiness is presented in detail. The reasons that influenced the learning outcomes of students of the specialty 5B010200 – «Pedagogy and methods of primary education» are described. The need for further work on the formation of the motivational component of training future teachers has been identified, which is facilitated by the subsequent implementation of the substantive and procedural components of the training future teachers for integrated primary school education.

Key words: training, future teachers, integrated education, elementary school, ascertaining experiment.

Жекибаева Б.А.¹, Калимова А.Д.², Коломиец О.М.³

¹п. ғ. к., профессор, e-mail: bzhekibaeva@mail.ru

²PhD докторанты, e-mail: kargu_ase@mail.ru

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан, Қарағанды қ.

³п. ғ. к., профессор, педагогты кәсіби дамыту халықаралық институтының директоры, Ресей, Мәскеу қ.

Бастауыш мектептерде кіріктіру оқытуға болашақ мұғалімдерді дайындау мотивациялық компоненттердің диагностикасы

Мақалада бастауыш мектептерде кіріктіру оқытуға болашақ мұғалімдерді дайындау мотивациялық компоненттердің диагностикасымен байланысты, бір ғылыми зерттеу нәтижесі ұсынылған. Бастауыш мектептерде кіріктіру оқытуға болашақ мұғалімдерді дайындау мотивациялық компоненттерді диагностикалық құрастыру өлшеу құралы – мақаланың мақсаты болып табылады. Авторлар, нормативтік-құқықтық құжаттарға сілтеме жасай отырып, кәсіби қызметке педагогикалық кадрларды дайындау мәселесінің көкейкестілігін негізге алады. Заманауи әдебиеттердің теориялық талдауы, бастауыш мектептерде кіріктіру оқытуға болашақ мұғалімдерді дайындау саласындағы психолого-педагогикалық зерттеулерді жалпылау негізінде, аталған мәселенің зерттеу әдіснамасы ұсынылған. Эмпирикалық әдістер: тестілеу, сауалнама, бақылау, әңгімелесу, алынған мәліметтерді математикалық-статистикалық өңдеу негізінде зерттеу ұйымдастырылған. Сонымен қатар, зерттеу авторлары жүйелі-әрекетті көзқарасты басшылыққа алады. Аталған көзқарасты басшылыққа ала отырып, авторлар әдістер жинағын таңдап алды. Кәсіби қызметке дайындық деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін, автор Р.В. Овчарованың «Мамандық таңдау себептері» әдіснамасы, Ж. Ньютоның «Тұлғаның мотивациялық саласына диагностика» әдіснамасы, «Педагогикалық қызмет кедергілері» сауалнамасы, таңдалып және жүзеге асырылды. Көптеген ғылыми педагогикалық зерттеу әдістерінің ішінен, сұрастырылған студенттердің бейімділігі, әрекет ету себептері, ойлары туралы ақпарат алуда, мотивациялық

компонеттерді анықтауда, сауалнама-сұрастыру ең тиімді болып табылатындағы мақалада көрсетілген. Мотивациялық компонент дайындығы нәтижесін талдау егжей-тегжейлі көрсетілген. 5B010200 – «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығына студенттерді оқыту нәтижесіне әсер ету себептеріне, қорытындыда сипаттама берілген. Бастауыш мектептерде кіріктіру оқытуға болашақ мұғалімдерді дайындау мотивациялық компоненттерінде, келесіде жүзеге асыруға болатын, болашақ мұғалімдерді дайындау мотивациялық компоненттерін қалыптастыру бойынша алдағы уақыттағы жұмыс қажеттілігі анықталды.

Түйін сөздер: дайындық, болашақ мұғалімдер, кіріктірілген оқыту, бастауыш мектеп, эксперимент.

Введение

В настоящее время актуальной проблемой является повышение качества высшего профессионального образования в соответствии с требованиями обновленной программы образования. Возрастает роль изучения и систематизации научно-теоретических положений, определяющих качественную подготовку будущих учителей начальных классов. На данном основании происходит смена образовательной парадигмы: на смену традиционным приходят новые методы, формы, средства обучения и воспитания; обосновываются новые подходы к процессу обучения в начальной школе. В законе «Об образовании» (2011) [1], в Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы (2016) [2], в Послании Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» (Назарбаев, 2017) [3] и других нормативно-концептуальных документах серьезное внимание уделяется вопросам образования, а также технологической компетентности сегодняшних выпускников педагогических вузов.

Значимость проблем, связанных с подготовкой учителя, никогда не подвергалась сомнению, но они приобрели особую актуальность в связи происходящими кардинальными преобразованиями в системе образования Республики Казахстан, вызванными:

- усовершенствованием системы образования, вызванным потребностью подготовки новой системы ценностей, сфокусированной на личности, способной к гибкой смене способов и форм жизнедеятельности на основе коммуникации позитивного типа и принципа социальной ответственности;

- сменой устоявшейся парадигмы образования, в которой усвоения готовых знаний становится явно недостаточно, когда учащиеся из пассивного объекта превращаются в активного

субъекта образовательного процесса при изменении роли и функции учителя;

- компьютеризацией и информатизацией всей системы образования.

В психолого-педагогической науке проблема профессиональной подготовки будущих учителей к практической, творческой, самостоятельной деятельности всегда была в центре внимания. Теоретически проанализировав научно-педагогическую литературу, были определены четыре задачи, которые стоят перед высшим учебным заведением в процессе подготовки будущих учителей.

Первой задачей вуза является то, чтобы предложить будущему специалисту структурированные знания о закономерных взаимосвязях человека с природой, обществом, наукой, культурой, государством, о процессах формирования личности, развивающейся в мире ценностей в отношениях к другому и к самому себе. Углубляя, развивая и уточняя целостную гуманитарную и естественную картину мира, эта общая для всех педагогических специальностей составляющая профессионально-ориентированного знания позволит студенту овладеть критериями оценки природных и социальных явлений, феноменов культуры, а также способами интерпретации и добывания научной информации, ее обработки и хранения, научит умению видеть «свой» предмет в педагогическом процессе.

Ориентацией будущего учителя на профессиональную деятельность, предметом которой является человек, занимается высшее учебное заведение, поэтому фундамент профессиональной подготовки учителя составляет совокупность современных научных знаний о человеке, его становлении и развитии в реальном социокультурном обществе.

Вооружение будущего учителя системой антропологического знания, излагаемого в учебных курсах по принципам проблемно-содержательной взаимосвязи социально-гуманитарных, психолого-педагогических и культурологических дисциплин, является второй задачей вуза.

Третья задача – обеспечить становление профессионально личностной культуры педагога как способа его жизнедеятельности, «инструмента» реализации индивидуальных творческих сил в педагогической деятельности.

Четвертая задача – сформировать у будущего учителя систему фундаментальных знаний в избранной профессиональной деятельности (Жекибаева, 2014: 36).

Цель статьи – обоснование диагностическо-инструментария измерения сформированности мотивационного компонента подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе.

Методы исследования

Авторами представлены методы на основе теоретического анализа современной научной литературы по проблематике исследования, обобщения психолого-педагогических исследований в области подготовки будущих учителей начальных классов к интегрированному обучению. Исследование организовано на основе эмпирических методов: тестирование, анкетирование, наблюдение, беседа, а также математико-статистических методов обработки полученных данных.

Обзор литературы

Отметим, что попытки изучения подготовки к различным аспектам педагогической деятельности предпринимались в разное время. В Казахстане различные аспекты проблемы подготовки будущих учителей рассматривались в исследованиях Б.А. Абдыкаримовой, Ж.Ж. Айтаевой, Г.Д. Аубакировой, А.Е. Берикхановой, Е.И. Бурдиной, Б.С. Длимбетовой, А.А. Калюжного, К.М. Кертаевой, С.К. Ксембаевой Г.Ж. Менлибековой, Г.У. Уразамбетовой, Н.Э. Пфайфер, Л.А. Шкутиной и многих других.

Несмотря на ценность представленных исследований, подготовка будущих педагогов остается мало разработанной, отсутствуют научные труды, посвященные процессу подготовки будущего учителя к интегрированному обучению в начальной школе. Вместе с тем ведутся работы по подготовке педагогических кадров, реализующих интегрированное обучение. На наш взгляд, это ключевой момент, ведь учитель начальных классов – основной субъект, осуществляющий педагогический процесс, в данном контексте, интегрированную практику обуче-

ния. Мировая практика показывает, что данный вопрос требует изучения в различных аспектах. Поэтому подготовка педагогических кадров нового формата, имеющих более широкий спектр компетентности, готовых к трансформации, остается актуальной. Вопрос определения оптимальных условий для подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе остается перспективным.

Несмотря на ценность представленных исследований, подготовка будущих педагогов остается мало разработанной, отсутствуют научные труды, посвященные процессу подготовки будущего учителя к интегрированному обучению в начальной школе.

Анализ научных исследований ученых, педагогов в области теории и практики интегрированного обучения показывает, что в них прослеживается несколько направлений. Так, например, процесс интеграции в обучении рассматривается как:

- развитие педагогического процесса в школе с позиции интеграции имеет место в трудах известных классиков педагогики (Коменский Я.А., Гербарт И., Песталоцци И.Г., Ушинский К.Д.);

- интеграция знаний в обучении (Баранов С.П., Данилов М.А., Скаткин М.Н., Бейсенбаева А.А., Садыкова Б.Т.);

- раскрытие общих особенностей педагогических интеграционных явлений (Безрукова В.С., Берулава Ю.А., Данилюк А.Я., Дик Ю.А., Тюнникова Ю.С., Федорец Г.Ф., Чапаев Н.К.);

- построение образовательного процесса на интегрированной основе в школе (Браже Т.Г., Бахарева Л.Н., Конышева Н.М., Колягин Ю.М.);

- интеграция в образовательном процессе педагогического вуза (Деменева Н.Н., Мустафина Р.З., Сергеенок С.А.);

- рассмотрение методологических аспектов проблемы интеграции за рубежом (Урбанек В., Шрейдер Ю.А., Шулер В., Павельциг Г.).

Результаты анализа показывают, что общей точкой соприкосновения описанных выше исследований является не противоречие, а наоборот, дополнение друг к другу. Акцентирование различных подходов интеграции в обучении свидетельствует о многообразии спектра явлений, описываемых данным понятием, которое имеет характер общенаучной категории. Интегрированное обучение в начальной школе остается актуальным из-за перенасыщенности современного учащегося информацией. Интеграция знаний позволяет дать целостное пред-

ставление об окружающем мире, сформировать продуктивную систему обучения, развить познавательную активность учащихся, сформировать целостную картину мира, а также всесторонне развить личность учащегося.

Выявление возможностей педагогического процесса вуза в подготовке будущих учителей высветило явное противоречие между требованиями учебной программы и реальной постановкой преподавания, это касается, прежде всего, интегрированного обучения в начальной школе в должной мере. В нашем случае данная проблема рассматривается через призму подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе. В связи с этим возникает необходимость в организации специальной целенаправленной опытно-педагогической работы, направленной на устранение указанного противоречия.

Гипотетическое проектирование теоретической модели подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе, разработка критериев, показателей и уровней готовности будущих учителей стали основой обоснования диагностического инструментария измерения сформированности мотивационного компонента готовности будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе.

Результаты и дискуссия

Диагностика мотивационного компонента подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе была организована со студентами четвертого курса – выпускниками Карагандинского государственного университета имени академика Е.А. Букетова, Павлодарского государственного педагогического университета по специальности 5В010200 – «Педагогика и методика начального обучения» (96 студентов).

Организации образования Республики Казахстан придерживаются принципа, согласно которому одной из задач процесса обучения учащихся является необходимость научить тому, как учиться и стать самостоятельными, мотивированными, заинтересованными, уверенными, ответственными и способными проводить анализ.

Ожидается, что учителя будут воспитывать и развивать данные качества посредством использования различных подходов. Следовательно, в подборе комплекса методов, позволяющих выявить уровень готовности к интегрированному

обучению в начальной школе, мы исходили из системно-деятельностного подхода. Данный подход заключается в том, что учащийся получает знания не в готовом виде, а добывает их сам, осознает содержание и формы своей учебной деятельности, понимает и принимает систему ее норм, активно участвует в их совершенствовании, что способствует активному и успешному формированию его знаний, учебных умений и навыков широкого спектра. Деятельность учащихся сгруппирована по таким категориям, как «знать», «понимать», «применять», «анализировать», «оценивать», «синтезировать» (Естествознание, 2015) [5, с. 8].

Системно-деятельностный подход обеспечивает достижение планируемых результатов освоения основной образовательной программы образования и создает основу для самостоятельного успешного усвоения обучающимися новых знаний, умений, компетенций, видов и способов деятельности. Данный подход направлен на развитие каждого учащегося, на формирование его индивидуальных способностей, а также позволяет значительно упрочнить знания и увеличить темп изучения материала без перегрузки обучающихся (Шумейко, 2016: 19). Применение описанного выше подхода при подготовке будущих учителей позволяет более полно, всесторонне и в определенной последовательности расположить его основные компоненты. В основе системно-деятельностного подхода лежит исследование объектов как систем, как совокупности элементов, находящихся в отношениях и связи друг с другом, которая образует определенную целостность и единство.

Руководствуясь данным подходом, мы подобрали и разработали комплекс методов. Для выявления уровня сформированности мотивационного компонента будущим учителям начальных классов были предложены:

- методика «Мотивы выбора профессии» Р.В. Овчарова (Кухарчук, 2005: 123);
- методика «Диагностика мотивационной сферы личности» Ж. Ньютен (Сонин, 2004: 96);
- анкета «Барьеры педагогической деятельности» (Рогов, 2000: 158).

Следует отметить, что среди многочисленных методов научно-педагогического исследования наиболее приемлемыми для определения мотивационного компонента являются анкеты-опросники, которые «незаменимы для получения информации о субъективном мире людей, их склонностях, мотивах деятельности, мнениях» (Романова, 2009: 110).

Первый показатель мотивационного компонента – осознание значимости будущей профессии учителя. Данный показатель определяется при помощи методики «Мотивы выбора профессии» с целью определить ведущий тип мотивации при выборе профессии учителя. Анализируя результаты данной методики, касающиеся осознания значимости будущей профессии, мы пришли к выводу, что значимость профессии педагога осознают меньше половины опрошенных студентов:

- внутренние индивидуально значимые мотивы составили 28,5 % студентов;
- внутренние социально значимые мотивы – 31,4 %;
- внешние положительные мотивы – у 11,9% будущих учителей;
- внешние отрицательные мотивы – у 28,2 % числа опрошенных студентов.

Результаты обработки методики «Мотивы выбора профессии» позволяют определить, на какой ступени осознание значимости профессии учителя в современном обществе находится испытуемый студент. У 80,1% опрошенных студентов потребность в профессионально-педагогических знаниях достаточно низкая, у большинства респондентов она выражается только лишь как социально значимый мотив и свидетельствует об отсутствии желания связать свою жизнь с педагогической деятельностью. Данная констатация фактов подтверждена результатами диагностики методики «Диагностика мотивационной сферы личности».

Будущие учителя начальных классов, соответствующие мотиву достижения, определяются в нацеленности на успех, на постановку и решение профессиональных задач, в озабоченности организацией своей работы, боязни неуспеха, провала в работе, в высоком уровне притязаний, вере в свои силы и возможности.

Респонденты, относящиеся к мотиву аффилиации, соответствуют стремлению заводить друзей и ценить дружбу, приятельские отношения, искать контакты и радоваться им, в желании быть принятым другими, кооперироваться и сотрудничать, в страхе быть непонятым и непринятым, отвергнутым, оказаться в изоляции, одиночестве.

Мотив помощи присутствует у большинства опрошенных студентов. Данный мотив выражен в нацеленности на сочувствие, сопереживание всем, нуждающимся в помощи, поддерживать, защищать, заботиться, думать о других и учитывать их пользу, в осуждении холодного, равнодушного отношения к людям.

Студенты, которые соответствуют мотиву влияния и доминирования, представлены в желании контролировать свое социальное окружение посредством совета, убеждения, приказа, воздействовать на поведение окружающих, отговаривать, сдерживать, запрещать, добиваться исполнения своих желаний, диктовать условия, руководить, надзирать, подчинять, очаровывать, покорять, приобретать последователей, в нежелании подчиняться другим, выслушивать чужие советы и приказания, в стремлении быть независимым.

Мотив саморазвития, самосовершенствования выражается в суждениях, связанных с осмыслением каких-то личных качеств будущих учителей, с намерением развить то или иное качество, с озабоченностью своими недостатками и желанием их устранить.

К познавательному мотиву относятся суждения, описывающие положительные переживания процесса познания истины, мира, общественных отношений, законов природы, переживания общественных успехов, удовольствия от учения, занятий, общения с педагогами.

Будущие учителя, соответствующие мотиву агрессии, проявляются в нетерпимости и враждебности по отношению к окружающим людям, в стремлении подчинить их себе.

Респонденты, направленные на материальные ценности, проявляют себя в стремлении улучшить свой быт, повысить качество жизни за счет приобретения материальных благ, в озабоченности низким качеством своего быта, одежды, и т. п.

Студенты, направленные на отдых, досуг, переживание приятного, обнаруживают суждения, связанные со стремлением к покою, пассивному или активному досугу, намерением отдохнуть, забыться или с желанием пережить удовольствие от простых радостей жизни. Будущие учителя, соответствующие мотиву направленности на духовное, сосредоточены на вопросах бытия, на вечных категориях добро, зло, любовь, смысл жизни. Результаты методики «Диагностика мотивационной сферы личности» представлены в таблице 1.

Анализ результатов диагностики данной методики позволяет сделать вывод о том, что будущие учителя, соответствующие мотиву достижения, составляют 0,9 % респондентов, что подтверждает данные, полученные в ходе ранее проведенной методики и результатов педагогического наблюдения. Будущие учителя, ориентированные на мотив аффилиации, составляют

1,4 %, они уверены в том, что добиться успеха в педагогической деятельности можно с помощью поддержки учащихся. У 5,8% опрошенных студентов выявлен мотив помощи. Студенты, соответствующие мотиву влияния, доминированию, – 5,6%, мотив саморазвития выявлен у 9,7% опрошенных респондентов.

Таблица 1 – Методика «Диагностика мотивационной сферы личности» (в %)

№	Мотив	Результат диагностики
1	достижения	0,9
2	аффилиации	1,4
3	помощи	5,8
4	влияния, доминирования	5,6
5	саморазвития	9,7
6	познания	3,8
7	агрессии	40,0
8	направленность на материальные ценности	20,1
9	направленность на отдых, досуг	10,0
10	направленность на духовное	1,7
11	ответы, не поддающиеся классификации	1,0

Мотив познания обнаружен у 3,8% студентов, агрессивный мотив выявлен у большинства опрошенных студентов и составляет 40,0%. Будущие учителя, направленные на материальные ценности, – 20,1%, направленные на досуг и отдых – 10,0%.

Студенты, направленные на духовный мотив, составили 1,7% опрошенных и 1,0% выявлены ответы, которые не были соотнесены к классификации мотивов.

Таким образом, анализ мотивов личности студентов к педагогической деятельности свидетельствует о низкой мотивации к предстоящей профессионально-педагогической деятельности, неумении, а зачастую нежелании анализировать свою деятельность и деятельность учащихся, подтверждающих отсутствие осознания значимости будущей профессии.

Одним из важных показателей мотивационного компонента исследуемой готовности является мотивационная связь интересов с будущей профессией учителя начальных классов. Совокупный анализ результатов выявления данного показателя отражен в таблице 2.

Таблица 2 – Мотивационная связь интересов с будущей профессией учителя начальных классов (в %)

Уровни	Студенты
Высокий уровень мотивационной связи интересов с будущей профессией	15,8
Средний уровень мотивационной связи интересов с будущей профессией	39,4
Низкий уровень мотивационной связи интересов с будущей профессией	44,8

Совокупный анализ результатов проведенных методик, основывался на определении осознания значимости будущей профессии, уровни которой отражены в таблице 3.

Таблица 3 – Осознание значимости будущей профессии (в %)

Уровни	Студенты
Высокий	13,1
Средний	34,6
Низкий	52,3

В таблице 3 указано, что 13,1 % студентов осознают значимость будущей профессии учителя начальных классов в современных условиях; 34,6 % не придают своей будущей профессии значимости; 52,3 % к предстоящей педагогической деятельности равнодушны, практически не проявляя никакого интереса к деятельности учителя и теоретическим знаниям, необходимые для успешного выполнения предстоящей педагогической деятельности, связывая себя в будущем с другой профессией, которая станет доступной, после получения второго высшего образования.

В условиях глобализации общества и интенсивного развития средств обучения одной из актуальных проблем общества является осознание значимости будущей профессии учителя. В связи с этим на первый план выходит применение таких средств и методов обучения, которые внесут существенный вклад в обучение и младших школьников. На наш взгляд, осознание значимости профессии учителя начальных классов тесно взаимосвязано с теоретико-практическими знаниями, а именно с потребностью совершенствования знаний в области интегрированного обучения в начальной школе.

Необходимо отметить, что современное начальное образование основано на интегрированном обучении, так как это связано с обновлением содержания образования. Данные нововведения помогают сформировать устойчивый интерес к обучению, формируют навыки учебной деятельности. Уникальность интегрированного обучения заключается в стремлении учителей начальных классов разнообразить школьную жизнь учащихся: вызвать интерес к познавательному общению, к школе, к предмету, к уроку. Интегрированное обучение способствует удовлетворению потребностей младшего школьника в развитии мотивационной, интеллектуальной, эмоциональной и других сфер. Для будущих учителей начальных классов важным является построение учебного материала на основе подчинения его единой цели и функции. Методика организации интегрированного урока обеспечивает деятельность учителя и ученика на уровне субъектных отношений, в результате которых возникают возможности для совместного творчества и саморазвития участников педагогического процесса.

Для определения уровня сформированности показателей мотивационного компонента готовности будущих учителей к исследуемому виду деятельности респондентам была предложена анкета «Барьеры педагогической деятельности», анализ ответов которой позволил выявить реальный уровень сформированности мотива к получению знаний в области интегрированного обучения.

В целом, результаты сформированности данного компонента исследуемой готовности отражены в таблице 4.

Таблица 4 – Анкета «Барьеры педагогической деятельности»

Уровни	Студенты
Высокий	10,6
Средний	29,7
Низкий	59,7

Как видно из таблицы 4, результаты диагностики показали, что высокий уровень мотива к знаниям интегрированного обучения у 10,6 % респондентов; 29,7 % имеют средний уровень данного показателя; у 59,7 % низкий уровень мотива к знаниям в области интегрированного

обучения у будущих учителей начальных классов.

Данные показатели выявляют, что большинство опрошенных студентов не проявляют интереса к знаниям в области интегрированного обучения младших школьников в силу отсутствия неполных теоретических знаний, что, на наш взгляд, не отвечает требованиям современного образования в целом и к учебному процессу вуза в том числе. Анализ ответов на вопросы дает основания полагать, что необходимо акцентировать внимание на спиральности, т.е. постепенного наращивания знаний, умений и навыков интегрированного обучения, а также повышения к педагогической деятельности в целом. Студенты выпускных групп не осознают в полной мере необходимость акцентирования внимания на целях обучения, которые основаны на интегрированном обучении.

Совокупный анализ результатов диагностики показателей мотивационного компонента готовности будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе представлен в таблице 6.

Таблица 6 – Уровень сформированности мотивационного компонента готовности будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе (в %)

Показатели	Высокий уровень	Средний уровень	Низкий уровень
Осознание значимости будущей профессии и наличие интереса к интегрированному обучению в начальной школе	13,1	34,6	52,3
Мотивационная связь интересов с будущей профессией	15,8	39,4	44,8
Наличие мотивов саморазвития	16,9	41,1	42,0
Средний показатель	14,1	36,2	49,7

Таким образом, обобщение результатов исследования мотивационного компонента готовности будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе показало, что 14,1 % опрошенных студентов показывают высокий уровень сформированности данного компонента, который выражается в осознании значимости будущей профессии и наличия интереса к инте-

рированному обучению в начальной школе; в мотивационной связи интересов с будущей профессией; в наличии мотивов саморазвития.

Средний уровень сформированности мотивационного компонента готовности будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе выявлен у 36,2 % респондентов, проявляющийся в частичной удовлетворенности выбранной профессией, наличии слабо выраженного интереса к интегрированному обучению в педагогическом процессе начальной школы, в силу отсутствия неполных теоретических знаний.

Низкий уровень сформированности мотивационного компонента готовности будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе мы выявили у 49,7 % будущих учителей, что свидетельствует о неудовлетворенности своей будущей профессией, незначительной потребностью приобретать знания в области интегрированного обучения, пассивным отношением к получению теоретических и практических знаний.

Заключение

В ходе диагностики мотивационного компонента подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе нам удалось выявить ряд причин, повлиявших на результаты обучения опрошенных студентов. Обращение к анализу вузовского образования с неизбежностью выдвигает задачу оценки и разработки теоретических основ, которые формируют знания готовности к педагогической деятельности. Данная задача имеет глубокий педагогический смысл, т.к. от данного решения успех в системе образования Республики Казахстан, а также перспективы развития и совершен-

ствования учебного процесса начальной школы. Среди причин, повлиявших на результаты обучения опрошенных студентов, мы отметили следующие:

- содержание и качество преподаваемых дисциплин базового цикла не в полном объеме способствуют формированию мотивов и потребностей педагогической деятельности, которые негативно отражаются на осознании значимости будущей профессии учителя начальных классов;

- в педагогическом процессе вуза не создано достаточных условий для формирования необходимых теоретических и практических знаний для подготовки педагогических кадров, к исследуемому виду деятельности.

Устранение выявленных причин возможно в процессе целенаправленной работы вуза в данном направлении, которая, на наш взгляд, должна обеспечить теоретическую и практическую подготовку будущих учителей.

Таким образом, проводимое исследование показало, что будущие учителя начальных классов по окончании четвертого курса имели возможность ознакомиться только с некоторыми аспектами педагогической деятельности. Следовательно, необходима дальнейшая работа по формированию мотивационного компонента подготовки будущих учителей, чему способствует последующая реализация содержательного и процессуального компонентов подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе. В целом, диагностика мотивационного компонента способствовала формированию соответствующих теоретических знаний, практических умений и навыков, а также развитию профессионально значимых качеств будущих учителей, укреплению интереса к выбранной профессии.

Литература

- Закон Республики Казахстан «Об образовании» // Казахстанская правда. – 2011. – С. 9-11.
- Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2016-2019 годы – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>
- Назарбаев Н.А. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. – Астана, 2017.
- Жекибаева Б.А., Калимова А.Д. Подготовка будущих учителей к использованию дидактических игр в учебном процессе начальной школы: монография. – Караганда, 2014. – 174 с.
- Естествознание. Учебная программа для начальной школы (1-4 классы) в рамках обновления содержания среднего образования (пробный вариант для апробации в 30-ти пилотных школах). – Астана, 2015. – 35 с.
- Шумейко О.Н. Реализация системно-деятельностного подхода в процессе обучения [Текст] // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Самара, март 2016 г.). – Самара: ООО «Издательство АСГАРД», 2016. – С. 18 – 25. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/188/9804/> (дата обращения: 12.04.2019).

Тесты для выбирающих профессию / Сост. А.М. Кухарчук, В.В. Лях, С.Г. Макарова. – Мн.: «Соврем. Слово», 2005. – 288 с.

Сонин В.А. Психодиагностическое познание профессиональной деятельности: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во «Речь», 2004. – 408 с.

Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2000. – 320 с.

Романова К.Е. Мониторинг качества сформированности педагогического мастерства будущих преподавателей // Приволжский научный журнал. – 2009. – №3. – С. 110-115.

References

1. Zakon Respubliki Kazakhstan «Ob obrazovanii» [Law of the Republic of Kazakhstan «On education»]. Kazakhstanskaya pravda [Kazakhstan Pravda]. 2011. P. 9-11.

2. Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazakhstan na 2016-2019 gody [State program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019]. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>

3. Nazarbayev, N. A. (2017). Tret'ya modernizatsiya Kazakhstana: global'naya konkurentosposobnost'. Poslaniye Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazapbaeva narodu Kazakhstana [The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness. Message of The President of The Republic Of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan]. January 31. Astana, 2017.

4. Zhekibaeva, B. A., Kalimova, A. D. (2014). Podgotovka budushchikh uchiteley k ispol'zovaniyu didakticheskikh igr v uchebnom protsesse nachal'noy shkoly: Monografiya [Training of future teachers for use of didactic games in educational process of elementary school]. Karaganda, 174 p.

5. Yestestvoznaniye. Uchebnaya programma dlya nachal'noy shkoly (1-4 klassy) v ramkakh obnovleniya soderzhaniya srednego obrazovaniya (probnyy variant dlya aprobatsii v 30-ti pilotnykh shkolakh) [Natural science. Curriculum for primary school (grades 1-4) within the framework of updating the content of secondary education (trial version for testing in 30 pilot schools)]. Astana, 2015. – 35 p.

6. Shumeiko, O. N. (2016). Realizatsiya sistemno-deyatelnostnogo podkhoda v protsesse obucheniya [Implementation of system-activity approach in the learning process]. Aktual'nyye voprosy sovremennoy pedagogiki: materialy VIII Mezhdunar. nauch. konf. (g. Samara, mart 2016 g.) [Topical issues of modern pedagogy: materials VIII international. science. Conf. (Samara, March 2016)]. – Samara: publishing House ASGARD, P. 18 – 25. URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/188/9804/> (accessed: 12.04.2019).

7. Testy dlya vybirayushchikh professiyu [Tests for choosing a profession] / Comp. A. M. Kukharchuk, V.V. Lyakh, S.G. Makarova. – Meganewton.: «Tell lies. The word», 2005. – 288 p.

8. Sonin, V. A. (2004). Psikhodiagnosticheskoye poznanie professional'noy deyatel'nosti: Uchebnoye posobiye [Psychodiagnostic knowledge of professional activity: Textbook]. Sanct-Peterburg: Publishing house «Speech», 408 p.

9. Rogov, E. I. (2000). Nastol'naya kniga prakticheskogo psikhologa: Ucheb. posobiye [Handbook of a practical psychologist: Textbook]. Allowance: 2nd ed. – М.: Humanit. ed. Centre VLADOS, 320 p.

10. Romanova, K. E. (2009). Monitoring kachestva sformirovannosti pedagogicheskogo masterstva budushchikh prepodavateley [Monitoring the quality of formation of pedagogical skills of future teachers]. Privolzhskiy nauchnyy zhurnal [Volga scientific journal]. №3. P. 110-115.

3-бөлім
**ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ЗЕРТТЕУЛЕР**

Section 3
**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
RESEARCH**

Раздел 3
**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

Zhantikeev S.K.¹, Aimaganbetova O. Kh.², Bimagambetova Zh.T.³

¹Candidate of Psychological Sciences, professor, Astana-Turan University, Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: zhantikeev_serik@mail.ru

²Doctor of Psychology Sciences, Professor, e-mail: alnara25@mail.ru

³Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, e-mail: bimzhibek@gmail.com Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

THE STAGED FORMING OF MENTAL ACTIVITIES AND CONCEPTS BY P.I. GALPERIN: INNOVATINAL APPROUCH

This article attempts to consider the value of the P. I. Galperin's theory on phased formation of mental actions and concepts as the first stage in the development of the assimilation activity theory of social experience and to show the relevance of using it as the method in order to study the formation of human mental activation. The study presents significance of the fundamental assumptions of the theory of staged (planned) formation of mental actions by P.I. Galperin for the further development of the activity theory of learning

The importance, relevance and effectiveness of the use of the theory of systematic step-by-step formation of mental actions and concepts created by P.I. Galperin in general practice of teaching and in the practice of school education, in particular, as well as other forms of education are substantiated. The role and importance of the scientist in the systematization of the so-called basic characteristics of subject-specific skills, methods of their development, as well as the connection of these characteristics with the actualization have been indicated.

Thus, more than 60-year history of existence and development of the theory of step-by-step (planned) formation of mental actions of P.I. Galperin gives all grounds to assert that scientifically grounded use of this approach allows to successfully realize many theoretical and methodological and practical problems.

Key words: activity approach, psychological theory of activity, activity theory of teaching, theory of step-by-step (planned) formation of mental actions, structure of activity.

Жантйкеев С.К.¹, Аймаганбетова О.Х.², Бимаганбетова Ж.Т.³

¹психология ғылымдарының кандидаты, профессор, университет Астана-Туран, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: zhantikeev_serik@mail.ru

²психология ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: alnara25@mail.ru

³филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, e-mail: z.bimagambetova@inbox.ru әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Ақылды әрекет және П.Я. Гальперин түсінігінің кезеңдік құрылуы: инновациялық тәсіл

Бұл мақалада адамның ақыл-ой қызметін дамыту, жүйелі түрде кезеңділікпен қалыптастыру әдісі ретінде пайдаланудың өзектілігін, әлеуметтік тәжірибені меңгерудің белсенділік теориясын дамытудың бірінші кезеңі ретінде П.Я. Гальперин тұжырымдамасы және ақыл-ой әрекеттерін кезеңмен қалыптастыру теориясының мәнін бағалауға әрекет жасалды. Әрекет теориясын одан әрі дамыту үшін П.Я. Гальпериннің ақыл-ой әрекеттерін кезеңдік (жоспарлы) қалыптастыру теориясының негізгі ережелерінің маңыздылығын ашады.

Жалпы білім беру тәжірибесінде және мектептегі білім беру практикасында, атап айтқанда, білім берудің басқа да түрлері бойынша П.Я. Гальперинмен құрылған ақыл-ой әрекеттерін кезеңдік (жоспарлы) қалыптастыру теориясының пайдаланудың өнімділігі мен өзектілігінің маңыздылығына негіздеген. Ғалымның жүйелендірудегі негізгі сипаттамалар деп аталатын тақырыптық-нақты дағдылары, оларды өңдеу жолдары, сондай-ақ осы сипаттамалардың өзектілігіне байланысты рөлі мен маңыздылығы көрсетілген.

Осылайша 60 жылдан астам тарихы бар П.Я. Галпериннің ақыл-ой әрекеттерін кезеңдік (жоспарлы) қалыптастыру теориясының дамуы және осы көзқарасты ғылыми негізде пайдалану көптеген теориялық, әдістемелік және практикалық мәселелерді табысты іске асыруға мүмкіндік береді деп айтуға барлық негіздерді береді.

Түйін сөздер: әрекеттік тәсіл, психологиялық әрекеттік теориясы, оқытудың әрекеттік теориясы, ақыл-ой әрекеттерін кезеңдік (жоспарлы) қалыптастыру теориясы, әрекет құрылымы.

Жантیکеев С.К.¹, Аймағанбетова О.Х.², Бимағанбетова Ж.Т.³

¹кандидат психологических наук, профессор кафедры психологии, университет Астана-Туран, Казахстан, г. Нур-Султан, e-mail: zhantikeev_serik@mail.ru

²доктор психологических наук, профессор, e-mail: alnara25@mail.ru

³кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, e-mail: z.bimagambetova@inbox.ru
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Поэтапное формирование умственных действий и понятий П.Я. Гальперина: инновационный подход

В данной статье предпринята попытка оценить значение теории поэтапного формирования умственных действий и понятий П. Я. Гальперина как первой ступени развития деятельности теории усвоения социального опыта и показать актуальность использования его как метода планомерно-поэтапного формирования в целях исследования становления и развития психической деятельности человека. Раскрывается значимость фундаментальных положений теории поэтапного (планомерного) формирования умственных действий П.Я. Гальперина для дальнейшего развития деятельности теории учения.

Обосновываются значимость, актуальность и эффективность использования созданной П.Я. Гальпериним теории планомерного поэтапного формирования умственных действий и понятий в практике обучения вообще и в практике школьного обучения, в частности, а также других форм образования. Показаны роль и значение ученого в систематизации так называемых базовых характеристик предметно-специфического умения, способы их отработки, а также связи этих характеристик с актуализируемостью.

Таким образом, более чем 60-летняя история существования и развития теории поэтапного (планомерного) формирования умственных действий П.Я. Гальперина дает все основания утверждать, что научно-обоснованное использование этого подхода позволяет успешно реализовывать многие теоретико-методологические и практические проблемы.

Ключевые слова: деятельностный подход, психологическая теория деятельности, деятельностная теория учения, теория поэтапного (планомерного) формирования умственных действий, структура деятельности.

Introduction

Analysis of the process of human interaction with the outside world, the study of the activity as a system makes it possible to activity approach as one of the methodological principles of science. The assimilation of the social experience of previous generations is possible thanks to the activities of the teachings carried out in a specially organized environment. Research of Leontiyev (1983) and his followers were focused on the study of the structure of activity, the importance of each of its structural components.

From the point of view of the activity approach, the process of teaching is a system of actions performed by the student. Each action, in turn, has a rather complex structure. Activity is a coherent system, where unity presents all the mental functions: emotional, cognitive, etc. If we compare this approach to teaching with functionalist or behaviorist approaches, we can see

that the proponents of these approaches is limited to reviewing only those elements of a process of teaching, taken out of the whole system.

Thus, the behavioral approach in the analysis of the teaching process takes into account only the initial (stimulus) and final (reaction) links, and the process of student activity leading to the final answer is not investigated. Representatives of the functionalist approach study every mental function involved in the process of teaching, in itself (“the role of memory in the process of teaching”, “the role of thinking”, etc.), and not as a link in the holistic system of teaching.

The principal difference between the activity approach is that when it is implemented, not the individual elements of the teaching process taken by themselves are analyzed, but the activity of the teaching as a whole.

This approach involves the consideration of the doctrine as an activity, as actions united by a single motive and aimed at achieving a common

goal – the assimilation of the experience of previous generations, which leads to the satisfaction of the cognitive needs of the subject of the doctrine. It is this need meets the activities of the doctrine.

The acquired social experience leads to the change of the student, which is the ultimate goal of the teaching.

The subject of psychology is the study of the integral activity of the subject in all its forms and types.

- Genetically original and basic is external, objective, sensory-practical activity, from which derived the internal psychological activity; both of these activities have socio-historical origin and fundamentally the overall structure.

- Components of activities are the need – motive – goal – conditions and correlate them with the activity – action – operation.

- Defining property of activity is objectivity. The subject character of activity is realized through the need of the subject passing into the need.

- Activity and its components are divided and enlarged according to a certain law, to which the differentiation and integration of subjective images orienting them correspond.

- Method of psychological analysis of human activity is aimed at identifying its specific historical nature, its structure, subject content and mutual transitions of its forms and components that occur in accordance with their systemic relationships and relationships.

Further comprehensive development and clarification of these provisions have served the development of the psychological theory of activity.

Literature review

The aim of theoretical and methodological analysis was to study the genesis of mental activities by P.I. Galperin through the study of mental activity using the activity approach of social learning.

The theory of step-by-step formation of mental activities and concepts has arisen in the process of analyzing traditional forms of learning, which turn out to be a kind of the same method, in which, as P.I. Galperin pointed out that “...the student’s activity in the process of mastering a new task that occurs without sufficient guidance, is controlled mainly by the end result and comes to him by touch”. (Galperin, 1985:3).

The main task of the author of the theory of gradual formation of mental activities seen in the identification of conditions that would allow the student to “act as it should”, so you can be sure that

he “will inevitably come to the pre-planned results” (Galperin, 1976:4).

Understanding the psyche as a result of the transformation of external activity into internal opens up opportunities for studying the laws of this transition, as well as for controlling the process of formation of new mental formations by their preliminary modeling in external material form and subsequent transfer to the mental plan.

The specific mechanisms of such transfer are revealed in the theory of step-by-step formation of mental actions and concepts of P.I. Galperin.

The original theoretical foundations for the following situation developed in the Russian psychology, L. S. Vygotsky, S. L. Rubinstein, A. N. Leontiyev:

- all internal mental are developed, interiorize outer; first the psychic function acts as interesting, then both intrapsychic (Vygotsky);

- psyche (consciousness) and activity are unity, not identity (S. L. Rubinstein): mental is formed in activity, activity is regulated by mental;

- mental, internal activity has the same structure as the external, subject (Leontiyev, N. F. Talyzina);

- mental development has a social nature. “The development of human individuals went not by the deployment of the internal hereditary inherent experience, but by the assimilation of the external social experience, fixed in the means of production, in the language”. Leontief.);

- activity nature of the mental image allows us to consider the action as its unit. It follows that the formation of the image can be controlled only through the actions by which they are formed (Talyzina, 1969: 63).

Experiments conducted under the guidance of P.Y. Galperin and his theoretical considerations led to the conclusion that mental activity is formed not just in the process of practical activity, but from practical activity.

As it has been said, activity is a system of processes through which a person’s attitude to the surrounding world is realized. Activity approach involves the analysis of the doctrine with the use of concepts related to the activity, usually the following: action, motive, purpose, subject, operation.

In the theory of stage-by-stage formation of mental actions the mechanism of formation of new ways of action with the set properties, with allocation of set of conditions which provide their interiorization and in General – assimilation was opened.

However, within the framework of this theory, the problem of studying the conditions

of actualization of skills, i.e. the conditions under which they begin to function for the deployment of the process of the corresponding action, had not been raised. Of course, the need to update the formed skills has always been in mind.

The theory of gradual formation of mental actions considers the doctrine as a system of certain activities, which result in the formation of new knowledge and skills. The main “units” of activity are considered to be actions. Therefore, the main attention is paid to the analysis of assimilation of actions, and knowledge is considered as education, derived from the actions and the quality of their assimilation.

The history of the formation of ideas about orientation in the framework of the theory of gradual formation of mental actions begins with the thesis that, in its specific function, “the psyche is the indicative activity of a person derived from his practical activity and serving it”. It is also emphasized that “the indicative activity consists of two parts – the formation of the image of the world and orientation in it on the basis of these images” (Galperin, 1953: 98).

Thus, P.I. Galperin defines the subject of psychology as an indicative activity, the concept of which is further concretized as follows: the process of orientation of the subject in a situation that opens in the mental reflection, the formation, structure and dynamics of this indicative activity, determining its quality, nature and capabilities – that is the subject of psychology (Galperin, 1976: 102).

Indicative activities can be of different degrees of automation, interiorization and reduction. Indicative basis of action as a system of knowledge about “situation, material, tools and the process of action that must be taken into account... to properly perform the task”, for its part, can be formed in different ways: “more or less fully, systematically or spontaneously, with an understanding of how it stands out, or without such understanding” (Galperin, 1957: 58-69).

In accordance with this, there are three types of “orientation in the job”, understood as “three ways to explain the job”.

In the psychological literature describes a number of studies – N.S. Pantina (Pantina, 1957:117-132), L.I. Aidarova (Aidarova, 1968: 42-80), Z.A. Reshetova (Reshetova, 1959:56-65; 1968:17-41), N.F. Talyzina (Talyzina, 1975; 1993), M. Teplenkaya (Teplenkaya, 1968:124-152), G.A. Butkin (Butkin, 1968:187-237), etc., devoted to the study of types of orientation in the subject, determine the type of exercises, as well as

the efficiency of the second and especially the third type exercises.

Materials and methods

The process of formation of new ways of activity involves the passage of six main stages, which are studied and described by P.I. Galperin:

1. Stage of creation and maintenance of learning motivation.

At this stage, the motivational basis of the action is formed; the attitude of the subject to the goals and objectives of the upcoming action, to the content of the material intended for assimilation is laid. Undoubtedly, this attitude can later change, but the role of the initial basis of action in the content of the assimilated action, and in the dynamics of its assimilation is very large.

2. Stage of understanding the scheme of the approximate basis of assimilated actions of a student.

The second stage is the formation of the primary scheme of the indicative basis of action, i.e. a system of guidelines and instructions, the account of which is necessary to perform the assimilated action with the required qualities and in a given range. During the assimilation of this scheme is constantly being checked and refined. P.I. Galperin identified three types of construction of the scheme of the indicative basis of action and, accordingly, three types of teaching.

In type I, the subject deals with an incomplete system of conditions and compelled to act on the basis of trial and error. The final structure of the action is established at the same time slowly, is comprehended and does not always and does not completely realized.

In type II, the subject focuses on the full system of guidelines and instructions and takes into account the entire system of conditions for the correct performance of the action, which guarantees the accuracy of the action, the specified range of its generality, a high level of awareness, criticality and other properties of the action. In this case, the scheme of the approximate basis of the action is set in a finished form, or it is prepared by the students in cooperation with trainee.

The III type of assignment of the orienting basis of action scheme is characterized by a complete orientation no longer on the conditions for performing a specific action, but on the principles of the structure of the material being studied, on the objective units of which it is composed, and the laws of their combination. Approximate basis of this kind provides a deep analysis of the

material being studied the formation of cognitive motivation.

3. The stage of formation of the action in a material or materialized form.

At this stage, the subject carries out the orientation and execution of the action being mastered, based on the externally presented components of the orienting basis of the action scheme.

4. The stage of formation of action in a high-profile socialized speech.

At this stage, the reliance on externally presented means is gradually replaced by reliance on the meanings of these means presented in external speech. Consumption necessity of the orienting basis of the action scheme disappears; its content is completely and psychologically fully reflected in the speech, which begins to act as the main support for the becoming action.

5. The stage of formation of the action in the “external speech about himself.”

At the fifth stage, the external, sound side of speech gradually disappears; the becoming action remains external only in an insignificant number of the main orienting and executive moments for which control is exercised (both external and internal). The main content is transferred to the inner, mental plan.

6. The stage of formation of action in the inner speech.

At the last, sixth stage, and these moments “go away” from consciousness, leaving in it only the final result – the substantive content of the action.

P.I. Galperin emphasized that the formation of the action empirically can occur with the omission of certain stages of this scale; in some cases, such omission is psychologically justified, since the subject in his past experience has already mastered the relevant forms and is able to successfully incorporate them into the current formation process. At the same time, a full-fledged deciphering of the mechanisms of each particular case, an explanation of the specific dynamics of the formation of an action — everything becomes possible only thanks to the researcher’s knowledge of the complete system of the mental actions phased formation.

In the theory of the phased formation of mental actions in order to analyze the process of assimilating social experience P.I. Galperin was first introduced to a holistic system of action characteristics, which included both primary characteristics — they do not depend on each other and on any other — as well as secondary characteristics derived from primary ones. In the process of forming actions undergo certain changes. P.I. Galperin writes: “... the transition “from the outside to the inside” is one

of the transformations of the action, and only in one of the four directions in which every action of the subject inevitably and naturally changes ... Each of the directions in which the objective action changes, has a number of steps, indicators and is one of its permanent parameters.

The first of these parameters indicates the level at which the action is actually performed. The second parameter is completeness of operations (deployment and reduction of action). The third parameter is the generalization of the action on the material, types and patterns. The last, fourth, parameter of action is its development (in any form and variety), which is obtained from a combination of various indicators of the previous parameters” (Galperin, 1966: 236-277).

Thus, independent primary characteristics of the action have been identified, two of which have been sufficiently investigated, they are form and generalization. As secondary characteristics P.I. Galperin allocated intelligence and consciousness.

As noted by P.I. Galperin, these characteristics are found empirically and are subject to further analysis and differentiation. One of the significant problems remains a detailed study of the basis for which both primary and secondary characteristics were identified. As a result of the conducted P.I. Galperin and his research students found that: “...a. Along with actions, sensual images and concepts about the objects of these actions are formed. The formation of actions, images and concepts is different sides of the same process. Moreover, the schemes of actions and the schemes of objects to a large extent can replace each other in the sense that the known properties of the object begin to indicate certain modes of action, and behind each link of the action certain properties of its object are assumed.

b. The mental plan is only one of the ideal plans. Another is the scheme of perception. It is possible that the third independent plan of activity of an individual is the plan of speech. In any case, the mental plan is formed only on the basis of the speech form of action.

c. The action is transferred to the ideal plan, either in its entirety, or only in its approximate part. In this latter case, the executive part of the action remains in the material plane and, changing with the orienting part, ultimately turns into a motor skill. The transfer of the action to the ideal, in particular to the mental plan, is accomplished by reflecting its objective content by means of each of these plans and is expressed by repeated, sequential changes in the form of the action.

The transfer of action into the mental scheme, its internalization is only one line of its changes. Other, inevitable and equally important lines constitute changes: the fullness of the links of action, the measures of their differentiation, and the measures for mastering them, pace, rhythm and power indicators.

These changes determine, firstly, a change of execution methods and forms of feedback, and secondly, determine the quality of action achieved. The first of these changes lead to the transformation of an ideally performed action into something that opens in self-observation as a mental process; the latter allow one to control the formation of such action properties as flexibility, rationality, consciousness, criticality, etc.”(Galperin, 1969: 15-25).

P.I. Galperin pointed out that with the achievement of the mental form actions; its evolution does not end: it is included in the systems of others, changing according to a number of characteristics.

In the theory of the phased formation of mental actions in order to analyze the process of assimilating social experience P.I. Galperin was first introduced to a holistic system of action characteristics. It included the primary characteristics: generalization, deployment, development.

These characteristics do not depend on each other and on any other characteristics in their manifestations. The secondary characteristics of the action are consciousness, rationality, abstractness and strength, which are derived from the primary ones.

In a number of studies, the property of a skill characterizing the ability of an actor to initiate a corresponding action — relevance (Ilyasov, 2011; Gabay, 2014; Gabay, 2012) was included in the discussion.

At the same time, until recently, the goal was not to organize a special study of the conditions under which, in the assimilation process, the reproduction of an action on the basis of a previously acquired skill can be provided according to circumstances.

Results and discussions

Knowledge and skill can be considered learned in the full sense of the word only when it is adequately and timely applied. We have undertaken an empirical study (Zhantikejev, 2004), aimed at clarifying both the nature of actualization and the conditions under which timely, adequate and stable reproduction of the learned material is achieved.

Conducted theorist-experimental psychological research showed the existence of a certain system of

actualization conditions, including three subsystems: actualization conditions relating to the “actual assimilation” course, conditions necessary during the “skill storage”, and conditions characterizing the situation of using this skill.

Activity approach to the assimilation of social experience developed by L.S. Vygotsky, A.N. Leontiev and their followers, suggests its analysis as an integral system, the study of the structure of activity and its structural components.

Moreover, in the theory of phased formation of mental actions and concepts as the first stage of development of the activity assimilation theory of social experience, the practical application of its

fundamental principles are actually shown, when by creating appropriate conditions it is possible to form adequate knowledge and skills with predetermined qualities, when an external, objective action become internal, mental.

The theory of the gradual formation of mental actions makes it possible to understand the formation of a new mental act, however this is not an end in itself. Mental actions, concepts are necessary for the implementation of some tasks.

The analysis of research conducted in line with the activity approach shows that by now there is already a fairly complete picture of the conditions for the successful appropriation of knowledge and skills. However, according to the analysis of the actualization process and its conditions, special studies were not conducted.

The findings suggest the possibility and need for a special study of this process. In this case, the corresponding characteristic appears as central. Consideration of its nature and relationships with other characteristics would also mean further improvement of the typology of characteristics.

The existence of specific conditions of actualization was confirmed experimentally. The dependence of the success of actualization on the similarity of conditions in the situation of formation and in the situation of reproduction of the action corresponding to this skill was established. Actualization, as the study showed, depends on the development of the entire sequence of operations. Update depends on the level of motivation: the higher its level, the higher the productivity of reproduction. One of the significant conditions for successful actualization is also the generalized nature of the material being digested. It should be noted that this experimental study is devoted to the identification of only some of the most “representative” conditions of their selected system. It involves the study of the conditions of actualization and study of their very

system. And finally, we believe that our research is a continuation of well-known works in line with the activity approach to the problem of assimilating social experience, created by P.I. Galperin and continued by his followers-disciples.

Conclusion

P.I. Galperin for the first time developed the idea of orientation in the theory of systematic (phased) formation of mental actions, its three types; on the scale of the phased formation of mental actions and concepts; about the characteristics of the action (properties, or parameters).

Based on the provisions of the theory of phased (planned) formation of mental actions under the direct supervision of P.I. Galperin, his students and disciples implemented several hundreds of applied projects aimed at improving the content, forms and methods of education in preschool education, in primary, secondary general and vocational school, in higher education, in training workers and specialists in industry, in advanced training and retraining of executives and specialists in the sectors of the national economy, in military and sports training.

The major outcome of the applied developments implementation in these areas is to reduce the duration of training while improving the quality of assimilation of the relevant material; ensuring the success of learning from the overwhelming majority of students; a significant increase in interest in learning from the students; the possibility of differentiated learning with the preservation of a unified structure of theoretical knowledge.

The theory of step-by-step (systematic) formation of mental actions and concepts, created by P.I. Galperin is one of the generally recognized psychological theories used in many areas of psychology and pedagogy and has its followers in countries not only near but also far abroad.

However, the real contribution of Peter Iakovlevich to scientific and psychological knowledge is not limited to the world-famous theory of the phased formation of mental actions and concepts, but much wider.

The theory of attention and the study of linguistic consciousness, a new approach to the classical problem of the relationship between the psyche and the brain, and an original solution to the problem of the subject of psychology, a kind of interpretation of the problem of the unconscious and the theory of the relationship of learning and mental development, issues of differential diagnosis of intellectual development, followed by individualized correction traditional functionalism classification of forms and types of mental activity – this is not a complete list of the positions of the

richest heritage, left to subsequent generations of scientists by Peter Iakovlevich (Podolsky, 2017).

The main result of the applied developments introduction into these areas is to reduce the term of training by the quality improvement of learning relevant material; ensuring the success of learning from the overwhelming majority of students; a significant increase in interest in learning from students; the possibility of differentiated learning with the preservation of a unified structure of theoretical knowledge.

Литература

- 1 Айдарова Л.И. Формирование некоторых понятий грамматики по третьему типу ориентировки в слове // В кн.: Зависимость обучения от типа ориентировочной деятельности. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – С. 42-80.
- 2 Буткин Г.А. Формирование умений, лежащих в основе геометрического доказательства // В кн.: Зависимость обучения от типа ориентировочной деятельности. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – С. 187-237.
- 3 Габай Т.В. Научные идеи П.Я. Гальперина и их развитие в современной деятельности теории учения // Культурно-историческая психология. – М.: Московский городской психолого-педагогический университет, 2012. – № 4. – С. 20-37.
- 4 Габай Т.В. Педагогическая психология. – М.: Изд-во МГУ, 2014. – 160 с.
- 5 Гальперин П.Я. Доклады на совещании по психологии 1952 г. // Известия АПН РСФСР. – 1953. – Т.45. – С. 93-99.
- 6 Гальперин П.Я. Умственное действие как основа формирования мысли и образа // Вопросы психологии. – 1957. – № 6. – С. 58-69.
- 7 Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // В сб.: Исследования мышления в советской психологии. – М.: Наука, 1966. – С. 236-277.
- 8 Гальперин П.Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка // Вопросы психологии. – 1969. – № 1. – С. 15-25.
- 9 Гальперин П.Я. Введение в психологию. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 150 с.
- 10 Гальперин П.Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 45 с.
- 11 Жанткеев С.К. Психолого-педагогические условия актуализации умений: автореф. дисс. на соискание ученой степени к. психол. н. – Алматы, 2004. – 140 с.
- 12 Ильясов И.И. Структура процесса учения. – М.: Изд-во МГУ, 2011. – 200 с.
- 13 Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения. – М.: Педагогика, 1983.

- 14 Пантина Н.С. Формирование двигательного навыка письма в зависимости от типа ориентировки в задании // Вопросы психологии. – 1957. – № 4. – С. 117-132.
- 15 Подольский А.И. Научное наследие П.Я. Гальперина и вызовы XXI века. – М.: МГУ имени М.В. Ломоносова, 2017. – 134 с.
- 16 Решетова З.А. Типы ориентировки в задании и типы производственного обучения // Доклады АПН РСФСР. – 1959. – № 5. – С. 56-65.
- 17 Решетова З.А., Калошина И.П. Психологические условия политехнического метода обучения // В кн.: Зависимость обучения от типа ориентировочной деятельности. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – С. 17-41.
- 18 Талызина Н.Ф. Теоретические проблемы программированного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 284 с.
- 19 Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М.: Изд-во МГУ, 1975.
- 20 Талызина Н.Ф. Теория планомерного формирования умственных действий сегодня // Вопросы психологии. – 1993. – № 1. – С.17-25.
- 21 Тепленькая Х.М. К проблеме формирования понятий у детей дошкольного возраста // В кн.: Зависимость обучения от типа ориентировочной деятельности. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – С. 124-152.

References

- 1 Aydarova L.I. (1968) Formirovaniye nekotorykh nonayti grammatiki po tretiemu tipa orientirovki v slove [Formation of some concepts of grammar on the third type of orientation in the word. In the book: The dependence of training on the type of orientation activity]. M.: Publishing House of Moscow State University, pp. 42-80.
- 2 Butkin G.A. (1968) Formirovaniye umeni, leshasih v osnove geometricheskogo dokazatelstva [Formation of skills on basis of geometric proof. In the book: The dependence of training on the type of orientation activity]. M.: Publishing House of Moscow State University, pp. 187-237.
- 3 Gabay T.V. (2012) Nauthnie idei P.Ya. Gal'perina I ih rasvitiye v sovremennoi deyatelnostnoi teorii utheniya. [Scientific ideas P.I. Galperin and their development in the modern activity theory of the doctrine]. Cultural-historical psychology. Moscow: Moscow City Psychological and Pedagogical University, no 4, pp. 20-37.
- 4 Gabay T.V. (2014) Paedagogicae Psychology [Pedagogical psychology]. M.: Publishing House of Moscow State University, 160 p.
- 5 Galperin P.I. (1953) Dokladi na sovesanii po pshohologii 1952 [Reports at a meeting on psychology in 1952]. News of the APS of the RSFSR, T.45, pp. 93-99.
- 6 Galperin P.I. (1957) Umstvennoe deistvie kak osnova formirovaniya misli I obrasu [Mental action as the basis for the formation of thought and image]. Questions of psychology, no 6, pp. 58-69.
- 7 Galperin P.I. (1966) Psihologiya myshleniya i uchenie o poetapnom formirovanii umstvennykh deistvii [Psychology of thinking and the doctrine of the phased formation of mental actions. In Proc.: Studies of thinking in Soviet psychology]. M.: Science, pp. 236-277.
- 8 Galperin P.I. (1969) K issledovaniyu intellektual'nogo razvitiya rebenka [To the study of the intellectual development of the child]. Questions of psychology, no 1, pp. 15-25.
- 9 Galperin P.I. (1976) Vvedenie v psihologiyu [Introduction to psychology]. M.: Publishing House of Moscow State University, 150 p.
- 10 Galperin P.I. (1985) Metodi obuchenija i umstvennoe rasvitiye rebenka [Methods of learning and mental development of the child]. M.: Publishing House of Moscow State University, pp.45.
- 11 Zhantikeev S.K. (2004) Psihologo-pedagogicheskie usloviya aktualizatsii umeni [Psychological and pedagogical conditions for the actualization of skills: authorized dissertation to competition of scientific degree]. Almaty, 140 p.
- 12 Ilyasov I.I. (2011) Struktura prozessa ucheniya [The structure of the learning process]. M.: MSU Publishing House, 2011, 200 p.
- 13 Leontiev A.N. (1983) Sobrannie psihologicheskieskoe proisvedeniya [Selected psychological works]. M.: Pedagogy.
- 14 Pantina N.S. (1957) Formirovaniye dvigatel'nogo navika pisma v savisimosti ot tipa orientirovki v sadanii [Formation of the motional skills of writing, depending on the type of orientation in the task]. Questions of psychology, no 4, pp. 117-132.
- 15 Podolsky A.I. Nauhnoe nasledie P.Ya. Galperina I visovi 21veka [Scientific heritage of P.I. Galperin and the challenges of the XXI century]. M.: Moscow State University named after M.V. Lomonosov, 134 p.
- 16 Reshetova Z.A. (1959) Tipi orientirovki v sadanii i tipi proisvodstvennogo obuteniya [Types of orientation in the task and types of industrial training]. Reports of the RSAF RSA, no 5, pp. 56-65.
- 17 Reshetova Z.A., Kaloshina I.P. (1968) Psihologicheskie usloviya politehnicheskogo metoda obuteniya [Psychological conditions of the polytechnic teaching method. In the book: The dependence of learning is of the type of orientation activity]. M.: Publishing House of Moscow State University, pp. 17-41.
- 18 Talyzina N.F. (1969) Teoreticheskie problem programirovannogo obuteniya [Theoretical problems of programmed learning]. M.: Publishing House of Moscow. University, 284 p.
- 19 Talyzina N.F. (1975) Upravlenie prozessom usvoeniya snani [Managing the process of learning]. M., 1975.
- 20 Talyzina N.F. (1993) Teoriya planomernogo formirovaniya umstvennykh deistvi segodnya [Theory of the planned formation of mental actions today]. Questions of psychology, no 1, pp.17-25.
- 21 Teplinkaya K.M. (1968) K probleme formirovaniya nonayti u detei doskoln'jg vosrasta [To the problem of the formation of concepts in preschool children. In the book: The dependence of learning on the type of orientation activity]. M.: Publishing House of Moscow State University, pp. 124-152.

4-бөлім
**БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН
БАҒАЛАУ**

Section 4
**ASSESSMENT OF EDUCATION
QUALITY**

Раздел 4
**ОЦЕНКА КАЧЕСТВА
ОБРАЗОВАНИЯ**

Минажева Г.С.¹, Садырова М.С.²

¹доктор педагогических наук, профессор, e-mail: Gulsharat.Mynazheva@kaznu.kz

²доктор социологических наук, профессор, e-mail: msadirova58@gmail.com

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ КАЗАХСТАНА

Статья посвящена анализу факторов, влияющих на конкурентоспособность и качество высшего профессионального образования в Казахстане в современных условиях. В настоящей статье рассматриваются пути повышения конкурентоспособности казахстанских вузов. Актуальность данной темы исследования заключается в том, что в современном образовательном пространстве ставится задача формирования конкурентных преимуществ вуза и востребованности специалиста. Цель научного исследования – показать специфику повышения конкурентоспособности высших учебных заведений Казахстана.

Значимость исследования данной темы в теоретическом аспекте заключается в создании методологических основ исследования статуса национальных университетов путем выявления региональных особенностей конкурентоспособности вузов в новых реалиях. В практическом аспекте проведенное авторами социологическое исследование показывает систему факторов, которые позитивно или отрицательно влияют на функционирование современных вузов. Результаты исследования позволяют создать систему индикаторов конкурентоспособности вузов в Казахстане. В статье показаны возможности маркетинговых исследований в решении проблемы конкурентоспособности вузов и повышения конкурентных преимуществ вуза как на рынке образовательных услуг, так и на рынке труда. Опираясь на исследования, показаны факторы, влияющие на конкурентоспособность и статус вуза, а также на качество образования, и установлена корреляция выбора профессии с конкурентоспособностью вуза в региональном и мировом образовательном пространстве.

Ключевые слова: конкурентоспособность вуза, маркетинг, качество образования.

Minazheva G.S.¹, Sadyrova M.S.²

¹Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, e-mail: Gulsharat.Mynazheva@kaznu.kz

²Doctor of Sociological Sciences, Professor, e-mail: msadirova58@gmail.com

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

Ways to Improve the Competitiveness of Higher Educational Institutions of Kazakhstan

The article is devoted to the analysis of factors affecting the competitiveness and quality of higher professional education in Kazakhstan in modern conditions. This article discusses ways to improve the competitiveness of Kazakhstani universities. The relevance of this research topic is that in the modern educational space the task is to form the competitive advantages of the university and the demand for the specialist. The purpose of the research is to show the specifics of improving the competitiveness of higher educational institutions of Kazakhstan.

The theoretical significance of the study of this topic lies in the creation of methodological foundations for the study of the status of national universities by identifying regional features of the competitiveness of universities in new realities. In the practical aspect, the sociological research conducted by the authors shows a system of factors that positively or negatively affect the functioning of modern universities. The research results make it possible to create a system of indicators of the competitiveness of universities in Kazakhstan. The article shows the possibilities of marketing research in solving the problem of the competitiveness of universities and enhancing the competitive advantages of the univer-

sity in the educational services market as well as in the labor market. Based on the research, the factors affecting the competitiveness and status of the university, as well as the quality of education are shown and the correlation of the choice of profession with the competitiveness of the university in the regional and world educational space is established.

Key words: university competitiveness, marketing, quality of education.

Минажева Г.С.¹, Садырова М.С.²

¹педагогика ғылымдарының доктор, профессор, e-mail: Gulsharat.Mynazheva@kaznu.kz

²социология ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: msadirova58@gmail.com
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Қазақстанның жоғары оқу орындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары

Мақала заманауи жағдайларда Қазақстандағы жоғары кәсіби білімнің бәсекеге қабілеттілігіне және сапасына әсер ететін факторларды талдауға арналған. Бұл мақалада қазақстандық ЖОО-лардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары қарастырылады. Осы зерттеу тақырыбының өзектілігі қазіргі заманғы білім беру кеңістігінде университеттің бәсекеге қабілетті артықшылықтарын және маманға сұранысты арттыру жолдарын қалыптастыру болып табылады. Зерттеудің мақсаты – Қазақстанның жоғары оқу орындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру ерекшеліктерін көрсету.

Бұл тақырыпты зерделеудің теориялық маңыздылығы университеттердің бәсекеге қабілеттілігінің өңірлік ерекшеліктерін жаңа жағдайларда анықтау арқылы ұлттық университеттердің мәртебесін зерттеудің әдіснамалық негіздерін құру болып табылады. Практикалық тұрғыда авторлар жүргізген социологиялық зерттеулер қазіргі заманғы университеттердің жұмысына оң немесе теріс әсер ететін факторлар жүйесін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері Қазақстандағы жоғары оқу орындарының бәсекеге қабілеттілігінің көрсеткіштер жүйесін құруға мүмкіндік береді. Мақалада университеттердің бәсекеге қабілеттілігі мәселесін шешуде маркетингтік зерттеулердің мүмкіндіктері және білім беру қызметтері нарығында, сондай-ақ еңбек нарығында университеттің бәсекелестік артықшылықтарын арттыру мүмкіндіктері көрсетілген. Зерттеу негізінде университеттің бәсекеге қабілеттілігі мен мәртебесіне әсер ететін факторлар, сондай-ақ білім сапасы көрсетіліп, университеттің аймақтық және әлемдік білім беру кеңістігінде бәсекеге қабілеттілігі бар мамандық таңдаудың корреляциясы белгіленді.

Түйін сөздер: университеттің бәсекеге қабілеттілігі, маркетинг, білім сапасы.

Введение

В последнее время стремительно меняются взгляды на высшее образование и его качество. Среди множества проблем, с которыми столкнулись вузы в XXI веке, наиболее важной и в то же время сложной является проблема качества. Если в прошлом веке деятельность системы высшего образования и отдельных вузов в различных странах оценивалась преимущественно количественными показателями (число студентов на 10 тыс. жителей; доля ВВП, выделяемая на высшее образование; соотношение преподаватель/студенты; объем финансирования вузов и др.), то в современных условиях первостепенное значение приобретают качество образования, оценка эффективности деятельности и конкурентоспособности вузов.

Кроме того, в современных условиях система высшего образования должна быть настроена главным образом на реальный сектор экономики и бизнес-среду. В этой связи, реальностью сегодняшнего дня можно считать кон-

курентию на внутригосударственном и межгосударственном уровнях, рост информационной открытости вузов и усиление роли стратегического планирования. Все это порождает проблему поиска путей и современных методов повышения конкурентоспособности вуза. Таким образом, в системе высшего образования возникла необходимость адекватной реакции и быстрой адаптации к стремительным изменениям в обществе. И это явилось основной причиной повышенного интереса к разработке принципиально новых подходов управления вузом и демонстрации эффективности образовательных услуг, подтвержденной реальными показателями.

Под образовательной услугой понимается предоставление образовательной организацией возможности получения образования, повышающего стоимость рабочей силы потребителя и улучшающего его конкурентоспособность на рынке труда, система знаний, умений и навыков, которая используется в целях удовлетворения разнообразных образовательных потребностей

личности, общества, государства (Хайкин, 2012: 103).

Известно, что одной из основных целей реформы казахстанского высшего образования являлось повышение конкурентоспособности казахстанских вузов за рубежом, это позволило бы студентам беспрепятственно продолжить свое образование в зарубежных университетах. Присоединение к Болонскому процессу было только первым шагом казахстанского высшего образования к выходу на новые рынки образовательных услуг. Казахстанским вузам многое необходимо изменить для того, чтобы вступить в равноправную конкурентную борьбу с зарубежными вузами. Для продвижения своих образовательных услуг вузы чаще всего используют различные виды рекламы в средствах массовой информации и через социальные сети, работы профорientационного характера, имиджевые статьи и т.д. Однако для того, чтобы рекламная информация была услышана, в образовании, как и в бизнесе, необходимо создать бренд вуза, т.е. ценность, которая привлечет внимание потенциальных потребителей. Кроме того, укрепление позиций на завоеванной доле рынка при помощи создания и поддержания бренда вуза воспринимается зарубежными вузами как неотъемлемая часть стратегии высшего учебного заведения.

Из литературных источников (Корчагова, 2007:48; Мохначев, 2008: 67; Щербакова, 2011:193) видно, что единый терминологический подход к определению сущности «конкурентоспособность вуза» отсутствует.

В тоже время, обобщив определения исследователей, можно выделить два основных признака, отражающих сущность понятия «конкурентоспособность вуза»:

- превосходство перед конкурентами по ряду определяющих показателей (финансово-экономических, маркетинговых, материально-технических, кадровых и социально-политических);

- способность своевременной адаптации образовательного учреждения к изменяющимся условиям внешней среды (Асаул, 2007:48).

Конкурентоспособность можно определить как «комплекс управленческих и маркетинговых действий», используемых для эффективного достижения целей и задач предприятия, позволяющих ему занять прочные позиции в борьбе с конкурентами» (Корчагова, 2007: 48). Следовательно, вузам необходимо наращивать конкурентные преимущества и завоевывать прочные позиции на рынке. И учитывая то, что вуз работает на двух рынках – на рынке образовательных

услуг и на рынке труда, на деятельность вуза и его конкурентоспособность оказывают влияние как внешние, так и внутренние факторы. Известно, что конкурентный потенциал вуза определяется его сильными и слабыми сторонами, наличием исключительных преимуществ, а также возможностями и угрозами, которые несет для него изменяющаяся внешняя среда (Ливандовская, 2006: 153).

Литературный обзор

Адаптация вузов к динамично изменяющейся среде, прежде всего, зависит от самих университетов, от разработки эффективной маркетинговой стратегии, от преобразования этой стратегии в конкретные программы и задачи. Стратегическое маркетинговое планирование развития университета можно рассматривать как логическую последовательность управленческих процессов: определение миссии и видения вуза, и их корректировка; стратегический анализ внешней и внутренней среды маркетинговой деятельности вуза; разработка и анализ стратегических альтернатив; выбор маркетинговой стратегии. Данной проблеме посвящены научные исследования ряда российских авторов (Платонова 2012:10; Сухенко, 2012:2) и проведенный анализ литературных источников показывает, что в зарубежных вузах уже не первый год применяют многие маркетинговые инструменты, используемые в сфере бизнеса. Авторы работы (Wilkins, 2015: 1266) утверждают: «Поскольку университеты стали более подвержены влиянию конкурентных рыночных систем, маркетинг стал играть более важную роль».

В соответствии с логикой *процесс стратегического анализа* должен начинаться с внешнего анализа, т.е. исследования микро- и макросреды организации (Мушкетова, 2015: 12). Необходимо выделить ключевые аспекты стратегического исследования внешней среды маркетинга вуза и их специфические особенности: анализ целевых аудиторий, рынка труда, маркетинговой среды.

Что касается *анализа состояния и тенденций развития рынка труда*. Положение вузов напрямую зависит от состояния смежного рынка, для которого они осуществляют подготовку специалистов. В процессе маркетингового анализа работодателей вузу следует учитывать, что составляющие качества образовательной услуги работодатели всегда оценивают только как результат, поскольку им важны, прежде всего, компетенции молодого специалиста.

И наконец, *анализ внешней среды*. Результатом такого анализа является совокупность характеристик, которые находятся вне контроля высшего учебного заведения и могут оказывать на него положительное или негативное воздействие. Данные параметры должны быть идентифицированы как «возможности» или «угрозы» для вуза.

Стратегические маркетинговые цели вуза должны опираться на маркетинговые критерии их достижения и могут быть сгруппированы в 4 ключевых блока: 1) экономический; 2) потребительский (клиент/рынок); 3) производственный (внутренних бизнес-процессов вуза); 4) кадровый блок (Беденко, 2010: 88).

Следовательно, концепция маркетинга в стратегии управления вузом должна включать:

- цель: создавать образовательные услуги, которые соответствуют потребностям участников рынка;
- задачи: выявление, анализ, активное формирование и удовлетворение потребностей всех потребителей;
- решение задач с помощью маркетинговых исследований.

Результаты маркетинговых исследований дают возможность сформулировать обоснованные предпосылки стратегического развития вуза, направленные на удовлетворение потребностей рынка образовательных услуг и, соответственно, на повышение его конкурентоспособности и увеличение доли на данном рынке.

В процессе стратегического развития университеты начинают учитывать разносторонние потребности клиентов, возможности и мотивацию ученых (Bado, 2012:36). Все это помогает внедрять больше инструментов маркетинга в деятельность университетов. Значение интернет-технологий как инструмента продвижения образовательной организации в рамках информационного века также велико. Основными тенденциями трансформации рынка труда и высшего образования являются развитие дистанционного образования, усиление интеграции университетов и бизнеса, развитие дистанционной занятости. Интернет-технологии – инструмент для уменьшения диспропорции между рынками труда и образования: создание инновационных специалистов, решение проблемы безработицы, интеграции университетов и бизнеса (Asaad, 2015: 133).

Образовательный продукт можно продвигать на рынке, используя традиционные способы маркетинга: профориентационная работа с

выпускниками школ, лицеев и колледжей, дни открытых дверей, реклама в СМИ.

Автор работы (Casidy, 2014: 155) считает, что продвижение образовательных услуг вуза наиболее эффективно при использовании PR- и интернет-технологий. Среди источников информации о вузе приоритет отдается группе коммерческих источников, таким как, сайт университета, информация приемной комиссии и день открытых дверей на факультетах, на втором месте – личные источники, т.е. родители и их окружение (Тимофеева, 2014: 44; Мельник, 2013: 60).

По мнению авторов (Ramaswamy, 2010: 102; Vallaster, 2013: 1507), веб-сайт является важным инструментом организационной коммуникации и взаимодействия между фирмами и их клиентами, заинтересованными сторонами и средствами массовой информации.

Важным условием обеспечения конкурентных преимуществ вуза на рынке образовательных услуг является выбор наиболее эффективных источников представления потребителю информации о предлагаемых услугах. С развитием технологий университетский веб-сайт становится динамичным маркетинговым инструментом для привлечения и вовлечения студентов. Веб-сайты университетов используются для представления идентичности и имиджа их бренда, для обозначения уникальности и создания внешних впечатлений (Abdullah, 2013: 451; Bravo, 2012: 136). Пользователи веб-сайта завоевывают доверие бизнеса в первые несколько секунд благодаря своему впечатлению от веб-сайта (Robins, 2008: 386; Lowry, 2014: 68; Wang, 2013: 1395).

Это особенно верно для студентов, которые не знакомы с университетами; они получают информацию и впечатления о своих потенциальных поставщиках услуг высшего образования, посещая их веб-сайты (Wilkins, 2015:5). Известно, что приятная и интересная веб-среда привлекает больше потребителей (DeNisco, 2006: 145).

Веб-сайт университета может стать отправной точкой для взаимодействия студентов и создания ценности для университета через другие связанные социальные сети (Ind, 2013: 93). Следовательно, авторы утверждают, что, успешно поощряя совместное создание ценностного отношения клиента/студента с помощью использования веб-сайта (то есть приложения веб-сайта и функций веб-сайта), университеты могут получить лучший имидж бренда и репутацию.

Университетские веб-сайты используются различными группами, включая существующих

и будущих студентов, академический и административный персонал, родителей, людей из общества, промышленности и государственного управления и т. д.; следовательно, веб-сайт должен быть разработан в легкодоступном формате (Klein, 2003: 32).

Стратегический маркетинговый анализ внутренней среды вуза базируется на исследовании комплекса маркетинга, которое направлено на выявление пробелов и разрывов по всем его аспектам в целях совершенствования в процессе разработки и реализации внедряемой маркетинговой стратегии. Результатом такого анализа является идентификация перечня сильных и слабых сторон вуза (Мушкетова, 2015: 14). Принципами маркетинга вуза, обеспечивающими укрепление его конкурентных позиций, можно назвать:

- регулярный мониторинг рыночной конъюнктуры, востребованности образовательных услуг, направлений спроса и деятельности конкурентов;

- сосредоточение ресурсов вуза на тех образовательных услугах, которые отвечают стратегии развития экономики в избранных сегментах рынка;

- системное принятие решений с учётом связи элементов маркетингового комплекса образовательной организации;

- построение долгосрочных партнёрских отношений с потребителями образовательных услуг.

В заключении следует отметить, что система маркетинговых стратегий вуза, которая основана на уровнях и сферах управления маркетингом, позволяет современному университету сформулировать стратегические маркетинговые цели в соответствии с определенными маркетинговыми критериями достижения, сгруппированными в экономическом, потребительском, производственном и кадровом блоках, и тем самым адаптироваться к условиям и факторам динамичной маркетинговой среды. Также справедливо заметить, что бренд, связанный с менеджментом знаний, требует разработки методов управления интеллектуальными активами образовательного учреждения. Необходимо создавать мотивацию для сотрудников по внесению своего вклада в формирование бренда. Здесь важно не только создать материальный стимул, но и стремиться к тому, чтобы программа создания бренда образовательных услуг была стабильной с точки зрения задающих документов, делала жизнь сотрудника легче, иначе такая программа будет неудачной.

Анализ литературных источников показывает, что маркетинговая деятельность вуза является многомерной в сравнении с традиционным маркетингом в коммерческих структурах. При исследовании потенциальных потребителей вузу следует учитывать факторы, на основе которых абитуриент выбирает специальность и вуз, поскольку именно они определяют конкурентоспособность образовательной услуги (Бутова, 2002: 2).

Также в литературе в большинстве случаев излагается традиционный метод маркетинговых исследований, т.е. изучение мнения потребителей о качестве оказываемых услуг. На наш взгляд, должна быть система показателей конкурентоспособности вуза, включающая, помимо оценки потребителей и различных рейтингов, индикаторы-показатели, определяющие и обеспечивающее преимущество университета перед другими вузами по всем направлениям деятельности и предназначенные на решение стратегических целей и задач, на осуществление миссии и достижение видения.

Гипотеза:

Гипотеза 1. Конкурентоспособность вуза на рынке образовательных услуг влияет на профессиональный выбор обучающихся.

Гипотеза 2. Качество преподавания и конкурентоспособность вуза взаимосвязаны.

Гипотеза 3. Доля трудоустройства выпускников по специальности является индикатором востребованности специалистов и конкурентоспособности вуза.

Гипотеза 4. Ориентация на спрос потребителей образовательных услуг повышает уровень конкурентоспособности вуза.

Метод изучения

Наше исследование носит количественный характер, использует опрос обучающихся и анализируется анкета-вопросник по определению обратной связи с основным потребителем-клиентом образовательного процесса. При анкетировании мы охватили различные ступени и курсы обучения, и мы считаем, что такой опрос обеспечивает более глубокое понимание изучаемого вопроса, в отличие от исследований, основанных на кратких описаниях. С целью гарантирования максимального уровня и обеспечения конфиденциальности ответов анкетирование было проведено в онлайн-режиме.

Наша статья опирается на существующую литературу и на практический опыт структурных

подразделений университета, также на результаты рейтингов и анкетирования, SWOT-анализа и использует отзывы студентов о качестве образовательных услуг и других связанных процессах.

Респонденты и процедура

В нашем исследовании мы рассматриваем, как осуществляются маркетинговые исследования, как определяется мнение прямых потребителей посредством обратной связи, и как определяются конкурентные преимущества на основе проведенных рейтингов с помощью бенчмаркинга и SWOT-анализа. С этой целью была проанализирована деятельность университета.

В 2018-2019 учебном году был проведен углубленный опрос обучающихся университета, в анкетировании принимали участие 422 респондента. Из них 312 женского и 110 мужского пола, представителей гуманитарных факультетов – 115, естественных факультетов – 309, обучающиеся по гранту – 380, на платном отделении – 44.

Измерение

Обратная связь с потребителями-клиентами была измерена вопросами гайда (анкетирования), уточняющими уровень их удовлетворенности. Для выяснения устанавливается ли кафедрами обратная связь с основными потребителями-клиентами были заданы такие вопросы, как «Какие именно процедуры используются для обратной связи?», в анкете также были предложены следующие вопросы: «Каковы ваши мотивы выбора вашей специальности?», «Удовлетворяет ли вас качество образования в вузе?» и т.д.

Контрольные переменные включают пол, профиль образования и т.д. Чтобы решить проблему этики при проведении исследований среди обучающихся, интервьюирование было строго добровольным и конфиденциальным. Интервьюирование было проведено совместно с сотрудниками Центра карьеры и профессионального развития (ЦКиПР) КазНУ им. аль-Фараби.

Результаты и их обсуждение

Исследование было инициировано для того, чтобы понять, каковы возможности маркетинговых исследований в решении проблемы конкурентоспособности вузов, повышении конкурентных преимуществ вуза и качества образовательных услуг. А также определить факторы, влияющие на конкурентоспособность и статус вуза, на качество образования и устано-

вить корреляцию выбора профессии с конкурентоспособностью вуза.

В основе разработки маркетинговой стратегии вуза лежат четыре уровня целеполагания: видение, миссия, стратегические цели и задачи. В университете разработана Стратегия развития КазНУ им. аль-Фараби на 2017-2021 годы, которая включает цель, миссию, видение и стратегические направления, целевые индикаторы и ожидаемые результаты (<https://www.kaznu.kz>).

Видение – это цель высшего уровня, которая является притягательным ориентиром, определяющим смысл деятельности высшего учебного заведения. Видение должно найти отражение в миссии вуза, которая представляет собой предназначение и смысл функционирования и деятельности университета.

Миссия, по сути, является стратегическим инструментом, первым шагом в процессе стратегического управления (Владимиров, 2012: 14). Эффективность миссии как документа во многом определяется тем, насколько успешно и адекватно будут сформулированы ответы на запросы ключевых заинтересованных стейкхолдеров.

При проведении маркетингового анализа образовательной деятельности вузу необходимо четко определить своих потребителей, т.е. потенциальных потребителей (это абитуриенты и их родители); непосредственных потребителей (это студенты, слушатели программ обучающихся курсов, семинаров, выпускники казахстанских вузов), т.е. потенциальных магистрантов и PhD-докторантов; а также заказчиков, в качестве которых могут выступать бизнес-среда, органы власти, общественные и другие структурные организации.

Наличие видения перспективы и миссии позволяет:

- внешним стейкхолдерам (представителям власти и бизнес-среды) узнать, какое место стремится занять вуз в образовательном, научном, общественном пространстве региона или страны в целом;

- внутренним стейкхолдерам (обучающимся, преподавателям и работникам университета) получить корпоративные ценностные ориентиры, перспективные направления деятельности.

Известно, что работодателей интересуют только компетенции молодых специалистов и в этой связи вузам следует анализировать именно востребованность выпускников, поскольку трудоустройство выпускников и успешная карьера по специальности являются ключевыми параме-

трами качества высшего профессионального образования.

Университетом проводится анализ целевой аудитории. Так, по результатам проведенного анализа в 2018-2019 учебном году поступили всего 7497 абитуриентов, в том числе 21% – из г. Алматы; 20% – из Алматинской области; 11,5% – из г. Шымкент; 6,3% – из Кызылординской области; 4,9% – из Жамбылской области; 4,7% – из Туркестанской области; 3,6% – из ЗКО; 2,8% – из Актюбинской области; 2,6% – из Мангыстауской области; 2% – из Акмолинской области; 1,8% – из ВКО; 1,7% – из г. Нур-Султан; 1,3% – из Атырауской области; 1,1% – из Павлодарской области; 0,7% – из Карагандинской области; 0,4% – из СКО; 0,16% – из Костанайской области и 1,2% – из СНГ и иностранные студенты. Из общего количества контингента 13% – обладатели «Алтын белгі»; 8,4% – имеющие, аттестат с отличием; 2,5% – выпускники Назарбаев Интеллектуальных Школ (НИШ). Как видно из проведенного анализа, набранный контингент представляет довольно хороший качественный состав и широкую географию, что свидетельствует об известности и престиже университета.

Однако необходимо помнить о том, что спрос на образовательные услуги является производным от изменений на рынке труда и последующего изменения общественного мнения о престижности и выгоды профессий, при этом цикл изменения спроса на образовательные услуги может составлять несколько лет (Мушкетова, 2015: 13).

Для определения своих «возможностей», а также внешних «угроз» вузом осуществляется оценка внутренней стратегической атмосферы посредством SWOT-анализа по стратегическим направлениям деятельности. Как правило, под «возможностями» вуза понимают благоприятные тенденции и явления, которые могут способствовать его развитию, а под «угрозами» – негативные процессы во внешней среде, которые могут привести к ухудшению его положения. Посредством бенчмаркинга можно определить направление спроса к специалистам и деятельности вузов-конкурентов как зарубежных, так и отечественных.

Для достижения стратегических целей прежде всего необходимо изучать спрос рынка труда на молодых специалистов и на конкретные профессии, а также востребованность и трудоустройство выпускников по реализуемым образовательным программам. При разработке вузами образовательных программ в их основу закладываются, кроме системы знаний, которые обу-

чающиеся должны освоить в стенах вуза, также те навыки и умения, которыми должны обладать выпускники. Тем самым акцент делается не на теоретическое обучение, а на практико-ориентированное. При этом очень важно учитывать мнения работодателей, куда по окончании идут работать выпускники вуза. В этой связи кафедры при разработке образовательных программ активно привлекают потенциальных отечественных и зарубежных работодателей и устанавливают ожидаемые результаты по дисциплинам, проецируя их на практические и лабораторные занятия и самостоятельные работы студентов.

Стратегия развития КазНУ им. аль-Фараби включает в себя индикаторы-показатели по шести стратегическим направлениям, таким как: Превосходное качество образования; Наука и инновация результатом мирового качества; Расширение международного сотрудничества и т.д. (<https://www.kaznu.kz>). Достижение плановых значений изначально задаваемых качественных или количественных показателей-индикаторов отслеживается посредством плана мероприятий на систематической основе.

Таким образом, стратегия развития университета включает стратегические цели и задачи по всем направлениям развития, при этом видение и миссия подкрепляются конкретными действиями, что в свою очередь объединяет всех членов коллектива к осуществлению единой цели, т.е. предоставлению качественных образовательных услуг.

В мировой практике для определения своей конкурентоспособности вузы участвуют в различных академических рейтингах. Следовательно, вузам необходимо повышать свои рейтинги и репутацию, более того, они должны найти свою нишу, где не будет прямой конкуренции с более престижными университетами (Chee, 2016: 2).

Как ведущий университет страны КазНУ им. аль-Фараби активно участвует в отечественных рейтингах таких агентств, как: НААР, НАОКО, РРА, НПП «Атамекен», и в международных рейтингах: QS WUR, THE WUR, Webometrics, ARES. По результатам национальных рейтинговых агентств, а также THE WUR и ARES рейтингов, в течение нескольких лет подряд университет занимает лидирующую позицию среди не только казахстанских вузов, но и Центрально-Азиатского региона. Это является свидетельством того, что на сегодняшний день создан бренд «КазНУ» как ведущего вуза Казахстана и Центральной Азии. Кроме того, университет работает над решением задачи, поставленной Первым Президентом Республики Казахстан,

Елбасы Н. Назарбаевым «К 2020... не менее 2-х университетов будут отмечены в рейтинге лучших мировых университетов». С этой целью реализуется собственная Программа трансформации университета в современный исследовательский вуз модели Университет 4,0 – “al-Farabi University Smart City”. В качестве инструмента инновационного менеджмента в университете был внедрен метод «Управление, ориентированное на результат (УОР)» (Мутанов, 2011: 13) и осуществлен переход от функционального менеджмента на инновационный процессный менеджмент; модернизирована организационная структура университета с целью ее оптимизации и повышения эффективности использования внутренних ресурсов. Цель инновационного процессного менеджмента в вузе – планирование индикаторов деятельности вуза на различных уровнях управления и их достижение путем бесперебойных, ритмичных и взаимосогласованных действий владельцев бизнес-процессов в соответствии с целями развития университета.

Начиная с 2010 года КазНУ им. аль-Фараби является бесспорным лидером среди казахстанских вузов в рейтинге топ-лучших вузов мира по версии QS WUR. Данный рейтинг оценивает университеты по шести критериям: авторитетность в академической среде, соотношение профессорско-преподавательского состава к числу студентов, репутация среди работодателей, индекс цитируемости, доля иностранных преподавателей и студентов. Эти показатели охватывают ключевые стратегические миссии университетов мирового значения, за которые они отвечают перед участниками процесса: академическим сообществом, работодателями, учащимися и их родителями.

Уровень достижений университетов оценивается на основании результатов комбинации статистического анализа деятельности учебных заведений (включая информацию по индексу цитирования из базы данных Scopus), а также данных глобального экспертного опроса представителей международного академического сообщества и работодателей, которые высказывают свои мнения об университетах. В таблице 1 представлена динамика по показателям рейтинга QS WUR, по которым проводится оценка деятельности университетов.

Активное продвижение университета в мировых академических рейтингах является прямым результатом модернизации системы управления, внедрения УОР, оптимизации структуры и индикативному планированию (ИП), который включает порядка 48 показателей-индикаторов

по четырем направлениям: учебно-методическая работа, научно-исследовательская работа, социально-воспитательная работа и показатели по репутационной оценке (<https://univer.kaznu.kz>). Индикативный план имеет три уровня: ППС, кафедра и факультет. Анализ показателей ИП по достижению плановых значений проводится за полугодие и за полный учебный год, итоги подводятся в конце каждого учебного года и конвертируются в рейтинг ППС, кафедр и факультетов. На основе ранжирования осуществляются рейтинговые надбавки ППС, кафедрам и факультетам соответственно их рейтинговым баллам.

Для обеспечения кадрового потенциала в университете осуществляется программа МОН РК «Привлечение зарубежных профессоров», в рамках которой приглашаются ведущие ученые и профессора для чтения лекции студентам. Кроме того, в кадровом вопросе должны быть определены конкретные изменения в навыках персонала, системах и процедурах, способных обеспечить реализацию маркетинговой стратегии вуза (Мушкетова, 2015: 15). В этой связи в университете создан Центр рекрутинга и маркетинга, который может заниматься привлечением как иностранных студентов, так и зарубежных ППС.

В целях улучшения научной-исследовательской работы осуществляются:

- повышение публикационной активности ППС (использование механизмов поощрения, программа постдокторантуры, создание научно-исследовательских центров, институтов и лабораторий);
- увеличение цитируемости научных публикации (вознаграждение публикации в журналах по базе Scopus);
- совместные публикации с зарубежными приглашенными учеными;
- продвижение научных журналов университета в международные базы данных (заключение соглашений с различными компаниями).

Как показывает анализ литературных источников, неотъемлемой частью маркетинга в вузе является обратная связь с клиентами/студентами, т.е. определение мнений прямых потребителей, для того чтобы адекватно отвечать рыночным потребностям, повышать удовлетворенность студентов (Casidy, 2014: 160). В этой связи с целью определения имеет ли место обратная связь факультетов и кафедр с потребителями, а также мотивы выбора специальности и вуза студентами нами было проведено анкетирование среди обучающихся университета. Опрос проводился с обучающимися бакалавриата и магистратуры, общее количество респондентов составляло 422.

На вопрос «На уровне кафедры и факультета имеются процедуры обратной связи от студентов по качеству учебного процесса?» 55% респондентов утверждают, что имеется процедура по определению мнений студента-потребителя (рис. 1). Результаты анализа опроса, приведенные на рис. 2 *а* показывает, что у 62% респондентов преобладает желание получить диплом нашего университета, лишь 28% респондентов отметили, что хотят получить необходимую им профессию. При этом в конкурентоспособности выпускников университета уверены только 3% респондентов. Однако 47% респондентов (рис. 2

б) своими ответами на вопрос «Если вам будет предоставлена еще одна возможность поступить на грант, какой вуз вы выбрали бы?» подтвердили, что они не случайно выбрали наш университет. Также нам было интересно выяснить мнение обучающихся по поводу качества образования. На рис. 3 *а, б и в* представлены результаты анализа анкетирования, где более половины (53%) респондентов утверждают, что удовлетворены качеством образования. Кроме того, 63% также подтвердили, что их время обучения в университете не проходит впустую, и 93% респондентов намерены получить хорошие знания.

Таблица 1 – Динамика показателей КазНУ по рейтингу QS WUR

Показатели/место в рейтинге QS	2010г.	2011г.	2012г.	2013г.	2014г.	2015г.	2016г.	2017г.	2018г.
	601-650	431-440	390	299	305	275	236	236	220
Общее количество баллов КазНУ	21,9	26	31,7	40,2	41,3	44,8	42,5	42,9	41,3
Индекс академической репутации (опрос) (40%)	6,6	15,3	25,7	39,3	47,5	47,6	42,1	38,6	33,4
Индекс репутации среди работодателей (опрос) (10%)	23,9	2,1	20,43	35,6	32,9	44,7	36,5	50,8	48,9
Соотношение ППС по отношению к численности обучающихся (20%)	75,6	86,5	84,4	99,9	84	92,2	96,9	99	99,3
Доля иностранных ППС по отношению к численности ППС (по эквиваленту полной ставки) (5%)	3,1	15,6	24,6	26,8	25,8	29,6	29,6	30,9	34,4
Доля иностранных студентов по отношению к численности обучающихся (программы полного цикла обучения) (5%)	19,6	17,9	14,9	18,6	12,1	19,8	30,3	14,9	23
Индекс цитирования научных статей преподавательского состава по отношению к численности преподавательского состава (база данных Scopus) (20%)	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1	1,1	1,2

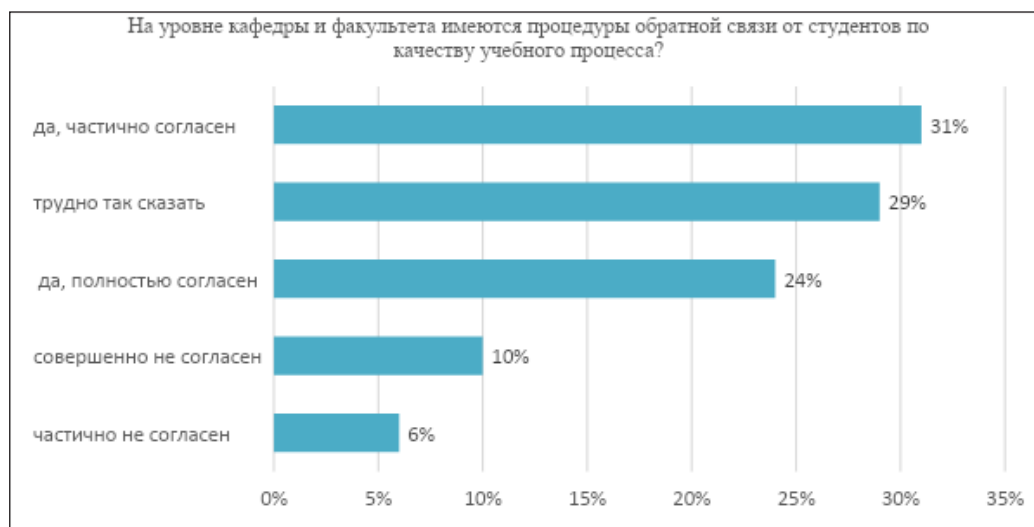

Рисунок 1 – Наличие обратной связи на кафедрах и факультетах

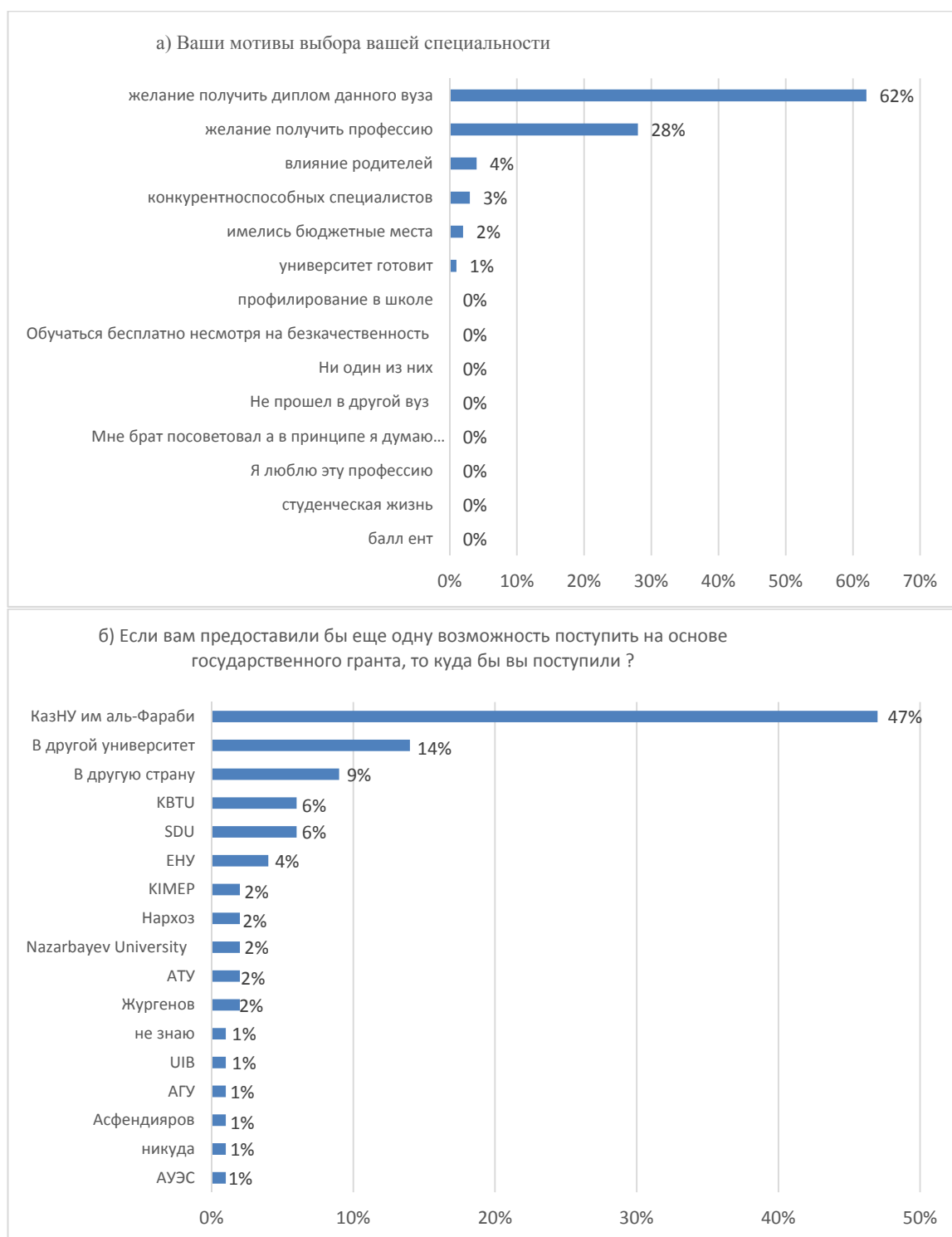

Рисунок 2 – Определение мотивов выбора специальности (а) и вуза (б) обучающимися

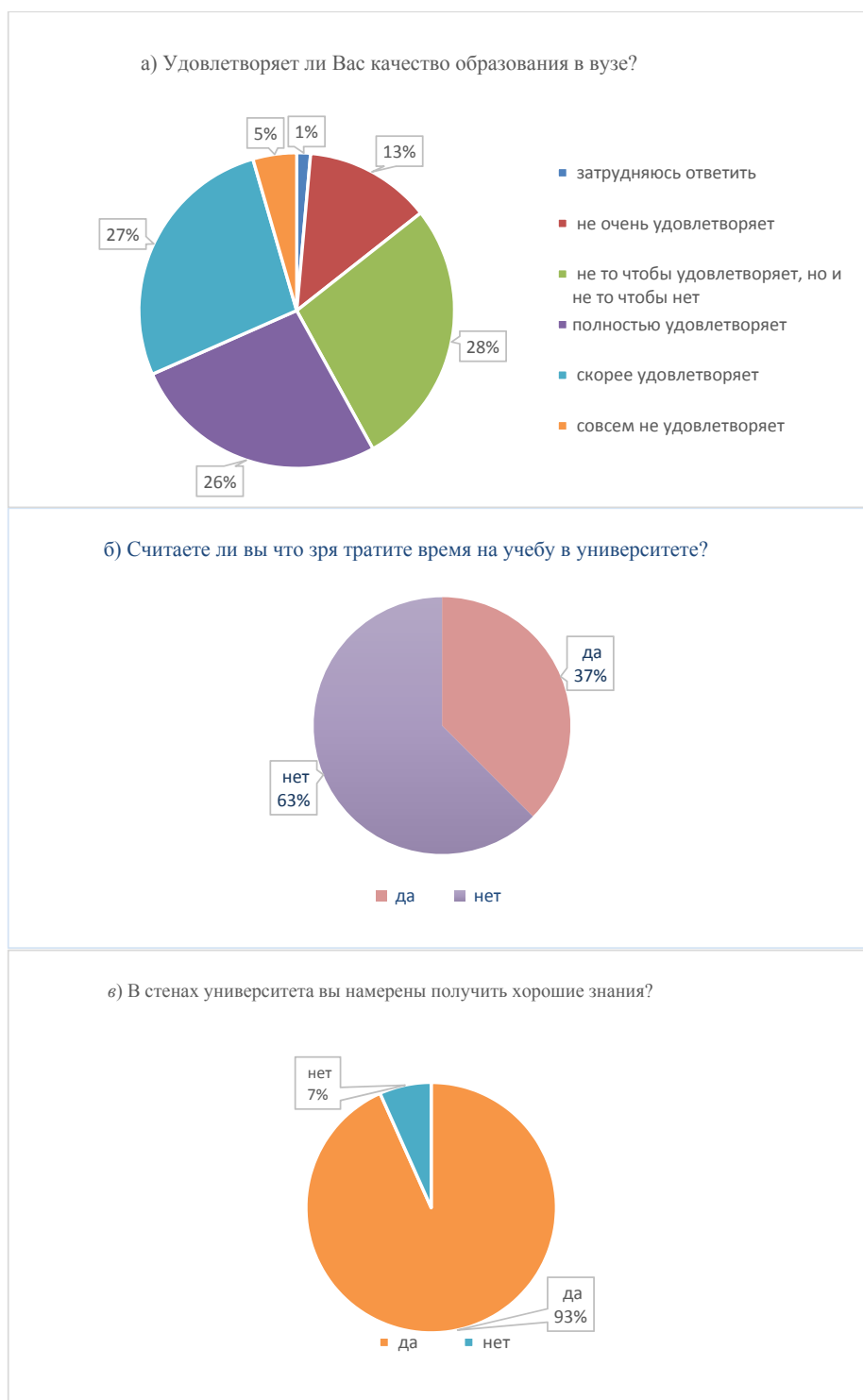

Рисунок 3 – Определение удовлетворенности обучающихся качеством образования

В рейтинге, проведенном по методологии АО Центром развития трудовых ресурсов (<https://www.enbek.kz/ru/ratings/2018/methodology>) при поддержке Акционерного общества «Информационно-аналитический центр» Министерства

образования и науки Республики Казахстан, были использованы данные о выпускниках 2015, 2016 и 2017 годов вузов нашей страны. Анализ результатов рейтинга показывает, что общий уровень трудоустройства по Казахстану соста-

вил 66%, т.е. трудоустраиваются две трети выпускников. Нельзя сказать, что оставшиеся 34% являются безработными, поскольку эти выпускники могут продолжить обучение в стране или за рубежом, трудоустроиться за рубежом или же в неформальном секторе, уйти в армию или не выйти на рынок труда по различным причинам (болезнь, смерть, роды и уход за ребенком и другие). По трудоустройству выпускников вузы города Алматы и Астана, на которые суммарно приходится более 40% рассмотренных выпускников страны, располагаются на 11 (выше среднего по Казахстану) и 12 местах, соответственно. Здесь важно учитывать тот факт, что выпускники данных городов в большей степени

склонны продолжать обучение через получение второго высшего или послевузовского образования. Трудоустройство по нашему университету, согласно данным ЦКиПР за 2017 год, составляет 81,3%, в том числе по бакалавриату – 79%, по магистратуре – 82% и по PhD – 100%; а за 2018 год – 93,3%, в том числе по бакалавриату – 92,2%, по магистратуре – 95,2% и по PhD – 100%.

С целью определения мнений обучающихся по трудоустройству были заданы соответствующие вопросы (рис. 4 а и б). Результаты анкетирования показывают, что 78% респондентов уверены в том, что их диплом поможет им трудоустроиться, и почти 1/3 респондентов планируют работать по специальности.

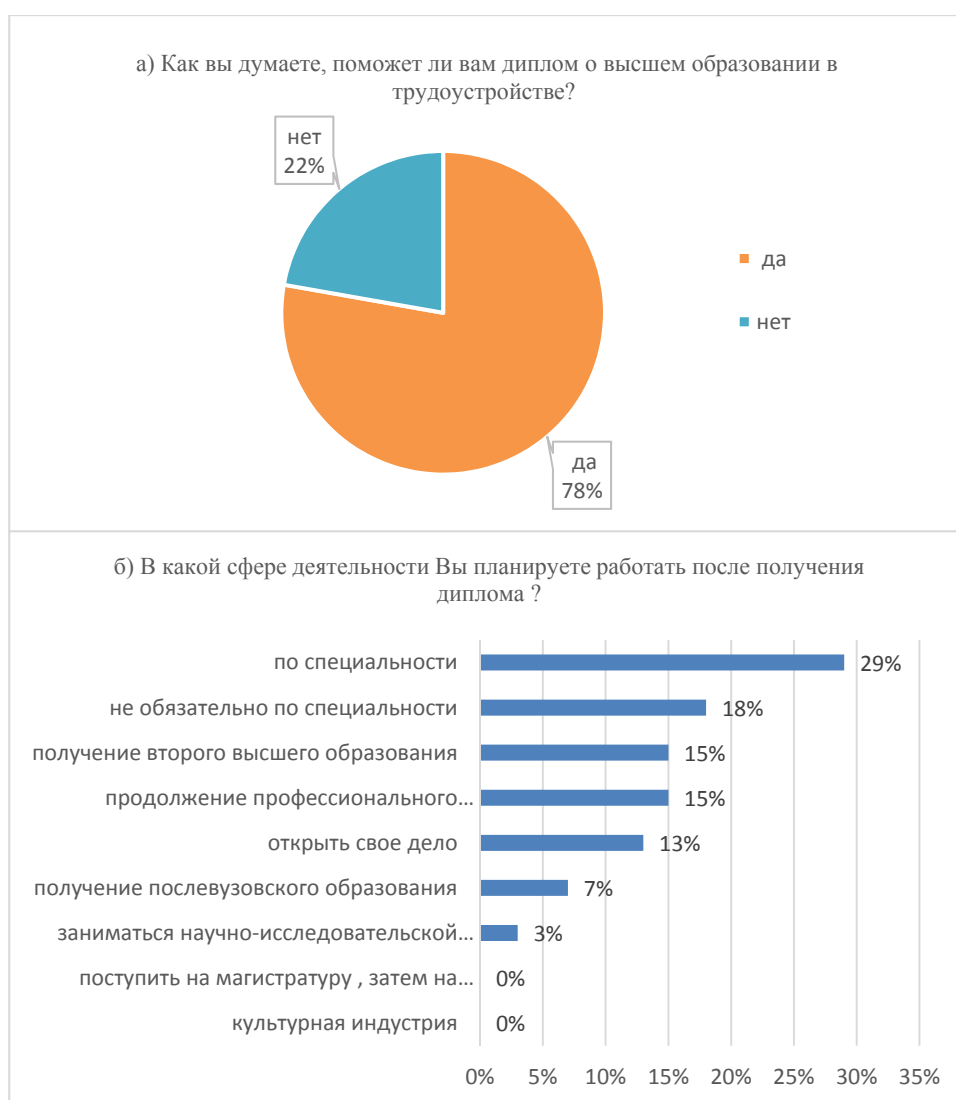

Рисунок 4 – Анализ мнения обучающихся по трудоустройству

Заключение

Полагаем, что наше исследование будет способствовать пониманию конкурентоспособности вуза и факторов, влияющих на востребованность и качество образовательных услуг в современных условиях.

Изменения в системе высшего образования направлены на формирование востребованного и конкурентоспособного специалиста в условиях конкуренции на внутригосударственном и межгосударственном уровнях, роста информационной открытости вузов и усилении роли стратегического планирования. Следовательно, вузам, наращивая конкурентные преимущества, необходимо завоевать прочные позиции на рынке. А также, учитывая то, что вузы работают как на рынке образовательных услуг, так и на рынке труда, определить влияние как внешних, так и внутренних факторов на деятельность вуза и его конкурентоспособность. Конкурентный потенциал вуза можно определить на основе SWOT-анализа, устанавливая его сильные и слабые стороны, реальные возможности и внешние угрозы.

Участие вузов в академических рейтингах республиканского и международного масштаба способствует повышению конкурентоспособности образовательного учреждения и качества профессионального образования в целом.

При выявлении особенностей процесса профессионального самоопределения основными критериями выбора высшего учебного заведения абитуриентами и их родителями по-прежнему остаются:

- престиж вуза в регионе, что является показателем высокой конкурентоспособности и устойчивого положения на региональном рынке образовательных услуг;
- наличие интересующей специальности и возможность оплачивать обучение;
- перспективы трудоустройства после окончания вуза.

Результаты опроса позволяют делать вывод, что одним из важных индикаторов конкурентоспособности КазНУ им. аль-Фараби является его высокий рейтинг по оценке отечественных и международных рейтинговых организаций. Больше половины студентов к получению профессионального образования мотивирует именно желание получить диплом нашего университета, также данный вывод подтверждает то, что второй раз выбрали бы этот же вуз (47% студентов). При этом в конкурентоспособности выпускников университета уверены только 3%

респондентов. Этот показатель указывает на необходимость дальнейшего совершенствования качества образовательных услуг. Однако своими ответами на вопрос «Если, вам будет предложена еще одна возможность поступить на грант, какой вуз вы выбрали бы?» подтвердили, что они не случайно выбрали наш университет. Также нам было интересно выяснить мнение обучающихся по поводу качества образования. Результаты анализа анкетирования, где более половины (53%) респондентов утверждают, что удовлетворены качеством образования. Кроме того, 63% также подтвердили, что их время обучения в университете не проходит в пустую, и 93% респондентов намерены получить хорошие знания. Это показывает, что отдельные выпускники вузов и молодых специалистов имеют реалистичные представления о выбранной профессии и о перспективах трудоустройства на рынке труда.

Доля трудоустройства выпускников по специальности является индикатором конкурентоспособности вуза. Ориентированность образовательных программ к новым условиям и требованиям рынка труда и учет мнений потенциальных работодателей являются основой успешной конкурентоспособности казахстанских вузов. В результате монографического и прикладного исследования выявлено, что трудоустройство выпускников и успешная карьера по специальности являются ключевыми параметрами качества высшего профессионального образования.

Отношение к профессии выпускников вузов и молодых специалистов формируется через статус вузов, специальности, региона, гендерные характеристики. Отношение работодателей к молодым специалистам так же играет важную роль в реализации профессионального потенциала молодежи. В настоящее время в университете образовательные программы составляются с активным участием отечественных и зарубежных работодателей и такое сотрудничество повышает качество обучения и конкурентоспособность вуза на рынке образовательных услуг.

Значимость исследования данной темы в теоретическом аспекте заключается в создании методологических основ исследования статуса национальных университетов путем выявления региональных особенностей конкурентоспособности вузов в новых реалиях. В практическом аспекте проведенное нами социологическое исследование показывает систему факторов, которые позитивно или отрицательно влияют на

функционирование современных вузов. Результаты исследования позволяют создать систему индикаторов, определяющих конкурентоспособность вуза. Кроме того, показаны возможности маркетинговых исследований в решении проблемы конкурентоспособности вузов и повышения конкурентных преимуществ вуза на

рынке образовательных услуг. Опираясь на исследование, показано, что на конкурентоспособность вуза влияют статус вуз и качество преподавания. Выбор профессии обучающимися также коррелирует с конкурентоспособностью вуза в региональном и мировом образовательном пространстве.

Литература

- 1 Abdullah, Z., Nordin, S.M., Aziz, Y.A., 2013. Building a unique online corporate identity // *Mark. Intell. Plan.* 31 (5), 451–471
- 2 Asaad Y. Export market orientation behavior of universities: the British scenario // *Journal of Marketing for Higher Education.* 2015. 2 January. Vol. 25. № 1. P. 127-154.
- 3 Асаул А.Н., Капаров Б.М. Управление высшим учебным заведением в условиях инновационной экономики // под ред. д.э.н, проф. А.Н. Асаула. – СПб.: «Гуманистика», 2007. – 280 с.
- 4 Bado N., Nyangau J., 2012. Social Media and Marketing of Higher Education // *Journal of the Research Center for Educational Technology*, Vol 8, No 1, p. 36.
- 5 Bravo, R., Matute, J., Pina, J.M., 2012. Corporate social responsibility as a vehicle to reveal the corporate identity: a study focused on the websites of Spanish financial entities. *J. Bus. Ethics* 107 (2), 129–146.
- 6 Беденко Н.Н. Сбалансированная система показателей в современном вузе: некоторые аспекты // *Стандарты и качество.* – 2010. № 8. – С. 88–92.
- 7 Бутова Т.Г., Григорьева Е.Г. Особенности маркетинга в российской сфере образования. URL: <http://marketing.spb.ru/conf/2002-01-edu/sbornik-2.htm>.
- 8 Владимиров А.И. О стратегическом планировании и управлении в вузе. – М.: Недра Публ., 2012. – 168 с. – С. 17-1821.
- 9 DeNisco, A., Napolitano, M.R., 2006. Entertainment orientation of Italian shopping centres: antecedents and performance. *Manag. Serv. Qual.* 16 (2), 145–166].
- 10 Ind, N., Coates, N., 2013. The meanings of co-creation. *Eur. Bus. Rev.* 25 (1), 86–95; Ind, N., Iglesias, O., Schultz. – М., 2013. Building brands together. *Calif. Manag. Rev.* 55 (3), 5–26.
- 11 Klein, D., Myhill, W., Hansen, L., Asby, G., Michaelson, S., Blanck, P., 2003. Electronic doors to education: study of high school website accessibility in Iowa. *Behav. Sci. Law* 21, 27–49.
- 12 Корчагова Л.А. Оценка конкурентоспособности вуза // *Маркетинг в России и зарубежом.* – 2007. №5. – С. 48-54.
- 13 Ливандовская А. Внешняя и внутренняя среда вуза: влияние на качество образования // *Высшее образование в России.* – 2006. №7. – С. 152-155.
- 14 Lowry, P.B., Wilson, D.W., Haig, W.L., 2014. A picture is worth a thousand words: source credibility theory applied to logo and website design for heightened credibility and consumer trust. *Int. J. Hum. Comput. Interact.* 30 (1), 63–93;
- 15 Мельник Т.И. К вопросу о подготовке специалистов, востребованных на региональном рынке труда. // *Региональная экономика: теория и практика: региональная экономика: теория и практика*, 2013, № 3. – С. 30, 59–64.
- 16 Мохначев С. А. Современные тенденции развития управления конкурентоспособностью вуза // *Маркетинг в России и за рубежом.* – 2008. № 1. – С. 67–71.
- 17 Мутанов Г.М., Мамыкова Ж.Д., Кумаргажанова С.К. Управление, ориентированное на результат. – Издание второе. – Алматы: «Қазақ университеті», 2011. – 120 с.
- 18 Мушкетова Н.С. Стратегическая маркетинговая адаптация российских вузов в динамичной среде // *Национальные интересы: приоритеты и безопасность.* (27) 2015. – С. 12–22.
- 19 Платонова Т.О. Влияние конкуренции на рынке образовательных программ на формирование конкурентных преимуществ вузов // *Управление экономическими системами.* – 2012, № 2. – С. 10. Доступно по адресу: <http://www.uecs.ru/logistika/item/1601-2012-10-19-06-06-38>.
- 20 Ramaswamy, V., Gouillart, F., 2010. Building the co-creation enterprise. *Harv. Bus. Rev.* 88 (10), 100–109;
- 21 Robins, D., Holmes, J., 2008. Aesthetics and credibility in web site design. *Inf. Process. Manag.* 44 (1), 386–399;
- 22 Casidy R. The role of perceived market orientation in the higher education sector // *Australasian Marketing Journal.* May 2014. P. 155-163.
- 23 Chee C. M. Country of origin and country of service delivery effects in transnational higher education: a comparison of international branch campuses from developed and developing nations // *Journal of Marketing for Higher Education.* 2016. 20 February. P. 1-17.
- 24 Сухенко Н. В. Образовательные услуги вузов. Современные исследования социальных проблем. Современные исследования социальных проблем. 2. Доступно по адресу: <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/2/sukhenko.pdf>. (На рус.)
- 25 Тимофеева Г.В., Мушкетова Н.С. Рынок образовательных услуг вузов: анализ предложения и спроса. // *Экономический анализ: теория и практика.* – 2014, №2. 27. – С. 44–55.

- 26 Хайкин М. М. Логистика в сфере услуг : учеб. пособие. – СПб. : СПбГУЭФ, 2012.
- 27 ЩербакOVA О.Ю. Конкурентоспособность вуза как необходимый фактор его развития в современных условиях в России // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – 2011. № 2. – С. 193–197.
- 28 Wang, N., Shen, X.L., Sun, Y., 2013. Transition of electronic word-of-mouth services from web to mobile context: a trust transfer perspective. *Decis. Support. Syst.* 54 (3), 1394–1403.
- 29 Wilkins, S., Huisman, J., 2015. Factors affecting university image formation among prospective higher education students: the case of international branch campuses. *Stud. High. Educ.* 40 (7), 1256–1272.
- 30 Vallaster, C., Von Wallpach, S., 2013. An online discursive inquiry into the social dynamics of multi-stakeholder brand meaning co-creation. *J. Bus. Res.* 66 (9), 1505–1515.
- 31 Казахский национальный университет им. аль-Фараби // Эл.ресурс ... Дата доступа: 01.01.2019
- 32 Система «Универ» Казахского национального университета им. аль-Фараби // Эл.ресурс ... Дата доступа: 01.01.2019
- 33 Электронная биржа труда // Эл.ресурс Дата доступа 01.01.2019

References

- 1 Abdullah, Z., Nordin, S.M., Aziz, Y.A. (2013). Building a unique online corporate identity. *Mark. Intell. Plan.* 31 (5), 451–471.
- 2 Asaad Y. (2015). Export market orientation behavior of universities: the British scenario // *Journal of Marketing for Higher Education*. 2 January. Vol. 25. № 1. 127-154.
- 3 Asaul A.N., Kaparov B.M. (2007) *Upravleniye vysshim uchebnym zavedeniyem v usloviyakh innovatsionnoy ekonomiki* [Management of higher education in an innovative economy] (p.p. 280) [in Russian].
- 4 Bado N., Nyangau J., (2012). Social Media and Marketing of Higher Education. *Journal of the Research Center for Educational Technology*, Vol 8, № 1, p. 36.
- 5 Bravo, R., Matute, J., Pina, J.M., 2012. Corporate social responsibility as a vehicle to reveal the corporate identity: a study focused on the websites of Spanish financial entities. *J. Bus. Ethics* 107 (2), 129–146.
- 6 Bedenko N.N. (2010). Sbalansirovannaya sistema pokazateley v sovremennom vuze: nekotoryye aspekty // *Standarty i kachestvo* [Balanced scorecard in a modern university: some aspects // Standards and quality] Vol. 8. 88–92. [in Russian].
- 7 Butova T.G., Grigor'yeva Ye.G. Osobennosti marketinga v rossiyskoy sfere obrazovaniya. [Features of marketing in the Russian education sector.] Retrieved from <http://marketing.spb.ru/conf/2002-01-edu/sbornik-2.htm>. [in Russian].
- 8 Vladimirov A.I. (Moscow, Nedra Publ., 2012) O strategicheskoy planirovani i upravlenii v vuze. [About strategic planning and management in high school] 17-1821. [in Russian].
- 9 DeNisco, A., Napolitano, M.R., (2006). Entertainment orientation of Italian shopping centres: antecedents and performance. *Manag. Serv. Qual.* 16 (2), 145–166.
- 10 Ind, N., Coates, N., 2013. The meanings of co-creation. *Eur. Bus. Rev.* 25 (1), 86–95; Ind, N., Iglesias, O., Schultz, M., 2013. Building brands together. *Calif. Manag. Rev.* 55 (3), 5–26.
- 11 Klein, D., Myhill, W., Hansen, L., Asby, G., Michaelson, S., Blanck, P., 2003. Electronic doors to education: study of high school website accessibility in Iowa. *Behav. Sci. Law* 21, 27–49.
- 12 Korchagova L.A. (2007). Otsenka konkurentosposobnosti vuza // *Marketing v Rossii i zarubezhom*. [Evaluation of the competitiveness of the university // Marketing in Russia and abroad] Vol. 5. 48-54. [in Russian].
- 13 Livandovskaya A. (2006). Vneshnyaya i vnutrennyaya sreda vuza: vliyaniye na kachestvo obrazovaniya // *Vyssheyey obrazovaniye v Rossii*. [External and internal environment of the university: the impact on the quality of education // Higher education in Russia]. Vol. 7. 152-15. [in Russian].
- 14 Lowry, P.B., Wilson, D.W., Haig, W.L., (2014). A picture is worth a thousand words: source credibility theory applied to logo and website design for heightened credibility and consumer trust. *Int. J. Hum. Comput. Interact.* 30 (1), 63–93.
- 15 Mel'nik T.I. (2013). K voprosu o podgotovke spetsialistov, vostrebovannykh na regional'nom rynke truda. *Regional'naya ekonomika: teoriya i praktika: regional'naya ekonomika: teoriya i praktika*. [On the issue of training specialists in demand in the regional labor market. Regional economy: theory and practice: regional economy: theory and practice] Vol 3. 59–64. [in Russian].
- 16 Mokhnachev S. A. (2008). Sovremennyye tendentsii razvitiya upravleniya konkurentosposobnost'yu vuza // *Marketing v Rossii i za rubezhom* [Modern trends in the development of the management of university competitiveness // Marketing in Russia and abroad]. 67–71. [in Russian].
- 17 Mutanov G.M., Mamykova ZH.D., Kumargazhanova S.K. (2011). *Upravleniye, oriyentirovannoye na rezul'tat*. [Result-oriented management]. (2d ed) Almaty: Kazakh University. p. 120. [in Russian].
- 18 Mushketova N.S.. Strategicheskaya marketingovaya adaptatsiya rossiyskikh vuzov v dinamichnoy srede natsional'nyye interesy: priority i bezopasnost'. [Strategic marketing adaptation of russian universities in a dynamic environment National interests: priorities and security]. 12-22. [in Russian].
- 19 Platonova T.O. (2012) Vliyaniye konkurentsii na rynke obrazovatel'nykh programm na formirovaniye konkurentnykh preimushchestv vuzov // *Upravleniye ekonomicheskimi sistemami*. [The impact of competition in the market of educational programs on the formation of competitive advantages of universities // Management of economic systems]. Vol. 2. Available at: <http://www.uecs.ru/logistika/item/1601-2012-10-19-06-06-38>. [in Russian].
- 20 Ramaswamy, V., Gouillart, F. (2010). Building the co-creation enterprise. *Harv. Bus. Rev.* 88 (10), 100–109.
- 21 Robins, D., Holmes, J. (2008). Aesthetics and credibility in web site design. *Inf. Process. Manag.* 44 (1), 386–399.

- 22 Casidy R. (2014, May). The role of perceived market orientation in the higher education sector // *Australasian Marketing Journal*. P. 155-163.
- 23 Chee C. M. (2016, 20 February). Country of origin and country of service delivery effects in transnational higher education: a comparison of international branch campuses from developed and developing nations // *Journal of Marketing for Higher Education*. 1-17.
- 24 Sukhenko N. V. (2012). *Obrazovatel'nyye uslugi vuzov. Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem. Sovremennyye issledovaniya sotsial'nykh problem. [Educational services of universities. Modern research of social problems. Modern research of social problems]* Available at <http://sisp.nkras.ru/e-ru/issues/2012/2/sukhenko.pdf>. [in Russian].
- 25 Timofeyeva G.V., Mushketova N.S. (2014). *Rynok obrazovatel'nykh uslug vuzov: analiz predlozheniya i sprosa. Ekonomicheskyy analiz: teoriya i praktika// Ekonomicheskyy analiz: teoriya i praktika. [The market of educational services of universities: an analysis of supply and demand. Economic analysis: theory and practice// Economic analysis: theory and practice]*. 44-55. [in Russian].
- 26 Khaykin M. M. (2012). *Logistika v sfere uslug : ucheb.[Logistics in the service sector: studies. allowance]*. Saint Petersburg. [in Russian].
- 27 Shcherbakova O.YU. (2011). *Konkurentosposobnost' vuza kak neobkhodimyy faktor yego razvitiya v sovremennykh usloviyakh v Rossii // Vektor nauki Tol'yattinskogo gosudarstvennogo universiteta. [The competitiveness of the university as a necessary factor in its development in modern conditions in Russia // Vector science of Togliatti State University]*. Vol. 2. 193–197.
- 28 Wang, N., Shen, X.L., Sun, Y. (2013). Transition of electronic word-of-mouth services from web to mobile context: a trust transfer perspective. *Decis. Support. Syst.* 54 (3), 1394–1403.
- 29 Wilkins, S., Huisman, J. (2015). Factors affecting university image formation among prospective higher education students: the case of international branch campuses. *Stud. High. Educ.* 40 (7), 1-16.
- 30 Vallaster, C., Von Wallpach, S. (2013). An online discursive inquiry into the social dynamics of multi-stakeholder brand meaning co-creation. *J. Bus. Res.* 66 (9), 1505–1515.
- 31 Al-Farabi Kazakh National University (2019). Retrieved from
- 32 «Univer 2.0» Al-Farabi Kazakh National University (2019). Retrieved from
- 33 Electronic Labor Exchange (2019). Retrieved from

Ahmed Ragip Ozpolat¹, Kozhabergenova G.²

¹PhD doctor, professor of Erzincan Binali Yildirim University, Turkey, Erzincan

²doctoral student of Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,
e-mail: goha291182@mail.ru

**DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE
OF EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL ENSURING QUALITY
OF TRAINING OF FUTURE EXPERTS
(on the example of Al-Farabi KazNU
and the Erzincan university Binali Yildirim)**

Questions of quality of training of social teachers remain in the center of attention of scientific research and practice of management of education, as from a year – a year of the quantity of grants, on this specialty grows, demand for competent social teachers grows in regions, control from the state amplifies and employers also the volume of problems with which social teachers face and work increases. Moreover, innovative processes in education, at any approach to their assessment, regard a problem either maintaining the existing level of quality of education, or achievement of higher level as of paramount importance.

The purpose of this article is to give a comparative review of the features and content of the teaching and methodological support of the quality of education at universities in Turkey and Kazakhstan. The main research methods are theoretical methods of analysis, systematization, and generalization. In general, the comparative review presents empirical material are collected during a scientific internship at the Binali Yildirim University in Erzindzhan at the Faculty of Education. Significance: the results of the study can be useful for managers and managers of the education system, for university teachers to adjust the content and technologies of training future specialists.

Key words: quality of training, educational and methodical providing, curriculum, syllabus, textbook.

Ahmed Ragip Ozpolat¹, Кожабергенова Г.²

¹PhD докторы, профессор, Эрзинджан Университеті, Түркия, Эрзинджан қ.

²докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
e-mail: goha291182@mail.ru

**Болашақ мамандарды даярлау сапасын
оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің отандық және шетелдік тәжірибесі
(Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ және
Бинали Йылдырым Эрзинджан университеті мысалында)**

Әлеуметтік педагог маманын дайындаудың сапасы ғылыми зерттеулер мен білім беруді басқарудың тәжірибесінде айқын назарға ие, себебі, бұл мамандыққа жыл сайын бөлінетін мемлекеттік гранттар саны артуда, аймақтарда мықты әлеуметтік педагог мамандарына сұраныс көбеюде, мемлекет және жұмыс беруші тарапынан бақылау күшейіп, әлеуметтік педагог атқаратын жұмыс пен мәселелер ауқымы кеңеюде. Одан бөлек, қазіргі білім берудегі жаңашыл үдерістер, қандай баға берсенде, білім беру сапасын не сол деңгейде сақтайды, не болмаса одан әрі дамытуға талпынады.

Бұл мақаланың мақсаты Түркия және Қазақстан университеттерінде оқытудың оқу-әдістемелік қамтамасыз етудің сапасының ерекшеліктері мен мазмұнына салыстырмалы талдау жасау болып табылады. Зерттеудің негізгі әдістері талдаудың, жүйелеудің, жалпылаудың теориялық

әдістері болып табылады. Жалпы алғанда салыстырмалы талдауда Бинали Йылдырым атындағы Эрзинджан университетінің білім беру факультетінде ғылыми тағылымдамадан өту барысында жинақталған эмпирикалық материалдар ұсынылған. Мақаланың мәнділігі: зерттеудің нәтижесі білім беру жүйесінің басқарушылары мен менеджерлері, университет оқытушылары үшін болашақ мамандарды оқытудың мазмұны мен технологиясын түзетуде пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: оқыту сапасы, оқу-әдістемелік камтамасыз ету, оқу жоспары, силлабус, оқулық.

Ahmed Ragip Ozpolat¹, Кожабергенова Г.²

¹PhD, профессор, Эрзинджанский Университет, Турция, г. Эрзинджан

²Докторант, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы, e-mail: goha291182@mail.ru

Отечественный и зарубежный опыт учебно-методического обеспечения качества подготовки будущих специалистов (на примере КазНУ им. аль-Фараби и Эрзинджанского Университета Бинали Йылдырым)

Вопросы качества подготовки социальных педагогов остаются в центре внимания научных исследований и практики управления образованием, так как из год в год растет количество грантов на данную специальность, растет спрос на компетентных социальных педагогов в регионах, усиливается контроль со стороны государства и работодателей и увеличивается объем проблем, с которыми сталкиваются и работают социальные педагоги. Более того, инновационные процессы в образовании, при любом подходе к их оценке, во главу угла ставят именно проблему сохранения существующего уровня качества образования, либо достижения еще более высокого уровня.

Целью данной статьи является проведение сравнительного обзора особенностей и содержания учебно-методического обеспечения качества обучения в университетах Турции и Казахстана. Основными методами исследования являются теоретические методы анализа, систематизации, обобщения. В целом в сравнительном обзоре представлен эмпирический материал, собранный в ходе научной стажировки в Эрзинджанском университете Бинали Йылдырым, на факультете образования. Значимость: результаты исследования могут быть полезны для управленцев и менеджеров системы образования, для преподавателей вузов для корректировки содержания и технологии обучения будущих специалистов.

Ключевые слова: качество обучения, учебно-методическое обеспечение, учебный план, силлабус, учебник.

Introduction

The scientific-technological development of the world countries, globalization processes erase borders of the general and special in National Education Systems (NES). Nevertheless, when the question concerns quality and competitiveness of an education system, we often rely on the generalized foreign experience of the leading countries of the world. E.I. Brazhnik notes that now in the content of comparative researches the latitude of the research field is observed: from studying of pedagogical process in concrete educational institution to case global studies on the world history of education and pedagogical theories of the different countries (Бражник, 2002) [1].

The prominent English comparativist B. Holmes sees the key task of comparative pedagogy as “striving to better understand domestic education systems and promote education reform not on the basis of fads and prejudices, but in the light of carefully collected data and analysis of problems facing national governments” (Voskresenskaya, 1991: 54).

Proceeding from the above it is possible to say, that the methodology of comparative pedagogics allows to compare the main regularities and trends of development of the theory and practice of pedagogics in the different countries and regions; to open a ratio of their general trends, national and regional peculiarities, to reveal ways and forms of mutual enrichment of national and state educational systems by means of use of foreign experience by them.

Kazakhstan and Turkey are partners in the trade, economic, investment, industrial, transit, and transport, cultural and humanitarian spheres. A lot done in the field of education: this is construction, and financing of special educational institutions, increasing academic mobility of students, inviting Kazakhstani applicants to study in Turkey and much more.

One of the partners of Kazakhstani universities is the University of Erzindzhan Binali Yildirim, established in 2006 and dynamically developing its position in the educational services market. The university has 10 faculties, 3 research institutes and a network of 4-year schools offering undergraduate programs. The university is included into As-

sociation of the European universities (EUA), into network of the Black Sea universities, has the developed system of campuses and infrastructures for students (<http://www.ebyu.edu.tr/en/>) [3]. The faculty of education, which is carrying out purposeful preparation of pedagogical shots, was of interest to our research.

Research methodology

Now in pedagogical science at a research and comparison of education systems and the processes happening in them system approach is used. System approach to assessment of foreign pedagogical experience assumes consideration of both the separate invariant and integrative parties of educational process, and complete coverage of education systems of various countries or regions in their unity and internal communications. The following approach which often used in comparative researches – culturological approach. At the same time, comparison of formation of the different countries with various cultural scenarios leans on cultural prerequisites (Kosovskaya, 2005) [4].

However, modern approaches of comparative science are not limited only to comparison of the separate directions. In the majority, these researches try to explain internal and external factors of development. At the same time, the researcher can rely on use of variety of empirical, functional, analytical, statistical methods of the analysis as opposed to the traditional descriptive methods of comparison based on schemes of type: “the country – the country”, “social institute – social institute” and others.

The methodology of comparative information-comparative studies, do not pretend to the inclusiveness of the subject of comparison, study reality and can combine empirical and theoretical levels of analysis, formulate generally valid judgments for making specific practical decisions. Such research can concern three types of scientific results: the first explains a possibility of direct loan of this or that social model. The second reveals a possibility of transfer of mechanisms of social innovations. The third reveals those conditions, which need to be creating, and those factors, which can be changing that the system received new quality (Mandal, 2016: 86-87).

In our study, we attempted to use the potential of information comparativistics, which allows us to compare empirical data revealing the main processes occurring in the teaching and methodological assurance of the quality of teacher training.

Theory of a question

Each university and HEI usually develops their card of quality control and monitoring system of educational process and approves an order of its organization.

Thus, ENQA in the course of focus-group research and survey, study of processes suggests paying attention to the following particular parameters, such as the level of satisfaction with students and graduates of past years:

1. Scientific and professional content of courses and seminars;
2. Learning methods;
3. Evaluating methods of educational achievements;
4. The quality of administrative services;
5. The quality of teaching prestigious teachers and scholars
6. Awards (other than academic achievements) (NICOLESCU, 2010) [6].

William F. Massy at assessment of processes of teaching and training emphasizes that the effectiveness estimated in terms of five sub processes; each sub-process described as questions that can be set to institutes, faculties, departments or certain employees. However, these questions do not mean applicability all of them in any concrete situation. Nevertheless, they can become a reference point for the organization of improvement of administrative processes.

1. Design of training programs (what processes reconsidered, and improved during design of the training program): how materials of subject matters from a position of employers, the current estimates and results of last students complemented? What does department, faculty for this purpose, does? How are provided different interests on an entrance? How is provided internal integration communication in the scientific environment?

2. Pedagogical design (what will be processes improved by means of methods of teaching and training): in what measure teachers actively use pedagogical methods? Understanding of features of a pedagogical method? How do pedagogical methods change? Do they get sufficient advantage information technologies?

3. Quality of realization (processes, connected how employees carry out the teaching duties): how the wide definition “training” is? Whether includes a work method in audience out-of-class work of the student and assessment of educational achievements of pupils (including feedback about estimates)? What incentives for good teaching? What deter-

rents? How do learn to use estimates? As far as they are widespread among teachers within mutual improvement process?

4. Assessment of results (as employees, departments do monitoring of progress of students for determination of interrelation of results of assessment for improvement of teaching and processes of training): in what degree do scientific divisions use traditional methods of assessment for assessment of effectiveness of teaching and training? In what degree scientific divisions do I use nonconventional methods of assessment? Do feel responsible for the timeliness of making changes identified by the assessment, as appropriate?

5. Resource provision (human, technical and financial resources necessary for quality): how the resources allocated in terms of ensuring the quality of teaching and learning? What are the processes for recruiting, promoting, and ensuring the quality of teaching and learning? What are the mechanisms for promoting quality assurance? To what extent do universities provide technical assistance and training for employees who want to improve the quality of their teaching? To what extent do staffs use these resources? (William, 1996) [7].

In general, domestic and near-abroad researchers, speaking of teaching and methodological support, often use different terminology – “comprehensive methodological support”, “educational and methodical complex of the discipline (specialty), “didactic complex”, etc. Some reduce the content of educational – methodological support to the educational and methodological support of the discipline, not covering the entire main educational program as a whole. Only a small part of the work is devoted to the content of the educational and methodological support of the main educational program, but they do not provide scientific substantiation of the content and structure of the educational and methodological support as a pedagogical phenomenon. Yu.L. Kamasheva defines two approaches to the definition of the concept of teaching and methodological support: the supporters of the first understand the set of methodological documents as the teaching and methodical support, and the representatives of the second – the methodical means (Kamasheva, 2008) [8].

Results of comparative analysis

Both Kazakhstan and Turkey annexed to Bologna Process. According to the undertaken obligations, for example Kazakhstan, has to carry out a number of actions till 2020: ensuring “transpar-

ency”, maximum comparability due to wide circulation of the same educational cycles; introduction of a uniform system of the educational credits (test units), identical forms of fixation of the received qualifications and their mutual recognition, formation of the developed structures on ensuring quality of training of specialists, etc. (Высшее образование Казахстана..., 2014) [9].

Turkey also seeks to provide competitiveness of the educational programs. It should be noted that all universities and the organizations of the higher education work under the auspices of Council of the higher education (YÖK) founded by Law No. 2547 of November 6, 1981. Except Council for the higher education Interuniversity, council and Committee of rectors of the universities operate on the national level. The first deals mainly with issues of educational process, researches, publications, recognition of diplomas and academic degrees, etc. The committee of the rectors used as advisory body in the solution of the academic questions at Council for the higher education and Interuniversity council.

Educational and methodological activities in Kazakhstan are regulated by the Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated June 16, 2008 No. 353 “On measures to improve educational and methodical work in the system of higher and postgraduate education (with amendments and additions as of September 25, 2017, order number 478). In order to coordinate the activities of higher educational institutions in ensuring the quality and development of education, as well as the participation of pedagogical, scientific and academic workers, representatives of employers in the development of educational programs, Teaching and methodical associations (hereinafter – TMA) are created. Thus, the Teaching and Methodological Section of the Republican Educational and Methodological Council on humanitarian and natural science specialties of higher and postgraduate education of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan created with the aim of attracting faculty, scientists and specialists to work together on educational and methodical work. In addition, information support of the educational process and support of educational programs of all levels and forms of higher and postgraduate professional education. TMC of RTMC solutions on issues within its competence are executive for members of the TMC of RTMC, and for other universities – advisory and introduced into practice by orders and instructions of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, orders of heads of higher educational institutions (or their structural divisions) (kaznu.kz) [10].

Together the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and Atameken conducts a rating of educational programs of universities. In 2018, out of 2 thousand educational programs, the rating covered 784 programs in 33 specialties. In the framework of the first stage, 114 universities of Kazakhstan took part in the program. In compiling the ranking, the relevance of the literature used, the ratio of study time to the subjects studied, the relevance and novelty of the subjects taught became important criteria. The criteria for the coordination of educational programs with the association of employers, investment in educational programs, international accreditation, as well as the presence of practical experience among teachers considered secondary (vkgu.kz) [11].

As the analysis of the activities of universities (on the example of the Kazakh National University named after Al-Farabi and the University of Erzin-dzhan Binali Yildirim) shows, the main forms of instruction in high school are lectures, seminars, laboratory work. A system of credit units used to determine the workload of a student.

Both in Kazakhstan and in Turkey the uniform structure of TMCD of specialty and discipline approved. Therefore, in Kazakhstan the teaching and methodical complex of discipline (TMCD) is a component of a uniform system of methodical documentation of higher education institution. It developed because of the approved curricula and programs, as well as regulatory documents of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on the organization of the educational process and has the following structure:

- Title page;
- Contents or list of structural elements of TMCD;
- Standard discipline training program for compulsory subjects (copy);
 - Work curriculum;
 - Curriculum discipline for students – the program;
 - Lecture notes;
 - A list of demonstration materials, teaching aids (equipment, posters, slides, reagents, etc., maintenance program and multimedia works (depending on the content of the discipline);
 - Methodical recommendations for the study of the discipline;
 - Guidelines and recommendations on standard calculations, performance of design and graphics, control, laboratory work, course projects (works) (depending on the content of the discipline);
 - Materials for independent work undergoing training: texts homework, control tasks, standard calculations, didactic materials, etc.;

- The glossary is included in the structure of the TMCD, if necessary);
- Materials for knowledge control during the current, border control and final certification;
- Map of educational and methodological support of the discipline;
- List of specialized audiences, classrooms and laboratories (Нурманбетова, 2018) [12].

TMCD on disciplines of Turkey is similar to our TMCD. It contains the short description of study questions of a subject, theses of lectures, test questions with possible answers, the literature recommended on a subject, the auxiliary training material be presented in the application.

If to compare the content of disciplines, then it according to a formulation also concrete is more laconic. Comparison of the closest disciplines given below.

In general, the structure of syllabuses is similar to ours, i.e. contains the general informative part (where are reflected: the name of a subject, volume in the credits, a semester who reads training language), the purposes, in detail goes the description of results of training and the maintenance of a course. Further, there are recommended sources and ways of assessment in a subject and notes if those are available. The difference is only that the expected results of training formulated in a format of skills and competences with a binding on concrete subjects of discipline are in detail described. In addition, separate column specifies interrelation of sections or subjects of the program, which provide success of development of discipline (Eğitimde..., 2008) [13].

Comparison of the content of textbooks also revealed no particular difference. However, we noticed that each topic preceded by its structural-logical scheme, which facilitates the primary perception of educational material. In addition, inside theses of lectures, teachers often use a schematic depiction of material, various informational cards, illustrations, or historical drawings. Then at the end of the theses, there is a short glossary of used literature, recommended sources and links to films or Internet resources. Then a test questionnaire with five answers presented, and keys with answers immediately provided. The textbook is very informative, informative and illustratively rich. For example, the topic devoted to the development of a child contains a capacious, but at the same time, a short material describing the features of the fetal development of the child. It reads very easily, even without knowing the language; according to the respective illustrations, it is possible to understand what topic the book's content covers (Eğitim..., 2015) [14].

Table 1 – Comparison of the content of the disciplines “Psychology and human development” (2 credits) and “Education and psychology” (2 credits)

«Psychology and human development» (2 credits) is read in universities of Kazakhstan including the specialty «Social pedagogy and self-cognition» (on the example of the Kazakh National University named after Al-Farabi)	«Education and Psychology» (2 credits), read on the pedagogical specialties of universities in Turkey (on the example of the University of Erdizhan)
Discipline purpose	
Familiarization with the general basics of psychological knowledge, the formation of an understanding of the system of ideas about the development of personality and consciousness of a person throughout his life. In the course of studying, the course based on the category “psychological age”, historical variability and sociocultural conditionality of the mental development of the individual substantiated.	Understanding the essence of psychology as a science, determine its main characteristics, know the development of thought in the history of psychology and its fields, and explain the relationship between education and psychology.
The main content of the discipline	
<p>Psychology as scientific discipline. Structure of psychological knowledge and methods of a psychological research. Mentality and brain. General characteristic of the motivational and strong-willed sphere of the person. Motivational systems. General characteristic of the emotional sphere. Theories of will. Ontogenesis of will. General characteristic of processes of feeling and perception. Memory as the highest mental function. Thinking and speech</p> <p>Subject and object of a research in development psychology. Concept of age. Problem of a periodization of mental development. The neonatal period. Infant, preschool, preschool period. Crisis 1 year. Mental development in the early childhood. Symptomatology of crisis of three years. Readiness of the child for school. School period. Educational activity and mental development at younger school age. Preadolescent age. Physical and mental development at teenage age. Maturity period. Period of a gerontogenez.</p> <p>Researches of problems of development. B.G. Ananyev about development psychology problems. Characteristics of development of mentality in S.L. Rubenstein’s works. Modern researches of a problem of development. Problems of age development in foreign psychology.</p> <p>History of development of ideas of the nature of abilities. A role of inclinations in development of abilities.</p> <p>Concept of temperament, various ideas of the temperament nature in the history of psychology.</p> <p>Ideas of character in domestic and foreign psychology. Ratio of the concepts «character» and «personality», «character» and «temperament».</p>	<p>Basic concepts of the discipline. The concept of «development». Physical development. Cognitive development. Personal development. Moral development. Other areas of development and new development. Individual differences.</p> <p>Basic concepts of the psychology of learning. Classification of reactive learning technologies. Theory of adherence. The state of operational training. Socio-cognitive training. Gestalt theory in learning.</p> <p>Modern understanding of learning and information processing. Children with special needs.</p>

Conclusion

Theoretical and empirical analysis of legislative and regulatory documents, web site materials shows that in a short period of time Turkey has taken measures to introduce international standards and quality assessment mechanisms (ISO, TQM), accreditation of programs in foreign professional organizations (ABET), and Turkish Universities European Association of Universities (EUA). A full-scale activity

on the development of a quality culture in Turkey is associated with the creation of a national model for providing and evaluating the quality of education in accordance with international standards, where internal self-esteem takes priority (Газизова, 2010) [15].

Kazakhstan has also developed a national model of higher education that meets international standards and requirements. Thus, almost all universities of Kazakhstan signed the Great

Charter of Universities, on March 11, 2010, Kazakhstan became the 47th country member of the Bologna process (the first Central Asian state), since 2004 the new technology of organizing the educational process, which is ECTS-oriented, has been implemented the qualifications framework, compatible with the European Qualifications Framework, the European Register of Quality of Education (EQAR) was introduced; on May 31, 2012, a national register of accreditation agencies was created. He has legal implications for accredited universities and programs, develop their activities by the IAAR (“Independent Accreditation and Rating Agency”) and IQAA (“Independent Kazakhstan Agency for Quality Assurance in Education”).

Due to the established traditions, which expressed in the central role of the state in regulating, financing

and monitoring, Turkey’s higher school is more limited in autonomy and the curricula and programs are not sufficiently adaptive. While Kazakhstani universities have made significant progress in this direction.

At the same time, Turkish universities have gained considerable experience in introducing guardianship at all levels of university management, including in designing the content of specialist training, in developing partnerships with the business community and society. A great deal of attention in managing the quality of education is given to the problem of the quality of the academic resource of higher education, uniform requirements are developed for the quality of teaching, priority attention is paid to research activities, and strict conditions for the attestation of teachers remain.

Литература

- 1 Бражник Е.И. Методологические подходы к исследованию образования в сравнительной педагогике // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – №3. – 2002. – С. 71-79
- 2 Воскресенская Н.М. Некоторые вопросы методологии сравнительной педагогики в Англии в 80-х годах: концепция Б. Холмза // Методологические проблемы сравнительной педагогики. – М., 1991. – С. 51-70.
- 3 Erzincan University // Электронный ресурс: <http://www.ebyu.edu.tr/en/>
- 4 Косовская Е.Н. Методологические основы сравнительного исследования школьных систем образования // Электронный научно-педагогический журнал. – №1. – 2005. на сайте <http://www.emissia.org/>
- 5 Мандаль Б.Р. Сравнительная педагогика: история, теория, проблематика. – М., Берлин, 2016. – 571 с.
- 6 Luminița NICOLESCU, Alina Mihaela DIMA (2010) The Quality Of Educational Services– Institutional Case Study From The Romanian Higher Education Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 29E/2010 pp. 100-108
- 7 William F. Massy (1996) Teaching and Learning Quality-process Review: The Hong Kong Programme. National Center for Postsecondary Improvement 508 CERAS School of Education Stanford University, Stanford, 1996
- 8 Камашева Ю.Л. (2008) Научно-методическое обеспечение как составляющая системы гарантии качества образования в вузе // Образование и саморазвитие. – 2008. – №2(8). – С. 55-61.
- 9 Высшее образование Казахстана в контексте Болонского процесса: научно-методический сборник. – Алматы, 2014. – 113 с.
- 10 Казахский национальный университет им. аль-Фараби // Эл.ресурс ... Дата доступа: 01.01.2019
- 11 Опубликован рейтинг образовательных программ в вузах республики // Эл.ресурс: URL <https://www.vkgu.kz/ru/newsitem/opublikovan-reyting-obrazovatelnyh-programm-v-vuzah-respubliki.html>
- 12 Нурманбетова Д.Н., Нефедова Л.В. Методические рекомендации по разработке учебно-методических пособий. – Издание второе, переработанное и дополненное. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2011. – 48 с.
- 13 Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. – Ocak, 2008, ISBN:9978-9944-274-43-2
- 14 Eğitim psikolojisi – Pegem Akademi, 2015 ISBN: 978-605-364-573-3
- 15 Газизова А.И. Стратегии развития высшей профессиональной школы Турции: диссер. ... на соискание ст. док.пед.н. по спец.13.00.08. – Ижевск, 2010. – 382 с.

References

- 1 Brazhnik, E.I. (2002). Metodologicheskie podhody k issledovaniyu obrazovaniya v sravnitel'noj pedagogike [Methodological approaches to the study of education in comparative pedagogy]. Izvestiya Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gercena [News of the Russian State Pedagogical University. A.I. Herzen]. #3. S.71-79.
- 2 Voskresenskaya, N.M. (1991). Nekotorye voprosy metodologii sravnitel'noj pedagogiki v Anglii v 80-h godah: koncepciya B. Holmza [Some questions of the methodology of comparative pedagogy in England in the 80s: the concept of B. Holmes]. Metodologicheskie problemy sravnitel'noj pedagogiki [Methodological problems of comparative pedagogy]. – M., 1991. –S. 51-70.
- 3 Erzincan University / <http://www.ebyu.edu.tr/en/>
- 4 Kosovskaya, E.N. (2005). Metodologicheskie osnovy sravnitel'nogo issledovaniya shkol'nyh sistem obrazovaniya [Methodological foundations of a comparative study of school education systems]. Elektronnyj nauchno-pedagogicheskij zhurnal [Electronic scientific and pedagogical journal].- #1. URL: <http://www.emissia.org/>

- 5 Mandal', B.R. (2016). Sravnitel'naya pedagogika: istoriya, teoriya, problematika [Comparative pedagogy: history, theory, problems]. Moscow, Berlin, 2016. – 571 s
- 6 Luminița NICOLESCU, Alina Mihaela DIMA (2010) The Quality Of Educational Services– Institutional Case Study From The Romanian Higher Education Transylvanian Review of Administrative Sciences, No. 29E/2010 pp. 100-108
- 7 William F. Massy (1996) Teaching and Learning Quality-process Review: The Hong Kong Programme. National Center for Postsecondary Improvement 508 CERAS School of Education Stanford University, Stanford, 1996
- 8 Kamasheva YU.L. (2008) Nauchno-metodicheskoe obespechenie kak sostavlyayushchaya sistemy garantii kachestva obrazovaniya v vuze [Scientific and methodological support as a component of the system of quality assurance in higher education]. Obrazovanie i samorazvitie [Education and self-development]. #2(8). S. 55-61
- 9 Vysseee obrazovanie Kazahstana v kontekste Bolonskogo processa [Higher education in Kazakhstan in the context of the Bologna process]: nauchno-metodicheskij sbornik [scientific and methodological collection]. Almaty, 2014. 113 s.
- 10 Al-Farabi Kazakh National University (2019). Retrieved from
- 11 Opublikovan reyting obrazovatel'nykh programm v vuzakh respubliki [Published ranking of educational programs in universities of the republic] <https://www.vkgu.kz/ru/newsitem/opublikovan-reyting-obrazovatelnyh-programm-v-vuzah-respubliki.html>
- 12 Nurmanbetova, D.N., Nefedova, L.V. (2011) Metodicheskie rekomendacii po razrabotke uchebno-metodicheskikh posobij [Guidelines for the development of teaching aids]: Izdanie vtoroe, pererabotannoe i dopolnennoe [Second edition, revised and supplemented]. Astana: ENU im. L.N. Gumileva. 48 s.
- 13 Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme –Ocak (2008), ISBN:9978-9944-274-43-2
- 14 Eğitim psikolojisi – Pegem Akademi (2015) ISBN: 978-605-364-573-3
- 15 Gazizova, A.I. (2010). Strategii razvitiya vyshej professional'noj shkoly Turcii [Development Strategies of the Higher Professional School of Turkey]: disser. ... na soiskanie st.dok.ped.n. po spec.13.00.08 [dissertation. ... for the competition of Art.doc. ped.n. by special]. Izhevsk, 382 p.

5-бөлім
**ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУ ЖӘНЕ
ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ**

Section 5
**E-LEARNING AND
DISTANCE EDUCATION**

Раздел 5
**ЭЛЕКТРОННОЕ ОБУЧЕНИЕ И
ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ**

Тажигулова А.И., Артыкбаева Е.В., Арыстанова А.Ж.

АО «Национальный центр информатизации (НЦИ)»,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: nci@nci.kz

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНИКОВ В КАЗАХСТАНЕ И ЗА РУБЕЖОМ

Актуальность темы заключается в необходимости поиска наиболее результативных путей применения цифровых технологий в процессе обучения. Цифровизация обучения имеет большое значение для обеспечения качественного образования для всех учащихся независимо от места проживания. Эффективность этого процесса, в свою очередь, во многом зависит от цифрового образовательного контента, в том числе – от электронных учебников (ЭУ). В статье представлен анализ опыта разработки школьных ЭУ в Казахстане и за рубежом с целью определения наметившихся тенденций и перспективы их развития. Ведущими методами исследования являлись контент-анализ научных статей и монографий, документальных источников, сайтов национальных министерств образования, онлайн-платформ и систем электронного обучения; критериальный анализ электронных учебников; анкетирование, беседы с учителями-практиками и т.д. Выявлена устойчивая тенденция перевода содержания образования в цифровой формат в виде прикладного программного обеспечения. В статье раскрывается концепция модульной технологии конструирования электронных учебников академика КазНАЕН, д.п.н., профессора Г. К. Нургалиевой, в соответствии с которой электронные учебники разработаны практически по всем предметам школьного образования. Представлены результаты их внедрения в реальную школьную практику и раскрыта их эффективность. Данная статья представляет интерес для разработчиков цифрового образовательного контента и педагогов. Кроме того, статья расширит географию международных исследований, предоставит материал для сравнения подходов к разработке цифрового образовательного контента в разных странах, внесет свой вклад в развитие научного сообщества в сфере цифровизации образования.

Ключевые слова: цифровой образовательный контент, электронные учебники, информационно-образовательная среда.

Tazhigulova A., Artykbayeva Y. Arystanova A.

JSC "National Center of Informatization",
Kazakhstan, Almaty, e-mail: nci@nci.kz

Trends in the Development of E-Books in Kazakhstan and Abroad

Relevance of the theme is the need to seek the most efficient ways of using digital technology in the learning process. Digitization of education is important for providing quality education for all students regardless of their place of residence. The effectiveness of digitization, in turn, largely depends on digital educational content, including e-books. The article presents an analysis of the experience of developing school e-books in Kazakhstan and abroad in order to identify the emerging trends and prospects for their growth. The leading research methods were content analysis of scientific articles and monographs, documentary sources, websites of national ministries of education, online platforms and e-learning systems; criterial analysis of e-books; interviewing with practical teachers, etc. A steady trend of converting educational content into digital format as application software is revealed. The article reveals the concept of modul technology for constructing e-books by academician KazNAEN, doctor of pedagogical sciences, professor G. K. Nurgaliyeva. according to which e-books are developed in almost all subjects of school education. The results of their implementation in real school practice are presented and their effectiveness is disclosed. This article will be interesting to developers of digital educational content and

educators. In addition, the article will expand the geography of international studies, provide material for comparing approaches to the development of digital educational content in different countries, contribute to the development of the scientific community in the field of digitalization of education.

Key words: digital educational content, e-books, information-educational environment.

Тәжігулова Ә.І., Артықбаева Е.В., Арыстанова А.Ж.

«Ұлттық ақпараттандыру орталығы (ҰАО)»,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: nci@nci.kz

Қазақстанда және шетелде электрондық оқулықтардың даму үрдістері

Тақырыптың өзектілігі оқыту процесінде цифрлық технологияларды қолданудың ең нәтижелі жолдарын іздеу қажеттілігінен тұрады. Оқытуды цифрландыру тұратын жеріне қарамастан барлық оқушылар үшін сапалы білім беруді қамтамасыз ету үшін үлкен маңызға ие. Бұл үдерістің тиімділігі, өз кезегінде, көп жағдайда цифрлық білім беру контентіне, оның ішінде – электрондық оқулықтарға (ЭО) байланысты. Мақалада Қазақстандағы және шет елдердегі мектептерге арналған ЭО-ны әзірлеу тәжірибелерінің біздің жағдайымызда неғұрлым нәтижелі тәсілін анықтау мақсатында талдауға әрекет жасалды. Зерттеудің жетекші әдістері ғылыми мақалалар мен монографияларды, электрондық оқулықтарды, деректі дереккөздерді, ұлттық білім министрліктерінің сайттарын, онлайн-платформаларды және электрондық оқыту жүйелерін контент-талдау, практик-мұғалімдермен және т. б. әңгімелесу болды. Қолданбалы бағдарламалық қамтамасыз ету түрінде білім беру мазмұнын цифрлық форматқа ауыстырудың тұрақты үрдісі анықталды. Мақалада ҚазҰЖҒА академигі, п.ғ.д., профессор Г.К. Нұрғалиеваның электрондық оқулықтарды құрастырудың педагогикалық модульдік технологиясының концепциясы ашылған. Осы технологияға сәйкес Ұлттық ақпараттандыру орталығы мектептерге барлық пәндер бойынша ЭО әзірленген болатын. Мектептерде тәжірибе жүзінде оларды қолданудың тиімділігінің нәтижесі мақалада атап көрсетілген. Сондықтан оның сипаттамалары цифрлық контентті әзірлеушілерге және осы бағыттағы болашақ зерттеушілерге пайдалы болуы мүмкін. Бұл мақала әртүрлі елдерде цифрлық білім беру контентін әзірлеу тәсілдерін салыстыру үшін материал береді, халықаралық зерттеулер географиясын кеңейтеді, білім беру саласындағы ғылыми қауымдастықтың дамуына өз үлесін қосады.

Түйін сөздер: цифрлық білім беру контенті, электрондық оқулықтар, ақпараттық білім беру ортасы.

Введение

XXI век называют цифровой эпохой. Цифровизация предполагает повсеместное внедрение цифровых технологий для повышения конкурентоспособности различных отраслей экономики. Скорее всего, через несколько лет не останется ни одной сферы деятельности, где не будут задействованы цифровые технологии.

В ответ на вызовы времени в нашей стране принята Государственная программа «Цифровой Казахстан» (<https://digitalkz.kz>), одним из главных направлений которой является «Развитие человеческого капитала» – это преобразования, охватывающие создание креативного общества и переход к новым реалиям – экономике знаний.

Переход к цифровой экономике ставит перед образованием серьезные задачи, так как в будущем специалистам любых отраслей, помимо сугубо профессиональных, потребуются такие компетенции, как умение доносить информацию о своем бизнесе как можно большему количеству людей, извлекать нужную информацию из

большого объема данных взаимодействовать с людьми, быстро адаптироваться к изменениям, для чего необходимы креативность, самоорганизация, способность учиться и переучиваться заново. Истоки таких компетенций лежат еще в школьные годы, поэтому наше внимание обращено к общему среднему образованию.

Цифровизация в школе предполагает автоматизацию процессов управления, повышение цифровой грамотности педагогов и учащихся, дальнейшее развитие электронного обучения (e-learning) и цифрового образовательного контента. Мировое педагогическое сообщество считает цифровой контент новой эрой в обучении, средством, способным оказать решающее влияние на улучшение образования, изменяющим жизнь учащихся, а также профессиональное развитие педагогов.

Перед национальными образовательными системами стоит общая задача подготовки учащихся к жизни в цифровом мире, но условия в каждой стране отличаются. В Казахстане 7047 государственных средних школ, из них – 5348

(75,9 %) сельские, в том числе 2944 (41,7%) – малокомплектные. Малокомплектность означает небольшое количество учащихся, в таких школах один учитель зачастую преподаёт несколько предметов, а на уроках могут заниматься одновременно учащиеся разных возрастов. На сегодняшний день к Интернету подключены 98,7% казахстанских школ, но к широкополосному Интернету имеют доступ пока только 61,7% школ (ИАЦ, 2018). Это значит, что не у всех школьников пока есть возможность обучаться в онлайн-режиме. Именно для таких школ мы должны искать способы доставки им качественного образования и нужные формы цифрового образовательного контента.

В рамках данной статьи перед нами стояла задача проанализировать зарубежный опыт создания цифрового образовательного контента, определить наметившиеся мировые тенденции и представить свое видение перспектив его развития в нашей республике.

Методы и материалы

При подготовке данной статьи было проанализировано 356 литературных источников из баз Springer, Web of Science, ScienceDirect, GoogleScholar, раскрывающих опыт разработки и использования цифрового образовательного контента по всему миру в течение последнего десятилетия (в рамках данной статьи невозможно привести все ссылки). Рассматривались материалы официальных сайтов национальных министерств/управлений образования, касающиеся e-Learning и разработки цифрового образовательного контента, таких стран, как Великобритания, Китай, Малайзия, Норвегия, Россия, Сингапур, США, Украина, Финляндия, Эстония, Южная Корея и др. Изучалось содержание и функциональность различных онлайн-платформ Великобритании – The Education Network (www.nen.gov.uk); London Grid for Learning (<https://www.lgfl.net>); Discovery Education (www.discoveryeducation.com); Норвегии (<https://ndla.no/en>); Сингапура – Singapore School Learning Space (<https://learning.moe.edu.sg>); США – Edmodo (<https://www.edmodo.com/>), Schoology (<https://www.schoology.com/k-12>), Scratch (<https://scratch.mit.edu>), Learning A-Z (<https://www.learning-a-z.com>), Эстонии (<https://www.opiq.ee/>) и др. Использовались также результаты опроса учителей Казахстана, России, Канады, Эстонии.

Опыт разработки цифрового образовательного контента за рубежом

Проведенный нами анализ научно-педагогической литературы позволил сделать вывод, что по отношению к разработке и применению электронных учебников встречаются разные мнения – от восторженных до настроенных.

Поскольку разработка цифрового образовательного контента осуществляется специалистами разных направлений, то в мировой научной литературе существует много различных его классификаций и определений. Зарубежными исследователями используются такие термины, как «digital-Textbook», «electronic textbook», «e-textbook», «e-book», «e-learning-book», однако каждый вкладывает в них свое представление. Чаще всего под этими наименованиями понимается любой образовательный контент в цифровом формате – это могут быть текстовые статьи, иллюстрации, рисунки, аудиозаписи, видеоролики, презентации, отдельные медиаобъекты учебного курса и т.п. Поэтому при освещении зарубежного опыта мы будем оперировать обобщенным термином «е-контент».

Choppin & Borgys (2017), выделяют 4 основные группы е-контента: 1) комплексные системы управления обучением, включающие системы отчетности и управления классами; 2) адаптивные программы, направленные главным образом на усвоение знаний; 3) сборники уроков или контента, разработанные небольшими группами авторов; 4) версии, когда человек или бот используются для выбора и организации контента, разработанного в Интернете и находящегося в свободном доступе.

Большинство зарубежных исследователей считают е-контент более продвинутым средством обучения, чем печатные учебники, так как он включает мультимедийность и большую интерактивность (Kinelev, 2003, Choi и др., 2011; Lee и др., 2013; Reynolds, 2011), отличается гибкостью, доступностью и более широким содержанием (Daniel и Woody, 2013; Murray и Perez, 2011; Nelson, 2008). Е-контент легок в использовании, более экономичен и в большей степени поддерживает мониторинг учебной деятельности (Embong и др., 2012).

Во многих работах доказывается, что эффективность е-контента выше, чем бумажных учебников. Так, Rockinson-Szapkiw и др. (2013) доказывают, что учащиеся, использовавшие е-контент, демонстрируют значительно более

высокую степень восприятия учебного материала, проявляют большую активность и мотивацию к обучению. Anderson и Krathwohl (2001) считают, что при обучении с использованием е-контента учащиеся лучше формируются практические навыки.

Chen и Sun (2012) доказывают, что визуализация знаний через видео, анимированные и интерактивные мультимедийные материалы имеет наиболее положительные когнитивные и эмоциональные результаты, поскольку включает слуховую и визуальную стимуляцию. Исследователи признают, что новые ресурсы обеспечивает более высокую мотивацию для учащихся не просто расширяют функциональность старых с возрастающей эффективностью, но делают возможными качественно различные формы взаимодействия между пользователем и средой, используя новые типы пользовательского интерфейса или мгновенную обратную связь о действиях пользователя (Fletcher et al., 2012; Ruthven, 2018).

В то же время, в мировом сообществе усиливается тревога от того, что предпринимаемые шаги по цифровизации образования не дают ожидаемых положительных результатов (Choppin и Borys, 2017; Chou, 2016; Means и др., 2014). Некоторые ученые сомневаются в эффективности использования мультимедийных материалов для обучения и считают, что просто добавление медиаформата к обучению не гарантирует автоматически улучшения обучения. Rajabee и др. (2012) рассматривает негативное влияние использования е-контента, так как учащиеся вынуждены разделять свое внимание между несколькими источниками информации, что приводит к когнитивной перегрузке.

Результаты недавнего исследования Lau et al. (2018) показывают, что большинство учебных материалов е-контента подходят только для обучения от низкого до среднего уровня в соответствии с пересмотренной таксономией Блума. По их мнению, ресурсам не хватает сложности и комплексности для поддержки обучения на высоком уровне, которое предполагает большее взаимодействие и сотрудничество между обучающимися и учителями на платформах электронного обучения.

Развитие е-контента за рубежом уже имеет свою сложившуюся историю и прошло несколько стадий.

На ранней стадии развития е-контент был представлен мультимедийными учебниками, которые рассматривались как дополнительное

средство обучения, речь о замене ими печатных учебников не шла (Gu X. и др., 2015). Такой е-контент разрабатывался в HTML или представлял собой мультимедийное программное обеспечение и доставлялся через веб-сайты или CD-ROM (Dennis и др., 2012, Kim и др. 2010 и др.) Хотя этот подход к разработке е-контента наиболее полно отвечал запросам образования, затраты на развитие были довольно высоки, поэтому данный подход не нашел должного распространения.

Затем появилась тенденция замены печатных учебников на их оцифрованные версии. В настоящее время крупные издатели, как McGraw-Hill Companies, Pearson, John Wiley & Sons, предлагают оцифрованные версии своих книг (например, в PDF), а некоторые университеты предлагают переключиться полностью на такой е-контент, чтобы учебники были более доступны для всех студентов (Young, 2010). Для современных читающих устройств е-контент доступен в широком спектре форматов, таких как HTML, XML, ACW и EPUB. Этот подход отвечает запросам высшего профессионального образования, но такой тип электронных книг ограничен в своей функциональности, не обладает необходимой интерактивностью и не совсем подходит для школьного обучения. В результате школьные проекты, которые основывались на этих типах е-контента, были выполнены с минимальным успехом и даже заканчивались неудачей. Например, проект MalayBook в Малайзии, где заменили бумажные учебники электронными (оцифрованными) без дополнительных функций обучения, не принес положительных результатов. Причину этого исследователи видят в отсутствии инструментария для закрепления знаний: пока текстовые материалы не сделаны мультимедийными и интерактивными, практических результатов не будет (Kim и др. 2010; Lee и др., 2012).

Другой современной тенденцией является развитие открытых образовательных ресурсов (ООР), когда производителями е-контента могут быть сами учителя и ученики – через создание и обмен ООР на открытых платформах. Общественное программное обеспечение уже привело к широкому распространению портфолио для учащихся, объединяющих обучение из различных источников и создающих Personal Learning Environments (персонализированную обучающую среду), используя агрегацию различных инструментов (Attwell 2007). Таким примером может служить LearningApps.org – это не-

коммерческая платформа, предназначенная для создания и сохранения несложных ресурсов: презентаций, обучающих текстов, тестов, заданий. Использование LearningApps.org и любого контента, созданного с ее помощью в образовательных целях, бесплатно. Edmodo (<https://www.edmodo.com/>), Schoology (<https://www.schoology.com/k-12>) – американские системы управления обучением (LMS), в которых есть инструменты для создания контента, разработки уроков и оценки понимания учащихся. Эти платформы предоставляют очень полезные инструменты для учителей, однако, чтобы им пользоваться, учителя должны иметь высокую цифровую грамотность, активность, а главное – много свободного времени, которого, как правило, у учителя нет.

Еще одной тенденцией является *увеличение количества массовых открытых образовательных курсов (MOOC)*. Термин Massive Open Online Courses (MOOC) появился в 2008 г. и означает «онлайн-курс с возможностью свободной и открытой регистрации, с открытым доступом к опубликованной программе курса и с бессрочными результатами» (McAuley, 2010). Как свидетельствуют эксперты, стоимость разработки цифровых материалов для одного курса оценивается в 15-30 тысяч долларов США (Thomasseau, 2012). По результатам анализа каталогов курсов на платформах Coursera (www.coursera.org), Udacity (www.udacity.com), Khan Academy (www.khanacademy.org), edX (www.edx.org) и др., выявлено, что большинство курсов предназначено для профессионального или дополнительного образования, и гораздо меньше – для общего среднего.

В ведущих зарубежных странах, где развит широкополосный Интернет, создаются национальные и региональные образовательные сети, призванные обеспечить доступ учителей и учащихся к лучшим образовательным ресурсам.

Так, в Великобритании почти 20 лет функционирует London Grid for Learning (LGfL) – Лондонская сеть для обучения (<https://www.lgfl.net>), которая обеспечивает широкополосное подключение, сетевые сервисы, общую платформу обучения, онлайн-контент и коммуникационную поддержку для всех 2600 государственных школ по всему Лондону. Интернет одновременно является как замечательным, так и опасным для детей, поэтому обеспечение безопасного цифрового контента является одним из ключевых приоритетов LGfL. Сеть имеет высокую степень фильтрации ресурсов и предоставляет

различные уровни доступа различным группам учеников и сотрудников школ. Каждый объект обучения можно скачать на ноутбук, использовать на интерактивной доске или на гаджете. Так, «Галерея искусств» LGfL предлагает для скачивания и просмотра цифровые фотографии с высоким качеством и высоким разрешением, чтобы учителя и учащиеся могли включать их в свою повседневную учебную деятельность. Таким образом, благодаря подключению к сети, лондонским школьникам каждый день доступны более 1 млн. страниц материалов и виртуальных учебных объектов.

Сети, подобные Лондонской, объединяются в Великобритании в более крупные сообщества, такие как NEN – национальная образовательная сеть. NEN – The Education Network (www.nen.gov.uk) находится в числе приоритетов правительства Великобритании по реформированию образования. NEN оптимизирована для приложений с интенсивным использованием (в том числе видеоконференций) и предоставляет надежную и безопасную среду, равную для всех школ, где учителя, ученики и родители могут уверенно работать вместе. Существуют также коммерческие платформы типа Discovery Education, которая предлагает широкий спектр школьного контента для удовлетворения потребностей учащихся в эпоху цифровых технологий

В Норвегии с 2007 года действует Norwegian digital learning arena (NDLA <https://ndla.no>), которая является государственным проектом, направленным на обеспечение свободного доступа к учебным материалам гарантированного качества по всем предметам в средней школе. Инициатива финансируется за счет государства и исследований. Помимо того, что NDLA представляет собой сборник открытых образовательных ресурсов, она предоставляет ряд других онлайн-инструментов для обмена информацией и сотрудничества, а также содержит ссылки на другие открытые платформы, с которыми сотрудничает, например, на Khan Academy.

Пекинское правительство также занимается созданием цифровых платформ для электронного обучения в сфере школьного образования, чтобы соединить в одну сеть все городские школы и сельские школы, а также систему дистанционного обучения, онлайн-обучающую платформу и образовательную платформу управления информацией, прилагая все усилия по активизации разработки, предоставления и совместного использования цифровых ресурсов для обучения (Luo, 2013).

В Сингапуре с 2018 года все государственные школы имеют доступ к Singapore School Learning Space (SLS) – онлайн-платформе, которая содержит ресурсы и инструменты обучения, согласованные с учебной программой. (<https://www.moe.gov.sg/education/education-system/21st-century-competencies>).

Наиболее крупная образовательная платформа США – Blackboard (www.blackboard.com), которая используется в каждом третьем школьном округе США, в том числе в 70 из 100 крупнейших районов, и обслуживает более 20 млн школьников. Коммерческая платформа Learning A-Z (<https://www.learning-a-z.com>) распространяет свое влияние не только на США, но и другие страны, например, их ресурсами пользуются школы Канады.

В Южной Корее для улучшения доступа и качества государственного образования, а также для сокращения расходов на частное репетиторство в течение последних лет действует онлайн-система обучения Cyber Home Learning System (CHLS). Исследования ее эффективности показали, что CHLS была особенно эффективна для тех, кто мотивирован добровольно участвовать в учебной деятельности и у кого есть возможность самостоятельного обучения. По данным Министерства образования Кореи, начиная с 2018 года детям в средней школе предоставляются цифровые учебники – электронные планшеты с подключением к Интернету для загрузки образовательного контента (Lee, 2018).

Проект Федерального центра информационно-образовательных ресурсов Российской Федерации (ФЦИОР) направлен на распространение электронных образовательных ресурсов и сервисов для всех уровней и ступеней образования. Сайт ФЦИОР (<http://fcior.edu.ru>) обеспечивает каталогизацию электронных образовательных ресурсов различного типа за счет использования единой информационной модели метаданных, основанной на стандарте LOM. На данный момент каталог сайта ФЦИОР объединяет более 12 000 электронных учебных модулей, созданных для общего образования. Информационная система «Единое окно доступа к образовательным ресурсам» предоставляет свободный доступ к каталогу образовательных интернет-ресурсов и полнотекстовой электронной учебно-методической библиотеке для общего и профессионального образования. В российской коллекции цифровых образовательных ресурсов, созданной в 2005-2008 гг. в рамках проекта «Информатизация системы образования» ([\[collection.edu.ru\]\(http://collection.edu.ru\)\), размещено более ста тысяч учебных объектов.](http://school-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Мнение учителей по отношению к использованию таких коллекций цифровых ресурсов неоднозначно. Хотя многие из них согласны с тем, что цифровой контент полезен, но они также говорят о том, что у них *нет времени, чтобы научиться объединять разнородные ресурсы* (Hanson&Carlson, 2005). Чтобы использовать такие ресурсы на уроке, учитель должен быть очень хорошим пользователем компьютера и разбираться во всех цифровых форматах (Word, HTML, pdf, jpeg, mp3, DivX, MS Power Point). Все эти файлы надо каким-то образом вписать в единую структуру своего конкретного урока.

Почти 40% всех опрошенных американских учителей в рамках исследования Schoology назвали проблемой необходимость «жонглирования несколькими инструментами для обучения... слишком много технологий, недостаточно планирования». В какой-то момент слишком большое количество инструментов и ресурсов может стать более обременительным, чем полезным (State of Digital Learning in K-12 Education, 2018-19). Педагоги отмечают, что поиск и подбор подходящих ресурсов занимает очень много времени: при подготовке к уроку приходится их просматривать, чтобы выбрать наиболее интересные или целесообразные фрагменты. Поэтому иногда учителям проще вообще отказаться от их использования, чем тратить время на их поиск. Когда мы даем учителю разрозненные учебные материалы, да еще в большом количестве на одну и ту же тему, вместо облегчения их нагрузки мы ее увеличиваем. Чтобы действительно помочь педагогам, мы должны дать школам уже готовый программный продукт, выверенный и в содержательном, и в методическом плане (не говоря уже о технической составляющей).

Нам более близок подход украинских коллег. На Украине при поддержке Всемирного банка создается Национальная образовательная e-платформа (National Digital Educational Platform), которая станет ресурсом для размещения электронного образовательного контента и обеспечения свободного доступа к ЭУ, проект требований к которым сейчас предложен для широкого обсуждения на сайте Министерства образования и науки Украины (<https://mon.gov.ua/ua>). Электронный учебник понимается там как электронное учебное издание *с систематизированным изложением* учебного материала, соответствующего образовательной программе, которая содержит цифровые объекты различ-

ных форматов и обеспечивает интерактивное взаимодействие. В электронном учебнике должно быть обеспечено сбалансированное соотношение мультимедийного и другого контента, а также должны присутствовать интерактивные элементы.

В России с 2017 г. запущен проект Министерства просвещения «Цифровая школа» (<https://цифроваяшкола.рф>), который предполагает внедрение к 2020 году цифровых учебников в средней и старшей школе по 11 традиционным предметам, а также по дополнительным 40 дисциплинам. Общий бюджет проекта – более 500 млрд рублей. Контролирующие рынок учебников издательства готовятся к реформе уже несколько лет и даже уже перевели свои учебники в электронный вид. С 2015 года обязательным условием попадания учебника в перечень рекомендованной в школах учебной литературы является наличие у него цифровой версии. Однако, как отмечают пользователи, разработанные ими версии не могут быть полноценной заменой бумажных пособий.

Burch и Good (2014) поднимают серьезный вопрос о том, что во многих случаях контент фактически определяется разработчиками и не соответствует учебным программам. Кроме того, они отмечают, что у издательств мало мотивации тратить деньги на разработку высококачественного контента, и что в результате контент во многих цифровых учебных программах является некачественным. Еще на одну проблему, связанную с пропускной способностью Интернета как в школах, так и на дому, указывают Saltman (2016), Weng C. и др. (2018), Низкая скорость Интернета или перебои со связью нередко затрудняют использование е-контента в онлайн-режиме.

Нельзя не согласиться с Hernes (2001), который подчеркивает необходимость разработки каждой страной отечественных цифровых продуктов, так как *иностраные электронные учебные программы могут представлять угрозу для национальной системы образования, культуры и языка*. Российские исследователи Сиземская и Новикова (2004) справедливо отмечают: «... опираясь на западные технологии, сформировавшиеся в другой культурной среде, мы как бы подталкиваем учащихся к усвоению и этой последней... Ведь мы рассчитываем получить не американских, не немецких, а именно своих, отечественных ученых, специалистов, инженеров». Не стоит забывать, что любой ресурс несет в себе не только обучающий, но и воспитыва-

ющий эффект: цифровой контент должен представлять собой учебно-воспитательные системы, осознанно ставить и учебные, и воспитательные задачи, ориентирующие на традиционные отечественные духовные и национальные ценности (Птицын, 2012).

Gu X. и др. (2015), Perin и др. (2017) считают, что разработчики е-контента часто фокусируют свое внимание на интерфейсе или технических аспектах, но относительно мало исследований, которые сосредоточены на вопросах педагогического проектирования – таких, как структура, содержание и пр. Lantolf и др. (2015) большое значение придают проектированию е-контента с учетом педагогических закономерностей, которые влияют на цели и методы их использования. Так же, как и Perin et al. (2017), мы видим прямую связь между проектированием и использованием цифровых ресурсов: технология проектирования определяет технологию их использования. Мы всецело согласны с тем, что ключевое педагогическое значение для учителей состоит в том, чтобы изменить их метод преподавания с помощью электронного учебника, чтобы не заменить учителя, а улучшить его преподавание (Embong et al., 2012).

Narous и др. (2008) подчеркивают необходимость создания виртуальных лабораторий, наличие которых имеет важнейшее значение для дополнения теоретических знаний, практической деятельности или совместного сотрудничества.

Railean (2012) справедливо считает, что педагогическая цель е-контента – не только представлять, но генерировать и поддерживать знания для взаимосвязи когнитивных, аффективных и психомоторных целей. Автор предложил структуру проектирования метасистем из четырех элементов, которые включали методологию контекста электронного обучения, мотивацию, эффективность и оценку. Структура должна следовать принципам саморегуляции, персонализации, ясности, динамичности, гибкости, разнообразия обратной связи и эргономики. Данная позиция перекликается с нашим подходом, о котором пойдет речь ниже.

Таким образом, во всем мире сложилась устойчивая тенденция бурного развития цифрового образовательного контента. Преобладают тенденции разработки не электронных учебников как систематизированных программных продуктов, а создания разнообразных цифровых ресурсов по отдельным темам: открытых образовательных ресурсов (ООР), массовых открытых образовательных курсов (МООК), различных

систем управления обучением (LMS) и онлайн-платформ с инструментарием для создания ресурсов самими учителями и учащимися. Кроме того, существует тенденция оцифровки печатных изданий с целью их замены электронными.

Переносить этот опыт на нашу почву надо осторожно, взвешивая все «за» и «против».

Так, создание коллекций разрозненных цифровых ресурсов за рубежом объясняется тем, что во многих странах отсутствуют единые государственные стандарты, типовые учебные программы, каждая школа и даже учитель ведет обучение по собственному плану. У нас же ситуация другая: существует стандарт, типовые учебные программы по каждому предмету и классу.

Наши учителя не обладают пока достаточной цифровой грамотностью, а главное – временными ресурсами, чтобы готовить к каждому уроку собственные мультимедийные презентации, интерактивные задания или тестирующие программы. Поэтому нам нужно найти другие пути разработки и использования цифрового контента не в будущем, а прямо сейчас.

Мы считаем, что определяющее значение для эффективности е-контента имеет технология его проектирования. Чтобы учебник мог выступать не только в качестве источника информации, но и фактора личностного развития учащихся, он по содержанию, форме и конструкции должен быть проекцией не только научного знания, но и основных закономерностей развития личности в процессе обучения, в том числе:

- результаты обучения находятся в прямой пропорциональной зависимости от осознания целей обучения;

- всякое обучение требует взаимодействия обучающего, обучаемого и изучаемого объекта;

- эффективное обучение происходит только при активной деятельности учащихся и т.д. (Харламов, 2002).

По нашему глубокому убеждению, недостаточно просто облечь содержание образования в цифровую форму и разместить его в Интернете. Даже широкополосные линии связи не в состоянии передавать и воспроизводить тот насыщенный мультимедийный материал, необходимый для полноценного учебного процесса школ. Тем более недостаточно просто загрузить в компьютеры или планшеты обычные оцифрованные учебники и перелистывать в них учебник, как обычную книгу. Необходимо определить реальные пути реализации е-контента, способного повысить эффективность обучения.

Результаты. Концепция разработки электронных учебников в Казахстане

Начало разработки электронных учебников в Казахстане было положено в середине 1990-х годов научной школой академика КазНАЕН, д.п.н., профессора Г. К. Нурғалиевой, которой разработана авторская педагогическая модульная технология их конструирования (Нурғалиева, 2000).

Позиция научной школы д.п.н., профессора Г.К. Нурғалиевой состоит в том, что повышение качества работы с использованием ЭУ будет достигнуто, если педагогическое проектирование ЭУ создает информационно-образовательную среду, охватывающую основные компоненты процесса обучения: мотивационно-целевой; содержательный; оперативно-деятельностный; оценку достижений и контроль (Нурғалиева и Артыкбаева, 2010).

Эти компоненты отражают основной педагогический закон: процесс обучения может быть эффективным только при условии, что учащийся обладает положительной мотивацией к изучению учебного предмета, осознает цели обучения, самостоятельно и полноценно выполняет адекватную цели обучения учебную деятельность. Принципы проектирования электронных учебников являются основными дидактическими принципами: научности, системности, последовательности, доступности, наглядности, сознательности, связи обучения с практикой и др., только на новом, более высоком уровне, обогащенном за счет возможностей цифровых технологий (Тажигулова, 2000).

Уникальность этой педагогической технологии в том, что содержание учебника охватывает весь учебный процесс от цели до результата. Коротко это можно выразить через структуру ЭУ: модуль – гипертекст – интерактивные задания – оценка учебных достижений.

Процесс обучения начинается с создания условий для возникновения учебной мотивации – *мотивационно-целевого компонента*. Ядром информационно-образовательной среды электронного учебника выступает *модуль* как иерархизированная совокупность локальных, функциональных и системных знаний (Нурғалиева и др., 2006), Именно это и отличает электронный учебник от печатных учебников или их оцифрованных версий или зарубежных аналогов, выстроенных линейно, см. рис. 1.

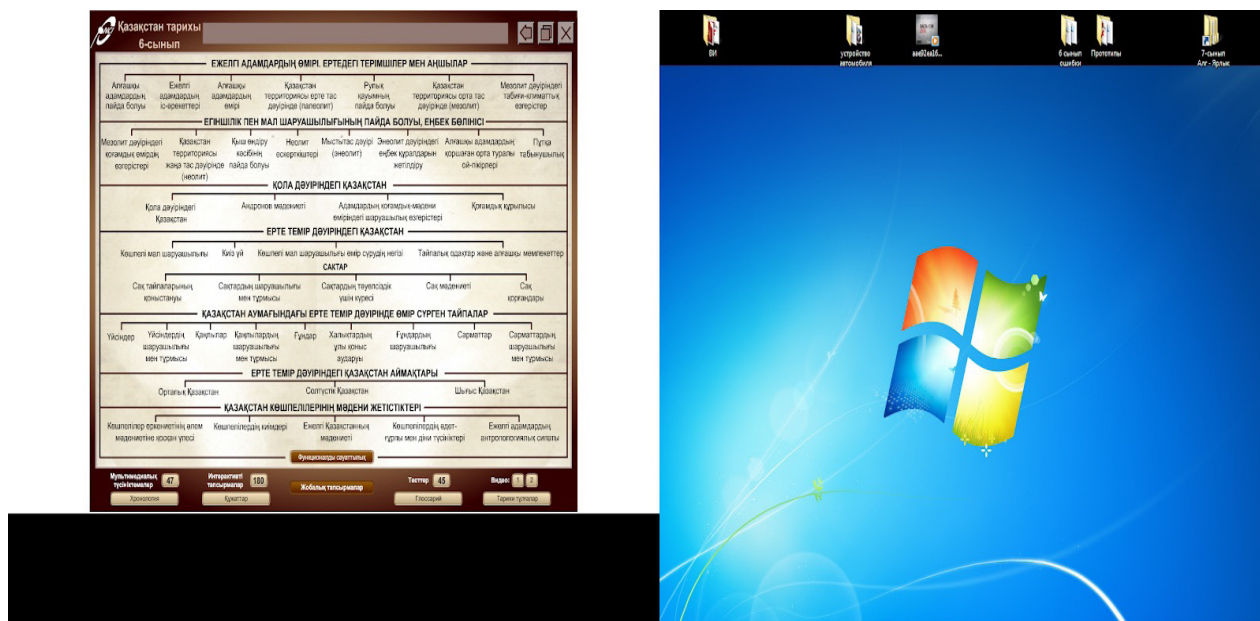

Рисунок 1 – Модуль электронного учебника «Қазақстан тарихы, 6-сынып»

В основе модуля – содержание типовой учебной программы в соответствии с Государственным общеобязательным стандартом среднего общего образования РК. Модуль представляет собою логически выстроенную блок-схему, выполняющую функцию целеполагания, создающую образ ожидаемого результата. По модулю ученик четко представляет себе цели обучения – то, что он должен освоить в течение года по предмету. Поскольку в модуле представлены все темы курса, школьник видит их в системе, целостно, во всех взаимосвязях. При этом формируется личность ученика, способного к наблюдению, анализу, установлению причинно-следственных связей, заключению выводов, что способствует и реализации таксономии Блума, и принципа воспитывающего обучения.

Раньше тему урока называл учитель. В рамках обновленного содержания тему должны определять сами ученики. Модуль поможет преобразовать способы целеполагания: анализируя ячейки модуля, ученики в беседе с учителем определяют траекторию обучения. И вот представьте: обращение к модулю происходит на каждом уроке, на протяжении всего учебного года, поэтому постепенно знание этой системы ключевых понятий курса без специальных трудоемких усилий доводится до автоматизма, в результате чего становится своеобразным «несгораемым базисом» по предмету, который откладывается в памяти ученика на всю жизнь.

Модуль является «функциональным узлом» процесса обучения по ЭУ, потому что темы модуля служат гиперссылками для перехода собственно к содержанию учебника.

Содержательный компонент ЭУ формируется как «база данных», «база знаний» и представляет собой такую информационно-образовательную среду, которая включает мультимедийные объяснения учебного материала, а также видеофрагменты, анимированные исторические и географические карты, первоисточники и др., что позволяет ученику погрузиться в предметную область знаний.

По нашему мнению, для школьного образования, особенно начального, необходимо именно мультимедийное содержание. Если при работе с печатным (или оцифрованным) учебником школьники просто читают текст, то в условиях информационно-образовательной среды электронного учебника они как бы «проживают» этот текст, наблюдая за изучаемыми процессами и рассматривая объекты, недоступные для непосредственного воспроизведения в классе. Анимационное, озвученное представление теоретического материала обеспечивает воздействие на разные органы чувств, что способствует образному восприятию, осознанию и более глубокому запоминанию материала. При этом активизируются все виды памяти и мышления, потому что учащиеся включаются в различные виды деятельности: можно попросить их закон-

спектировать текст объяснения, выписать ключевые слова, составить вопросы по объяснению для товарища и т.д. То, что ученик слышит в ЭУ хорошо поставленный голос профессионального диктора, способствует развитию грамотной речи самого ученика. Одним из приемов работы с мультимедийным объяснением может являться озвучивание данного визуального ряда сами учащимися. В качестве проектной деятельности можно попросить учащихся под озвученный текст подобрать свой собственный видеоряд.

Задача учителей – организовать работу школьников со всем содержанием ЭУ и научить их ориентироваться в этой информационно-образовательной среде. Важно, что работа с ЭУ предполагает применение как коллективных, групповых, так и индивидуальных методов обучения.

Отбор учебного материала проводится строго на научной основе. Каждый ЭУ создается большим авторским коллективом, который включает, в первую очередь, ученых, а также лучших специалистов республики в той или иной области предметных знаний. Необходимо подчеркнуть также принцип мобильности при отборе содержания: самые современные научные достижения в предметной области знаний, самые последние научные открытия при электронном обучении становятся доступными школьникам практически сразу, так как обновление ЭУ является гораздо более экономичным, чем изменения в бумажных учебниках. А учителю не придется тратить свое свободное время на поиск необходимого материала и подготовку собственных презентаций.

Операционно-деятельностный компонент обучения реализуется через различные интерактивные задания ЭУ, благодаря которым ученик включается в активную деятельность. По каждой учебной теме в ЭУ содержится не менее 5 различных заданий. Например, в ЭУ по истории Казахстана ученики должны определить и перенести на карту названия неолитических стоянок на территории Казахстана или правильно заполнить таблицу: перенести ключевые слова к соответствующим периодам древней истории; в ЭУ по математике написать математический диктант, проработать с помощью виртуального тренажера намного больше задач и примеров, чем на обычном, «традиционном» уроке и т.д.

Посредством интерактивных заданий ЭУ вовлекает учащегося в совершение основных мыслительных операций: анализ, синтез, сравнение и др. Этому способствуют такие задания,

например, как установление соответствия между парами значений, вопросом и ответом или определениями. При этом, чтобы определить нужное соответствие, школьник анализирует и изучаемое явление (выделяются его существенные и характерные признаки), так и свой запас уже имеющихся знаний.

В ЭУ у ученика есть также возможность поработать над своей устной и письменной речью: например, записать свой устный ответ, используя микрофон, прослушать его и сравнить с правильным ответом или образцом. Такие задания могут быть различной сложности и применяться на различных этапах обучения – как при первоначальном знакомстве с материалом, так и при обобщении какого-то блока информации. Замечательно и то, что свой ответ ученик сначала слышит только сам: при этом формируется адекватная самооценка обучаемого, возникает осознание необходимости совершенствования своей речи. Это учит школьников добиваться грамотного изложения собственных мыслей. А если школьник начинает работать над речью, то он непременно работает над предметной лексикой, в процессе активизации внешней речи формируется мышление. Такой вид познавательной деятельности представляет огромную педагогическую ценность (Тажигулова и др., 2018).

Предлагается также выполнение и творческих работ в форме эссе, которые ученики могут вывести на принтер и сохранить в своем портфолио. Самостоятельная формулировка и письменная запись ответов на поставленные вопросы также является речевой деятельностью и способствует развитию мышления учащихся. Возможны варианты с краткими ответами, где в поле ввода необходимо вписать всего несколько слов, так и более полные, развернутые.

Обобщение – важная мыслительная операция, которая также требует умения анализа и синтеза, связана с умением делать выводы и предположения. Во время обучения это проявляется в движении мысли ученика к пониманию и осмыслению классификаций, систематизирующих схем, таблиц. Существенно важно – умеет ли школьник вычленять в блоке учебной информации отдельные ее компоненты и видеть ее как систему знаний? Именно на выявление этих умений направлены задания электронных учебников «Заполнение или составление таблиц, блок-схем». При выполнении таких заданий учащемуся необходимо восстановить в памяти причинно-следственные связи между изучаемыми явлениями.

Такими образом, благодаря ЭУ школьники включаются в максимально возможные виды деятельности за счет разнообразия типов заданий, в совершение основных мыслительных операций: анализ, синтез, сравнение и др. С 2013 года в ЭУ включен специальный раздел, направленный на проверку сформированности функциональной грамотности учащихся в соответствии с критериями PISA.

Важно, что на каждое свое действие ученик получает отклик, может убедиться в правильности своего решения или узнать о допущенной ошибке незамедлительно. Наличие мгновенной обратной связи и элементов живого общения является важным преимуществом в условиях информационно-образовательной среды ЭУ. Кроме того, возможность работать над своими ответами – исправлять их, корректировать – способствует формированию у школьников уверенности в своих силах, что особенно важно для тех учеников, которые теряются в обычных условиях, стесняются отвечать перед всем классом, потому что боятся допустить ошибку. Время, отведенное на выполнение заданий, не ограничено, что не создает стрессовых ситуаций для медленно работающих детей. Создается особый эмоциональный фон, важная для развития личности «ситуация успеха» – ученик не боится ответить неправильно. А потренировавшись с помощью ЭУ, поверив в свои силы, школьники охотно выступают и перед аудиторией.

Использование методов формативного оценивания на основе интерактивных заданий поможет ученикам выработать навыки самостоятельной работы.

Завершает совокупность технологической структуры электронного учебника *оценочно-результативный компонент*, задача которого заключается в контроле за степенью усвоения знаний и овладения навыками *каждым* учащимся по всему спектру проблем изучаемого предмета. Педагогически важно, что в условиях информационно-образовательной среды электронного учебника на смену контролю со стороны учителя приходит самоконтроль ученика. Формируется адекватная самооценка самого ученика как стержневое качество инфокоммуникационной личности.

Последние версии ЭУ содержат специальные контрольные задания для суммативного оценивания за раздела (СОР) или четверть (СОЧ). Оценивать такие работы следует с использованием критериев, поэтому каждое задание для суммативного оценивания содержит дескрипто-

ры в соответствии с целями обучения и учебной программой.

Таким образом, электронные учебники позволят значительно расширить диапазон применяемого учителями инструментария критериального оценивания учебных достижений учащихся и смогут стать надежными незаменимыми помощниками учителя при внедрении обновленного содержания образования.

Обсуждение

Итак, работа с ЭУ, разработанными по модульной технологии, предполагает осознание модуля ЭУ как цели обучения и системы ключевых понятий; изучение мультимедийных объяснений и содержания ЭУ; обязательное выполнение интерактивных заданий для закрепления навыков; тестирование и выполнение СОР и СОЧ для проверки уровня достижений. Обязательное прохождение всех этапов данной технологии обучения обеспечивает достижение школьниками заданного результата – высокого качества успеваемости.

В этом случае электронные учебники создают дидактические условия для самоорганизации учащихся на самостоятельное познание, для «проживания» школьником учебного процесса в роли активного его участника, в связи с чем процесс обучения приобретает личностную значимость, потому что обеспечивается формирование индивидуального самостоятельного опыта деятельности.

Создание ЭУ по данной технологии всегда сопровождалось как фундаментальными, так и аспектными научно-педагогическими исследованиями (Тажигулова А.И., 2000, Бектурганова Р.Ч., 2004, Курманалина Ш.Х., Бактыбаев Ж.Ш., 2006, Чакликова А.Т., 2009, Ферхо С.И., 2004 и др.).

Кроме того, был проведен широкомасштабный проект «Технологизация учебного процесса как условие массового качественного образования», реализованный в 11 школах Восточно-Казахстанской области (ВКО) и 17 школах Северо-Казахстанской области (СКО). Среди школ были как городские, так и сельские. В СКО почти все экспериментальные школы были малокомплектными. Результаты проекта подтвердили, что обучение с использованием электронных учебников реально повышает качество успеваемости школьников, является средством развития способностей студентов и мотивирует сознательное отношение к обучению: школьник

может освоить учебную программу гораздо быстрее и выйти на опережающее обучение (Артыкбаева Е.В., 2010). Положительную динамику качества успеваемости продемонстрировали 85% экспериментальных классов школ ВКО и 84,2% – СКО. В классах, где процент качества успеваемости остался прежним, увеличилось количество учащихся, получивших за четверть отличные оценки, что мы также рассматриваем как положительный результат обучения по ЭУ. У школьников значительно повысился интерес к учебе, они с удовольствием занимались на уроках и дома, добиваясь хороших результатов не зубрежкой, а увлекательным процессом познания. У родителей также появились большие возможности для контроля и наблюдения за продвижением учащихся.

Многие учителя отмечают, что работа с электронными учебниками повышает не только мотивацию к учебе у детей, но и мотивацию к творческой работе самих учителей, заражая их новыми идеями. Открывая для себя возможности цифровых технологий, они начинают создавать с учениками собственные презентации, слайд-шоу, находят интересные темы для проектов с использованием ЭУ и Интернета и т.д. Важно, что такая работа по созданию собственных дидактических материалов уже является инициативой со стороны самого учителя. То есть методический инструментарий личности учителя значительно обогащается, что тоже работает на повышение качества обучения. Секрет успеха, безусловно, кроется в научно-педагогической основе конструирования самих электронных учебников, интеграции цифровых и педагогических технологий.

Электронные учебники, разработанные по модульной технологии Г.К. Нурғалиевой, сами по себе представляют организованную информационно-образовательную среду. Из-за большого объема они не могут передаваться по Интернету и распространяются на CD-дисках. Это делает их независимыми от доступа к глобальной сети или качества связи, что особенно значимо для отдаленных сельских школ.

В течение почти 25 лет по данной технологии разработано более 300 электронных учебников – практически по каждому школьному предмету для 1-11 классов школ с казахским и русским языками обучения.

В 2003 г. авторская модульная технология конструирования электронных учебников была представлена на заседании коллегии издательства «Просвещение» (Россия, Москва). Кори-

феи советской педагогики: Ш.А. Амонашвили, Д.Д. Зуев, В.С. Леднев, М.Р. Леонтьева и др. горячо поддержали саму идею электронных учебников и подход научной школы Г.К. Нурғалиевой к их разработке (Нурғалиева Г.К., 2019).

Опыт Казахстана по разработке ЭУ также изучался на Международной конференции Азиатского и Тихоокеанского регионов в рамках проекта Азиатского Банка Развития «RETA No6275 ICT in Basic Education» (2006-2007 гг.). Сравнительный анализ использования ИКТ в школьном образовании, показал, что Казахстан в то время значительно опережал другие государства Центральной Азии в разработке ЭУ. Они были презентованы в технопарке Мерилендского университета и получили копирайты США.

Электронные учебники также получили признание Комитета по социально-культурному развитию Мажилиса Парламента РК под председательством Дариги Нурсултановны Назарбаевой. Рекомендациями Комитета от 19 ноября 2013 года электронные учебники были рекомендованы всем школам, особенно отдаленным сельским и малокомплектным. Особый акцент был сделан на подготовку педагогических кадров к использованию электронных учебников.

Заключение

В результате анализа научно-педагогической литературы и практики выявлено, что тенденция развития цифрового образовательного контента в Казахстане и за рубежом носит устойчивый характер, что соответствует вызовам образовательным системам со стороны цифровой экономики.

За рубежом преобладают тенденции разработки систем электронного обучения, предоставляющих доступ к цифровым ресурсам по отдельным темам, а также открытых образовательных ресурсов, массовых открытых образовательных курсов, инструментария для создания ресурсов самими потребителями.

По нашему мнению, в Казахстане в реалиях настоящего времени более эффективным путем является разработка и использование электронных учебников. Научной школой Г.К. Нурғалиевой апробирована педагогическая модульная технология конструирования электронных учебников, аналогов которой нет за рубежом.

Электронные учебники, разработанные по данной технологии, создают условия для реализации новой инфокоммуникационной парадигмы обучения, так как они разработаны как

информационно-образовательная среда, которая реализует целостный процесс обучения от цели до результата. Обязательное программирование взаимодействия учителей и учащихся на всех этих этапах обучения (мотивационно-целевом, содержательном, операционно-деятельностном, оценочно-результативном) обеспечивает технологию обучения, а технология, в свою очередь, обеспечивает достижение школьниками заданного результата – качества успеваемости. Это помогает ученикам легче и производительнее овладеть знаниями и умениями, учителям легче организовать работу в классе, а родителям – контролировать процесс обучения своих детей.

Благодаря электронным учебникам качественное содержание становится доступным для любого ученика, в том числе и сельских малокомплектных школ, независимо от подключения школ к Интернету. Использование CD-дисков для доставки ЭУ позволило нам избежать технических перебоев онлайн-связи, на которые указывали ряд зарубежных исследователей. Можно сделать вывод, что в странах, где доступ к широкополосному Интернету остается пробле-

матичным, электронные учебники должны доставляться на CD, так как существующие линии связи пока не могут обеспечить тот мультимедийный контент, который необходим в средней школе.

Включение школьников в единую информационно-образовательную среду на основе электронных учебников предоставит каждому ребенку – неважно, находится его школа: в отдаленном селе или в городе, преподают там опытные педагоги или начинающие, – равные возможности для обучения, что реализует основной принцип образования XIX века: «Качественное образование для всех».

Предложения по педагогическому конструированию электронных учебников и выводы об их использовании могут быть полезны разработчикам, практикам и будущим исследователям в этом направлении. Кроме того, данная статья расширит географию международных исследований, предоставит материал для сравнения подходов к разработке e-контента в разных странах, внесет свой вклад в развитие научного сообщества в сфере цифровизации образования.

Литература

- 1 Артыкбаева Е.В. Теория и технология электронного обучения в общеобразовательной школе: дисс. ... д.п.н., 13.00.02. – Алматы, 2010. – 332 с.
- 2 Бактыбаев Ж.Ш. Методика подготовки будущих учителей к формированию нравственных качеств учащихся на основе электронных культурологических программ: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Алматы, 2006. – 26 с.
- 3 Бектурганова Р. Ч. Информатизация исследовательской деятельности будущих учителей на основе информационно-коммуникационных технологий: автореф. дисс. ... д.п.н., 13.00.08. – Караганда, 2004. – 41 с.
- 4 Государственная программа «Цифровой Казахстан», утвержденная Постановлением Правительства РК от 12 декабря 2017 г. № 827
- 5 Курманалина Ш.Х. Методология и технология создания электронной методической системы в условиях информатизации образования: автореф. ... докт. пед. наук: 13.00.02. – Алматы, 2002. – 46 с.
- 6 Национальный сборник «Статистика системы образования Республики Казахстан» // АО «Информационно-аналитический центр». – Астана, 2018. – 336 с. http://iac.kz/sites/default/files/nacionalnyy_sbornik_2017-2018.pdf
- 7 Нурғалиева Г.К., Артыкбаева Е.В. Методология и технология электронного обучения: Монография. – Алматы, 2010. – 200 с.
- 8 Нурғалиева Гуль Кумашевна. Биобиблиография // Биобиблиография ученых КазНАЕН. – Алматы: изд. «Центр Элит», 2019. – 236 с.
- 9 Нурғалиева Г.К. и др. Педагогические технологии информатизации образования. – Алматы, 2006. – 268 с.
- 10 Нурғалиева Г.К. Преемственность в развитии научной школы. – Алматы: НЦИ, 2015. – 310 с.
- 11 Нурғалиева Г.К. Свидетельство о государственной регистрации объекта интеллектуальной собственности № 073 от 06 мая 2000 г. «Педагогическая технология конструирования электронных учебников».
- 12 Птицын В.А. Оптимизация эффективности учебно-воспитательной интернет-системы путем следования отечественным духовным и национальным традициям // Сборник научных трудов «Новые образовательные стратегии в современном информационном пространстве». – СПб: РГПУ им. А.И. Герцена, 2012. – С. 153-157.
- 13 Сиземская Н.Н., Новикова Л.И. Идеи воспитания в русской философии XIX – начало XX века. – М.: РОССПЭН, 2004. – С. 24, 39.
- 14 Тажиғулова А. И. Педагогические принципы конструирования электронных учебников в условиях информатизации профессионального образования: дисс. ... к.п.н., 13.00.08. – Алматы, 2000. – 152 с.
- 15 Тажиғулова А.И., Артыкбаева Е.В., Арыстанова А.Ж. Формативное и суммативное оценивание в электронных учебниках // «Модернизация образовательных ресурсов: опыт и перспективы», мат. междунаrodn. научно-практ. конф. (27-28 апреля 2018 г.). – Астана: «Окулык», РГПО, 2018. – С. 359-363.

- 16 Чакликова А.Т. Научно-теоретические основы формирования межкультурно-коммуникативной компетенции в условиях информатизации иноязычного образования: автореф. дисс. ... д.п.н., 13.00.02. – Алматы, 2009. – 46 с.
- 17 Ферхо С.И. Формирование профессиональной компетентности учителей по использованию электронных учебных изданий в процессе обучения: автореф. дисс. к.п.н., 13.00.08. – Алматы, 2004. – 25 с.
- 18 Харламов И.Ф. Педагогика: Учеб. для студентов вузов, обуч-ся по пед. спец. / И.Ф. Харламов. – М.: Гардарики, 2002. – 517 с.
- 19 Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of bloom's taxonomy of educational objectives. New York, NY: Longman.
- 20 Attwell, G. (2007). Personal Learning Environments – the future of eLearning ? eLearning Papers, 2, 1-8.
- 21 Burch, P., & Good, A. (2014). Equal scrutiny: Privatization and accountability in digital education. Cambridge, MA: Harvard Education Press. <https://www.amazon.com/Equal-Scrutiny-Privatization-Accountability-Education/dp/1612506844>
- 22 Chen, C., & Sun, Y. (2012). Assessing the effects of different multimedia materials on emotions and learning performance for visual and verbal style learners. *Computers&Education*, 59(4), 1273-1285. doi:10.1016/j.compedu.2012.05.006
- 23 Choi, J., Heo, H., Lim, K., & Jo, I. (2011). The development of an interactive digital textbook in middle school English. In T.-h. Kim et al. (Eds.), *FGIT 2011, LNCS 7105* (pp. 397-405). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag. doi: 10.1007/978-3-642-27142-7_47
- 24 Choppin, J., & Borys, Z. (2017). Trends in the design, development, and use of digital curriculum materials. *ZDM Mathematics Education*, 17(6). doi:10.1007/s11858-017-0860-x
- 25 Chou, I. (2016). Reading for the purpose of responding to literature: EFL students' perceptions of ebooks. *Computer Assisted Language Learning*, 29(1), 1–20. doi.org/10.1080/09588221.2014.881388
- 26 Daniel, D. B., & Woody, W. D. (2013). E-Textbooks at what cost? Performance and use of electronic v. print texts. *Computers & Education*, 62, 18-23. doi.org/10.1016/j.compedu.2012.10.016
- 27 Dennis, A. R., McNamara, K. O., Morrone, S., & Plaskoff, J. (2015). Improving learning with etextbooks. In 48th Hawaii International Conference on System Sciences 2015, 5253-5259. doi:10.1109/HICSS.2015.620.
- 28 Embong, A. M., Noor, A. M., Hashim, H. M., Ali, R. M., & Shaari, Z. H. (2012). E-Books as textbooks in the classroom. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 47, 1802-1809. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.06.903
- 29 Fletcher, G., Scaffhauser, D. & Levin, D. (2012). Out of Print: Reimagining the K-12 textbook in a digital age: State Educational Technology Directors Association. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED536747.pdf>
- 30 Gu, X., Wu, B. & Xu, X. J. (2015). Design, development, and learning in e-Textbooks: what we learned and where we are going. *Journal of Computers in Education*, 2 (1), 25-41. doi.org/10.1007/s40692-014-0023-9.
- 31 Hanson, K & Carlson, B. (2005). Effective Access: Teachers' use of digital resources in STEM teaching. Education Development Center, Inc., from http://www2.edc.org/GDI/publications_SR/EffectiveAccessReport.pdf
- 32 Harous, S., Mechta, D., Djoudi, M. & Douar, A. (2008). Agent-Based Approach for Designing and implementing a Virtual Laboratory. *International Journal of Mathematics and Computer Science*, 3(2), 127-140.
- 33 Hernes G. (2001) Fundamentals of educational planning. In National strategies for e-learning in post-secondary education and training (pp. 5-7). UNESCO: International Institute for Educational Planning, from https://idsi.md/files/file/publicatii/Railean_Trends%20issues%20solutions%20in%20e-book%20pedagogy.pdf
- 34 Kim, M., Yoo, K. H., Park, C., & Yoo, J. S. (2010). Development of a digital textbook standard format based on XML. *Advances in Computer Science and Information Technology Lecture Notes in Computer Science*, 6059, 363–377.
- 35 Kim, S., Kim, H., Cheon, J., & Han, S. (2011). Examining differences of users' perceptions of multimedia content types in a national online learning system. *Asia-Pacific Education Researcher*, 20(3), 621-628.
- 36 Kinelev, V. (2003). Education for Evolving Societies. Education and Knowledge Societies. Round Table Discussion. UNESCO at the World Summit on the Information Society (WSIS) Geneva, Switzerland, 11 December 2003. Moscow: IITE.
- 37 Kouis, D., & Konstantinou, N. (2014). Electronic textbooks advantages and challenges for the Hellenic higher education and publishing community. *Library Review*, 63(6/7), 531–543. doi.org/10.1108/LR-06-2014-0074.
- 38 Lantolf, J. P., Thorne, S., & Poehner, M. E. (2015). Sociocultural theory and second language development. In B. VanPatten & J. Williams (Eds.), *Theories of second language acquisition: An introduction* (pp. 197–221). NY: Routledge. <http://old.fttrp.com/download/07041802.pdf>
- 39 Lau, K.H., Lam, T., Kam, B.H., Nkhoma, M., Richardson, J. & Thomas, S. (2018). The role of textbook learning resources in e-learning: A taxonomic study. *Computers & Education*, 118, 10-24. doi.org/10.1016/j.compedu.2017.11.005
- 40 Lee, H. J., Messom, C., & Yau, K. A. (2012). e-Textbooks: Types, characteristics and open issues. *Journal of Computer*, 4(9), 2151–9617.
- 41 Lee, H. J., Messom, C., & Yau, K. L. A. (2013). Can electronic textbooks be part of K-12 education?: Challenges, technological solutions and open issues. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 12(1), 32-44. <https://www.learntechlib.org/p/132120/>.
- 42 Lee, K. (2018). S. Korean Schools Introduce Future-Oriented Subjects, Digital Textbooks into Classrooms Posted on April 3, 2018 by Korea Bizwire in Education, <http://koreabizwire.com/s-korean-schools-introduce-future-oriented-subjects-digital-textbooks-into-classrooms/115858>
- 43 London Grid for Learning 2.0 – A New Era Begins// © LGfL January 2011 – <http://files.lgf.net/Services/ Services Guide.pdf>.
- 44 Luo, J. (2013). Building public service systems for elementary education through educational cloud. *e- Education Research*, 6, 58–63.

- 45 McAuley, A., Stewart B., Siemens G., Cormier D. (2010) The MOOC Model for Digital Practice. http://davecormier.com/edblog/wpcontent/uploads/MOOC_Final.pdf.
- 46 Means, B., Peters, V., & Zheng, Y. (2014) Lessons from Five Years of Funding Digital Courseware: Postsecondary Success Portfolio Review. Menlo Park, CA: SRI Education. <https://www.sri.com/sites/default/files/publications/psfullreport.pdf>
- 47 Murray, M. C., & Perez, J. (2011). E-Textbooks are coming: Are we ready? *Issues in Informing Science and Information Technology*, 8, 49-60. <https://digitalcommons.kennesaw.edu>
- 48 Nelson, M.R. (2008). E-books in higher education: Nearing the end of the era of hype? *Educause Review*, 43(2), 40–56.
- 49 Pepin, B., Choppin, J., Ruthven, K. & Sinclair N. (2017). Digital curriculum resources in mathematics education: foundations for change *ZDM Mathematics Education*, 49: 645. doi.org/10.1007/s11858-017-0879-z.
- 50 Railean, E. (2012). Trends, issues and solutions in e-Book pedagogy. In T.-T. Goh (Ed.), *E-Books and E-Readers for E-Learning*. Wellington (pp. 154-195): Victoria Business School, Victoria University of Wellington.
- 51 Rajabee, Y., Santally, M., & Cooshna-Naik, D. (2012). The split attention effect of learning on outcomes in a multimedia learning environment. *International Journal of Learning*, 18(9), 241-261.
- 52 Reynolds, R. (2011). Trends influencing the growth of digital textbooks in US higher education. *Publishing Research Quarterly*, 27(2), 178-187. doi.org/10.1007/s12109-011-9216-5.
- 53 Rockinson-Szapkiw, A. J., Courduff, J., Carter, K., & Bennett, D. (2013). Electronic versus traditional print textbooks: A comparison study on the influence of university students' learning. *Computers & Education*, 63, 259-266. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.11.022>
- 54 Ruthven K. (2018) Instructional Activity and Student Interaction with Digital Resources. In: Fan L., Trouche L., Qi C., Rezat S., Visnovska J. (eds) *Research on Mathematics Textbooks and Teachers' Resources*. ICME-13 Monographs. Springer, Cham. doi.org/10.1007/978-3-319-73253-4_12
- 55 Saltman, K. (2016). Corporate schooling meets corporate media: Standards, testing, and technophilia, *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 38:2, 105-123, [doi: 10.1080/10714413.2016.1155953](https://doi.org/10.1080/10714413.2016.1155953)
- 56 State of Digital Learning in K-12 Education (2018-19), from https://www.schoology.com/state-of-digital-learning?utm_source=schoology-resources&utm_medium=email&utm_campaign=digital-learning-survey&utm_content=state-of-digital-learning-2019?from=resources
- 57 Thomasseau A. (2012) UW Coursera Degree: Too Good to Be True?// Seattle News – Dayly Weekly. Jul,19, 2012.– http://blogs.seattleweekly.com/dailyweekly/2012/07/your_uw_coursera_degree--for_f.php
- 58 Weng C., Otanga S, Weng A. & Cox J. (2018). Effects of interactivity in E-textbooks on 7th graders science learning and cognitive load. *Computers & Education*, 120, 172–184, doi.org/10.1016/j.compedu.2018.02.008
- 59 Young, J. R. (2010). To save students money, colleges may force a switch to e-textbooks, *Chronicle of Higher Education*. Retrieved October 24, 2010, from <http://www.chronicle.com/article/The-End-of-the-Textbook-as-We/125044>

References

- 1 Artykbaeva E.V. Teoriya i tekhnologiya elektronnoy obucheniya v obshcheobrazovatel'noj shkole: diss. ... d.p.n., 13.00.02. – Almaty, 2010. – 332 s.
- 2 Baktybaev Zh.Sh. Metodika podgotovki budushchih uchiteley k formirovaniyu npravstvennykh kachestv uchashchihsya na osnove elektronnykh kul'turologicheskikh programm: avtoref. ... kand. ped. nauk: 13.00.08. – Almaty, 2006. – 26 s.
- 3 Bekturganova R.Ch. Informatizaciya issledovatel'skoj deyatel'nosti budushchih uchiteley na osnove informacionno-kommunikacionnykh tekhnologij: avtoref. diss. ... d.p.n., 13.00.08. – Karaganda, 2004. – 41 s.
- 4 Gosudarstvennaya programma «Cifrovoy Kazahstan», utverzhennaya Postanovleniem Pravitel'stva RK ot 12 dekabrya 2017 g. № 827
- 5 Kurmanalina SH.H. Metodologiya i tekhnologiya sozdaniya elektronnoj metodicheskoy sistemy v usloviyah informatizacii obrazovaniya: avtoref. ... dokt. ped. nauk: 13.00.02. – Almaty, 2002. – 46 s.
- 6 Nacional'nyj sbornik «Statistika sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan» – AO «Informacionno-analiticheskij centr»: Astana, 2018. – 336 s. http://iac.kz/sites/default/files/nacionalnyy_sbormik_2017-2018.pdf
- 7 Nurgalieva G.K., Artykbaeva E.V. Metodologiya i tekhnologiya elektronnoy obucheniya. Monografiya. – Almaty, 2010. – 200 s.
- 8 Nurgalieva Gul Kumashevna. Biobibliografiya//Biobibliografiya uchenykh KazNAEN. – izd. «Centr Elit», 2019. – 236 s.
- 9 Nurgalieva G.K. i dr. Pedagogicheskie tekhnologii informatizacii obrazovaniya. – Almaty, 2006. – 268 s.
- 10 Nurgalieva G.K. Preemstvennost' v razvitii nauchnoj shkoly. – Almaty: NCI, 2015. – 310 s.
- 11 Nurgalieva G.K. Svidetel'stvo o gosudarstvennoj registracii ob'ekta intellektual'noj sobstvennosti № 073 ot 06 maya 2000 g. «Pedagogicheskaya tekhnologiya konstruirovaniya elektronnykh uchebnikov».
- 12 Ptitsyn V.A. Optimizaciya effektivnosti uchebno-vospitatel'noj internet-sistemy putem sledovaniya otechestvennym duhovnym i nacional'nym tradiciyam / Sbornik nauchnykh trudov «Novye obrazovatel'nye strategii v sovremennom informacionnom prostranstve». – Spb: RGPU im. A.I. Gercena, 2012 – s. 153-157.
- 13 Sizemskaya N.N., Novikova L.I. Idei vospitaniya v russkoj filosofii XIX-nachalo XX veka. – M.: ROSSPEN, 2004. – S. 24, 39.
- 14 Tazhigulova A. I. Pedagogicheskie principy konstruirovaniya elektronnykh uchebnikov v usloviyah informatizacii professional'nogo obrazovaniya: diss. ... k.p.n., 13.00.08. – Almaty, 2000. – 152 s.

- 15 Tazhigulova A.I., Artykbaeva E.V., Arystanova A.ZH. Formativnoe i summativnoe ocenivanie v elektronnyh uchebnykh// «Modernizatsiya obrazovatel'nykh resursov: opyt i perspektivy», mat. mezhdunarodn. nauchno-prakt.konf. (27-28 aprelya 2018 g.) Astana: «Okulyk», RGPO, 2018. – S.359-363.
- 16 Chaklikova A.T. Nauchno-teoreticheskie osnovy formirovaniya mezhkul'turno-kommunikativnoy kompetentsii v usloviyah informatizatsii inoyazychnogo obrazovaniya: avtoref. diss. ... d.p.n., 13.00.02. – Almaty, 2009. – 46 s.
- 17 Ferho S. I. Formirovanie professional'noy kompetentnosti uchiteley po ispol'zovaniyu elektronnykh uchebnykh izdaniy v processe obucheniya: avtoref. diss. k.p.n., 13.00.08. – Almaty, 2004.– 25 s.
- 18 Harlamov I.F. Pedagogika: Ucheb. dlya studentov vuzov, obuch-sya po ped.spec./ I.F. Harlamov. – M.: Gardariki, 2002. – 517 s.
- 19 Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of bloom's taxonomy of educational objectives. New York, NY: Longman.
- 20 Attwell, G. (2007). Personal Learning Environments – the future of eLearning ? eLearning Papers, 2, 1-8.
- 21 Burch, P., & Good, A. (2014). Equal scrutiny: Privatization and accountability in digital education. Cambridge, MA: Harvard Education Press. <https://www.amazon.com/Equal-Scrutiny-Privatization-Accountability-Education/dp/1612506844>
- 22 Chen, C., & Sun, Y. (2012). Assessing the effects of different multimedia materials on emotions and learning performance for visual and verbal style learners. *Computers&Education*, 59(4), 1273-1285. doi:10.1016/j.compedu.2012.05.006
- 23 Choi, J., Heo, H., Lim, K., & Jo, I. (2011). The development of an interactive digital textbook in middle school English. In T.-h. Kim et al. (Eds.), *FGIT 2011, LNCS 7105* (pp. 397-405). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag. doi: 10.1007/978-3-642-27142-7_47
- 24 Choppin, J., & Borys, Z. (2017). Trends in the design, development, and use of digital curriculum materials. *ZDM Mathematics Education*, 17(6). doi:10.1007/s11858-017-0860-x
- 25 Chou, I. (2016). Reading for the purpose of responding to literature: EFL students' perceptions of ebooks. *Computer Assisted Language Learning*, 29(1), 1–20. doi.org/10.1080/09588221.2014.881388
- 26 Daniel, D. B., & Woody, W. D. (2013). E-Textbooks at what cost? Performance and use of electronic v. print texts. *Computers & Education*, 62, 18-23. doi.org/10.1016/j.compedu.2012.10.016
- 27 Dennis, A. R., McNamara, K. O., Morrone, S., & Plaskoff, J. (2015). Improving learning with etextbooks. In 48th Hawaii International Conference on System Sciences 2015, 5253-5259. doi:10.1109/HICSS.2015.620.
- 28 Embong, A. M., Noor, A. M., Hashim, H. M., Ali, R. M., & Shaari, Z. H. (2012). E-Books as textbooks in the classroom. *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, 47, 1802-1809. doi: 10.1016/j.sbspro.2012.06.903
- 29 Fletcher, G., Scaffhauser, D. & Levin, D. (2012). Out of Print: Reimagining the K-12 textbook in a digital age: State Educational Technology Directors Association. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED536747.pdf>
- 30 Gu, X., Wu, B. & Xu, X. J. (2015). Design, development, and learning in e-Textbooks: what we learned and where we are going. *Journal of Computers in Education*, 2 (1), 25-41. doi.org/10.1007/s40692-014-0023-9.
- 31 Hanson, K & Carlson, B. (2005). Effective Access: Teachers' use of digital resources in STEM teaching. Education Development Center, Inc., from http://www2.edc.org/GDI/publications_SR/EffectiveAccessReport.pdf
- 32 Harous, S., Mechta, D., Djoudi, M.& Douar, A. (2008). Agent-Based Approach for Designing and implementing a Virtual Laboratory. *International Journal of Mathematics and Computer Science*, 3(2), 127-140.
- 33 Hernes G. (2001) Fundamentals of educational planning. In National strategies for e-learning in post-secondary education and training (pp. 5-7). UNESCO: International Institute for Educational Planning, from https://idsi.md/files/file/publicatii/Railean_Trends%20issues%20solutions%20in%20e-book%20pedagogy.pdf
- 34 Kim, M., Yoo, K. H., Park, C., & Yoo, J. S. (2010). Development of a digital textbook standard format based on XML. *Advances in Computer Science and Information Technology Lecture Notes in Computer Science*, 6059, 363–377.
- 35 Kim, S., Kim, H., Cheon, J., & Han, S. (2011). Examining differences of users' perceptions of multimedia content types in a national online learning system. *Asia-Pacific Education Researcher*, 20(3), 621-628.
- 36 Kinelev, V. (2003). Education for Evolving Societies. Education and Knowledge Societies. Round Table Discussion. UNESCO at the World Summit on the Information Society (WSIS) Geneva, Switzerland, 11 December 2003. Moscow: IITE.
- 37 Kouis, D., & Konstantinou, N. (2014). Electronic textbooks advantages and challenges for the Hellenic higher education and publishing community. *Library Review*, 63(6/7), 531–543. doi.org/10.1108/LR-06-2014-0074.
- 38 Lantolf, J. P., Thorne, S., & Poehner, M. E. (2015). Sociocultural theory and second language development. In B. VanPatten & J. Williams (Eds.), *Theories of second language acquisition: An introduction* (pp. 197–221). NY: Routledge. <http://old.fltrp.com/download/07041802.pdf>
- 39 Lau, K.H., Lam, T., Kam, B.H., Nkhoma, M., Richardson, J. & Thomas, S. (2018). The role of textbook learning resources in e-learning: A taxonomic study. *Computers & Education*, 118, 10-24. doi.org/10.1016/j.compedu.2017.11.005
- 40 Lee, H. J., Messom, C., & Yau, K. A. (2012). e-Textbooks: Types, characteristics and open issues. *Journal of Computer*, 4(9), 2151–9617.
- 41 Lee, H. J., Messom, C., & Yau, K. L. A. (2013). Can electronic textbooks be part of K-12 education?: Challenges, technological solutions and open issues. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 12(1), 32-44. <https://www.learntechlib.org/p/132120/>.
- 42 Lee, K. (2018). S. Korean Schools Introduce Future-Oriented Subjects, Digital Textbooks into Classrooms Posted on April 3, 2018 by Korea Bizwire in Education, <http://koreabizwire.com/s-korean-schools-introduce-future-oriented-subjects-digital-textbooks-into-classrooms/115858>

- 43 London Grid for Learning 2.0 – A New Era Begins// © LGfL January 2011 – [http://files.lgfl.net/Services/ Services Guide.pdf](http://files.lgfl.net/Services/Services_Guide.pdf).
- 44 Luo, J. (2013). Building public service systems for elementary education through educational cloud. *e- Education Research*, 6, 58–63.
- 45 McAuley, A., Stewart B., Siemens G., Cormier D. (2010) The MOOC Model for Digital Practice. http://davecormier.com/edblog/wpcontent/uploads/MOOC_Final.pdf.
- 46 Means, B., Peters, V., & Zheng, Y. (2014) Lessons from Five Years of Funding Digital Courseware: Postsecondary Success Portfolio Review. Menlo Park, CA: SRI Education. <https://www.sri.com/sites/default/files/publications/psfullreport.pdf>
- 47 Murray, M. C., & Perez, J. (2011). E-Textbooks are coming: Are we ready? *Issues in Informing Science and Information Technology*, 8, 49-60. <https://digitalcommons.kennesaw.edu>
- 48 Nelson, M.R. (2008). E-books in higher education: Nearing the end of the era of hype? *Educause Review*, 43(2), 40–56.
- 49 Pepin, B., Choppin, J., Ruthven, K. & Sinclair N. (2017). Digital curriculum resources in mathematics education: foundations for change *ZDM Mathematics Education*, 49: 645. doi.org/10.1007/s11858-017-0879-z.
- 50 Railean, E. (2012). Trends, issues and solutions in e-Book pedagogy. In T.-T. Goh (Ed.), *E-Books and E-Readers for E-Learning*. Wellington (pp. 154-195): Victoria Business School, Victoria University of Wellington.
- 51 Rajabee, Y., Santally, M., & Cooshna-Naik, D. (2012). The split attention effect of learning on outcomes in a multimedia learning environment. *International Journal of Learning*, 18(9), 241-261.
- 52 Reynolds, R. (2011). Trends influencing the growth of digital textbooks in US higher education. *Publishing Research Quarterly*, 27(2), 178-187. doi.org/10.1007/s12109-011-9216-5.
- 53 Rockinson-Szapkiw, A. J., Courduff, J., Carter, K., & Bennett, D. (2013). Electronic versus traditional print textbooks: A comparison study on the influence of university students' learning. *Computers & Education*, 63, 259-266. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.11.022>
- 54 Ruthven K. (2018) Instructional Activity and Student Interaction with Digital Resources. In: Fan L., Trouche L., Qi C., Rezat S., Visnovska J. (eds) *Research on Mathematics Textbooks and Teachers' Resources*. ICME-13 Monographs. Springer, Cham. doi.org/10.1007/978-3-319-73253-4_12
- 55 Saltman, K. (2016). Corporate schooling meets corporate media: Standards, testing, and technophilia, *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 38:2, 105-123, doi: 10.1080/10714413.2016.1155953
- 56 State of Digital Learning in K-12 Education (2018-19), from https://www.schoology.com/state-of-digital-learning?utm_source=schoology-resources&utm_medium=email&utm_campaign=digital-learning-survey&utm_content=state-of-digital-learning-2019?from=resources
- 57 Thomasseau A. (2012) UW Coursera Degree: Too Good to Be True?// Seattle News – Daily Weekly. Jul,19, 2012.– http://blogs.seattleweekly.com/dailyweekly/2012/07/your_uw_coursera_degree--for_f.php
- 58 Weng C., Otanga S, Weng A. & Cox J. (2018). Effects of interactivity in E-textbooks on 7th graders science learning and cognitive load. *Computers & Education*, 120, 172–184, doi.org/10.1016/j.compedu.2018.02.008
- 59 Young, J. R. (2010). To save students money, colleges may force a switch to e-textbooks, *Chronicle of Higher Education*. Retrieved October 24, 2010, from <http://www.chronicle.com/article/The-End-of-the-Textbook-as-We/125044>

Onalbekov Ye.S.¹, Ishanov Ye.Kh.²

¹Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, e-mail: Ernar.Onalbekov@kaznu.kz

²Master degree student, e-mail: Ernazar.Ishanov@kaznu.kz
al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

**THE ROLE OF INFORMATIONAL AND ANALYTICAL SYSTEMS
IN ACHIEVING THE STRATEGIC INDICATORS OF THE UNIVERSITY
(on the example of Al-Farabi KazNU)**

This article covers the development and application of information systems in the aspect of the formation of the information and educational environment at the university, on the example of the al-Farabi Kazakh National University. The authors of the article analyze the existing information programs – «Univer 2.0», «Science», the accounting and personnel records system «1C: Enterprise 8.2», the time accounting system «Perco 2.0», the electronic document management system «Directum», the statistical reporting system, contact – center «VoIPTime Contact Center», on the basis of which the Corporate Information System al-Farabi KazNU. According to the authors of the article, an integral part in the formation of the information and educational space, as well as a key factor in achieving the strategic indicators of the al-Farabi KazNU is the implementation, application and development of the information and analytical system Power BI of Microsoft.

Key words: information and educational environment, information systems, al-Farabi Kazakh National University, Power BI, strategic university indicators.

Оналбеков Е.С., Ищанов Е.Х.

¹педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, e-mail: Ernar.Onalbekov@kaznu.kz

²магистрант, e-mail: Ernazar.Ishanov@kaznu.kz
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

**Университеттің стратегиялық көрсеткіштерінің бастығында
ақпараттық-аналитикалық жүйелердің рөлі
(әл-Фараби атындағы ҚазҰУ мысалында)**

Осы мақалада университет аясында ақпараттық жүйелерді қалыптастыру аспектісінде ақпараттық-білім беру ортасында әзірлеу және қолдану мәселелері ашылады, мысалға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті.

Мақала авторлары – қолданыстағы ақпараттық бағдарламалар – Univer 2.0 жүйесі «Ғылым» жүйесі, бухгалтерлік және кадрлық есеп»1C: Кәсіпорын 8.2» жүйесі, жұмыс уақытын есепке алу «Perco 2.0» жүйесі, «Directum» электрондық құжат жүйесі туралы» статистикалық есеп беру байланыс орталығы «VoIPTime Contact Center» әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Корпоративтік ақпараттық жүйесі негізінде қалыптасқан талдаулар жасайды.

Мақала авторының пікірінше, интегралды буын қалыптастыруда ақпараттық-білім беру кеңістігін, сондай-ақ стратегиялық көрсеткіштерге жетудің негізгі факторы ретінде әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетін енгізу, Microsoft компаниясының Power BI ақпараттық-талдау жүйесін қолдану және дамыту.

Түйін сөздер: ақпараттық-білім беру ортасы, ақпараттық жүйелер, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Power BI, университеттің стратегиялық көрсеткіштері.

Оналбеков Е.С.¹, Ищанов Е.Х.²

¹кандидат педагогических наук, старший преподаватель, e-mail: Ernar.Onalbekov@kaznu.kz

²студент магистратуры, e-mail: Ernazar.Ishanov@kaznu.kz

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

**Роль информационно-аналитических систем
в достижении стратегических показателей университета
(на примере КазНУ им. аль-Фараби)**

В данной статье раскрываются вопросы разработки и применения информационных систем в аспекте формирования информационно-образовательной среды в университете на примере Казахского национального университета им. аль-Фараби. Авторами статьи дается анализ существующих информационных программ – Univer 2.0, система «Наука», системы бухгалтерского и кадрового учета («1С: Предприятие 8.2»), система учета рабочего времени «Perco 2.0», система электронного документооборота «Directum», система статистической отчетности контакт-центра «VoIPTime Contact Center», на основе которых сформирована Корпоративная информационная система КазНУ им. аль-Фараби. По мнению авторов статьи, интегральным звеном в формировании информационно-образовательного пространства, а также ключевым фактором в достижении стратегических показателей КазНУ им. аль-Фараби является внедрение, применение и развитие информационно-аналитической системы Power BI компании Microsoft.

Ключевые слова: информационно-образовательная среда, информационные системы, КазНУ им. аль-Фараби, Power BI, стратегические показатели университета.

Introduction

Today, in modern society, in almost all spheres of human life, significant changes have taken place, which have required advanced development from the higher education system, incorporating the latest trends in theoretical and practical didactics. In this regard, the educational environment of modern universities has become dependent on information technology, which has led to the search for new tools, forms and methods of both the learning process and the management of the university.

In the literature devoted to the informatization of education, there are terms such as “information-educational space” (IEP), “information-educational environment” (ILE). The study of literature has shown that ILE is treated as a systematically organized set of information, technical and educational support, which is inextricably linked with a person as a subject of the educational space (Belyaev, 2000) [1]; a common information and educational space built using the integration of information on traditional and electronic media, computer-telecommunication technologies of interaction, including virtual libraries, distributed databases, educational and methodical complexes and advanced didactics, etc. (Soldatkin, 2002) [2].

As we see, in these definitions the emphasis is on the informational nature of the environment, since informational knowledge flows form the basis of human-computer interaction.

Information infrastructure is represented as a set of solutions of the university’s own developments,

which are mainly aimed at automating educational activities, using distance learning technologies, information sites and individual local developments, with third-party solutions such as automation of financial and economic activities, electronic document management systems, use of management software for the administration of key resources and services, educational software and resource management solutions IT services.

Formulation of the problem. Today, requirements for university management are increasing, which leads to the inclusion of information and analytical systems in the control loop.

Information and analytical system in the management of scientific and educational activities (GCD) of a university must not only provide administrative management of the university with information about the current and future state, but also identify problem areas of the university’s functioning, and develop corrective actions to enhance work in this direction.

Research questions. Information and analytical systems, as well as business analyst, are a fairly new direction. Kazakhstani studies related to the use of ICT in education and vocational training are devoted to the introduction of information and communication technologies in the educational system Mutanov G.M., Mamykova Z.D. (2011), general problems of informatization of higher education in the context of international cooperation Kunanbayeva S.S., Nurgaliyeva G.K. (2006) [4], methodologies and technologies for creating electronic methodical systems in the conditions of informatization of edu-

cation Kurmanalin Sh.H. (2002) [5], the influence of information technology on the research activities of future teachers Taulanov S.S. (2005) [6] and etc.

Speaking about the practical implementation, it is in the practice of Kazakhstan universities that automated information management systems are successfully functioning on certain aspects of their application. In many universities of Kazakhstan – E.A. Buketov KarSU, KarGTU, L.N. Gumilyov ENU and etc. information systems and databases are used, such as “Applicant”, “Student”, “Personnel”, “Scholarship”, “Library”, “Academic Performance”, “Orders”, “Finance”, etc.

You can also note the experience of automation of management of the Kazakh-Russian University. At this university, accounting and evaluation of learning outcomes is carried out by the “Beam” program, which captures the data and generates information packages for all important student learning events: enrollment, restoration, expulsion, graduation, leaving for academic leave, transfer, retraining, changing data, individual training schedule, preferential training, etc. (Modern learning technologies..., 2000) [7].

The question arises of the relevance of the use of information systems in the management of a higher educational institution, the need to form a unified corporate information system to support management and strategic decision-making.

Purpose of the study. The purpose of this study is to summarize the experience of the practical implementation of information systems of the

al-Farabi Kazakh National University, the integration role of the Corporate Information System in shaping the information and educational environment of the university, and also reveal the importance of Microsoft’s Power BI project in achieving the strategic indicators of the al-Farabi Kazakh National University.

The information environment created on the basis of high-tech means of information, is an integral part of the environment of the learning process at the university. Universities that have an informational and educational environment that corresponds, first of all, to the latest educational technologies, as well as to the modern level of development of information and communication technologies, successfully implement the full range of university policy issues.

Research methods

In the process of research, a complex of theoretical and empirical methods was used. The analysis of scientific literature on the research problem, theo-

retical modeling, study and synthesis of practical experience were carried out.

The results of the research

Al-Farabi Kazakh National University (KazNU) currently has a number of local and regional information systems, a modern Corporate Information System has been formed. The corporate university management information system (EIS) is a set of programs aimed at automating and managing various university business processes based on the process approach, which allows you to systematically develop each school activity and organize the creation and maintenance of software for university departments.

The information infrastructure of the university uses such information systems as:

Information system “UNIVER 2.0” is designed to solve the problems of automation of the educational process, satisfying modern industrial standards in the field of development and security of computer systems; the introduction of full-fledged credit technology training opportunities at the university organization of synchronous work of all participants in the educational process. It represents a single point of access to operational and reliable information on the main activities of the subjects of the educational process – the teacher and the student. The system is a portal solution for organizing the educational process, which consists of modules aimed at automating the main operations to provide various types of training, monitoring performance, monitoring the educational process, and also serves as an information site to provide information describing the main educational activities of the university, representing a communication platform of students, teachers, staff and management of the university;

Information system “SCIENCE” (here in after IS) is an integrated information system that provides: information support and automation of the main functions for the operational collection, analysis and monitoring of the results of research and innovation activities of the university in the following business processes:

- management of scientific personnel and intellectual potential of the university (integration with existing databases for students and employees of the university, statistical information on the degree of teaching staff and scientific personnel, obtaining information on positions, academic degrees, titles);
- preparation and certification of doctoral students and scientific personnel (accounting

system of scientific training, monitoring, analysis, management system of training and certification, updating of regulations, updating the library of normative documents);

- management of research and development work at the university (keeping records of the number of research projects at the university, republican and international levels, taking into account important scientific results, and forming a reporting system, recording the results of scientific research and design work, and taking into account the necessary resources (material, financial), etc.);

- management of patent and licensing activities (accounting of all scientific developments, statistics, library of regulatory documents, updating of the bank of scientific developments);

- management of scientific works and publications (accounting of articles in newsletters, in personal profiles of teaching staff, counting articles from impact factors through the analysis of other Internet resources), generating statistics, monitoring and quality of work, and more. others;

- management of conferences / olympiads / seminars / events for the development of research and innovation activities (accounting, registration, analysis, statistics, results);

- *Information system "Directum"* – an electronic document management and interaction management system aimed at improving the efficiency of all employees of the organization in various areas of their joint activities. DIRECTUM system belongs to the class of ECM-systems (Enterprise Content Management) and supports the full life cycle of document management, while the traditional "paper" office work seamlessly fits into the electronic document management;

- *Information systems for accounting and personnel records ("1C: Enterprise 8.2")*;

- *Perco 2.0 time attendance information system*, which is designed to protect against the entry of unauthorized persons into the university, as well as the delimitation of employee access to the objects of the al-Farabi Kazakh National University;

- *Information system of statistical reporting of the contact center "VoIPTime Contact Center"* – on the basis of which the incoming and outgoing relevant information is received, processed by the university's contact center.

Management of the university, improving the quality of the scientific and educational process is a complex task that requires systematic and timely analysis of comprehensive and reliable information about the state and problems of the university, which is possible only as a result of the introduction of

modern information technologies in the university management process and their continuous improvement. Therefore, higher educational institutions are constantly searching for effective ways of managing scientific and educational activities (GCD), in connection with which the information infrastructure of the university is being developed.

The purpose of developing IAS in the contour of the Corporate Information System (EIS) of a university: to create an aggregating system for extracting data from various sources of EIS, their conversion and uploading to the repository, in order to build operational and intelligent data analysis for effective perception by consumers.

The Information and Analytical System (IAS) is a modern, highly efficient tool to support strategic, tactical and operational management decision making based on the visual and operational delivery of the entire required data set to users responsible for analyzing the state of affairs and making management decisions (Alekseeva, 2005) [8].

For the proper organization of data, and configuration of monitoring panels, as well as the formation of data processing scenarios, a data structure model was developed in the IAS of the university (Fig. 1).

In this data model in the contour of the university KIS there is a system of indicative planning and rating system aimed at evaluating the activities of faculty, departments and faculties (Fig. 2).

This model allows the integration of the IC «UNIVER» and «SCIENCE», systems for automating the statistical reporting of the educational process and accounting for research and development activities are implemented. From such systems as: "1C: Enterprise 8.2", "Directum", "Perco 2.0", "VoIP Time Contact Center", the primary data is unloaded to build operational reporting forms. For each category of data, an indicator calculation method is provided to configure data processing scenarios and build dashboards for the business intelligence cloud service.

These information systems were integrated with the PowerBI cloud platform, in order to build an IAS in the contour of the CIS KazNU.

In al-Farabi KazNU in 2016 launched a unique project of an information analysis system based on Microsoft's PowerBI program, which is implemented by the Center of Situational Management in conjunction with the Center of Information Analysis and Processing. Power BI is a cloud-based business intelligence service that provides a unified view of the most important business data.

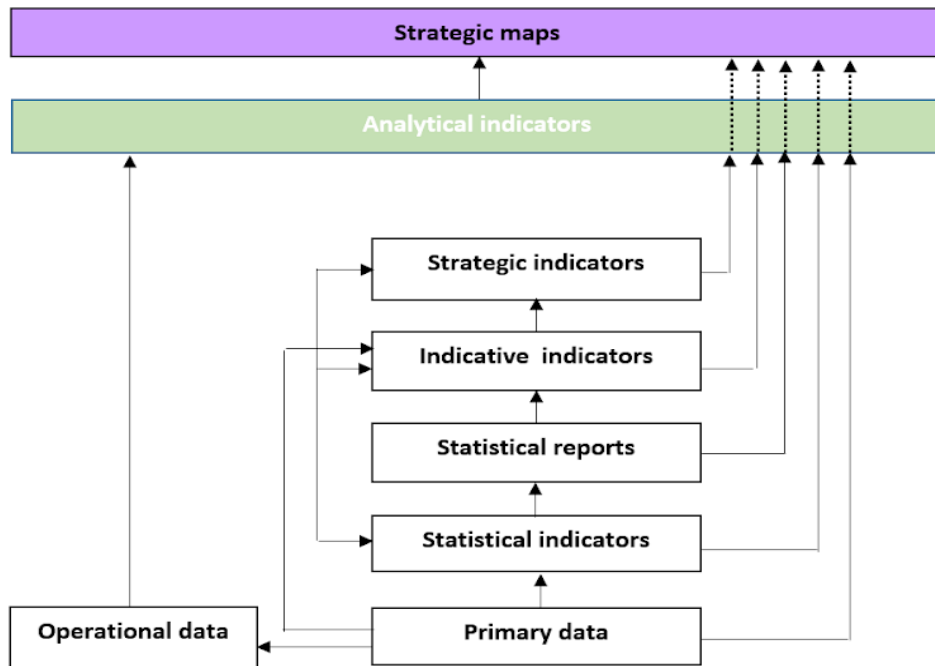

Figure 1 – Model of data structure in the IAS KazNU (Mutanov G.M., Mamykova Zh.D.)

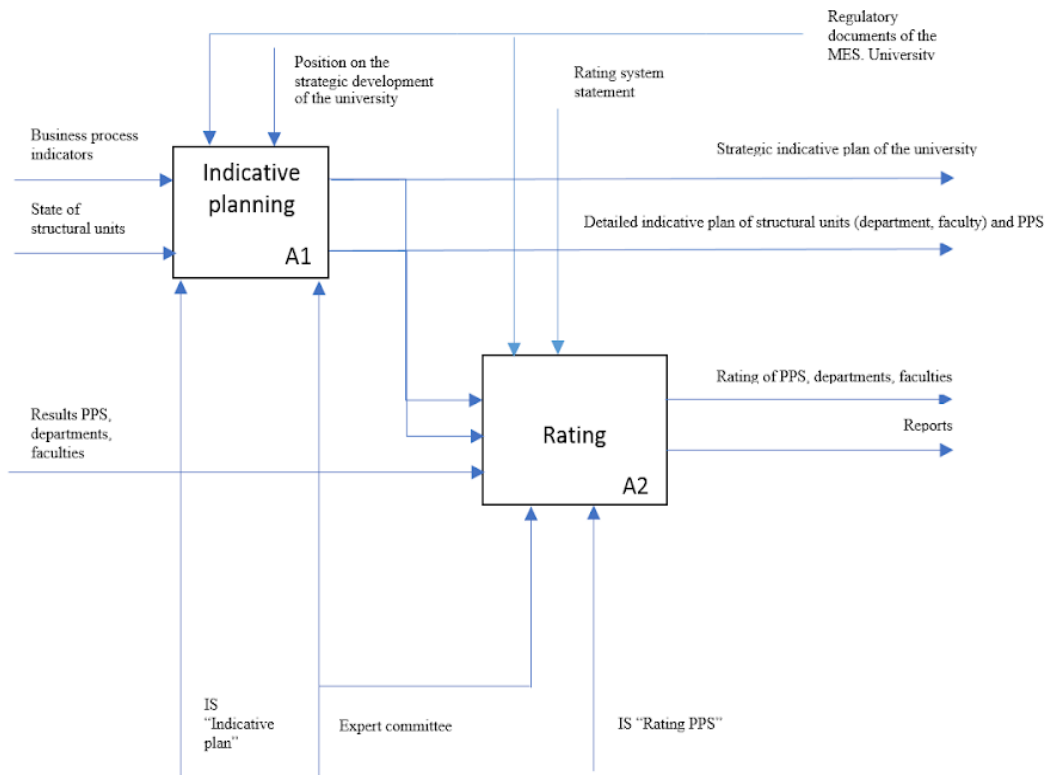

Figure 2 – The system of indicative planning and rating system of the al-Farabi Kazakh National University

Allows you to track the performance of your organization using dynamic dashboards, create detailed interactive reports using Power BI Desktop, and access data using Power BI Mobile applications.

Cloud platform for business intelligence allows you to make the results of data processing and

analysis available, quickly integrate the results of the analysis in the business processes of the organization. Thus, we believe that for the development of IAS in the contour of the university's information infrastructure, it is necessary to use a cloud service of business intelligence, like Microsoft Power BI (Fig. 3).

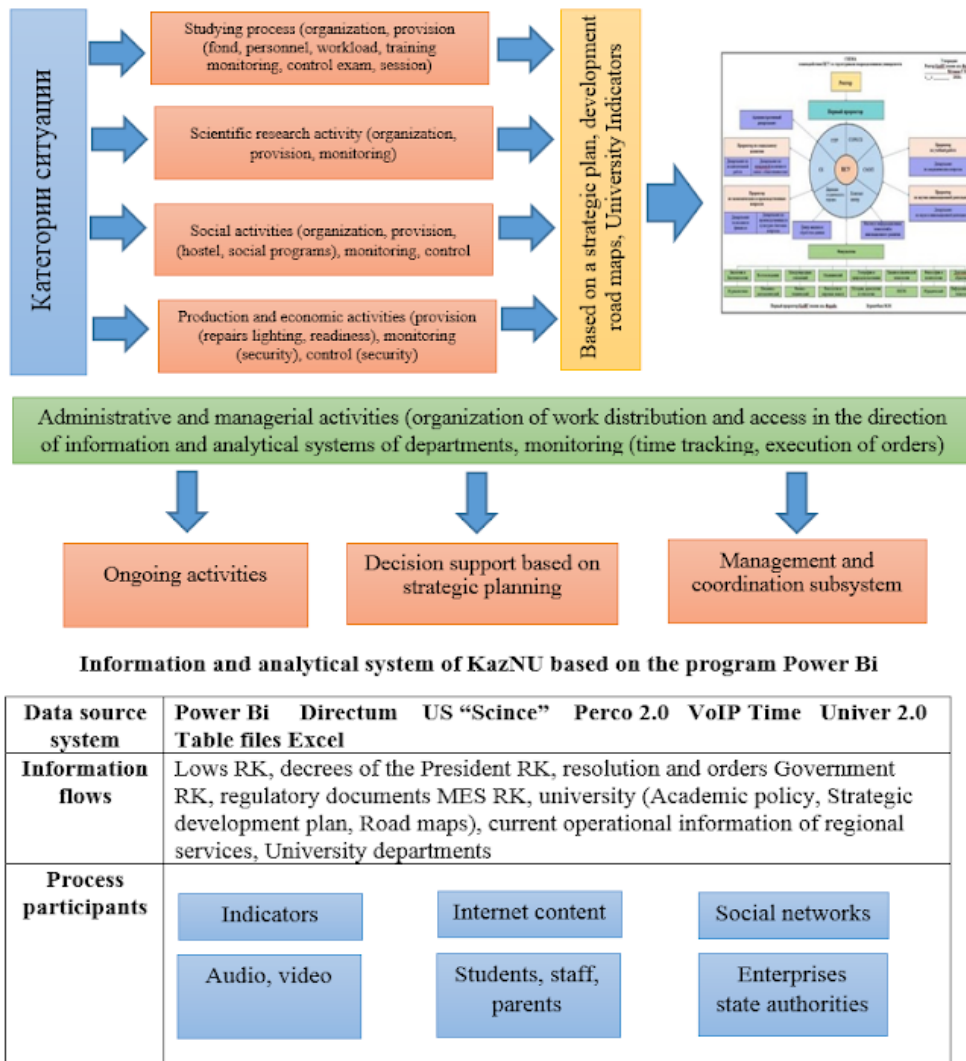

Figure 3 – Activities of the Center of Situational Management for the formation of the information and educational environment of the al-Farabi Kazakh national university

As a system of indicators for building a cloud service, business intelligence has used such categories of indicators as:

- statistical indicators;
- financial and economic indicators, personnel records;
- indicators of indicative planning and rating;

- indicators of administrative and organizational activity;
- indicators of accreditation of the university;
- indicators of the university strategy;
- indicators of operational monitoring of production and business activities and security services, etc. (Fig.4)

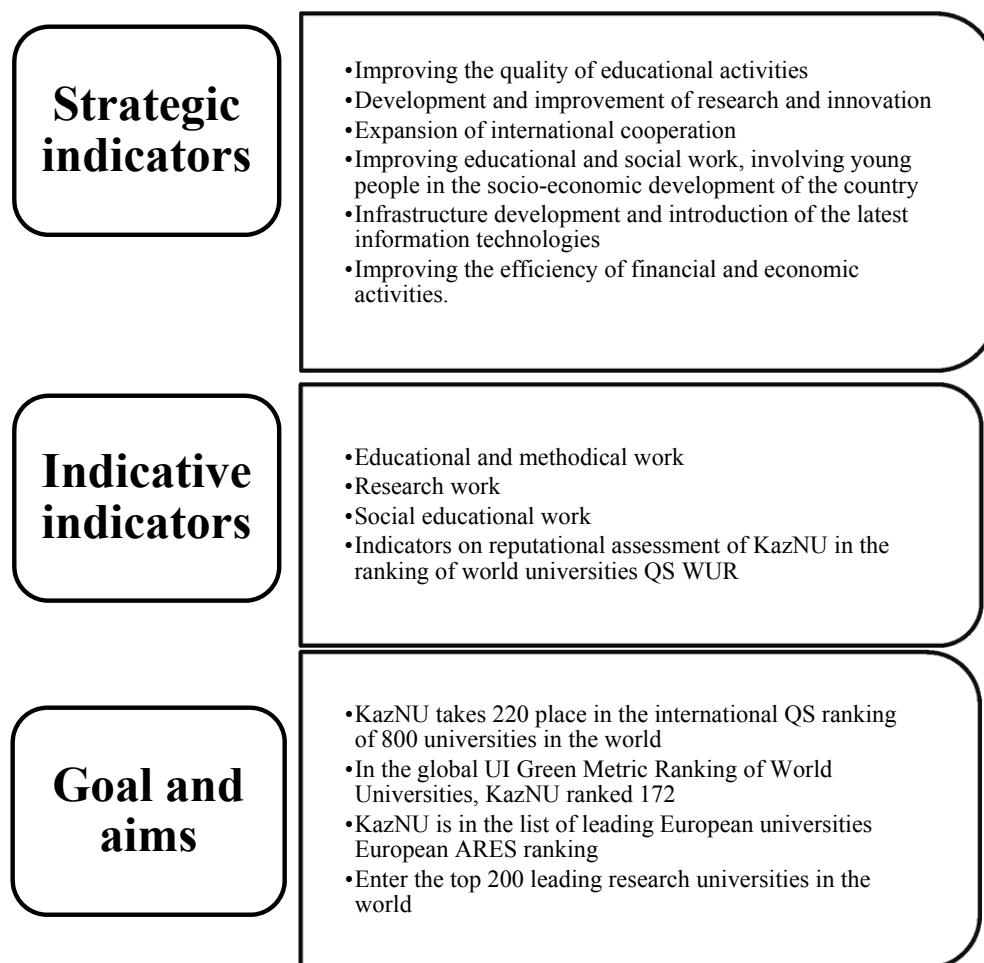

Figure 4 - Indicators of development of Al-Farabi KazNU

Conclusion

The goals of the university are developed on the basis of the state of the indicators, and an indicative plan for the development of the university for the future period is being formed on their basis. The expression of the targets in the form of indicators characterizing socially and scientifically significant results of the university’s scientific and educational activities will make it possible to evaluate and plan the desired state of development of the educational system, create a monitoring system including a process of collecting, controlling and making management decisions in real time, which will allow solve the problem of measuring the achievement of a goal through the result.

The strategic development plan of the university

is developed on the basis of the global, important and meaningful goals of the university, as well as on the basis of development priorities.

Along with performing analytical functions, indicators are a powerful instrument of control action. Indicators fix what is controlled in the controlled system, what changes in system characteristics become the subject of reporting and, accordingly, the priority attention of management bodies. The target values of the indicators give the system development vector: some changes in the characteristics of the system are encouraged, while others, on the contrary, are improved.

We believe that all the above results of the university and will be strategic indicators in the promotion of the al-Farabi Kazakh National University in international university rankings.

References

- 1 Belyaev G.Yu. Pedagogical characteristics of the educational environment in various educational institutions. – M.: ITSKPS, 2000. – 157 p.
- 2 Basics of open education / Ed. ed. V. I. Soldatkin. – T. 1. – Russian State Open Education Institute. – M.: NIITS RAO, 2002. – 676 p.
- 3 Mutanov G.M., Mamykova Z.Zh., Kumargazhanova S.K. Results-based management: on the example of the educational system of EKSU D. Serikbayeva. – Edition 2.– Almaty, Kazakh University, 2011. – 120 p.
- 4 Kunanbayeva S.S., Nurgaliyeva G.K., Chaklikova A.T. Creating an information and learning environment in the university system education. – Almaty: RTSIO, 2006. – 119 p.
- 5 Kurmanalina Sh.H. Methodology and technology of creating an electronic methodological system in the conditions of informatization of education. – Almaty: Alem, 2002.– 316 p.
- 6 Taulanov S.S. Professional and Value Orientation of Future Officers in the Process of Teaching Military Pedagogy on the Basis of Information and Communication Technologies // Monograph. – Almaty: RZIO, 2005. – 160 p.
- 7 Materials of the I-st International Scientific and Practical Conference “Modern learning technologies in the single educational space of the XXI century: problems and prospects.” – Astana, 2000. – 152 p.
- 8 Alekseeva T.V., Ameridi Yu.V., Luzhetsky M.G. Information and analytical systems. Moscow: Moscow Academy of Finance and Industry, [Electron. resource], 2005 URL: http://www.e-biblio.ru/book/bib/01_informatika/IAS/Book.html

References

- 1 Belyaev, G.Yu. (2000). Pedagogical characteristics of the educational environment in various educational institutions. Moscow: ITSKPS, 157.
- 2 Soldatkin, V. I. (2002). Basics of open education. 1. Russian State Open Education Institute. Moscow: NIITS RAO, 676.
- 3 Mutanov, G.M., Mamykova, Z.Zh., Kumargazhanova, S.K. (2011). Results-based management: on the example of the educational system of EKSU D. Serikbayeva. - Edition 2. Almaty, Kazakh University, 120.
- 4 Kunanbayeva, S.S., Nurgaliyeva, G.K., Chaklikova, A.T. (2006). Creating an information and learning environment in the university system education. Almaty: RTSIO, 119.
- 5 Kurmanalina, Sh.H. (2002). Methodology and technology of creating an electronic methodological system in the conditions of informatization of education. Almaty, Alem, 316.
- 6 Taulanov, S.S. (2005). Professional and Value Orientation of Future Officers in the Process of Teaching Military Pedagogy on the Basis of Information and Communication Technologies: Monograph. Almaty: RZIO, 160.
- 7 Materials of the I-st International Scientific and Practical Conference “Modern learning technologies in the single educational space of the XXI century: problems and prospects” (2000). Astana, 152.
- 8 Alekseeva, T.V., Ameridi, Yu.V., Luzhetsky, M.G. (2005). Information and analytical systems. Moscow: - Moscow Academy of Finance and Industry, [Electron. resource]. – 2005. Retrieved from URL: http://www.e-biblio.ru/book/bib/01_informatika/IAS/Book.html

Ussipashim S.B.¹, Niyazova A.Y.²

¹Master student, e-mail: usipashim@mail.ru

²Candidate of pedagogical sciences, professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Nur-Sultan

BLENDED LEARNING IN MODERN EDUCATIONAL PROCESS: NECESSITY AND OPPORTUNITIES

The article analyzes the potential and capabilities of the blended learning method as didactic means of transition implementation from the traditional learning model to the integrated one using electronic media and resources. Identify existing blended learning models discuss ways to adapt them to the conditions of the Kazakhstan university system. Problems impeding the effective and rapid integration of e-learning environments are indentified, and some strategic initiatives to address them are suggested. Tech-based learning has been proven to increase the retention of students in classrooms or in online education. Blended learning methods involve tools that allow creativity in lessons and subjects. This keeps learners engaged and the use of online resources creatively recreates what they are learning.

This method of learning is not monotonous but it is always evolving to improve training. Lessons become interactive sessions that teachers and students look forward to and enjoy. Blended learning enables students to stay focused for longer which brings them academic success. Digital learning mechanisms can sustain the interest of students through graphics, videos and other methods. Teachers have the freedom to create instructional videos and give real-time feedback that promotes engagement with students.

Key words: blended learning, information technology, e-learning, informatization of education.

Усипашим С.Б.¹, Ниязова А.Е.²

¹магистрант, e-mail: usipashim@mail.ru

²педагогика ғылымдарының доценті, профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

Заманауи оқу үдерісінде аралас оқыту: қажеттілік пен мүмкіндіктер

Мақала аралас оқыту әдісінің әлеуеті мен мүмкіндігін дәстүрлі білім беру моделінен интеграцияланған бағдарламаға көшуді дидактикалық тәсіл ретінде пайдалану сияқты электрондық құралдар мен ресурстарды пайдалану арқылы талдайды. Бар аралас оқыту модельдері оларды қазақстандық университеттік жүйенің шарттарына бейімдеу жолдары талқыланды. Электрондық оқыту ортасының тиімді және жылдам интеграциялануына кедергі келтіретін проблемаларды анықтаңыз және оларды шешудің кейбір стратегиялық бастамаларын ұсынамыз. Техникалық оқыту оқушылардың сыныпта немесе онлайн-оқытуда ұстап қалуын дәлелдеді. Аралас оқыту әдістері сабақтарда және пәндерде шығармашылыққа мүмкіндік беретін құралдарды қамтиды. Бұл оқушылармен айналысады және онлайн қорларды пайдалану оларды үйреніп жатқан нәрсені шығармашылық түрде қайта жасайды.

Бұл әдіс біртұтас емес, бірақ ол әрдайым оқытуды жақсарту үшін дамып келеді. Сабақтар мұғалімдер мен оқушылар асыға күтетін және ләззат алатын интерактивті сеанстарға айналады. Аралас оқытын оқушылардың оқуда жетістікке жетуіне көп уақыт жұмсауға мүмкіндік береді. Сандық оқыту тетіктері оқушылардың қызығушылығын графика, бейне және басқа әдістер арқылы қолдана алады. Мұғалімдер оқу видеожазбаларын жасауға және нақты уақыт тәртібінде пікір алмасуға мүмкіндік береді, бұл студенттермен қарым-қатынас жасауға көмектеседі.

Түйін сөздер: аралас оқыту, ақпараттық технологиялар, электрондық оқыту, білім беруді ақпараттандыру.

Усипашим С.Б.¹, Ниязова А.Е.²

¹студент магистратуры, e-mail: usipashim@mail.ru

²кандидат педагогических наук, профессор

Евразийский национальный университет им. Л. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан

Смешанное обучение в современном образовательном процессе: необходимость и возможности

В статье анализируются потенциал и возможности метода смешанного обучения как дидактического средства перехода от традиционной модели обучения к интегрированной с использованием электронных средств и ресурсов. В существующих моделях смешанного обучения обсуждаются способы их адаптации к условиям казахстанской университетской системы. Определяются проблемы, препятствующие эффективной и быстрой интеграции сред электронного обучения, и предлагаются некоторые стратегические инициативы для их решения. Доказано, что основанное на технологиях обучение увеличивает удержание студентов в классах или в онлайн-образовании. Смешанные методы обучения включают в себя инструменты, которые позволяют использовать творчество на уроках и предметах. Это позволяет учащимся быть вовлеченными, а использование онлайн-ресурсов творчески воссоздает то, что они изучают.

Этот метод обучения не является однообразным, но он постоянно развивается, чтобы улучшить обучение. Уроки превращаются в интерактивные занятия, которые учителя и ученики с нетерпением ждут. Смешанное обучение позволяет студентам дольше оставаться сосредоточенными, что приносит им академический успех. Механизмы цифрового обучения могут поддерживать интерес студентов с помощью графики, видео и других методов. Преподаватели имеют свободу создавать обучающие видеоролики и предоставлять обратную связь в режиме реального времени, что способствует взаимодействию со студентами.

Ключевые слова: смешанное обучение, информационные технологии, электронное обучение, информатизация образования.

Introduction

Blended learning is one of the trends in modern education and, according to predictors, will remain so in the coming decade. Blended learning is an educational technology that combines and interpenetrates full-time and e-learning with the student's ability to independently choose the time, place, pace and learning path.

The current stage of development of educational activities is determined by the dominance of information and communication technologies that allow to intensify the forms and methods of traditional approaches to learning. A growing number of people seeks to get an education with minimal time losses, since the pace life leaves less time for traditional full-time study. The state educational standard of the new generation focuses on the transition from learning, where the learner is the object of influence of the learner, to learning activities, the subject of which is the learner, and the trainer acts as an organizer, employee, and assistant. The principles of the organization of the educational process are gradually changing. **Conditions are created for the realization of a dynamic personalized learning** (Oreshkina, 2014) [1].

The object of our study is the use of e-learning technologies helps to improve the students knowledge in different language area. They may increase

their knowledge in English with the help of different type of e-learning method. To focus on investigating the effects of computer-based study methods on students skills of studying and their perceived learning experience without the necessity of controlling a lot of variables such as socio-economic status, language competence, and so on.

The aim of our study is to justify e-learning technologies as the most efficient and optimal way in teaching English language. The main goal of the article is to ensure equal access of all participants of the educational process to the best educational resources and technologies.

One of the modern educational technologies is blended learning, which is based on the concept of combining "classroom system" technologies, e-learning, distance learning technologies.

Among the main advantages of blended learning include following:

- each student has the opportunity to master the necessary knowledge and skills in a convenient format;
- planning and understanding what training needs satisfy and what results to bring;
- providing effective learning management tools;
- reducing the time and cost of training, without losing this advantage of the traditional approach;

- technology and teaching enrich and mutually complement each other;
- active social interaction of trainees, both among themselves and with teachers;
- availability of the teacher almost constantly;
- learning is possible regardless of time and place;
- a variety of didactic approaches;
- improving the quality of training (including through the use of more effective learning tools);
- individual control over training;
- students' natural development of modern means of work organization, communications;
- the priority of the student's independent activity;
- organization of individual support for learning activities of each trainee;
- use of the organization of group learning activities;
- flexibility of educational trajectory;
- integration of online and offline reusable teaching and learning content.

Literature review

Here are the basic definitions of blended learning:

1. Blended learning is a formal training program, within which students at least partially study in an electronic, online format, and at the same time there are some elements of control over the terms, course and pace of training; partially, the training takes place internally, outside the students' home. In this kind of training different modalities to ultimately provide an integrated learning experience (Staker / Horn, 2012).

2. Blended learning is the integration of e-learning and traditional learning, which is characterized by planning and pedagogical value (Sloan Consortium).

3. Blended learning is a learning method that combines various resources, in particular, elements of face-to-face training sessions and e-learning (MacMillan Dictionary) (Bielawski, 2003; Means, 2010; Mijares, 2014; Griff, 2014) [2, 3, 4, 5].

The use of methods and technologies of full-time and e-learning allows you to simultaneously use the advantages of these forms of education. Full-time elements are used to motivate students.

Traditional forms of education are based on the direct personal communication of the student and the teacher.

E-learning technologies provide multimedia content is timeless and space for learners with

different capabilities and queries. The combination of online and offline elements allows make learning effective, economical and convenient, and the learning process interactive, student-centered and adaptive for all interested in learning parties.

Of course, there are a number of reasons for inefficient use of e-learning technologies:

- lack of effective education management tools;
- lack of funds for the development of educational content;
- lack of teaching staff in the field of remote technology learning;
- specific training;
- lack of modern teaching aids;
- poor technical and software equipment of students;
- lag of educational programs from real life, etc.

It should be taken into account that education using the Internet technology is a new phenomenon. The culture of communication and work via the Internet has not yet been formed. Today, some cons of the use of new technologies in education are already visible:

- Most teaching materials created for traditional learning are not suitable for use in online or blended learning.

- a remote student, studying only with the help of information technology means, does not have the opportunity to accumulate those necessary skills that he could develop in lectures and seminars;

- lack of professionalism in the development of online teaching materials and the need for special training of teachers for work with new technologies;

- the need to equip the school with computer equipment and software that requires constant updates;

- developed courses do not meet various standards for interface, graphics, etc., can be taught only by one educational institution or only by one teacher;

- lack of a reward system for participating in improving the quality of the education process, in mastering new teaching principles using distance learning technologies;

- problems of developing skills in working with information systems for all participants in the educational process.

Materials and methods

Against the background of implementation problems, a blended learning model looks very advantageous – technology can be combined.

Teachers and students have more time and opportunities to learn new ones, the number of online activities is increasing gradually. At blended learning model there is an opportunity for gradual course design, since this model does not require fully interactive and multimedia courses. At the initial stage of the introduction of innovative technologies sufficiently decorated text materials, chat, testing systems and file sharing systems.

Introduction to the educational process of blended learning allows solve a number of tasks:

1) for students:

- expanding the educational opportunities of students by increasing the availability and flexibility of education, taking into account their individual educational needs, as well as the pace and rhythm of development of educational material;

- implementation of individual curricula with unlimited choice of subjects, the level of their development and ways of organizing educational activities;

- personalization of the educational process: the student independently determines his learning goals, ways of achieving them, taking into account his educational needs, interests and abilities;

- maximum objectification of the procedure and assessment results;

- stimulation of the formation of the learner's subjective position: increasing independence, social activity, motivation of cognitive activity;

- obtaining individual advice from a teacher to overcome difficulties in the development of educational material and the elimination of gaps in knowledge;

2) for teachers:

- professional development of teaching staff;

- acquisition of qualification competencies;

- **improving the effectiveness of teaching activities** in order to achieve new educational results;

- use of new types of control and communication in pedagogical process;

- the ability to organize high-quality work with highly motivated students;

- transform the teacher's style: move from knowledge translation to interactive interaction with the student, which contributes to the design of the student's own knowledge;

3) for the organization of the educational process:

- the possibility of saving money by increasing the level of pedagogical activity.

- attracting an additional contingent of students through the organization of multidisciplinary training;

- solving the problem of shortage of teaching staff;

- intensification of educational activities in order to save time for realizing other educational and cultural needs;

Examples of blended learning organizations are electronic courses, practical training, work on specific projects, service rotation, e-books, mobile training, coaching, podcasts, face-to-face courses, field training, educational games and simulations, formal training with certifications and much more.

There are typical blended learning models that can choose as basis:

1. Model "Face-to-Face Driver": a significant part of the curriculum is studied at school with direct interaction with the teacher; e-learning is used as a supplement to the main program.

2. Rotational model: alternating ways of working with educational materials during the educational program; study time is distributed between individual e-learning and classroom training along with a tutor who also provides remote support for electronic learning.

3. Cool rotation: the alternation of ways to study the material on established schedule (schedule) or at the discretion of the teacher, use of e-learning, involvement in group activities trainees or individually.

4. Laboratory rotation: one of the ways to work with educational materials is online laboratory work, the availability of approved schedules, movement of trainees inside the school.

5. Portion training (Flipped Classroom – "Inverted Class"): the presence of an approved schedule of full-time educational activity, including work on projects; predominant use of electronic learning with a certain control over learning; possibility of choice places for e-learning, use for the organization of independent learning activities.

6. Individual rotation: the presence of an individual schedule of the study of the subject, the mandatory online stage of training.

7. Flex model (Flexible model): preferential use e-learning; providing online, offline and full-time student support; availability of an individual schedule; small group work; organization of group projects; individual training.

8. Self-blend model ("training menu" model): study of one or several e-learning courses completely online; simultaneous training in various institutions is possible.

9. Model of enriched virtual learning (Virtually enriched model): the model of the work of the whole educational institution; optional daily school

attendance; combination full-time and distance classes.

Each model is characterized by the predominance of one of the three components of blended learning technologies:

1. Direct personal interaction of educational participants process.

2. Interaction mediated by computer telecommunication technologies and electronic information and educational resources.

3. Self-education.

Students become listeners, teachers become tutors, staff of dean's offices – organizers of the educational process.

The activity of the teacher is to coordinate the activities students both internally and remotely in high-tech educational environment, building individual educational trajectories; organizations of various activities using information and educational resources; selection electronic educational content.

In the context of blended learning, the teacher provides the reverse communication by commenting on progress and speed educational material, the success of its implementation due to the functional and information educational environment: video conferencing, forums, chats, etc. In addition, the teacher continuously monitors the educational process and comprehensively analyzes the intermediate results of each student's activities by checking information about activity of the network, the quality of the test tasks performed in the test form, the number of attempts to perform a particular task, access to additional educational resources [1].

Results and findings

In foreign studies, the traditional approach is called teachercentered (focused on the teacher). With this approach, the teacher is the acting and managing person of the educational process.

With a blended learning model, the approach is changed to student-centered (focused on the student). With traditional learning, students are taught with a mixed student help to learn.

The student's independent work consists in mastering online training materials, working in chat rooms and forums, communicating via e-mail, passing online testing, etc. E-mail, chat, forum are the main elements of communication and work using information and communication tools. The main differences of these elements from personal communication are: asynchrony, anonymity effect, lack of "live" communication, availability of a

larger audience. Let's name the main elements of a mixed learning model:

1. Lectures: lecture materials are designed in the form of presentations and / or online course.

2. Seminars (face-to-face sessions): classes can be combined with lectures. Discussion of the most important topics of the discipline, as well as practical skills.

3. Educational materials of disciplines (textbooks and methodical manuals): materials are presented in print and in electronic form, using various multimedia applications.

4. Online-communication with teachers and students.

5. Individual and group online projects (collaboration): developing Internet skills, analyzing information from various sources, working with a group, sharing responsibilities and responsibility for doing work.

6. Virtual classroom: communication of students with a teacher through various means of Internet communication.

7. Audio and video lectures, animations and simulations.

Table 1 – Internet Users in the world

Country	Number of internet users	% population
Hong Kong	3,460,000	48%
Singapore	1,850,000	44%
South Korea	16,000,000	34%
Japan	38,000,000	30%
Taiwan	6,400,000	29%
Malaysia	1,500,000	7%
Thailand	1,000,000	1,6%

With blended learning classes in the classroom becomes less – part classes is transferred to the online mode. For online activities you need to self-mastering a certain material or performing tasks.

Online classes can take place according to the "question-answer" scheme, or the teacher can set the topics for discussion, can offer the students to set the topic. Deadlines for performing tasks in blended learning are fixed.

Regarding this topic, we conducted an online survey. The survey results show how teachers conduct their lessons, what modern techniques and methods they use. 75 people passed the online survey, 46 of them teachers and 29 students and schoolchildren.

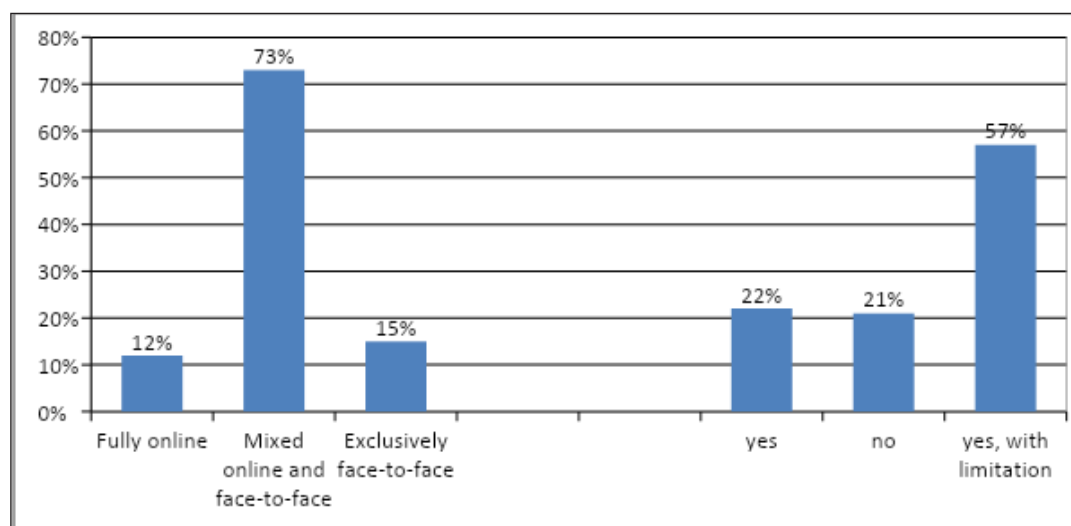

Figure 1 – Teaching environment

The main questions were “How you conduct the lesson?”, “Do you allow the use of smartphones, electronic techniques for students during the lesson?”. The bulk answered the question positively. Analyzing this survey, we can say that at the present time, blended learning is developing well in Kazakhstan.

Student assessment can be done both online and in class. Online testing can be conducted and performance of various projects and tasks. Final score – credit or exam – is held only in the classroom.

Discussion

E-learning and distance learning applications technologies allow students to create more accessible and flexible learning environment that greatly expands the possibilities of collaborative the work of trainees [6]. For the effective implementation of the study of the discipline in the system of blended learning, it is necessary, first of all, to develop a methodological providing a training program that includes:

- teaching materials: the content of the subject, corresponding to the goals and objectives of education, aimed at learning students of a certain amount of scientific knowledge; materials for formation of worldview, cognitive activity, interest in professional activity;

- computer support created on the basis of information and communication technologies: educational process software (system and application programs and software systems, used in some form, including tool environments to create training

programs and software systems); computing, telecommunications and other equipment; data channels.

Interactive training courses are a kind of electronic textbooks, filled with text, animation, video, sound, simulations. Courses can be written to discs, run in local mode, upload to sites. The advantage of using online training courses is as follows:

- development of self-study and self-control skills;
- stimulating active learning;
- interactive visibility of the material;
- study of the investigated processes from the inside through various –simulations;
- study of impossible, life-threatening or expensive scenarios and situations, such as radiation equipment, operations, parallel worlds and so forth;
- use of video materials.

Conclusion

With obvious advantages of using video courses, such as a variety of educational materials, demonstration of production processes, learning control – there are drawbacks: reducing the active role students in training; possible technical problems with software or hardware. The introduction of a blended form of education is associated with the need to make changes in the regulatory framework, requires investment in the development necessary educational content, staff retraining.

For blended learning is characterized by the preservation of the general traditional principles

of the construction of the educational process with the inclusion of elements of online learning. The ratio of these two forms of education is determined by the readiness of the educational institution for such a construction of the educational process, as well as by the desire and technical capabilities of students. Technology transforms education, and

its influence is constantly growing. Blended learning is a promising learning system which combines the benefits of traditional and interactive learning. In our opinion, the development of a mixed form of education can be one of the key areas for the modernization of the entire educational sphere.

References

- 1 Орешкина А.К. Теоретические основы развития образовательного пространства системы непрерывного образования в контексте его социальных измерений // Инновационные образовательные технологии. – 2014. – №2(38). – С.4–7.
- 2 Larry Bielawski David Metcalf Blended eLearning: Integrating Knowledge, Performance, Support, and Online Learning, 2003 by HRD Press, Inc.
- 3 Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010, September). Evaluation of Evidence Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies.
- 4 Mijares Illiana. Blended learning: Are we getting the best from both worlds? Literature Review for EDST 561 [Электронный ресурс]. URL: <http://elk.library.ubc.ca/bitstream/handle/2429/44087/EDST561-LRfinal-1.doc.docx?sequence=1> (дата обращения: 03.08.2014).
- 5 Richards Griff. Athabasca University. Learning Analytics: On the Way to Smart Education [Электронный ресурс]. URL: http://distant.ioso.ru/seminar_2012/conf.htm (дата обращения: 03.08.2014).
- 6 Нагаева И.А. Сетевое обучение: становление и перспективы развития / И.А. Нагаева // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – Ч.: ЧИП-ПКРО – № 3 – 4 (16 – 17), 2013. – С. 31 – 37.
- 7 Krzysztof Rybinski1, Erik Sootla – "A blended learning experiment in Kazakhstan" 2016.
- 8 Kwiek, Agnieszka – "Teaching aircraft design through a blended learning method in a higher education" 2019.
- 9 Ngigi, Simon Kang'ethe; Obura, Elizabeth A – "Blended Learning in Higher Education: Challenges and Opportunities" – 2019
- 10 Zainuddin, Zamzami; Keumala, Cut Muftia – "Blended learning method within Indonesian higher education institutions" – 2018
- 11 Ivashchenko, Mykola; Bykova, Tetjana – "Swot-analysis of the implementation of blended learning in institutions of higher education ; swot-аналіз процесу впровадження змішаного навчання в закладах вищої освіти" – 2018
- 12 Saira Soomro; Arjumand Bano Soomro; Tariq Bhatti; Najma Imtiaz Ali – "Implementation of Blended Learning in Teaching at the Higher Education Institutions of Pakistan" – 2018
- 13 Palahicky, Sophia; Webster, Keith; Jeffery, Ken; DesBiens, Donna – "Pedagogical Values in Online and Blended Learning Environments in Higher Education" – 2019
- 14 Kathleen Matheos; Martha Cleveland-Innes – "Blended Learning: enabling Higher Education Reform" – 2018
- 15 Evans, Neil Davies – "Connecting Higher Education Learning Spaces in a Blended Zululand Teaching and Learning Ecology" – 2019

References

- 1 (2014) A.K. Teoreticheskiye osnovy razvitiya obrazovatel'nogo prostranstva sistemy nepre-ryvnogo obrazovaniya v kontekste yego sotsial'nykh izmereniy // Innovatsionnyye obrazovatel'nyye tekhnologii. – №2(38). [A.K. Theoretical foundations of the development of the educational space of the system of continuous education in the context of its social dimensions // Innovative educational technologies. – №2(38).] pp-3-7
- 2 Larri Belavski, David Metcalf (2003) -Blended eLearning: Integrating Knowledge, Performance, Support, and Online Learning HRD Press, Inc.
- 3 Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M. & Jones, K. (2010, sentyabr'). Otsenka osnovnykh na fakticheskikh dannyykh praktik v onlayn-obucheni: metaanaliz i obzor issledovaniy v oblasti onlayn-obucheniya. [Evaluation of EvidenceBased Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies.]
- 4 Mikhares Illiana (data obrashcheniya: 03.08.2014) Are we getting the best from both worlds? Obzor literatury dlya EDST 561 [Elektronnyy resurs]. URL: <http://elk.library.ubc.ca/bitstream/handle/2429/44087/EDST561-LRfinal-1.doc.docx?sequence=1>
- 5 Richards Griff. Universitet Atabaski. (data obrashcheniya: 03.08.2014) Analitika obucheniya: na puti k umnomu obrazovaniyu [Learning Analytics: On the Way to Smart Education] Электронный ресурс]. URL: http://distant.ioso.ru/seminar_2012/conf.htm
- 6 Nagayeva I.A. (2013) Network education: formation and development prospects / I.A. Nagayeva // Scientific support of the system of staff development. Ч.: ЧИППКРО – № 3 – 4 (16 – 17). – pp. 31 – 37
- 7 Krzysztof Rybinski1, Erik Sootla (2016) – "A blended learning experiment in Kazakhstan"

- 8 Kwiek, Agnieszka (2019) – Obucheniye proyektirovaniyu samoletov po metodu sme-shannogo obucheniya v vysshem obrazovanii [“Teaching aircraft design through a blended learning method in a higher education”]
- 9 Ngigi, Simon Kang’ethe; Obura, Elizabeth A (2019)- “Blended Learning in Higher Education: Challenges and Opportunities”
- 10 Zainuddin, Zamzami; Keumala, Cut Muftia (2018) – “Blended learning method within indo-nesian higher education institutions”
- 11 Ivashchenko, Mykola; Bykova, Tetjana (2018) –swot-analysis of the implementation of blended learning in institutuins of higher education ; swot-аналіз процесу впровадження змішаного навчання в закладах вищої освіти
- 12 Saira Soomro; Arjumand Bano Soomro; Tariq Bhatti; Najma Imtiaz Ali (2018) – Vnedreniye smeshannogo obucheniya v prepodavanii v vysshikh uchebnykh zavedeniyakh Pakistana [“Implementation of Blended Learning in Teaching at the Higher Education Institutions of Pakistan”]
- 13 Palahicky, Sophia; Webster, Keith; Jeffery, Ken; DesBiens, Donna (2019) –“Pedagogical Values in Online and Blended Learning Environments in Higher Education”
- 14 Kathleen Matheos; Martha Cleveland-Innes (2018) -“Blended Learning: enabling Higher Education Reform”
- 15 Evans, Neil Davies (2019) –“Connecting Higher Education Learning Spaces in a Blended Zu-luland Teaching and Learning Ecology”

6-бөлім
ПӘНДЕРДІ
ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Section 6
TEACHING METHODOLOGY
OF DISCIPLINES

Раздел 6
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ
ДИСЦИПЛИН

Торманов Н.Т.¹, Әліқұл А.Б.²

¹б.ғ.к., профессор, e-mail: Tormanov.nurtay@kaznu.kz

²магистрант, e-mail: aizhana_95_29@mail.ru

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

ЗАМАНАУИ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ КОНЦЕПЦИЯСЫН ОҚЫТУДА ЖҮЙЕЛІЛІК ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Мақалада «Заманауи жаратылыстану концепциясы» пәнінен гуманитарлық бағытта білім алушы студенттерге оқыту технологиясының ерекшеліктері жайлы мәселелер қарастырылады. Жаратылыстану ғылымы жеке тұлғаның дамуында, тіпті барлық қоғамның мәдениетінің дамуында үлкен маңызды рөл атқарады. Бізді толғандыратын ең басты мәселе гуманитарлық салада білім алушы студенттерге жаратылыстанудың маңызы туралы дұрыс мәлімет беру. Курстың мақсаты – ғылыми дүниетанымды қалыптастыратын әлемнің табиғи-ғылыми бейнесін қалыптастыру. Дүниетаным адамның қоршаған ортамен өзара іс-әрекет жасау және оны қайта құру жөніндегі болжамдық және практикалық қызметін анықтайды. Материалдық дүниенің кез келген объектісі атом, планета, организм немесе галактика күрделі құрылым ретінде біртұтас ұйымдастырылған объект ретінде қарастырылуы қажет. Жаратылыстану концепциясы пәнін әр бағытта оқитын мамандарға түсіндіру барысында жүйелілік әдісін пайдалану арқылы физика-химиялық заңдылықтарға сәйкес мысалдар келтіре отырып, ашып көрсеткен дұрыс. «Уақыт және табиғи ырғақ» деген тақырып бойынша, биолог мамандарға уақытты қабылдау механизмдері жайлы ашып көрсетеміз, әсіресе уақыттың тірі ағзаларда қалай болатынын, яғни уақытты қабылдап және оған жауап беру белгілі бір ырғақпен жүретіндігін түсіндіреміз. Нәтижесінде дүние дегеніміз белгілі ырғақпен жүретін заңдылық деп қорытындылауға болады. Ал тірі ағза сыртқы ортадан бірнеше ырғақтық сигналдарды қабылдайды, олардың уақыты, ұзақтығы, шығу тегі әртүрлі. Осы проблеманы дұрыс түсіндіру үшін сыртқы ортадан келетін ырғақтың шығу тегін және олардың параметрлерін, әртүрлі иерархиялық деңгейде, қандай заңдылықпен жүретіндігін көрсетуіміз керек. Жүйелілік әдіспен бұл пәнді игерудің басты ерекшелігі методологиялық деңгейде пәнаралық байланыстардың потенциалын анықтауға мүмкіндік береді. Екіншіден, студенттердің ойлау қабілеттілігін дамытуға және заманауи дүниенің бейнесін ғылыми-жаратылыстану негізінде түсіндіруге мүмкіндік жасайды.

Түйін сөздер: жаратылыстану, гуманитарий, педагогика, жүйелілік әдісі, заманауи жаратылыстану концепциясы.

Tormanov N.T. ¹, Alikul A.B. ²

¹Candidate of biological sciences, professor, e-mail: Tormanov.nurtay@kaznu.kz

²master's degree, e-mail: aizhana_95_29@mail.ru

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

Application of the System Approach in the Teaching of the Concept of Modern Natural Sciences

The article deals with the technological features of teaching humanities students in the subject "The Concept of Modern Natural Science". Natural science plays an important role in the development of the individual, even in the development of the culture of the whole society. The most important thing that worries us is to give students studying in the humanitarian field reliable information about the significance of natural science. The purpose of the course is the formation of a natural-scientific image of the world that forms the scientific worldview. Worldview determines the intended and practical human activity in interaction with the environment and its restructuring. Any object of the material world should be considered as a single organized object, as a complex structure of the atom, planet, organism

or galaxy. According to the developed method of teaching the subject, when explaining the concepts of natural science to future specialists in different field of training, it is necessary to disclose examples in accordance with physical and chemical laws, using the method of regularity. For example, on the topic "Time and natural rhythm" we explain the mechanisms that need time, especially when it comes to living organisms, that time takes a certain rhythm and reacts to it. As a result, we can conclude that the world is developing according to the laws of rhythms. Living organisms receive several rhythmic signals from the environment, time, duration and origin of which are different. Depending on the origin of the rhythm, their period, stage viability of living organisms can be at a high level. Synchronous external and internal rhythms allow living organisms to navigate in time. The main feature of this discipline at the methodological level is the great potential of interdisciplinary integration of knowledge. Secondly, the course gives students the opportunity to develop their thinking abilities and understand the unity of science in the modern world.

Key words: natural science, humanities, pedagogy, system approach, concepts of modern natural science.

¹Торманов Н.Т., ²Алиқұл А.Б.

¹к.б.н. профессор, e-mail: Tormanov.nurtay@kaznu.kz

²магистрант, e-mail: aizhana_95_29@mail.ru

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

Применение системного подхода в обучении концепции современного естествознания

В статье рассматривается методика обучения студентов гуманитарного направления во время изучения предмета «Концепция современного естествознания». Естественные науки играют важную роль в развитии личности, и если говорить шире, влияют на развитие культуры всего общества. Главное, по мнению авторов, дать студентам, обучающимся в гуманитарной сфере, достоверную информацию о значении естествознания. Цель курса – формирование природно-научного образа мира, отражающегося в научном мировоззрении. Образ мира отражается в предполагаемой и практической деятельности человека по взаимодействию с окружающей средой и ее перестройке. Любой объект материального мира должен рассматриваться как единый организованный объект, как сложная структура атома, планеты, организма или галактики. Согласно разработанной методике преподавания предмета, при объяснении концепций естествознания будущим специалистам разных направлений подготовки необходимо раскрывать примеры в соответствии с физико-химическими законами, используя метод регулярности. Например, по теме «Время и естественный ритм» мы объясняем механизмы, которые требуют времени, особенно когда речь идет о живых организмах, что время занимает определенный ритм и реагирует на него. В результате мы можем сделать вывод, что мир развивается по законам ритмов. Живые организмы получают несколько ритмических сигналов от внешней среды, время, продолжительность и происхождения которых разные. В зависимости от происхождения ритма, их периода, стадии жизнеспособности живых организмов может находиться на высоком уровне. Синхронные внешние и внутренние ритмы позволяют живым организмам ориентироваться во времени. Главной особенностью этой дисциплины на методологическом уровне является большой потенциал междисциплинарной интеграции знаний. Во-вторых, предмет дает студентам возможность развивать мыслительные способности и понимать единство науки в современном мире.

Ключевые слова: естествознание, гуманитарий, педагогика, системный подход, концепции современного естествознания.

Кіріспе

Қазіргі ғылым саласында материалдық дүниенің құрылымы жайлы оқытудың негізі жүйелілік тәсіл арқылы жүргізілгенді талап етеді. Материалдық дүниенің кез келген объектісі атом, планета, организм немесе галактика күрделі құрылым ретінде біртұтас ұйымдастырылған объект ретінде қарастырылуы қажет. Сондықтан *Жүйе* дегеніміз осы элементтерінің байланыста-

ры мен оның біртұтастығын қарастыратын әдіс. Ал *элемент* деген түсінік сол жүйенің деңгейінің ішінде орналасқан өте майда, бөлінбейтін компоненттері. Осы элементтердің жиынтығы жүйенің құрылымын түзейді, ал элементтердің арасындағы тұрақтылық жүйенің ішкі реттілігі арқылы анықталады. Жүйе элементтерінің арасындағы байланыстың 2 типі бар. Біріншісі, *горизонтальды* (көлденең) байланыс, оның құрамдас бөлігі бір қатардағы элементтер-

ден тұрады. Олар арақатынасты байланыстырушы сипатта болады, яғни системаның бір бөлігіндегі өзгеріс екінші бөлігіндегі өзгеріссіз жүрмейді. Ал екіншісі, *тігінен* (вертикальды) байланыс құрамдас майда бөліктері бір-біріне бағынышты элементтерден тұрады, бұл жүйенің құрылысының ішкі күрделілігін білдіреді, бір бөлігі өзінің мәні жағынан екінші бөлімге орын беріп бағынуы мүмкін. Осыған орай жүйелі зерттеу тәсілі системаның біртұтастығын зерттеу үшін маңызды рөл атқарады. Біртұтастық жүйе дегеніміз не? Біртұтастық жүйе дегеніміз барлық жеке құрылымдық бөліктері бірігіп байланысып бірегей біртұтастық түзеді, бұл біртұтастықтың арасында жана қасиет кіріктірілген (интегративті) қасиетке ие болады.

Зерттеу материалдары мен әдістер: «Тіршіліктің жер бетінде пайда болуы», «Биологиялық әртүрлілік және олардың тұрақтылығы» тақырыптарын гуманитарлық мамандықтарда білім алушыларға жүйелілік әдісімен түсіндіру.

Осыған орай, *зерттеудің мақсаты* – заманауи жаратылыстану концепциясы пәнін жүйелік тәсілмен оқып түсіндіру. Бұл мәселені шешу үшін жаратылыстану пәніндегі тақырып «Қоршаған орта туралы ілімді» дұрыс түсіндіру.

Бізді толғандыратын ең басты принцип гуманитарлық немесе қоғамдық салада білім алушы студенттерге жаратылыстанудың маңызы туралы дұрыс мәлімет беру. Студенттер қоршаған дүниенің құрылымы жайлы білімді өте аз көлемде, атүсті ғана түсінеді. Сондықтан ғылыми білімді жүйелендіру студенттерге жаратылыстану концепциясын біртұтас аймағында және көзқарастарын қалыптастыруында оның жеке-жеке салаларын- физика, химия, биология пәндерінің концепцияларымен түсіндіру. Жаратылыстану сөзінің мәні екі сөзден құрылады жаратылыс және білім, Аристотель заманында (384-322 ж.ғ.д) жаратылыстануды тек физикалық тұрғыдан түсіндіре бастады. Себебі физика деген атау ескі грек тілінен шыққан «табиғат» деген сөз. Бірақ қазіргі кезде табиғат деген түсінік әлемнің қоршаған ортаның және материалдық объектілердің көптүрлілігін білдіретін ұғым, сондықтан да физика осылардың барлық қырсырларын қысқа деңгейде ғана түсіндіре алады. Мысалы элементарлық бөлшекте атом өрістер теориясы және т.б. бұл жерде химиктер осы проблемаларды химиялық тұрғыдан, биология биологиялық тұрғыдан, ғарыштық жүйе астрономия тұрғысынан қарастырады. Бүгінгі таңда жаратылыстану деген ұғымның мәні бірнеше ғылым салаларының жиынтығы

немесе танымның жетілуі. Жаратылыс деген ұғым кең түрде қарастыратын болсақ, ғаламның материалдық объектілерінің жиынтығы. Жаратылыстану деген ұғымды табиғат жайлы жиынтығы деп түсіндірген дұрыс. Қазіргі таңда жаратылыстануды механикалық ғылымның жиынтығы деп қарастырылады (механика, физика, химия, биология, география), бірақ та бұлардың ара жіктерін анық көрсете алмайды. Осыған орай В.И. Кузнецов былай түсіндіреді «Жаратылыстану деген ұғымды табиғат туралы ғылым деп қарастырып, оны біртұтас кешен түрінде және қорытындылап, кіріктіріп ең алғашқы түсінік берген». Ал осының фундаментарлық бірлігі неде деген сұраққа жауап беретін болсақ, оның себебі материалдық объектілердің көптүрлілігі. Сонымен жаратылыстану ғылымының зерттеу объектісі – әлем, табиғат және оны құрастырушы әртүрлі материалдық объектілердің формасының, түрлерінің жиынтығы. Ең басты принцип әлемді, оның заңдылықтарын, құрылымын зерттеу. Ал осы ғылымның басты тақырыбын ашу, түсіндіру, табиғаттың материалдық объектілерінің, табиғатының құрылымның қасиеттерінің заңдылығын ашу арқылы іске асады. Сонымен жаратылыстану деген ғылым табиғаттың материалдық біртұтастығы және құрамының әртүрлілігі, элементтерінің бір-бірімен байланысы. Басқаша айтқанда, жаратылыстану табиғаттың біртұтастығы құрылымдар мен қасиеттердің әртүрлілігі деп түсіндіруге болады.

Қазіргі жаратылыстану концепциясы пәні химия, физика, биология курстарының механикалық бірлігі емес ол пәнаралық талдау жүргізу арқылы тарихи-философиялық, культурологиялық және эволюционды-синергетикалық тәсіл тұрғысынан оқыту.

Нәтижелер мен талқылау

Осыған орай, сөзіміз дәлелді болу үшін «Тіршіліктің жер бетінде пайда болуы» жайлы мағлұматтарды биологиялық тұрғыдан түсіндіруден бастағанды дұрыс деп ойладық. Тіршіліктің пайда болуы туралы мәселелер жайлы бірнеше концепциялар бар. Олар мыналар:

- Креационизм – жаратушы күш бар деген
- Өзінен өзі пайда болу – яғни тірі ағзаның өлі заттардан пайда болуы
- Стационарлық күйде болуы – тіршіліктің мәңгі болуы
- Панспермия – тіршілік жер бетіне басқа планетадан келуі
- Биохимиялық эволюция – физиканың және химияның заңдылықтарына бағыну нәтижесі

(XX ғ. 20-жылдары А.И. Опарин мен Дж. Холдейн).

Бірақ бұл мәселені студенттерге, әсіресе гуманитарлық мамандықтарда білім алушыларға Тіршіліктің эволюциялық дамуының принципін Ч. Дарвиннің ілімінен бастаған жөн. Оның айтуы бойынша олар гендік, тұқымқуалаушылық, тіршілік үшін күрес және табиғи сұрыптау.

1. Тұқымқуалаушылық басқаша генотиптік деп те аталады. Себебі белгілер молекулалық-гендік деңгейде белгіленіп бекітілген. Ал тұқымқуалаушылық өзгергіштіктің екі түрі бар: мутациялық және комбинативтік. Кез келген *критерий* өзгерістер оның сипаты, себебі және пайда болуы аяқ астынан өзгеріске алып келеді. Комбинативтік өзгергіштік қосжынысты көбеюге байланысты ата-аналарының жеке белгілеріне қарай өзгереді.

2. Тіршілік үшін күрес. Дарвин үш түрін бөліп көрсетті 1) түршілік; 2) тұраралық (*жыртқыштық*,); 3) табиғаттың қолайсыз факторлары

Осы екі фактор нәтижесінде табиғи сұрыптау жүреді: күштісі тіршілігін жалғастырады, әлсізі тіршілігін жояды.

Ал эволюциялық теорияның қағидасы бойынша табиғи сұрыпталудың нәтижесінде белгілер ажырауы мүмкін. Оны дивергенция деп атайды, соның нәтижесінде жаңа түрлер пайда болады [1,2].

Ф. Энгельс тіршіліктің пайда болуы белокты денелердің тіршілігінің нәтижесі дейді. Бұл жердегі ең басты мәселелері олар сыртқы қоршаған ортамен тұрақты алмасадy. Бізді таңқалдырған жағдай бұрыннан ешқандай дәлелдеуші материалдың болмағанына қарамастан, сонымен қатар Энгельс биолог болмаса да оның ең басты мәнін түсіне білген. Бірақ ғылымда осы пікірлер одан әрі қалыптасып, белок тірі заттың құрылыс материалы ғана емес, ол тіршілік қызметінің барлық түріне қатысушы ең маңызды құрылым. Оның ішінде тұқымқуалаушылық қасиеттерге де жауап береді [2,3].

Тіршіліктің пайда болуы басты-басты үш кезеңнен тұрады деген пікір бар:

– 1-кезең. Әртүрлі органикалық қосылыстардың түзіліп және жинақталып, соның ішінде маңызды биополимерлердің болуы (аминқышқылы, қанттар, нуклеотидтер). Олардың түзілу механизмдері бірнеше рет тәжірибелер жасау арқылы анықталынды.

– 2-кезең. «Алғашқы сорпада» айнымалы симметрияның болу және хиралды таза

органикалық ортаның қалыптасуы. Тек «сол» аминқышқылдары мен «оң» қанттар қалды. Бұл кезең өте маңызды – бұл эволюцияның басталар нүктесі.

– 3-кезең. Хиралды таза ортада қысқа тізбектен тұратын (бірнеше жүз тізбек) нуклеотидтердің тізбегі, яғни болашақ полинуклеотидтердің қарапайым жіпшелері – ДНК, РНК. Осындай қарапайым полинуклеотидтер хиралды таза табиғатты полипептидті синтездейді. Дәл осындай кезеңде қарапайым биополимерлер жүйесі пайда болады. Олар саморепликациялануға қабілетті [3,4].

Дүниедегі материалдық құрылымдарды дұрыс түсіндіру үшін жүйелілік әдісін пайдалану керек. Ол атом болсын, планета болсын, жүйе ме, әлде галактика ма, барлығы да күрделі құрылым, бірнеше жеке элементтерден тұрады. Бірақ осылардың құрылымының бірігуінің нәтижесінде ол құрылымды біртұтас деп атаймыз. Материалдық дүниенің немесе материалдық дүние объектілерінің біртұтастығын дәлелдеу үшін жүйелілік деген ұғымды пайдаланған жөн. Жүйеліліктің компоненттері туралы айтатын болсақ, әрбір бөлшегі минималды деңгейді білдіретін, жүйе құрастыратын минималды немесе ең бөлінбейтін компоненттері. Әрбір элемент тек қана осы жүйеге сәйкес болуы керек, ал осы элементтерді өз алдына жеке қарастырсақ, олардың өзі күрделі жүйе болуы мүмкін. Сонымен элементтер арасындағы байланыстардың жинақталуынан жүйелі құрылым түзеледі. Ал элементтер арасындағы байланыстың тұрақтылығы жүйенің реттілігін анықтайды. Жүйенің элементтерінің арасында екі түрлі байланыс болады: көлденеңінен және тігінен. Көлденеңдік типтік байланыс бұл бір элементтің арасындағы бірреттік үйлесімдік. Олар арақатынасының сипатын білдіреді. Жүйенің бір бөлігіндегі өзгеріс екінші бөлігіндегі өзгеріссіз туындамайды. Ал тігінен байланысқан типтері, яғни элементтер арасындағы бір-біріне бағынышты байланыстарды айтады. Әрине бұл элементтердің бір-біріне байланыстылығы төменгі үйлесімділігін байланысты және сол жүйенің бір бөлігіндегі процесс екінші бөлігіне орын ауыстыруы мүмкін. Тік жүйелі құрылым бұл жүйенің құрылымдық деңгейін білдіреді және олардың бір-біріне бағыныштылығын. Сондықтан кез келген жүйені түсіндіру барысында осы жүйенің біртұтастығына аса көңіл бөлу керек. Жүйенің біртұтастығы дегеніміз оның жеке-жеке компоненттері бір-бірімен қосылып, біртұтас құрылым түзейді және осы

құрылым арасында жаңа байланыс қасиеттері болады[4,5].

Заманауи жаратылыстану концепциясын оқыту барысында ғалам туралы және қоршаған әлем туралы айтпастан бұрын, біз логикалық-жүйелік талдау жасағанды жөн көрдік. Жүйе бір-бірімен тығыз байланысты элементтерден тұратындығына көңіл аударуымыз керек:

– объектінің құрамындағы әрбір элементке сипаттама беру және олардың құрылымындағы иерархиялық біртұтастықты түсіндіру;

– түсіндіруге тиісті процестерді біртұтас жүйе арасындағы элементтердің өзара әсерін анықтау;

– иерархиялық жүйедегі объектілердің бір-біріне бағыныштылығы және әсері жайлы заңдар мен заңдылықтарды ерекше бөліп көрсету.

Мысалы, Заманауи жаратылыстану концепциясы бағдарламасында көрсетілген «Биологиялық әртүрлілік және олардың тұрақтылығы» деген тақырыпты қарастырғанда біз иерархиялық деңгейінен түсіндіруді (молекулалық деңгейден биосфералық деңгейге дейін) және тірі жүйенің әр деңгейіндегі жеке-жеке компоненттерінің маңызын және оның жоғары ұйымдастырылған деңгейге жетуді қамтамасыз ету жолдарына аса назар аударып түсіндірдік. Бұл биолог-мамандарға түсіндіру кезінде қолданылатын әдіс [4,6]. Ал осы тақырыпты физика немесе химия мамандықтарында оқытын студенттерге түсіндіру барысында ең бірінші, өлі табиғаттағы құрылымның деңгейіне сәйкес және тірі табиғат деңгейіндегі өзара байланысын, табиғи жүйе тұрақтылығын нақтылап түсіндірген жөн.

Жаратылыстану концепциясы пәнін әр бағытта оқытын мамандарға түсіндіру барысында жүйелілік әдісін пайдалану арқылы физика-химиялық заңдылықтарға сәйкес мысалдар келтіре отырып, ашып көрсеткен дұрыс. Тағы да бір тақырыпты түсіндіру барысындағы жүйелілік әдістің маңызын айта кеткен жөн. Мысалы, «Уақыт және табиғи ырғақ» деген тақырып бойынша, биолог мамандарға уақытты қабылдау механизмдері жайлы ашып көрсетеміз, әсіресе уақыттың тірі ағзаларда қалай болатынын, яғни уақытты қабылдап және оған жауап беру белгілі бір ырғақпенен жүретіндігін түсіндіреміз. Нәтижесінде дүние дегеніміз белгілі ырғақпен жүретін заңдылық деп қорытындылауға болады. Ал тірі ағза сыртқы ортадан бірнеше ырғақтық сигналдарды қабылдайды, олардың уақыты, ұзақтығы, шығу тегі әртүрлі. Осы проблеманы дұрыс түсіндіру үшін сыртқы ортадан келетін ырғақтың шығу тегін және олардың

параметрлерін, әртүрлі иерархиялық деңгейде, қандай заңдылықпен жүретіндігін көрсетуіміз керек [7]. Мысалы, ырғақтың шығу тегіне байланысты, олардың периодтарының, кезеңдерінің жоғарылауы, тірі ағзалардың тіршілігіне де жоғарғы дейгейде жүреді. Айлық және тәуліктік ырғақтар – жасуша, мүше, мүшелер жүйесі деңгейде, ал маусымдық деңгейде түрлерде, он бір жылдық цикл популяция және табиғи деңгейде экожүйеде болатындығын айтуға болады. Сыртқы және ішкі ырғақтардың синхронды болуы тірі ағзалардың уақытқа бағыт жасауға мүмкіндік береді. Сөйтіп, осындай процестер биологиялық сағат қалыптастырады [8].

1848 жылы Луи Пастер органикалық молекулаларда болатын изомерлердің симметриялық (айналық) белгілерін ашты. Төрт көміртек атомының төрт валенттілігіне байланысты атомы төрт әртүрлі қосылыс түзгенде құрылымдағы екі түрлі болады екен. Бір-бірінен өзгеше оң және сол қол немесе оң алақан және сол алақанға ұқсас. Оң алақан сол алақан сияқты, егер оны айнаға қойып қараса. Көптеген молекулалардың ішінде осындай ұқсастық барын байқады. Оны айналы-молекула *антиподы* деп атайды немесе оптикалық изомерлер деп те атайды. Осы изомерлердің бір-бірінен айырмашылықтарының басты себебі, кеңістік арқылы жарықтың полярлығы (өрісі) қарсы бетке қарай өтеді. Молекулалардың осындай екі айналы-антипод түрінде болуын ғылымда хиралды немесе қол тәрізді симметрия деп атаған [8].

Тірі табиғаттың хиралды тазалығы дегеніміз эволюцияның белгілі бір кезеңдерінде қандай да бір өзгеріс (бұзылыс) болған, нақтырақ айтқар болсақ предбиологиялық ортада айналық симметрияның толық бұзылуы. Алдыңғы басты негізгі орта айналы симметриясы болды, яғни сандары бірдей сол және оң изомерлерден тұрған. Сондықтан да осы тақырып бойынша түсіндіргенде тірі табиғатта да хиралды көріністер болады деп айтуға болады. Оның басты дәлелі отыз жыл бойы органикалық қосылыстардың синтезделуі моделі арқылы анықталған (аминқышқылдары және қант). Осы жасалынған тәжірибелер арқылы, саны бірдей оң және сол изомерлер синтезделінген. Химиктер осындай қоспаны *рацемикалық немесе рацемат* деп атап кеткен. Өлі табиғатта рацемизация процесі (яғни өз-өзінен тұратын, еркін жүретін) немесе өз еркімен сол молекуланың оң молекулаға өзгеруі және керісінше болуы тұрақты жылдамдықпен болып отырады.

Атап айтсақ, биосферадағы хиралдық тазалық тіршіліктің шығуы жайлы мәселенің шешуіндегі үлкен жұмбақты Голландия және Американың ғалымдар тобы 1984 жылы эксперимент жүргізіп хиралды таза ортада полинуклеотидтердің репликациялануын зерттейді. Хиралды таза ерітіндідегі тізбектің полимерленуі ұзынырақ, рецемикалыққа қарағанда, соңғысында тізбек ұзармайды, егер оған «сол» формасы қант қосылғанда (немесе өлі табиғат), тіпті тізбектің ұзаруы жылдам тоқталады. Бар болғаны 3-4 тізбектен тұратын нуклеотид түзіледі. Сонымен саморепликация процесі тек хиралды таза ортада ғана түзіледі және сол ортаны қолдайды деп қорытындылайды [9,10].

Ғаламның қалыптасуының ең басты қасиеті және иерархиялық тірі және өлі табиғаттың деңгейін түсіндіру, осы құбылыстардың заңдылықтарын түсіну үшін ғалымдар симметрия және асимметрия деген ұғымды енгізді. Сондықтан біз симметрияның маңызын түсіндірудің методологиялық үш факторына тоқталғанды жөн көрдік. Симметрия дүниенің өзгергіш және динамикалық белгілерін анықтаушы және тұрақтылық пен реттілікті көрсететін белгісі деп қарастырамыз. Симметрия объектінің, құбылыстың жалпы қасиетін бөліп көрсетеді. Симметрия жүйенің мүмкіндік вариантын және шектеуін білдіреді [10]. Сонымен симметрия дегеніміз мынандай ұғымдармен байланысты: «сақтау, жалпы, керекті». Ал диалектикалық тұрғыдан қарайтын болсақ симметрия және асимметрия дегеніміз жалпы сақталу, өзгеру, тәуелділік және сәйкестік. Осы проблеманы биологиялық процестерді түсіндіру барысында қолдануға болады. Жер бетінде тіршілік сфера тәрізді симметрия түрінде пайда болды, тек кейіннен ғана екі бағытқа таралды: өсімдіктер дүниесі симметриялық конус түрінде және жануарлар дүниесі билатералды симметрия түрінде. Ал сфера тәрізді симметрия түрінде көптеген біржасушалы ағзалар судың әртүрлі тереңдігінде таралды. Тірі ағзалар жер бетіндегі тіршілікті игеру барысында, олардың салмақ күші басымырақ болып тік орналасуы нәтижесінде өсімдіктерде конус тәрізді симметрия пайда болды. Мысалы жапырақтары, сабағын, өркендерінің орналасуына қарап байқауға болады. Жануарлардағы симметрия олардың тіршілігін екі бағытта қамтамасыз етті: салмақ күші және оның қозғалу бағыты. Нәтижесінде билатеральдық немесе айналма тәрізді симметрия пайда болды. Әрбір жануар (жәндіктер, құстар, сүтқоректілер) екі

энантиоморфты екі жақтадан – оң және сол жақтадан тұрады. Кейбір жануарлар топыраққа бекітілген қозғалмайтын түрлері бірнеше жақтаулы симметриядан тұрады, осы қасиеті өзінің қоректік затын ұстауға және жауларынан қорғануға үлкен мүмкіндік береді. Кейбір жануарда спиральды симметрия *бивнияларда (мүйіздері), раковиналары* [10,11]. Осындай симметриялардың формалары тірі ағзалардың мүшелер мен мүшелер жүйесінде ғана емес, молекулярлық деңгейінде кездеседі. Мысалы, тірі ағзалардағы органикалық молекулалардың – ДНҚ, белок спираль тәрізді орналасқанын білеміз. Осындай молекулалардың симметриясы оңға және солға айналушы стереоизомерлерден тұрады. Тірі ағзалардың молекулаларында айналы-ассимметриялық L-аминқышқылы, D-қант, бұл бір энантиоморфтың түрі. Осындай белгілері қазіргі таңда тіршіліктің басты белгісі деп қарастырылады, әр деңгейдегі формада емес, басқа да түрлері бар. Оған мысал биологиялық құбылыстағы тірі ағза тіршілігінде болатын әртүрлі ырғақтар, яғни биологиялық ырғақтар. Бұл да дүниедегі симметрияның кейбір көріністері. Тіршілікте симметрия әртүрлі заңдылықтармен байқалады. Сондықтан да симметрия және асимметрия жіктелуі ең басты фактор болып есептеледі. Мысалы тірі ағзаның жіктелуінің өзі симметриялық және асимметриялық белгілер деп айтуға болады. Асимметрия-симметрия тірі табиғатта әртүрлі құрылымдарда байқалады (молекула, мүше, мүшелер жүйесі, экожүйе) әр жүйеде байқалатын заңдылық. Симметрия дүние тұрақтылығының заңды қасиеті. Биология саласынан заманауи жаратылыстану концепциясын түсіндіруде жүйелілік әдісті қолдану ең басты принцип деп тұжырымдауға болады. Жүйелілік әдіспенен бұл пәнді игерудің басты ерекшелігі методологиялық деңгейде пәнаралық байланыстардың потенциалын анықтауға мүмкіндік береді. Екіншіден, студенттердің ойлау қабілеттілігін дамытуға және заманауи дүниенің бейнесін ғылыми-жаратылыстану негізінде түсіндіруге мүмкіндік жасайды [12].

Қорытынды

Жаратылыстану ғылымы өзінің ерекше қасиетіне байланысты жеке тұлғаның дамуына тіпті барлық қоғамның мәдениетінің дамуына үлкен маңызды рөл атқарады, әсіресе осы курстың ерекшелігі соңғы кезде төмендеп келеді. Біріншіден, орта және кәсіби оқу орындағы

бітірушілердің жаратылыстану ғылымынан білім сапасының төмендігі, екіншіден гуманитарлық бағытқа түсетін студенттердің жаратылыстану пәнін оқимын деген мотивациясының төмендігі және гуманитарлық бағытта оқитын студенттердің психологиялық ерекшеліктері. Осыған орай осы көрсетілген қарама-қайшылықтар болашақ кәсіби мамандардың жалпы мәдениетін, білім деңгейін көтерудегі ең басты факторлар. Қазіргі таңдағы білім жүйесінің алдына қойған

басты мақсаты – жаратылыстану пәнінің сапасын жоғарылата отырып, жақсарта отырып болашақ мамандардың білімін көтеру. Соныменен жүйелілік әдіспенен бұл пәнді игерудің басты ерекшелігі методологиялық деңгейде пәнаралық байланыстардың потенциалын анықтауға мүмкіндік береді. Екіншіден студенттердің ойлау қабілеттілігін дамытуға және заманауи дүниенің бейнесін ғылыми-жаратылыстану негізінде түсіндіруге мүмкіндік жасайды.

Әдебиеттер

- 1 Макаров В.Н. Концепции современного естествознания: учеб. пособие / В.Н. Макаров. – 2-е изд., стер. – М.: Издательство Московского психолого-социального института. – Воронеж «МОДЭК», 2004. – 168 с.
- 2 Садохин А.П. Концепции современного естествознания: учеб. пособие. – М.: Издательство Эксмо, 2005. – 464 с.
- 3 Концепции современного естествознания: учеб. / под ред. профессоров В.Н. Лавриненко, В.П. Ратникова. – М., 2001.
- 4 Свиридов В.В. Концепции современного естествознания. – СПб.: Питер, 2005. – 348 с.
- 5 Басаков М.М., Голубинцев О.И., Зарубин А.Г. и др. Концепции современного естествознания: учеб. пособие / общ. ред. С.И. Самыгина. – 11-е изд. – М., Ростов-на Дону: Феникс, 2009. – 412 с.
- 6 Хакен Г. Синергетика. – М., 1987.
- 7 Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. – М., 1986. – 198 с.
- 8 Рузавин Г.И. Синергетика, эволюция и принципы самодвижения материи // Арена биологической эволюции. – М., 1986. – С. 54.
- 9 Сироткин О.С. Интегрально-дифференциальные основы унитарной концепции естествознания (Парадигма многоуровневой организации материи как естественная основа многообразия и единства природы объектов системы Мироздания). – Казань: КГЭУ, 2011. – С. 268.
- 10 Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Жизнь неживого с точки зрения синергетики // Синергетика. Труды семинара. Том 3. Материалы круглого стола «Самоорганизация и синергетика: идеи, подходы и перспективы» / Ред. В.А. Садовничий, С.П. Курдюмов, В.С. Степин. – М., 2000. – С. 59.
- 11 Волов В.Т. Синергетика как базовая методология гуманитариев XXI века / В.Т. Волов, Д.Ф. Китаев. – Самара: Изд-во Самар. науч. центра РАН, 2005. – 276 с.
- 12 Швец И.М., Зинина С.В. Учебный курс «Концепции современного естествознания»: его возможности и необходимость для студентов естественнонаучных факультетов вузов. – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет им. Н.И. Лобачевского, 2010.

References

- 1 Makarov V. N. (2004). The concepts of modern natural science: studies. manual . Voronezh “MODEK”, 168 p.
- 2 Sadokhin A. P. (2005). The concepts of modern natural science: studies. benefit. – Moscow: Eksmo Publishing House, – 464 p.
- 3 Lavrinenko V. N., Ratnikova, V. P. (2005). The concepts of modern science : the textbook for high schools / under the editorship of V. N. Lavrinenko, V. P. Ratnikova. – Moscow: UNITY-DANA.
- 4 Sviridov V. V. (2005) Concepts of modern natural science. SPb.: Peter, 348 p.
- 5 Baskov M. M., Golubintsev O. I., Zarubin A. G., et al. (2009).The concepts of modern science: Proc. allowance / General. ed. S. I. Samygin. – 11th ed., M. Rostov-on-don; Phoenix, – 412 p.
- 6 Haken H., (1987)Synergetics., M.
- 7 Prigozhin I., Stengers I. Order from chaos, M. 198 p.
- 8 Ruzavin G. I., (1986) State restoration Institute Synergetics, evolution and principles of self-movement of matter//arena of biological evolution. M., P. 54.
- 9 Sirotkin O. S. (2011) Integral-differential bases of unitary concept of natural science (Paradigm of multilevel organization of matter as a natural basis of diversity and unity of nature of objects of the Universe). Kazan: Kazan state power engineering University, P. 268.
- 10 Knyazeva E.N., Kurdyumov S. P. S., (2000) Life of non-living from the point of view of synergetics. Proceedings of the seminar. Volume 3. Materials of the round table «self-Organization and synergy: ideas, approaches and prospects»/Ed. V. A. Sadovnichy, S. P. Kurdyumov, V. Stepin. M., P. 59.
- 11 Volov V. T. (2005)Synergy as the basic methodology of the Humanities of the XXI century / V. T. Volov, D. F. Kitaev. – Samara: publishing house of Samar. scientific. center of RAS, – 276 p.
- 12 Shvets I. M., Zinina S. V. (2010) Training course “Concepts of modern natural science”: its capabilities and the need for students of natural Sciences faculties, Nizhny Novgorod state University. N. And. Lobachevsky

Жарменов Д.К.¹, Хаустов С.И.²

¹докторант PhD

²доктор педагогических наук, профессор, e-mail: xci41@mail.ru
Казахская академия спорта и туризма, Казахстан, г. Алматы

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ НАУЧНОГО ОБОСНОВАНИЯ
СПЕЦИАЛЬНЫХ ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ
ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ПРЕДСТАРТОВЫХ СОСТОЯНИЙ
ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ ГРЕБЦОВ
НА БАЙДАРКАХ И КАНОЭ**

В настоящее время высоких спортивных результатов можно добиться лишь только тогда, когда тренировочный процесс будет осуществляться на научной основе. Рекорды и вообще высокие достижения в спорте невозможны без максимальных способностей и оптимальной подготовленности спортсменов к соревнованиям. Как и в любом другом виде спорта, в гребле на байдарках и каноэ для показа высоких спортивных результатов огромную роль играет оптимальная предстартовая готовность гребцов. Проблема состоит в том, что исследователи гребного спорта, в частности, гребли на байдарках и каноэ, недостаточно уделяют внимания в подготовке квалифицированных гребцов их предстартовым состояниям, а если и уделяют, то в основном, с психологической точки зрения, методом психологических воздействий. Однако, не все спортсмены одинаково успешно поддаются психологическим внушениям (воздействиям). В связи с этим, авторы поставили цель исследования: разработать и обосновать положительное влияние специальных физических упражнений для оптимизации предстартовой готовности квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ. Таким образом, в статье представлено научное обоснование использования специальных физических упражнений, апробированных в естественном педагогическом эксперименте и положительно повлиявших на спортивные результаты квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ.

Ключевые слова: оптимизация, предстартовые состояния, специальные физические упражнения, квалифицированные гребцы на байдарках и каноэ.

Zharmenov D.K.¹, Khaustov S.I.²

¹PhD doctoral student

²Doctor of Pedagogical science, Professor, e-mail: xci41@mail.ru
Kazakh Academy of Sport and Tourism, Kazakhstan, Almaty

**Pedagogical Aspects of the Scientific Substantiation
of Special Physical Exercises to Optimize the Prestarting Conditions
of Highly Skilled Rowers in Kayaks and Canoes**

Currently, high sports results can be achieved only when the training process will be carried out on a scientific basis. Records and generally high achievements in sport are impossible without maximum abilities and optimum preparedness of athletes for competitions. As in any other sport, in rowing and canoeing to show high sports results a great role is played by the optimal pre-start readiness of the rowers. The problem is that rowing researchers, in particular, rowing and canoeing, do not pay enough attention in training qualified rowers to their pre-start conditions, and if they do, they are mainly from a psychological point of view, using the method of psychological influence. However, not all athletes are equally amenable to psychological suggestions (influences). In this regard, the authors set a research goal: to develop and substantiate the positive impact of special physical exercises to optimize the pre-launch readiness of qualified rowers in kayaks and canoes. Thus, the article presents a scientific justification for

the use of physical exercises, tested in a natural pedagogical experiment and positively influenced the athletic performance of qualified rowers in kayaks and canoes.

Key words: optimization, prestarting conditions, special physical exercises, qualified rowers in kayaks and canoes.

Жарменов Д.К.¹, Хаустов С.И.²

¹ PhD докторант

² педагогика ғылымдарының докторы, профессор, e-mail: xci41@mail.ru

Қазақ спорт және туризм академиясы, Қазақстан, Алматы қ.

**Байдарка және каноэ бойынша жоғары білікті ескекшілердің
жарыс алдындағы күйін оңтайландыру мақсатында
арнайы физикалық жаттығулардың ғылыми тұрғыдан
негіздеудің педагогикалық аспектісі**

Қазіргі уақытта жоғары спорттық нәтижелерге оқу үрдісі ғылыми негізде жүргізілген кезде ғана қол жеткізуге болады. Спортшылардың жарыстарға жоғары дайындығынсыз, қабілетінсіз спортта жоғары жетістіктерге, рекордтарға қол жеткізуі мүмкін емес. Кез келген басқа спорт түрлеріндегідей, байдаркада және каноэде спорттық жоғары нәтиже көрсету үшін ескекшілердің алдын ала дайындығы үлкен рөл атқарады. Есу спортын зерттеушілер білікті ескекшілерді дайындау барысында, атап айтқанда байдарка мен каноэ ескекшілерін даярлауға жеткілікті көңіл бөлмейді, көңіл бөлінген жағдайда психологиялық тұрғыдан әсер ету әдісін ғана қолданады. Алайда барлық спортшылар психологиялық әсердің ықпалына ұшырамайды. Осыған байланысты авторлар зерттеу мақсатын анықтады: каноэде және байдаркада білікті ескекшілерді даярлауда дайындықты оңтайландыру үшін арнайы физикалық жаттығулардың оң әсерін негіздеп жетілдіру керек. Осылайша, мақалада табиғи педагогикалық тәжірибеде апробацияланған арнайы дене шынықтыру жаттығуларын қолданудың ғылыми негіздемесі және олардың каноэде, байдаркада білікті ескекшілердің спорттық жұмысына тигізетін оң әсері берілген.

Түйін сөздер: оңтайландыру, жарыс алдындағы күйі, арнайы дене шынықтыру жаттығулары, байдарка және каноэ бойынша білікті ескекшілер.

Введение

Совершенствование оптимальной предстартовой готовности спортсмена к соревнованию – это одна из основных составляющих в его подготовке. Педагогические аспекты формирования данной готовности, получаемые в результате динамических научных исследований, играют значительную роль в системе управления всем тренировочным процессом и подведением спортсмена к его более высоким спортивным достижениям.

Ничто так не поднимает престиж государства, как завоевание золотых медалей на самых престижных международных соревнованиях, когда поднимается флаг и звучит гимн победившей страны (Хаустов, 2016) [1]. Это касается всех видов спорта, в том числе и гребли на байдарках и каноэ.

Обзор литературных источников показал, что, если психологические методики воздействия на спортсменов до старта для оптимизации их предстартовой готовности довольно подробно исследованы, экспериментально обоснованы и применяются, то проблема использования в данном случае педагогических методик

фактически не изучена. Данный пробел в формировании специальной предстартовой готовности спортсменов, несомненно, ведет к ошибкам в планировании тренировочного процесса, так как ее влияние, однозначно, сказывается на степени тренировочного эффекта, а через него и на спортивные результаты. Малоизученность указанной проблемы определила необходимость проведения данного исследования.

В качестве конкретного вида спорта для исследования нами была выбрана гребля на байдарках и каноэ, как имеющая статус олимпийского вида спорта.

Объект исследования – педагогические аспекты особенностей оптимизации предстартовой готовности квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ, приводящей их к максимальным спортивным результатам.

Предмет исследования – оптимальная предстартовая готовность квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ как одна из основных составляющих, влияющая на их спортивные результаты.

Цель исследования – разработать и научно обосновать специальную педагогическую методику, позитивно влияющую на предстартовую

готовность квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ.

Гипотеза исследования. Предполагалось, что эффективные педагогические средства и методы оптимизации предстартовой готовности квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ позволят повысить степень их подготовленности к соревнованиям международного уровня.

Задачи исследования:

1. Выполнить анализ литературных источников по вопросам оптимизации предстартовой готовности квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ.

2. Разработать и апробировать в естественном педагогическом эксперименте педагогическую методику использования комплекса специальных физических упражнений с целью оптимизации предстартовой готовности квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ.

3. Выявить эффективность экспериментальной педагогической методики использования комплекса специальных физических упражнений в соревновательной деятельности квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ в естественном педагогическом эксперименте и в соревнованиях международного уровня.

4. Научно обосновать использование комплекса специальных физических упражнений для оптимизации предстартовых состояний высококвалифицированных гребцов на байдарках и каноэ.

Материалы и методы исследования

Для достижения поставленной цели и разрешения задач исследования были использованы метод изучения, анализа и обобщения данных отечественных и зарубежных научных и других источников, а также совокупности выявленных факторов и закономерностей с систематизацией полученных результатов; обобщение передового опыта по результатам бесед, устного и анкетного опросов специалистов гребного спорта (ученых-исследователей, тренеров); педагогические и психологические наблюдения в период проведения учебно-тренировочных сборов и выступления гребцов в крупных международных соревнованиях; анализ документов планирования тренировочного процесса и учебно-тренировочных программ подготовки гребцов, их дневников тренировок и протоколов соревнований; контрольное тестирование; естественный педагогический эксперимент; методы математико-статистического анализа полученных материалов исследования.

Организация исследования

В исследовании были задействованы 28 квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ: мастеров спорта международного класса (МСМК) со спортивным стажем более 6 лет – 8; мастеров спорта (МС) со спортивным стажем более 5 лет – 10; кандидатов в мастера спорта (КМС) со спортивным стажем более 3 лет – 10. Участники естественного педагогического эксперимента были разделены на контрольную и опытную группы по 14 испытуемых в каждой. Исследование приводилось также на нескольких республиканских и международных соревнованиях по гребле на байдарках и каноэ в 2017 и 2018 гг.: Чемпионат и Кубок РК (2 – 6.05.2018 г., Казахстан, г. Алматы), Чемпионат Азии (Китай, г. Шанхай, 15 – 18.10.2017 г.), Азиатские игры 2018 г. в Индонезии (г. Джакарта), Кубок Азии (Узбекистан, г. Самарканд, 22 – 24.10.2018 г.).

С целью оптимизации предстартовой готовности гребцами опытной группы до тренировок и соревнований выполнялись разработанные нами экспериментальные специальные физические упражнения (Жарменов, 2018) [2].

Обзор литературы

В научных источниках имеется довольно значительное количество материала по физической, спортивно-технической и тактической подготовке спортсменов (Матвеев, 1991; Харре, 1971; Холодов, 2014; Платонов, 2015) [3, 4, 5, 6 и др.], но недостаточно освещается проблема подготовки их нервной системы к предстоящим соревнованиям. Из имеющихся иностранных публикаций, относящихся в какой-то мере к данной проблеме, можно отнести лишь небольшое их количество, которых явно недостаточно (Мизугучи, 2016; Нильсен, 2016; Шталь, 2016) [7, 8, 9, 10]. Однако значительную роль в спортивной практике играет именно проблема волнения спортсменов до соревнований, что часто бывает связано с их перенапряжением, лихорадочным состоянием, т. е. с тем, что они называют словом «мандраж». Многие тренеры и методисты задумываются над тем, как обеспечить контроль над чувствами и настроением спортсменов, как устранить пагубное и неприятное нервное напряжение, порождающее до соревнований «скованность», «спортивный паралич», неуверенность в своих силах.

Изучая отечественную и зарубежную литературу по педагогике и психологии спорта, теории

и методике спорта, мы пришли к заключению, что каждый спортсмен желает одержать победу, но не все из них обладают для этого достаточной волевой подготовкой. К выступлению на соревновании не каждый способен сконцентрироваться, отвести прочь мысли о возможном поражении или сомнении в победе. Наличие воли к победе связано с уровнем интеллектуального развития человека. Часто бывает, что спортсмен с выдающимися физическими данными проигрывает значительно более слабому сопернику, не сумев мобилизовать свою волю к победе и подавить волнение перед соревнованием.

Волнение перед соревнованием ощущается большинством спортсменов. Чем важнее соревнование, чем больше желание и стремление спортсмена выступить как можно лучше, тем сильнее волнение и тем отрицательнее влияние этого волнения на выигрыш спортсмена. Несомненно, что волнение, испытываемое спортсменом, закономерно и в определенной мере даже полезно, поскольку оно помогает мобилизации его сил и внимания, содействует лучшей подготовке к соревнованию. Однако по ряду причин у многих спортсменов это волнение и вызываемое им напряжение настолько велико, что оно ведет к чрезмерно угнетенному настроению и сильному нервному напряжению, что в целом оказывает отрицательное влияние и снижает их достижения.

Так как переживаемые спортсменом волнения зависят от его интеллектуального развития, то обычно от напряжения, вызываемого этим волнением, страдают больше всего спортсмены с особенно чувствительной и возбудимой нервной системой и острым воображением. Способность данных спортсменов мысленно представить себе картинку предстоящей спортивной борьбы бывает настолько велика, что их организм также сильно реагирует на это соответствующим образом. Эти спортсмены начинают испытывать состояние напряженности уже за день-два перед соревнованием. Данную напряженность, возникающую в результате волнения, некоторые зарубежные специалисты называют «аффектированной напряженностью», в отличие от «координационной напряженности», вызываемой сокращением мышц-антагонистов, т. е. противоположных работающим мышцам. Волнение, о котором идет речь, обычно представляет собой обеспокоенность спортсменов за исход соревнования, за успех их выступления.

Одним из основных источников чрезмерного нервного возбуждения спортсменов являются

друзья и знакомые, жаждущие увидеть своего друга победителем, а также и тренер, не умеющий скрыть своего волнения и старающийся как можно тщательнее проинструктировать спортсменов перед соревнованием, чтобы они не забыли чего-либо. Постоянные ободряющие разговоры друзей и знакомых не снижают волнение у спортсмена. Каждый раз, когда кто-нибудь справляется о настроении, старается сказать что-то ободряющее, спортсмен чувствует прилив возбуждения, возникает мышечная скованность. Ответственность, которая возлагается на спортсменов в большом соревновании, рассказы о сопернике также заставляют их волноваться. Их волнение, а вместе с ним и напряженность усиливаются по мере приближения дня соревнований, и если растущей напряженности не препятствовать, она может вызвать ряд вредных отрицательных эмоций. В связи с этим, чтобы свести эти волнения к минимуму, опытные тренеры перед соревнованием стремятся, в первую очередь, держать спортсменов и всю команду в единении. Они считают, что в результате встреч и разговоров спортсмены могут перевозиться, быть сильно возбужденными, что отрицательно повлияет на их реакцию во время соревнования.

Наиболее характерными признаками волнения у спортсменов являются:

1. Возникновение сонного и вялого состояния.
2. Угнетенное, тревожное настроение, которое спортсмены обозначают обычно словами: «...Я не в своей тарелке», «...меня как будто подменили» и т. п.
3. Чувство тяжести в животе, обильное выделение пота на руках и под мышками, ощущение слабости.

В результате, спортсмен часто не может выполнить нужные движения, которые раньше он выполнял очень легко и эффективно. Он ощущает, что мышцы его не в порядке; напряжение бывает так велико, что в таком состоянии он не способен выступать должным образом, с обычным мастерством и выносливостью. Особенно ярко это проявляется перед стартом. Спортсмен хорошо тренируется, демонстрируя свое преимущество даже иногда над значительно более сильными и опытными спортсменами, но как только выходит на старт соревнований, его как бы подменяют и он проигрывает соперникам. Все это часто проявляется и у высококвалифицированных гребцов на байдарках и каноэ.

Иногда напряжение в процессе выступления спортсменов на соревнованиях бывает едва заметным, но все-таки достаточным для того, чтобы отрицательно повлиять на результат. Оно проявляется в том, что гребец, к примеру, не доводит гребок до конца с должной силой, или он сбивается с темпа и т. д. Даже если гребец не осознает это напряжение, оно все равно влияет на него отрицательно. Объясняется это, на наш взгляд, тем, что, когда напряжение возрастает до значительного, мышцы сжимаются, создается давление на кровеносные сосуды и нарушается нормальный приток крови к нервам и мышцам. Такое нарушение нормального кровообращения приводит к функциональному расстройству, а это нарушает пищеварение, вызывает головную боль, чувство слабости и т. п. Если мышцы остаются в напряжении длительное время, они испытывают утомление, и у спортсменов возникает чувство усталости и апатии, сонливость и вялость, ощущение, как будто они уже участвовали в соревновании. Если спортсмены с таким мышечным напряжением начинают соревноваться, их скованность переходит в координационную напряженность и мешает точной координации действий. Скованность охватывает в какой-то мере все мышцы. В результате, мышцы, которые не должны были выполнять то или иное движение, мешают эффективной работе мышц, производящих это движение.

Также нежелательным явлением при перенапряжении, на наш взгляд, являются химические выделения, возникающие при мысли о предстоящих соревнованиях. Уже до соревнования при возникновении большой напряженности в организме спортсмена возникают токсические явления. В ограниченной мере и в нужное время сопровождаемые движениями эти выделения являются даже полезными. В больших же количествах и не сопровождаемые мышечной деятельностью они вызывают у спортсмена вялость и сонливость.

Очень неприятным ощущением, которое спортсмен испытывает при перенапряжении, является неполное, неровное и учащенное дыхание, вызываемое скованностью мышц дыхательного аппарата и грудной клетки. При неполном дыхании спортсмен не получает необходимого количества кислорода и не освобождается полностью от использованного. Это вызывает головокружение, тошноту, головные боли и различные другие неприятные ощущения и, конечно, учащенное сердцебиение, что, в свою очередь, приводит спортсмена к еще

более нервному состоянию, выводит его из душевного равновесия.

Результаты исследования и их обсуждение

Возникающие у спортсмена перед стартом волнение и напряженность создают ряд отрицательных явлений, взаимно усугубляющих друг друга, вызывают у него плохое настроение, часто заставляя думать о том, чтобы вообще бросить заниматься спортом, и, что самое плохое, мешают правильной работе мышц.

Для того, чтобы помочь спортсмену самостоятельно преодолеть свое нервное напряжение, научить его препятствовать растущей напряженности перед стартом, нами в течение нескольких лет проводились исследования для выработки практических мер борьбы с указанными отрицательными явлениями.

Мнения многих тренеров и спортсменов-гребцов, наши собственные исследования (Жарменов, 2018: 74-79), изучение и анализ статистических показателей выявили, что данную важную проблему можно в значительной мере разрешить, не только используя самовнушение и психологические средства и методы, как это рекомендуют многие специалисты гребли и тренеры, но и применяя специальные физические упражнения. Нами был разработан комплекс таких специальных физических упражнений, исполнение которых до старта значительно влияло на снижение у квалифицированных гребцов на байдарках и каноэ высокого напряжения до соревнования. Данные упражнения были предназначены для снижения мышечной напряженности, как правило, мешающей исполнению движений с максимальной эффективностью и ведущей к чрезмерному и быстрому утомлению. Они оказались довольно действенными, когда исполнялись систематически.

По мнению многих гребцов и тренеров, данные упражнения весьма эффективны как снижающие возникающее мышечное напряжение, так и как средство, предотвращающее вредные последствия чрезмерной напряженности. Если данные упражнения выполнять систематически, то они помогают воспитывать и «чувство расслабления», а это, в свою очередь, дает возможность спортсменам ощутить даже минимальное возникновение напряженности, научиться управлять расслаблением мышц, содействовать росту спортивных достижений. Проведенный нами естественный педагогический эксперимент выявил, что данные упражнения представляют

из себя ценность даже и тем гребцам, которые не испытывают какой-либо заметной напряженности до соревнования. Эти упражнения тренируют мышцы таким образом, что они, несмотря даже на острую нервную напряженность, препятствуют физическому изменению в организме, вредно отражающемуся на спортивные показатели спортсмена. Педагогический эксперимент выявил, что у одних гребцов, благодаря их упорству, энтузиазму и уже отработанному контролю над мышцами, эффективность данных упражнений сказывалась быстрее, а другим необходимо было некоторое время тренировок, после чего у них тоже ощущались положительные ощущения.

Чем больше гребцы использовали данные упражнения на тренировках, тем легче им становилось их выполнять и тем лучше у них устранилась напряженность. Если гребец делал эти упражнения регулярно в течение нескольких недель, то ему уже не приходилось напоминать о них. По мере выполнения этих упражнений он начинал чувствовать себя намного лучше и замечать в своем самочувствии такую большую перемену, что уже привыкал делать их без напоминаний. Данные упражнения являются полезными и для самих тренеров, испытывающих нервное напряжение перед выступлением своих спортсменов или во время соревнований.

В качестве примера представляем одно из этих упражнений комплекса, апробированного нами в естественном педагогическом эксперименте у квалифицированных гребцов опытной группы на байдарках (мужчины: МСМК – 2 чел.; МС – 5 чел.; $n=7$) и каноэ (мужчины: МСМК – 1 чел.; МС – 4 чел.; $n=5$):

И.п. – сидя поудобнее. Ненапряженно вращать по очереди ступни ног, голову, челюсть, плечи и кисти рук. Каждый вид вращения выполнять по 30-40 секунд. Амплитуда вращений должна быть как можно больше. Выполнять упражнение медленно и стараться, чтобы при этом все тело было расслабленным. Для того, чтобы расслабить мышцы бедер и таза, которые являются центром наибольшего напряжения, необходимо лечь на спину и выполнить вращательные движения в следующем порядке: медленно и ненапряженно отвести ногу как можно больше в сторону, затем согнуть ее в коленном суставе, «вывернуть» наружу так, чтобы внешняя сторона колена и лодыжки была обращена к полу; подвести колено к груди; затем перенести колено к другой стороне груди, «выворачивая» ногу в коленном суставе так, чтобы внутренняя

сторона колена и лодыжки была обращена к груди; закончить вращение выпрямлением ноги и передвижением ее как можно дальше внутрь, чтобы она пересекала линию тела, затем вернуть ее в исходное положение. В случае, если упражнение выполняется медленно и без напряжения, оно быстро приводит к очень хорошему результату для расслабления.

Весь комплекс этих упражнений, подтвердивший свою эффективность в естественном педагогическом эксперименте ($P<0,01$) в период от предсоревновательного этапа к соревновательному периоду (Чемпионат РК 21-25 марта 2018 г.), опубликован в «Вестнике. Серия «Педагогические науки» (Жарменов, 2018: 76-77).

Разработанные нами данные упражнения надо выполнять ежедневно утром после подъема и вечером до сна (особенно тщательно в последний вечер накануне соревнований), а также в любое время, когда спортсмены начинают ощущать возникновение у себя состояния напряжения. Кроме того, необходимо исполнять их по частям в паузах между стартами в процессе соревнований для того, чтобы предотвратить возникновение напряжения, вызываемого возбуждением и нарастающим утомлением. Эти упражнения помогают спортсмену чувствовать себя непринужденно, расслабленно, бодро. Они снижают у них усталость, сохраняют бодрое настроение, а также «психологическую форму», которая является составляющей спортивной формы.

Для снятия нервного напряжения перед сном необходимо, уже находясь в постели и стараясь заснуть, выполнить в определенном темпе несколько медленных, ненапряженных глубоких вдохов. При вдохе – слегка напрягать все мышцы, при выдохе – стремиться полностью расслабиться. Выполнять это упражнение в течение 2-3 минут. Убедившись, что достигнуто максимальное расслабление, сделать небольшой вдох и расслабиться еще больше.

Везде, где только можно, спортсмен должен делать любое из данных упражнений. После их выполнения в течение некоторого периода необходимо выбрать те группы мышц, которые требуют большего внимания, особенно кистей рук, челюсти, плеч и брюшного пресса; определить, какие мышцы бывают наиболее напряжены, и уделить им особое внимание. Мы рекомендуем выполнять любое возможное в данных условиях упражнение каждый раз, когда спортсмен отдыхает между стартами, ожидает свою очередь, сидя на скамейке и т.п.

В проблеме борьбы с предстартовыми нервными напряжениями мы против общепринятых методов и считаем, что спортсмены уделяют много времени тому, чтобы овладеть искусством расслабления усилием воли. Учитывая многолетний практический опыт и собственные научные исследования, мы сделали вывод, что попытки насильственного снижения нервной напряженности, как правило, кончаются неудачей, так как они основаны на ложных принципах и непонимании функций мышц и их связи с нервной системой. Спортсменам, у которых во время нервной напряженности возникает нарушение равновесия между физическими и умственными действиями, нужны не насильственные расслабления и сознательное отвлечение мозга от беспокойства, а физические упражнения. Во время нервной напряженности нужно оставить мозг в покое, а мышцам дать соответствующие специальные физические упражнения, после чего расслабление возникает естественным образом. Изучив вопрос об упражнениях как о средстве борьбы с нервной напряженностью, мы стали положительно относиться к специальным физическим упражнениям, выполняющимся сознательно, под контролем головного мозга и направленным на то, чтобы привести в оптимальное состояние мышцы и остальные части тела, связанные с ними.

С учетом того, что нервное напряжение бывает наибольшим к концу дня, когда спортсмен утомлен и нуждается в полноценном сне, мы предлагаем также следующую специальную систему упражнений:

1. Лежа на спине, вытянувшись во всю длину. Под голову положить очень низкую подушку или не класть ничего. Голова должна касаться матраца затылком, но не его верхней частью. Стопы ног должны быть свободно развернуты наружу, так чтобы расслабить внутренние мышцы таза. Упражнение необходимо начинать с рук. Сначала необходимо скрючить пальцы и напрячь мышцы рук, затем прочувствовать натяжение мышц до максимума, подержать их так с минуту и расслабить. При этом необходимо сосредоточить внимание на руках и овладеть техникой выполнения этого упражнения, после которого будет легче использовать подобные упражнения для других частей тела и для всего тела целиком.

2. После овладения расслаблением рук можно переходить к ногам, точно также сокращая и расслабляя их мышцы. Чтобы сократить мышцы ноги, можно, выпрямив ногу в колене, прижать

ее к постели вниз; сильно напряженные мышцы подержать в таком состоянии с минуту, а затем расслабить. Поднимать ноги с постели необходимо так, чтобы сокращались большие брюшные мышцы. Подержав их некоторое время в сокращенном состоянии, расслабить. Далее, положив руку за голову, поднимать голову и плечи так, чтобы напрягались мышцы брюшного пресса и межреберные мышцы. Подержав их так несколько секунд, расслабиться полностью, откинувшись назад на постель.

3. Научиться расслаблять главные мышцы шеи. Подняв голову с постели, наклонить ее вперед до тех пор, пока не напрягутся мышцы шеи. Подержав ее так с минуту, расслабиться и дать голове свободно упасть на постель. Точно также проделать упражнения для боковых шейных мышц, поворачивая голову сначала в одну, потом в другую сторону так, чтобы все мышцы получили возможность поработать. И, наконец, полежать спокойно, держа руки так, чтобы они соприкасались концами пальцев. Далее вообразить, что именно с этого начинается напряжение всех мышц тела, а затем постараться почувствовать, как уменьшается мышечное напряжение, по мере того как мышцы переходят в состояние расслабленности. Затем попытаться прочувствовать, как волны сокращения мышц и расслабления проходят через весь организм.

Приведенные 15-минутные ежедневные упражнения перед сном облегчают умственное и нервное напряжение. В девяти случаях из десяти спортсмен впадает в глубокий освежающий сон, потому что будет найден выход для возбужденного мозга, уменьшится напряженность мышц и переполненный кровью организм восстановит нормальный динамический поток крови во всех кровеносных сосудах.

Предлагаемая приведенная система упражнений для достижения нужных результатов требует от спортсмена большой силы воли и самодисциплины. Наш опыт показал, что эти упражнения отрабатываются лучше путем показа их другим, что они обеспечивают хороший контроль над возникающим напряжением и при регулярном их выполнении у спортсмена пропадают пагубные и неприятные последствия нервного напряжения.

Заключение

Известно, что самым достоверным показателем эффективности той или иной методики совершенствования тренировочного процесса

является спортивный результат на соревнованиях. Разработанная нами методика использования специальных физических упражнений способствовала оптимизации предстартовых состояний у испытуемых – гребцов опытной группы, что положительно отразилось на их спортивных результатах. Так, 26.04.2019 г. в г. Алматы на Первомайских прудах на Чемпионате РК по гребле на байдарках и каноэ сразу 3 гребца из Туркестанской области (Е.А., С.М., И.Л.), использовавших разработанную нами экспериментальную методику, в мужской байдарке-четверке на дистанции 500 м с результа-

том 1:24:36 выиграли золотые медали. Никто из испытуемых гребцов контрольной группы, тренировавшихся по общепринятой методике, в число призеров данных соревнований не попал.

Таким образом, применение в тренировочном процессе на предсоревновательном этапе предложенной экспериментальной методики использования специальных физических упражнений для оптимизации предстартовых состояний у высококвалифицированных гребцов на байдарках и каноэ способствует более успешному их выступлению на соревнованиях.

Литература

- 1 Хаустов С.И. Научно-методическое обоснование подготовки высококвалифицированных тяжелоатлетов // Теория и методика физической культуры. – Алматы: КазАСТ, 2016. – №1. – С. 103.
- 2 Жарменов Д.К. Педагогические аспекты оптимизации предстартовой готовности высококвалифицированных гребцов на байдарках и каноэ // Вестник. Серия «Педагогические науки». – 2018. – №2 (55). – С. 74-79.
- 3 Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1991. – С. 452 – 453.
- 4 Учение о тренировке / Под общ. ред. Д.Харре. – М.: ФИС, 1971. – С. 147-249.
- 5 Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. – М.: «Академия», 2014. – С. 364 – 365.
- 6 Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. – Киев: Олимп. лит. – Кн. 2. – 2015. – С. 696 – 847.
- 7 Брайан Дж. Кратти. Психология в современном спорте. – Прентис-Холл, Энглвудские скалы, Нью-Джерси, США – 1978. – 224 с.
- 8 Мизугучи Н., Наката Х., Каносие К. Моторные образы за пределами моторного репертуара: активность в первичной зрительной коре при кинестетических моторных изображениях сложных движений всего тела // Нейронаука. – 2016. – 315. – С. 104-113.
- 9 Нильсен А.А. Автоматизация проектирования генетических схем // Наука. – 2016. – 352 (6281). – Р. acc 7341.
- 10 Шталь П.И. Визуализация и анализ экспрессии генов в разрезе ткани методом пространственной транскриптомики // Наука. – 2016. – V. 353. – С. 78-82.

References

- 1 Khaustov S.I. (2016). Nauchno-metodicheskoye obosnovaniye podgotovki vysokokvalifitsirovannykh tyazheloatletov [Scientific and methodological rationale for the preparation of highly skilled weightlifters]. Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury [theory and methods of physical culture]. Almaty: KazAST, 1, 103. (In Russian)
- 2 Zharmenov, D.K. (2018). Pedagogicheskiye aspekty optimizatsii predstartovoy gotovnosti vysokokvalifitsirovannykh grebtsov na baydarkakh i kanoey [Pedagogical aspects of optimizing prelaunch readiness of highly skilled rowers in kayaks and canoes]. KazNU Vestnik. Seriya «Pedagogicheskiye nauki» [Journal of Educational sciences]. 2 (55), 74-79. (In Russian)
- 3 Matveev, L.P. (1991). Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury [Theory and methods of physical culture]. Moscow, Physical Culture and Sports, P. 452-453. (In Russian)
- 4 Harre D. (Ed.). (1971). Ucheniye o trenirovke [The doctrine of training]. Moscow: FIS, 147-249. (In Russian)
- 5 Kholodov, Zh.K., Kuznetsov, V.S. (2014). Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya i sporta [Theory and methods of physical education and sport]. Moscow, "Academy", 364-365. (In Russian)
- 6 Platonov, V.I. (2015). Sistema podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte [The system of training athletes in the Olympic sport]. Kiev, Olympic literature. Book 2. P. 698-847. (In Russian)
- 7 Bryan J.Cratty. (1978) Psychology in contemporary sport. – Prentice – Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, U.S.A. 224 p.
- 8 Mizuguchi, N., Nakata H., Kanosue K. (2016). Motornyye obrazy za predelami motornogo repertuara: aktivnost' v pervichnoy zritel'noy kore pri kinesteticheskikh motornykh izobrazheniyakh slozhnykh dvizheniy vsego tela [Motor imagery beyond the motor repertoire: Activity in the primary visual cortex during kinesthetic motor imagery of difficult whole body movements]. Neyronauka [Neuroscience]. 315. P.104-113. (In Russian)
- 9 Nielsen, A.A. (2016). Avtomatizatsiya proyektirovaniya geneticheskikh skhem [Genetic circuit design automation]. Nauka [Science]. 352(6281). P. acc 7341. (In Russian)
- 10 Stahl, P.I. (2016). Vizualizatsiya i analiz ekspressii genov v razreze tkani metodom prostranstvennoy transkriptomiki [Visualization and analysis of gene expression in tissue section by spatial transcriptomics]. Nauka [Science]. V.353. P.78-82. (In Russian)

Мизанбеков С.К.¹, Таттимбетова Ж.О.², Денисенко В.Н.³

¹к.п.н., доцент

²PhD докторант, e-mail: zhibek0709@gmail.com

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
³д.ф.н., профессор, Российский университет дружбы народов, Россия, г. Москва

МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Статья посвящена методическим вопросам внедрения интерактивных технологий обучения – одного из важнейших направлений совершенствования подготовки студентов в современном вузе. Авторы подчеркивают современные возможности интерактивного обучения, которые выступают доминантой профессиональной подготовки будущего педагога и призваны обеспечить аксиологическую, личностно-ориентированную, деятельностную направленность учебно-воспитательного процесса подготовки студента в вузе.

Рассматривая образовательный процесс вуза как сложную систему, включающую в качестве главных компонентов профессиональной подготовки будущего педагога воспитывающую и формирующую деятельность преподавателей и учебно-познавательную деятельность студентов, авторы выделяют следующие виды (этапы) учебной деятельности: (1) эмпирическую деятельность как этап восприятия – использование психолого-аппаратных приемов, направленных на привлечение внимания обучающегося к анализируемому языковому явлению; (2) эвристическую деятельность по распознаванию ситуации; (3) репродуктивную деятельность по преобразованию модели и получению новых знаний; (4) практическую деятельность, связанную с отработкой навыка. Согласно им, авторы разработали обучающую программу с заданиями, ориентируясь на данные этапы. До применения разработанной методики было проведено анкетирование на выявление уровня профессиональной обучаемости (способности студентов к самообучению, способности привлечения новой информации на дополнительных примерах, методом «показа», интерактивному обучению с оценкой действий обучаемых) студентов, оценки познавательной мотивации и коммуникативной активности студентов. Установлено, что 46% студентов выборки обладали высоким уровнем профессиональной обучаемости, 44% – выше среднего, 7% – средним и 3% – пониженным.

Ключевые слова: интерактивные образовательные технологии, дидактика, средство, мультимедиа, преподавание русского языка.

Mizanbekov S.K.¹, Tattimbetova Zh.O.², Denisenko V.N.³

¹Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor

²PhD doctoral student, e-mail: zhibek0709@gmail.com

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

³doctor of philosophical science, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia, Moscow

Methodological Issues of Using Interactive Educational Technologies in the Professional Training of Future Teachers of Russian Language and Literature

The article is devoted to the methodological issues of introducing interactive forms of education – one of the most important areas for improving the preparation of students in a modern university. The authors emphasize that the modern possibilities of interactive teaching aids are the dominant of

the future teacher's professional training and are designed to provide the axiological, student-centered, activity-based orientation of the student's educational process at the university.

Considering the educational process of the University as a complex system, including as the main components of professional training of the future pedagogue educating and shaping the activities of lecturers and educational and cognitive activity of students, the authors identify the following types (stages) of educational activity: (1) empirical activity as a stage of perception – the use of psychological and equipment specific approaches, aimed at attracting the attention of the student to the analyzed linguistic phenomenon; (2) heuristic activity to recognize the situation; (3) reproductive activities to transform the model and acquire new knowledge; (4) practical activities related to the development of skills. According to them, the authors have developed a training program with tasks, focusing on these stages. Prior to the application of the developed methodology, a questionnaire was conducted to identify the level of professional learning (students' ability to self-study, the ability to attract new information on additional examples, the method of "display", interactive learning with the assessment of the actions of students), evaluation of cognitive motivation and communicative activity of students. It was found that 46% of the students in the sample had a high level of professional learning, 44% above average, 7% average and 3% - reduced.

Key words: interactive educational technologies, didactics, tool, multimedia.

Мизанбеков С.К.¹, Тәттімбетова Ж.Ө.², Денисенко В.Н.³

¹п. ғ. к., доцент

²PhD докторанты, e-mail: zhibek0709@gmail.com

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³ф. ғ. д., Ресей халықтар достығы университетінің профессоры, Ресей, Мәскеу қ.

Орыс тілі мен әдебиетінің болашақ мұғалімдерін кәсіби даярлауға интерактивті білім беру технологияларын қолданудың әдістемелік мәселелері

Мақала заманауи жоо студенттерді дайындауды жетілдірудің маңызды бір бағыты – оқытудың интерактивті технологияларын ендірудің әдістемелік мәселесіне арналған. Авторлар интерактивті оқытудың болашақ педагогті кәсіби даярлаудың доминанты болып табылатынын және олардың жоо студенттерін оқу- тәрбие үдерісінде дайындаудың аксиологиялық, тұлғалық-бағдарлы, іс- әрекеттік бағыттылығын қамтамасыз ететін қазіргі мүмкіндіктерін ашып көрсетеді.

ЖОО білім беру үдерісін күрделі жүйе ретінде қарастырған авторлар болашақ педагогті кәсіби даярлаудың басты компоненттерін оқытушылардың тәрбиелеушілік және қалыптастырушылық қызметін және студенттердің оқу- танымдық әрекеттерімен байланысты аша отырып, оқу іс-әрекетінің мынадай (кезеңдерін) түрлерін бөліп көрсетеді: (1) эмпирикалық іс- әрекет қабылдау кезеңі ретінде психологиялық аппараттық тәсілдерді қолдануда білім алушылардың назарын тілдік құбылыстарды талдауға бағыттау; (2) эвристикалық іс- әрекет жағдаяттарды тани алу; (3) репродуктивтік іс- әрекет жаңа білімдерді алу және моделдерді түрлендіру; (4) дағдыларды жұмылдыруға байланысты практикалық іс- әрекет . Аталған кезеңдерге сүйене отырып, авторлар осыларға сәйкес тапсырмалары бар оқыту бағдарламасын дайындаған. Дайындалған әдістемені қолданардың алдында білім алудың кәсіби деңгейлерін (студенттердің өздігінен оқуы, қосымша мысалдар арқылы жаңа ақпараттарды таба алу қабілеттіліктері, «көрсету» әдісі, білім алушылардың интерактивті әдістердегі әрекеттерді бағалай алуы) анықтауда студенттердің танымдық түрткілерін және коммуникациялық белсенділіктерін бағалау үшін сауалнама жүргізілді. Студенттердің 46% білім алудың жоғары кәсіби деңгейін, 44% ортадан жоғары, 7% орташа және 3% – төменгі деңгейді көрсеткені анықталды.

Түйін сөздер: интерактивті білім беру технологиялары, дидактика, құрал, мультимедиа.

Введение

Работа педагога со средствами информационных и телекоммуникационных технологий на всех уровнях образовательной системы протекает в различных режимах, предлагающих использование современных возможностей в качестве программно-педагогического средства обучения, которое не только обеспечивает передачу знаний и контроль за результатами

усвоения учебного материала, но и средства, обеспечивающие имитацию и моделирование изучаемых объектов, процессов, явлений; средства осуществления информационно-поисковой деятельности; средства автоматизации процессов обработки предложенного учебно-языкового материала и упражнений.

Интеграция мультимедийных материалов в учебно-воспитательный процесс вуза трактуется как педагогически организованное взаимо-

действие участников образовательного процесса (преподавателя, студента), направленное на эффективную учебно-познавательную деятельность и воспитание профессионально значимых качеств будущих педагогов (*Pedagogical Journal*, 2015: 108-111).

Цель исследования – обеспечение процесса обучения будущих учителей русского языка и литературы учебным контентом, создающим условия для выработки и поддержания педагогических умений в стандартных и нестандартных образовательных ситуациях; способствующим достижению компетентности в условиях, максимально приближенных к реальному образовательному процессу.

Методология и методы исследования

Методологическую основу исследования составили аксиологический, раскрывающий сущность ценностных ориентаций и их значимость для воспитания студентов педагогического вуза (А.В. Кирьякова, З.И. Равкин, В.А. Слостенин и др.), деятельностный, обеспечивающий воспитание профессионально значимых качеств личности в процессе выполнения разнообразных учебных действий (Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн и другие ученые), личностно-ориентированный, признающий системообразующим фактором профессиональной подготовки личностное развитие субъектов обучения (Е.В. Бондаревская, И.С. Якиманская и другие ученые) подходы к организации учебно-воспитательного процесса в вузе.

Обзор литературы

Как известно, место современных средств информационных и телекоммуникационных технологий в учебном процессе во многом определяется типом обучающей программы.

На основе анализа специальной литературы мы выявили, что одни обучающие программы предназначены для закрепления знаний и умений, другие ориентированы на усвоение новых понятий. Кроме того, существуют обучающие программы, которые позволяют обучающимся стать непосредственными «участниками» открытий, где средства мультимедиа используются в визуализация учебно-производственных лабораторий, которые оснащены большим набором натурального технологического и лабораторного оборудования, набором инструментов и при-

боров (для проведения практических занятий и испытаний), виртуальными интерактивными 3D моделями технологических процессов, оборудования (Larina O.A., 2007: 160).

Большими возможностями обладают обучающие программы, которые реализуют проблемное обучение, так как моделируются и анализируются конкретные ситуации, способствующие формированию умений и навыков в нестандартных ситуациях, стимулируют познавательную активность и мотивацию учебной деятельности, и ориентировано на личностное и профессиональное становление будущих педагогов.

Одним из основных требований к методическому обеспечению занятий с использованием интерактивных учебных ресурсов является предварительное планирование учебно-языкового материала с указанием возможностей использования дидактических инструментов средств мультимедиа для повышения эффективности учебного процесса:

- 1) определить цели использования программно-педагогических средств обучения (дать обучающемуся информацию об актуальности и практической значимости темы, заинтересовать, развить стремление к получению новых знаний);
- 2) подготовить методический сопровождающий материал: конструирование (использование видео-, аудиоресурсов) интерактивных онлайн-плакатов ThingLink; использование интерактивных упражнений (Learning Apps);
- 3) оценить успешность внедряемых обучающих программ с помощью интерактивных тестовых заданий Kahoot (на выбор одного или нескольких ответов, на восстановление последовательности, на установление соответствий, на заполнение пропусков, позволяющих провести контроль своей деятельности);
- 4) провести заключительный экзамен (контрольную работу) по изучаемой теме.

Результаты исследования

Так, Н.В. Кузьмина отмечает, что определение уровней профессиональной обучаемости направлено на выявление основных трудностей вербального поведения в рамках этапа обучения и раскрывает зависимость изучаемого явления или процесса от известных контролируемых условий (Kuzmina N.V., 2008: 172).

Выявление уровня профессиональной обучаемости (способности студентов к самообучению, способности привлечения новой информации на дополнительных примерах, методом «показа»,

интерактивному обучению с оценкой действий обучаемых) потребовало оценки познавательной мотивации и коммуникативной активности студентов. Результаты статистической обработки и методической интерпретации результатов предэкспериментального анкетирования и тестирования оказались следующими.

Критерий 1 – Высокий уровень профессиональной обучаемости студентов с высокой мотивацией к обучению, сформированными навы-

ками самоорганизации и наличием творческих способностей (46% респондентов).

Критерий 2 – Уровень профессиональной обучаемости выше среднего, с необходимостью в повышении мотивации обучения посредством выполнения творческих заданий (44% студентов).

Критерий 3 – Средний уровень профессиональной обучаемости с проблемами самоорганизации и коммуникативной активности (7% анкетированных).

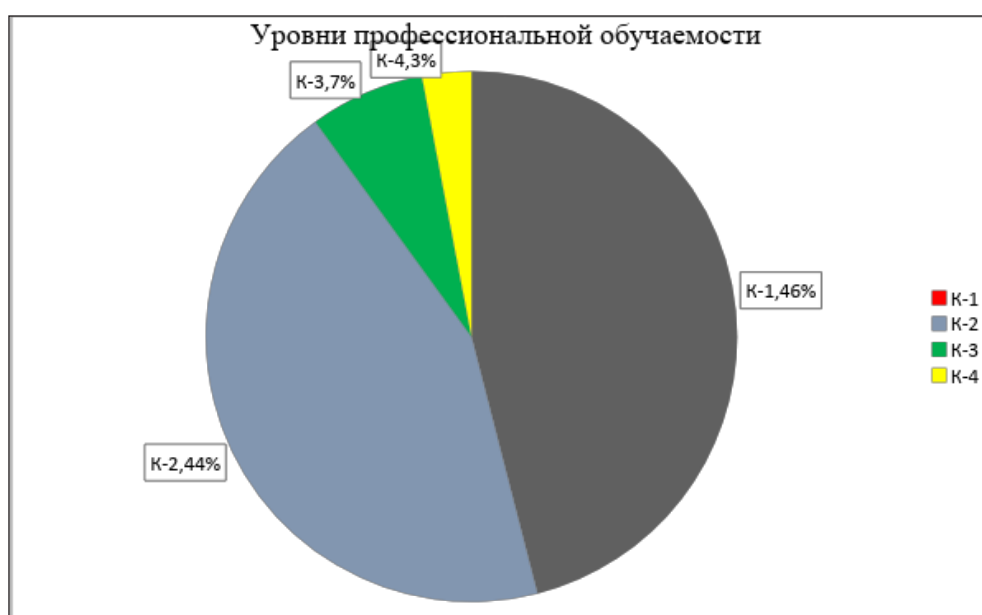

Рисунок 1

Критерий 4 – Пониженный уровень профессиональной обучаемости с отсутствием познавательной мотивации и коммуникативной активности (3% обучающихся).

Таким образом, результаты анкетирования демонстрируют преимущества использования информационных технологий обучения, так как привлечение дидактических инструментов средств мультимедиа не может не влиять на сформированность ценностно-мотивационной сферы личности студентов, степень понимания сущности и уровня проявления профессионально значимых качеств будущего педагога, его рефлексивно-оценочных умений.

Обсуждение

Исходя из анализа трудов ученых и исследователей по теории обучения (В.В. Давыдова, М.И. Махмутова и др.), по психолого-педагогическим

основам интеграции мультимедийных средств обучения (Е.И. Машбица, В.М. Монахова, В.В. Рубцова, О.К. Тихомирова и др.) мы делаем попытку выявить подходы к использованию программ обучения, направленных на развитие ценностно-мотивационной, когнитивной, деятельностной и рефлексивно-оценочной сфер личности в целях подготовки ее к профессионально-педагогической деятельности:

1) программные комплексы должны обеспечить возможность дифференциации и индивидуализации обучения, способствовать развитию склонностей и способностей обучающихся (обеспечивать дополнительные возможности для построения индивидуальных образовательных траекторий обучающихся);

2) должна обеспечиваться внутренняя мотивированная деятельность студентов, способствующая постепенному личностному включению студентов к освоению профессиональных знаний;

3) одной из задач конструирования и интеграции мультимедийных материалов в учебный процесс является формирование навыков использования информационных технологий обучения;

4) использование мультимедийных материалов не только интенсифицирует труд преподавателя и обучающегося, но и существенно изменяет содержание и структуру деятельности (Bashmakov A.I., Bashmakov I.A., 2003: 616).

Рассматривая образовательный процесс вуза как сложную систему, включающую в качестве главных компонентов профессиональной подготовки будущего педагога воспитывающую и формирующую деятельность преподавателей и учебно-познавательную деятельность студентов, ученые выделяют следующие виды (этапы) учебной деятельности:

I. **Эмпирическая деятельность** как этап восприятия – использование психолого-аппаратных приемов, направленных на привлечение внимания обучающегося к анализируемому языковому явлению:

А) концентрация внимания и отражение отдельных единичных объектов на фоне – изображение главного объекта более ярким цветом; изменение размера; выделение эффектом. Количественной оценкой логического ударения является его интенсивность. Интенсивность зависит от соотношения цвета и яркости анализируемого учебно-языкового объекта по отношению к фону, от изменения относительных размеров объекта по отношению к размерам предметов фона изображения. Наилучшим является выделение либо более ярким, либо более контрастным цветом.

Имя существительное изменяется по числам.
 Может быть в **единственном** (жекеше) и **множественном** (көпше) числе.

 Ы - И	 Ы - И	 О - Е
ОН	ОНА	ОНО
Мужской род	Женский род	Средний род
Журнал журнал Ы	Машина машин Ы	Окно окн А
Врач врач И	Семья семь И	Море мор Я

Средний род: окончание **О – изменяется на А; Е заменяется на - Я**

Рисунок 2

1 Проверочное слово 1 склонения: **РУКА** (пчела, стена)

- в задач... = задач**А** (ж.р.) – 1 склонение: в рук**Е** значит в задач**Е**
- к теплиц...= теплиц**А** (ж.р.) – 1 скл.: к рук**Е** – к теплиц**Е**
- к черепах...= черепах**А** (ж.р.) – 1 скл.: к черепах**Е**
- для выкройк...= выкройк**А** (ж.р.) – 1 скл.: для рук**И** – для выкройк**И**
- без обложк... = обложк**А** (ж.р.) – 1 скл.: без рук**И** – без обложк**И**
- без наук... = наук**А** (ж.р.) – 1 скл.: без рук**И** – без наук**И**

Рисунок 3

Например, на рисунке 1 представлен кадр анимации – изменение размера; выделение цветом, эффектом.

Б) отражение выделенных единичных объектов и конкретной ситуации – включение видеоэффектов: движение, исчезновение, появление. Психологическое действие видеоэффектов (логических ударений) связано с уменьшением времени зрительного поиска и фиксации оси зрения по центру главного объекта.

На рисунке 2 представлен кадр анимации – добавление эффекта «выделение».

II. Эвристическая деятельность по распознаванию ситуации:

абстрагирование от конкретности (поиск алгоритма преобразования модели для решения поставленной задачи, привлечение имеющихся знаний).

III. Репродуктивная деятельность по преобразованию модели и получению новых знаний:

1) преобразование модели по избранному алгоритму;

2) интерпретация результатов преобразования, оценка адекватности получения модели по имеющимся у обучающегося знаниям;

3) оценка адекватности решения поставленной задачи.

IV. Практическая деятельность, связанная с отработкой навыка:

1) закрепление умения в подобных ситуациях;

2) формирование профессиональной речевой культуры;

3) формирование ассоциативных умений в необычной ситуации, т.е. развитие профессиональной коммуникативной компетенции будущих специалистов.

Последний вид (этап) практической деятельности относится к воспитанию стратега, который для решения данной конкретной задачи будет использовать весь арсенал имеющихся знаний и умений, искать похожие ситуации, т. е. ассоциации (Mizanbekov S.K., 2017: 322-326).

Все виды деятельности, независимо от конкретного содержания, включают следующие компоненты: потребности и мотивы, задачи, действия, операции. Как известно, особенность использования ИОТ (интерактивных образовательных технологий обучения) заключается в обеспечении доступа к большому объему информации и ее переработке, усилении познавательно-исследовательских возможностей человека, организации обмена информацией по содержанию выполняемой деятельности и создания новой человеко-машинной коммуникативной системы.

Исследование структуры и функционального взаимодействия компонентов процесса обучения с применением ИОТ (обучающий, обучающийся, ИОТ, учебный материал) базировалось на содержании их связей и функций. Использование ИОТ заметно влияет на уже существующие функциональные связи между обучающим и обучающимся, обучающим и учебным материалом, обучающимся и учебным материалом, а также способствует проявлению новых компонентов, таких как: обучающий и ИОТ; учебный материал и ИОТ; обучающийся и ИОТ.

Употребите нужную форму слова.	
Где?	Что?
Вот висит большая мы пишем русские фразы.	доска на доске
Сейчас мы...	Класс, в классе
Наш ... небольшой.	
Это мой ...	Рюкзак, в рюкзаке
Словарь лежит ...	
Мои учебники стоят висит на стене.	Полка, на полке
Мы сидим...	Комната, в комнате
Наша ... небольшая.	
Вот дом №32. ... большой магазин.	Дом, в доме

Рисунок 4

Взаимодействие «обучающий – средства информационных технологий обучения» происходит в процессе написания учебных программ и методики их применения в учебном процессе, при анализе готовых или создаваемых педагогических программных средств, при непосредственной работе над предлагаемым учебным материалом, позволяющей контролировать и корректировать процесс обучения. Связь между учебным материалом и средствами ИОТ определяется прежде всего тем, что часть теоретического и практического материала переносится в программные средства учебного назначения, это влечет изменение структуры и создание учебного материала.

В отношении между «обучающим и обучающимся» средства ИОТ выступают в качестве средств организации и управления учебной деятельностью и средством коммуникации внутри учебной группы. А в отношении преподавателя к предмету учебной деятельности эти технические средства выступают как посредник, являясь средством контроля, результатом и средством воспитания.

Следует отметить, что ИОТ разрабатываются с учетом классических дидактических принципов. Более того, дидактическое взаимовлияние теории и практики необратимо приведет к корректировке самих принципов.

Мы согласны с мнением Л. Плеуховой, что интерактивные обучающие программы являются

лишь средством обучения, а обучение с использованием компьютера, учебного телевидения, так же как и безмашинное, определяется теми же дидактическими принципами. Однако они наполняются новым содержанием, где пересмотрены и представлены на инструментальном уровне такие принципы, как наглядность, доступность, систематичность, последовательность и сознательность (Pleuhova L.F., 2008: 121).

Заключение

При надлежащем использовании ИОТ обучение может носить индивидуальный характер, где каждый обучающийся занимается в наиболее удобном для него темпе, работая с учебно-языковым материалом, наиболее подходящим к его способностям и уровню знаний.

Таким образом, использование современных возможностей интерактивных средств обучения является обязательной составной частью системы учебного процесса, а сочетание традиционных приемов в процессе подготовки студента в вузе и новых позволит обеспечить более высокий уровень усвоения учебно-языкового материала и развитие ценностно-мотивационной, когнитивной, деятельностной и рефлексивно-оценочной сфер личности в целях подготовки ее к профессионально-педагогической деятельности.

Литература

- 1 Индивидуализированные технологии в подготовке студентов педагогического вуза // Педагогический вестник. – Ярославль, 2015. – С. 108-111.
- 2 Лапина О.А. Введение в педагогическую деятельность. – М., 2007. – 160 с.
- 3 Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования. – СПб.: СПбГУ, 2008. – 172 с.
- 4 Башмаков А.И., Башмаков И.А. Разработка компьютерных учебников и обучающих программ. – М.: Филинь, 2003. – 616 с.
- 5 Мизанбеков С.К. Конструирование веб-квестов как средство интенсификации процесса обучения языку специальности // Научно-технический журнал «Известия вузов. Технология текстильной промышленности», № 4 (370), 2017. – С. 322 – 326.
- 6 Плеухова Л.Ф. Познавательная самостоятельная деятельность студента в условиях компьютерного обучения. – М.: Педагогика, 2008. – 121 с.

References

- 1 Individualizirovannyye tekhnologii v podgotovke studentov pedagogicheskogo vuza [Individualized technologies in the preparation of students of a pedagogical university] (2015). *Pedagogical journal*. Yaroslavl, 108-111 (in Russian)
- 2 Lapina, O.A. (2007). *Vvedeniye v pedagogicheskuyu deyatel'nost'* [Introduction to teaching]. Moscow, 160. (In Russian)
- 3 Kuzmina, N.V. (2008). *Metody sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya* [Methods of systemic pedagogical research]. Sankt-Peterburg, SpbGU, 172. (In Russian)
- 4 Bashmakov, A.I., Bashmakov, I.A. (2003). *Razrabotka komp'yuternykh uchebnikov i obuchayushchikh program* [Development of computer textbooks and training programs]. Moscow, Filin, 616. (In Russian)
- 5 Mizanbekov, S.K. (2017). *Konstruirovaniye veb-kvestov kak sredstvo intensifikatsii protsessa obucheniya yazyku spetsial'nosti* [Designing web quests as a means of intensifying the process of learning the language of a specialty]. *Scientific and technical journal «Izvestiya vuzov. Tekhnologiya tekstil'noy promyshlennosti»*, 4 (370), 322 – 326. (In Russian)
- 6 Pleuhova, L.F. (2008). *Poznavatel'naiya samostoiyatel'naiya deyatel'nost' studenta v usloviyah kompiuternogo obucheniya* [Cognitive independent activity of the student in the conditions of computer training]. Moscow: Pedagogika, 121. (In Russian)

**Джолдасбекова Б.У.¹, Жаппаркулова К.Н.²,
Александрова О.И.³**

¹д.ф.н., профессор

²PhD докторант, e-mail: karlygash.zhapparkul@gmail.com

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

³к.ф.н., доцент, Российский университет дружбы народов, Россия, г. Москва

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Статья посвящена актуальной проблеме формирования профессионально-коммуникационной компетентности педагогического работника. В обзорной части статьи рассмотрены потенциальные возможности электронных образовательных ресурсов, обобщен опыт практического использования приемов и навыков деятельности в информационной образовательной среде в контексте будущей профессиональной деятельности. Использование электронных образовательных ресурсов позволяет обеспечить высокую информативную емкость учебно-языкового материала и способствует созданию оптимальных условий для подготовки будущих учителей русского языка и литературы. Цифровая педагогика подходит к информационным технологиям как к составным элементам учебно-методических комплексов, рассматривая их в качестве факторов, которые способствуют формированию профессиональной компетентности будущих учителей русского языка и литературы. Разработанная новая методика обучения была апробирована в КазНУ им. аль-Фараби. На начальном этапе были изучены предпочтения студентов. Проведено анкетирование 350 студентов педагогической специализации. Анкета включала два блока вопросов: о позитивности/негативности восприятия новой методики и средства обучения; оценка полезности и информационной насыщенности обучающего средства. В целом, 69% студентов разработанная методика понравилась; информационная образовательная среда, как отметили респонденты, совершенствует процесс обучения (84%), облегчает усвоение учебного материала (80%), позволяет самостоятельно изучать учебный материал (71%).

Ключевые слова: информационно-образовательная среда, профессионально-коммуникативная компетентность, электронные образовательные ресурсы, интерактивные учебные задания, профессиональная деятельность.

Dzholdasbekova B.U.¹, Zhapparkulova K.N.², Aleksandrova O.I.³

¹d.f.s., professor

²PhD doctoral student, e-mail: karlygash.zhapparkul@gmail.com

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

³k.f.s., associate professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia, Moscow

Information Technologies as the Main Component of Formation of Professional and Communicative Competence of Russian Language and Literature Teachers

The article is devoted to the actual problem of the formation of professional communication competence of a teacher. The potential of electronic educational resources and the practical use of the techniques and skills of activities in the information educational environment in the context of future professional activity are considered. The use of electronic educational resources makes it possible to provide

a highly informative capacity of educational and linguistic material and contributes to the creation of optimal conditions for the training of future teachers of Russian and literature.

Digital pedagogy approaches information technologies as an integral part of educational and methodological complexes, considering them as factors that contribute to the formation of professional competence of future teachers in Russian language and literature. The new teaching method developed was tested at Al-Farabi Kazakh National University. At the initial stage, students' preferences were studied. A survey of 350 students of pedagogical specialization was done. The questionnaire included two sets of questions: on the positivity / negativity of the acceptance of the new methodology and the means of instruction; evaluation of the usefulness and informational saturation of the training tool. Overall, 69% of students liked the developed method; as noted by the respondents, the information educational environment improves the learning process (84%); facilitates the assimilation of educational material (80%), and allows you to independently study the educational material (71%).

Key words: information and educational environment, communication competence, electronic educational resources, interactive learning tasks, professional activities.

Жолдасбекова Б.Ө.¹, Жаппарқұлова Қ.Н.², Александрова О.И.³

¹ф. ғ. д., профессор

²PhD докторанты, e-mail: karlygash.zhapparkul@gmail.com

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³ф. ғ. к., доцент, Ресей халықтар достығы университеті, Ресей, Мәскеу қ.

Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің кәсіби коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастырудағы ақпараттық технологиялар

Мақала педагогикалық қызметкерлердің кәсіби коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың өзекті мәселелеріне арналған. Шолу бөлімінде болашақ кәсіби қызметтің ақпараттық білім беру ортасы контекстіндегі тәсілдер мен дағдыларды қолданудың практикалық тәжірибесі жинақталып, электронды білім беру ресурстарының әлеуеттік мүмкіндіктері қарастырылады. Электронды білім беру ресурстарын қолдану тілдік оқу материалының жоғары ақпараттық аясын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді және болашақ орыс тілі және әдебиетінің мұғалімдерін даярлауға тиімді жағдайлар жасауға ықпал етеді. Цифрлық педагогика болашақ орыс тілі және әдебиетінің мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал ететін фактор түрінде оқу әдістемелік кешендердің құрамы ретіндегі ақпараттық технологияларға жатады. Жасалған жаңа әдістеме әл-Фараби атындағы ҚазҰУ байқаудан өтті. Алғашқы кезеңде студенттердің қалаулары тексерілді. Педагогикалық мамандықтардағы 350 студентке сауалнама жүргізілді. Анкета екі блоктан тұрды: жаңа әдістеменің және оқыту құралдарының жағымды/ жағымсыз жақтарын қабылдау; оқыту құралдарының бағалану пайдалылығы және ақпараттық толымдылығы. Тұтастай алғанда, студенттердің 69% – ына жасалған әдістеме ұнады; респонденттердің айтуы бойынша ақпараттық білімдік орта оқыту үдерісін жетілдіреді (84%), оқу материалын меңгеруді жеңілдетеді (80%), оқу материалын өзбетінше оқып үйренуге мүмкіндік тудырады (71%).

Түйін сөздер: ақпараттық-білімдік орта, кәсіби-коммуникативтік құзыреттілік, электрондық білім беру ресурстары, интерактивті оқу тапсырмалары, кәсіби қызмет.

Введение

На современном этапе развития системы высшего образования Республики Казахстан утвержден принцип вариативности в выборе форм, методов, технологий обучения, а также разработка новых образовательных технологий, ориентированных на интеграцию образования, науки и производства.

Современная педагогика подходит к информационным технологиям как к составным элементам учебно-методических комплексов, рассматривая их в качестве факторов, которые способствуют формированию профессиональ-

ной компетентности будущих учителей русского языка и литературы, а именно:

- 1) когнитивного, т.е. овладению специальными знаниями по специальности;
- 2) операционального, т.е. продуктивной реализации профессиональных возможностей;
- 3) аксиологического, т.е. формированию системы ценностей и убеждений, глубокой нравственности и профессиональной речевой культуры (Zhanpeys U, 2010:35).

Цель исследования – разработка методики формирования профессионально-коммуникативной компетентности у будущего учителя русского языка и литературы.

Методология и методы исследования

Методологической основой методики и дидактических инструментов информационных технологий являются концептуальные положения: 1) теории конструирования и применения учебного телевидения и мультимедийных средств обучения (А.Н. Шукин, С.Я Батышев, А.А. Степанов и др.); 2) теории речевого общения и речевого воздействия (А.А. Артемов, Б.В. Беляев, И.А. Зимняя и др.); 3) теории уровневого подхода к формированию коммуникативной компетенции (В.П. Беспалько, Л.Л. Федорова, С.С. Кунанбаева и др.).

В исследовании использовались методы анализа литературного текста, обобщения, моделирования и проектирования алгоритмов анализа текстов для формирования литературоведческих компетенций будущих учителей русского языка и литературы.

Данный подход является основной парадигмой современного этапа развития высшей школы, а слово *компетенция* стало универсальным международным термином для описания результатов обучения.

Как известно, развитие науки сопровождается диалектическим взаимодействием двух противоположных процессов – это дифференциация (выделение новых научных дисциплин) и интеграция (синтез знания, объединение ряда наук). Дифференциация наук соответствует условиям быстрого увеличения и усложнения знаний, что обеспечивает специализацию и разделение научного труда. Внедрение информационных и телекоммуникационных технологий на всех уровнях образовательной системы предполагает необходимость предметно-языкового интегративного обучения, которое открывает широкие перспективы для повышения качества преподавания и способствует развитию профессиональной коммуникативной компетенции будущих специалистов (Zimnaia I, 2009:69).

Е.С. Полат подчеркивает, что современные технологии обучения, используемые в настоящее время или только зарождающиеся в умах ученых и педагогов, немыслимы без пересмотра классических форм подготовки студентов и внедрения иных форм контактной и бесконтактной работы со студентами: конструирование образовательного контента, внедрение новых форм его освоения; использование современных видов взаимодействия преподавателя со студентом (применение потоковых трансляций, постановочных видеолекций и массовых открытых онлайн-курсов) (Polat E, 2002:75).

В настоящее время достаточно явственно обозначилась тенденция перехода нашего общества на новую ступень развития – информационную, а особенности и возможности вербально-изобразительной наглядности мультимедийных средств и связанных с ними информационных технологий обучения проникают во все сферы деятельности современного учителя и становятся его естественной средой обитания. Одним из перспективных направлений совершенствования подготовки будущих учителей русского языка и литературы, адекватных изменившемуся характеру и содержанию профессиональной деятельности педагогических работников, является интегративность обучения.

Становление и развитие современного информационного общества невозможно без всестороннего и активного использования медиаконтента в образовательной сфере и становится естественной средой современного учителя. В настоящее время можно констатировать факт тотальной информатизации образования, не учитывая который в любом педагогическом исследовании просто невозможно. При этом информатизация жизни общества и широкое распространение средств мультимедиа оказывают заметное влияние не только на содержательную сторону образования, но и на формы и методы учебно-воспитательного процесса, где в их распоряжение будут представлены новые технические средства обучения.

Обзор литературы

Экскурс в историю лингвометодической литературы свидетельствует о том, что развитие образования в условиях информатизации сопровождается корректировкой содержания терминологии. В литературе не раз отмечалась актуальность рассмотрения некоторых ключевых понятий («язык для специальных целей», «мультимедиа-среда», «информационно-образовательная среда» (ИОС)), поскольку они играют ведущую роль в определении факторов и условий эффективности обучения с использованием новой технологической основы обучения.

Новое, что наметилось в подходе к термину «среда», заключается в том, что вслед за В.А. Ясвиным, под образовательной средой понимается «система влияний и условий формирования личности по заданному образцу, а также возможностей для ее развития, содержащихся в социальном и пространственно-предметном окружении» (Yasvin V, 2002:123).

Мы согласны с мнением М.Г. Евдокимовой, которая отмечает, что ИОС может выступать «средой моделирования профессионального общения; источником аутентичных учебных материалов разного уровня сложности и предоставляет неограниченный доступ к информационным ресурсам» (Evdokimova M, 2017:55). Отметим, что ИОС подразумевает реализацию содержательного компонента не только посредством приобретения знаний и навыков, но и в процессе создания обучаемыми своих собственных знаний, понимания и развития навыков, т.е. средой индивидуального обучения, средой создания и обновления профессионально значимых продуктов учебной деятельности.

Как известно, термин «информационные технологии» впервые ввел В.М. Глушков: «Информационные технологии – это процессы, связанные с переработкой информации» (Glushkov V, 2000:103). Следует отметить, что в учебном процессе информационные технологии использовались всегда, так как обучение является передачей информации от учителя к ученику. Каждая методическая система, будучи отделима от своего автора и воспроизведенная кем-то другим, превращается в технологию, ибо она описывает, как переработать и передать информацию, чтобы она была наилучшим образом усвоена обучающимися. В процессе исследования нами установлено, что информационные технологии имеют свои лингводидактические возможности для моделирования учебных речевых ситуаций, являющихся стержнем коммуникативности, позволяют закрепить и расширить знания обучающихся, положительно влиять на коррекцию и развитие всех видов речевой деятельности.

Согласно определению, предложенному К.К. Колиным, *информационная технология – это представленная в проектной форме (то есть в формализованном виде, пригодном для практического использования) концентрированное выражение научных знаний и практического опыта, позволяющее рациональным образом организовать тот или иной достаточно часто повторяющийся процесс* (Colin K, 2010:98). При этом достигается экономия затрат труда, энергии или материальных ресурсов, необходимых для реализации данного процесса. Цель информационной технологии – производство информации для ее анализа человеком и принятия на ее основе решения по выполнению какого-либо действия. Имеется ряд интересных работ, связанных с применением средств информационных технологий в учебном процессе, особенно

при изучении сложных тем, уникального обобщения или редко встречающихся явлений и процессов: видеокурс казахского языка (К. Кадашева, З. Жуматаева, М. Отегенова, К. Сырбаева); курс «Базы данных и их приложений» для классов гуманитарного профиля (Е.Ы. Бидайбеков, Ш.Т. Щекербекова); «Информационные технологии в обучении» (С.А. Житников, З.А. Житникова, Т.Х. Макажанова), «Математическое моделирование и вычислительный эксперимент в системе межпредметных связей» (Е.Ы. Бидайбеков, Л.Б. Рахимжанова).

Круглов Б.С. отмечает, что одной из общих закономерностей современного этапа развития общества является все большая *технологизация образовательного пространства*, то есть внедрение инновационных педагогических технологий и реализация методологии электронного образования в особым образом организованном информационно-образовательном пространстве, объединяющего ресурсы и проекты для гармоничного сохранения отечественных традиций теории и практики преподавания, внедрения инновационных педагогических технологий (Kruglov B, 2002:79). Как известно, *технология* в переводе с греческого означает искусство, мастерство, умение. Все эти понятия связывает одно – все это процессы. Под *процессом* понимают определенную совокупность действий, направленных на достижение поставленных целей. Процесс должен определяться выбранной человеком стратегией и реализовываться с помощью совокупности различных методов и средств.

Мы согласны с мнением В.А. Шадрикова, что «наибольшая прочность освоения программного материала достигается при подаче учебной информации одновременно на четырех кодах: рисуночном, числовом, символическом, словесном» (Shadrikov V, 2001:26). В этой связи, важное значение приобретают принцип системного квантования и принцип когнитивной визуализации, как в большей степени отражающие специфику визуализации в обучении. Принцип системного квантования основывается на положении о том, что всевозможные типы моделей представления знаний в сжатом компактном виде соответствуют свойству человека мыслить образами. Согласно данному принципу, учебно-языковой материал, расположенный компактно в определенной системе, лучше воспринимается, а выделение в нем смысловых опорных пунктов способствует эффективному запоминанию учебно-языкового материала.

Результаты исследования

Создание экспериментальной методики обучения с использованием информационных технологий потребовало оценки стартового уровня коммуникативной компетенции (КК) испытуемых. В связи с этим следующим шагом в проведении предэкспериментального исследования было выполнение теста на оценку уровня сформированности КК и реа-

лизации лингводидактических возможностей медиаконтента.

В анкетировании приняли участие 350 студентов педагогической специализации. Испытуемым предполагалось оценить каждую ситуацию с двух сторон:

- Соотнесения своих коммуникативных возможностей с требованиями речевой ситуации;
- Целесообразности включения в учебную программу.

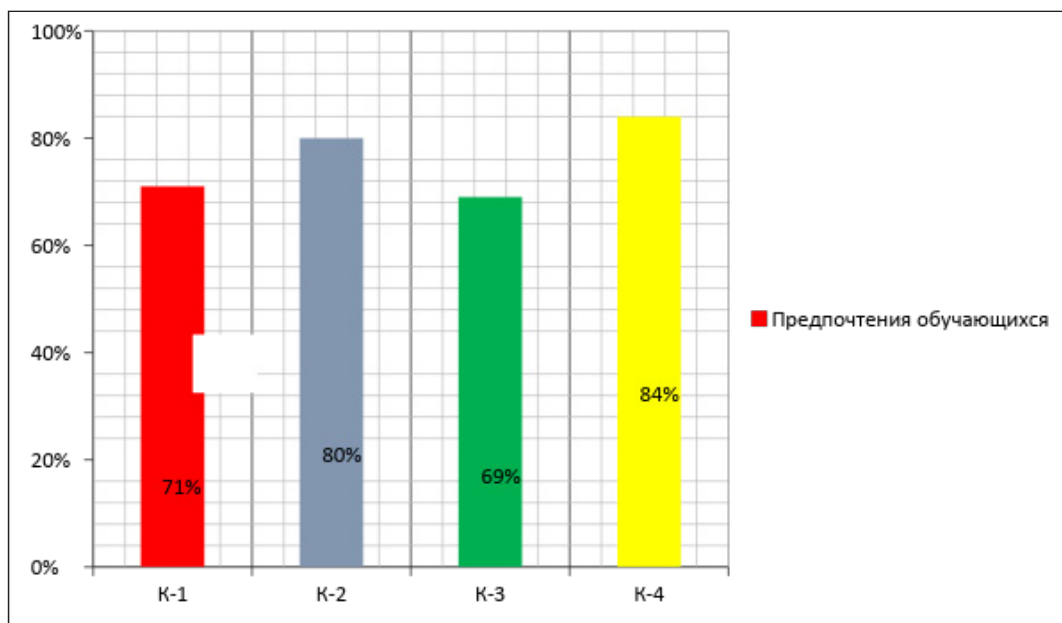

Рисунок 1 – Предпочтения обучающихся по критериям

Результаты оказались следующими:

А) Психологические параметры. При анкетировании разрешалось выбрать несколько вариантов ответов. В целом, методика с использованием информационных технологий понравилась 69 % анкетируемым. Было все понятно 81,3% студентов. Мешал закадровый текст – 12 % респондентов. Была понятна методика почти полностью 16 % студентов. Понравилось частично – 27.

Б) Информационная насыщенность. При изучении предпочтений обучающихся, сопоставительной характеристики уровней сформированности профессионально-коммуникативной компетенции студентов и результатов использования информационных технологий в период обучения было выявлено, что ИОС (информационно-образовательная среда) способствует:

Критерий 1: самостоятельности в обучении.

Критерий 2: облегчает усвоение учебного материала.

Критерий 3: усиливает наглядность.

Критерий 4: совершенствует обучение.

В современной методике использованию информационных технологий уделяется большое внимание, так как опыт работы и имеющиеся экспериментальные исследования убедительно свидетельствуют о том, что систематическое и целенаправленное применение названных средств открывают широкие перспективы повышения качества преподавания и уровня учебных достижений обучающихся:

- взаимодействие содержательного, когнитивного и лингвистического компонентов, способность вербализовать сложные мыслительные процессы упрощает в обучении понимание и запоминание текстов по специальности (использование интерактивных онлайн-плакатов ThingLink);

- неограниченный доступ к информационным базам (использование видео-, аудио-

ресурсов с активизацией профессионального глоссария);

– продолжительное хранение и коррекция учебно-языкового материала (арсенал оптического представления учебно-языкового материала с использованием интерактивных упражнений (Learning Apps);

– возможности Kahoot – серверной образовательной Web-платформы для создания различных видов интерактивных тестовых заданий (на выбор одного или нескольких ответов, на восстановление последовательности, на установление соответствий, на заполнение пропусков, позволяющих провести контроль своей деятельности);

– способствует приобретению устойчивых знаний терминологии и типичных языковых клише, характерных для предметной области, которую можно представить в виде слайдов, содержащих формулировки, графики, рисунки, анимацию и видеофрагменты, что превращает занятие в мультимедийный конспект);

– способствует формированию у студентов умений извлекать, обмениваться и использовать необходимую информацию в учебной и научно-исследовательской деятельности (повысить интерес к изучаемым вопросам, показать возможности использования программного обеспечения в будущей профессиональной деятельности).

Обсуждение

Мы солидарны с тем, что организации обучения с применением массовых онлайн-курсов, переходу к активным и проектным формам работы, конструированию сетевых образовательных программ, развитию методики и дидактических инструментов имитационного (симуляционного) обучения принадлежит главенствующее место в системе использования информационных технологий и мы рассматриваем информационно-образовательную среду как высшую форму

ситуативной наглядности, которую не способен обеспечить ни один из компонентов комплекса учебных пособий. С помощью потенциальных возможностей аутентичных, информационно насыщенных заданий возможно реализовать основную принцип обучения – его коммуникативную направленность, т.к. интерактивные учебные ресурсы (видеоролики, флеш-анимации, веб-квесты и т.д.) могут быть использованы для создания языковой среды и заданий с высокой степенью когнитивной трудности.

Заключение

Таким образом, использование информационных технологий при подготовке будущих учителей русского языка и литературы имеет не только общедидактическую значимость, связанную с реализацией принципов воспитывающего обучения, мотивацией, интенсификацией, оптимизацией учебно-воспитательного процесса, но и приобретает принципиальное значение, поскольку без создания и использования современных средств обучения лингводидактика не может решить ряд важнейших задач, связанных с формированием профессионально-коммуникативной компетенции будущих педагогических работников.

Учебный процесс становится при этом максимально эффективным прежде всего за счет оптимального режима функционирования двух уровней обработки информации реципиентом: логического и образного. Системная, научно обоснованная подача учебно-языкового материала активизирует логическое мышление, способствует рациональному усвоению информации. В то время как эмоциональное воздействие «эстетической надбавки» информационно-образовательных средств обучения приводит к приобретению чувственного опыта, который, по данным экспериментальной психологии, без усилий усваивается на 90%.

Литература

- 1 Жанпейс У.А., Жанкалова З.М. Теория и практика реализации межпредметной коммуникации. – Алматы: КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова, 2010. – 80 с.
- 2 Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования. – М.: Наука, 2009. – 128 с.
- 3 Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2002. – 272 с.
- 4 Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – М.: Смысл, 2010. – 365 с.
- 5 Евдокимова М.Г. Инновационная система профессионально ориентированного обучения иностранным языкам в неязыковом вузе. – М.: БИБЛИО-ГЛОБУС, 2017.

- 6 Глушков В.М. Вопросы теории и практики программирования. – М.: Наука, 2000. – 220 с.
- 7 Колин К.К. Дидактические основы разработки и применения экранных пособий и средств наглядности. – М.: Педагогика, 2010. – 200 с.
- 8 Круглов Б.С. Основ гипертекстовой информационной технологии. – М.: изд-во Моск. экон.-стат. института, 2003. – 122 с.
- 9 Шадриков В.А. Подготовка учебных телепередач по физике и методика их использования. – М.: Педагогика, 2001. – 89 с.
- 10 Селевко Г.К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств. – М.: Изд-во НИИ школьных технологий, 2004. – 224 с.

References

- 1 Zhanpeys, U.A., Zhankalova, Z.M. (2010). Theory i praktika realizatsii mezhpredmetnoy kommunikatsii [Theory and practice of interdisciplinary communication]. Almaty: KazNMU them. S.D. Asfendiyarova, 80. (In Russian)
- 2 Zimnaya, I.A. (2009). Kluchevye kompetentsii – novaya paradigmatata sovremennogo obrazovaniya [Key competencies – a new paradigm of the result of modern education]. Moscow: Science, 128. (In Russian)
- 3 Polat, E.S. (2002). Novye pedagogicheskiye i informatsionnyye tekhnologii v sisteme obrazovaniya [New pedagogical and information technologies in the education system]. Moscow, Academy, 272. (In Russian)
- 4 Yasvin, V.A. (2010). Obrazovatel'naya sreda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu [Educational environment: from modeling to design]. Moscow, Meaning, 365. (In Russian)
- 5 Evdokimova, M.G. (2017). Innovatsionnaya sistema professional'no orientirovannogo obucheniya inostrannym yazykam v neiyazykovom vuze [Innovative system of professionally oriented teaching of foreign languages in a non-linguistic university]. Moscow, BIBLIO-GLOBUS. (In Russian)
- 6 Glushkov, V.M. (2000). Voprosy teorii i praktiki programirovaniya [Questions of theory and practice of programming]. Moscow: Science, 220. (In Russian)
- 7 Colin, K.K. (2010). Didakticheskiye osnovy razrabotki i primeneniya ekrannykh posobie I sredstv naglyadnosti [Didactic basis for the development and application of screen aids and visual aids]. Moscow, Pedagogy, 200. (In Russian)
- 8 Kруглов, B.S. (2003). Osnov gipertekstovoy informatsionnoy tekhnologii [Fundamentals of Hypertext Information Technology]. Moscow econ stat institute. 122. (In Russian)
- 9 Shadrikov, V.A. (2001). Podgotovka uchebnykh teleperedach po fizike I metodika ih ispol'zovaniya [Preparation of educational television programs in physics and methods of their use]. Moscow, Pedagogy, 89. (In Russian)
- 10 Selevko, G.K. (2004). Pedagogicheskiye tekhnologii na osnove informatsionno-kommunikatsionnykh sredstv [Pedagogical technologies based on information and communication tools]. Moscow, Publishing house of scientific research institute of school technologies, 224. (In Russian)

Айнабекова Г.Б.

докторант PhD, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: gulzhan.aynabekova@gmail.com

**МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ АНАЛИЗА
ПОЭТИЧЕСКОГО КОНТЕКСТА КНИГИ
Н. ЧЕРНОВОЙ «СТЕПНОЙ ВАВИЛОН» В ВУЗЕ**

В статье рассматриваются методические приемы анализа поэтических элементов в книге прозы казахстанской поэтессы Н. Черновой «Степной Вавилон». В процессе обучающего анализа у студентов-филологов формируются представления о своеобразии жанровой структуры книги, выявляются ее поэтические признаки. Разбор книги прозы Надежды Черновой с учетом единства эпического и поэтического контекста совершенствует литературоведческие умения студентов, помогает им понять особенности стиля автора «Степного Вавилона», составить точное представление о жанровой структуре произведения. Анализ художественного мира произведения позволяет студентам проникнуться авторскими настроениями и чувствами, осознать богатство духовной жизни, отраженной в ее прозе с помощью самых разных художественных приемов и средств, в том числе использованных ею в поэзии. Посредством применения правильно подобранных методических эвристических приемов возможно добиться адекватного восприятия и понимания студентами жанрового содержания книги «Степной Вавилон», что необходимо для более глубокого понимания этого произведения. Изучение поэтики и смыслового пространства книги прозы Надежды Черновой на основе эвристического разбора способствует дальнейшему литературному развитию студентов, совершенствованию их аналитических навыков.

Ключевые слова: эвристическая ситуация, эвристическая беседа, методические приемы, активизация мышления, мотив, сюжет, жанровая структура, поэтическое начало, поэтический контекст, Надежда Чернова, «Степной Вавилон».

Ainabekova G.B.

PhD student, Al-Farabi Kazakh national University,
Kazakhstan, Almaty, e-mail: gulzhan.aynabekova@gmail.com

**Methodical Techniques for Analyzing the Poetic Context
of the Book N. Chernova "Steppe Babylon" in High Education**

The article discusses the methodological techniques for the analysis of poetic elements in the book of prose of the Kazakh poetess N. Chernova "Steppe Babylon". In the process of teaching analysis, philology students form an idea of the originality of the genre structure of the book, its poetic signs are revealed. Analysis of the book of prose by Nadezhda Chernova, taking into account the unity of the epic and poetic context, improves the students' analytical skills, helps them to understand the peculiarities of the author's "Steppe Babylon" style, to get an accurate idea of the genre structure of the work. Analysis of the artistic world of the work of Nadezhda Chernova will allow students to feel the author's moods and feelings, to realize the richness of the spiritual life reflected in her prose with the help of various artistic techniques and means, including those used by her in poetry. Through the use of correctly chosen methodological heuristic techniques, it is possible to achieve an adequate perception and understanding by students of the genre content of the book Steppe Babylon, which is necessary for a deeper understanding of this work. Studying the poetics and semantic space of the book of prose by Nadezhda Chernova on the basis of heuristic analysis contributes to the further literary development of students, improving their analytical skills.

Key words: heuristic situation, heuristic conversation, methodical techniques, activation of thinking, motive, plot, genre structure, poetic beginning, poetic context, Nadezhda Chernova, "Steppe Babylon".

Айнабекова Г.Б.

PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: gulzhan.aynabekova@gmail.com

ЖОО Н.Чернованың «Дала Вавилоны» кітабіндегі поэтикалық контексті талдаудың әдістемеләк тәсілдері

Мақалада қазақстандық орыс ақыны Н. Чернованың «Степной Вавилон» прозасындағы поэтикалық элементтерді талдаудың методикалық әдістері қарастырылады. Үйрете отырып талдау барысында филолог-студенттерде кітаптың жанрлық құрылымының ерекшелігі жайында түсінік қалыптасып, оның поэтикалық белгілері анықталады. Эпикалық және поэзиялық контекстің бірлігін ескере отырып, Надежда Чернова кітабын талдау, студенттердің талдамалық дағдыларын жетілдіреді, автордың «Степной Вавилон» прозасы стилінің ерекшеліктерін түсінуге, жұмыстың жанрлық құрылымы туралы нақты түсінік алуға көмектеседі. Надежда Чернова жұмысының көркемдік әлемін талдау студенттерге автордың көңіл-күйі мен сезімдерін сезінуге, әр түрлі көркем техника мен құралдардың көмегімен, оның ішінде поэзияда қолданылатын рухани өмірдің байлығын түсінуге мүмкіндік береді. Дұрыс таңдап алынған әдіснамалық эвристикалық әдістерді қолдану арқылы студенттер «Степной Вавилон» кітабының жанрлық мазмұнын дұрыс қабылдауға және түсінуге қол жеткізе алады, ол осы жұмысты тереңірек түсіну үшін қажет. Эвристикалық талдау негізінде Надежда Чернованың прозасы поэтикасын және семантикалық кеңістігін зерделеу студенттердің әрі қарай әдеби дамуына, олардың аналитикалық дағдыларын жақсартуға ықпал етеді. Эвристикалық талдау негізінде Надежда Чернованың проза кітабының поэтикасын және семантикалық кеңістігін зерделеу студенттердің әрі қарай әдеби дамуына, олардың аналитикалық дағдыларын жақсартуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: эвристикалық жағдай, эвристикалық әңгіме, әдістемелік тәсілдер, ойлау, мотивация, сюжет, жанрлық құрылым, поэтикалық бастама, поэтикалық контекст, Надежда Чернова, «Степной Вавилон».

Введение

Модернизация современного образования требует обновления системы обучения, поиска эффективных развивающих педагогических подходов и приемов. Как известно, филологическое образование студентов вузов предполагает не только освоение классики, но и новых явлений в художественной литературе. Изменившийся гуманитарный дискурс русской литературы Казахстана периода Независимости диктует преподавателям необходимость поиска и разработки таких педагогических подходов к обучению, которые способствовали бы глубокому пониманию студентами данного явления.

Среди писателей, внесших заметный вклад в развитие современной русской казахстанской литературы, можно смело назвать Надежду Чернову, известную поэтессу, автора лирической поэзии, в которой нашло отражение ее жизнелюбие и любовь к слову. Н. Чернова является также автором качественной прозы, в которой ярко выражено поэтическое начало. Опыт создания лирических стихотворений оказал влияние на поэтику прозы казахстанской писательницы.

Прозаическое творчество Надежды Черновой нуждается в последовательном литературоведческом изучении и методическом освоении. В настоящей статье предлагается анализ поэти-

ческого контекста книги прозы «Степной Вавилон» в вузовской аудитории.

Цель исследования – разработка, обобщение и обоснование методических приемов анализа поэтического контекста книги Надежды Черновой «Степной Вавилон» в вузовской аудитории.

Методология и методы исследования

Методология и методы исследования определяются идеями выдающегося представителя педагогической науки В.А. Хуторского о дидактической эвристике и психолога В.В. Давыдова о развивающем обучении, методистов (Ф.И. Буслаев, В.В. Голубков, Н.И. Кудряшев, З.Я. Рез и др.), которые ориентировали преподавателей литературы на анализ литературных произведений с учетом их художественной формы.

В современном казахстанском литературоведении представлены труды, посвященные исследованию эстетического дискурса литературы Казахстана периода Независимости (Джолдасбекова, 2013) [1], [2]. Этот опыт отечественных ученых следует иметь в виду при разработке методических приемов анализа поэтики произведения Н. Черновой «Степной Вавилон».

В методике преподавания русской литературы утвердился подход, который характеризуется первостепенным вниманием к разбору того эле-

мента поэтики, который доминирует в произведении. Так, казахстанский ученый С.О. Муминов разработал методическую систему изучения произведений Д.И. Фонвизина, А.С. Грибоедова и Н.В. Гоголя, которая основана на анализе литературной комедии, доминирующей черты поэтики этих писателей. С.О. Муминов констатирует эффективность этой системы: «Анализ комедий Д.И. Фонвизина и А.С. Грибоедова, поэмы Н.В. Гоголя «Мертвые души» с учетом особенностей художественного воплощения в них комического способствовал успешному литературно-эстетическому развитию учащихся» (Муминов, 2018: 104) [3, с. 104]. Данный методический подход представляется нам продуктивным, поэтому при анализе книги «Степной Вавилон» в вузе мы уделили главное внимание поэтическому контексту как доминанте ее поэтики.

Обзор литературы

Методическое освоение литературного произведения строится на определенных психолого-педагогических подходах к обучению. Как известно, прочность знаний и аналитических умений достигается в процессе последовательного формирования умственных действий, что возможно при условии использования различных приемов литературоведческой и дидактической эвристики. В современной педагогике теорию дидактической эвристики обстоятельно разработал известный ученый В.А. Хуторской [4], [5]. Дидактическая эвристика ориентирует студентов и учащихся на постоянный поиск нового с опорой на ранее приобретенные теоретические знания и практические навыки. В этом заключается, например, развивающий характер эвристической ситуации и эвристической беседы.

Сочетание принципов обучения и развития при преподавании литературы в вузе приводит к повышению знаний студентов, развитию их литературоведческих компетенций. В этой связи уместно напомнить, что выдающийся психолог В.В. Давыдов последовательно различает обучение и развитие. Ученый утверждает, что обучение – это овладение учебным материалом посредством эмпирического абстрагирования. Процесс развития учащихся предполагает использование различных способов усвоения знаний, которые опосредованы теоретическими понятиями как элементами теории изучаемого предмета (Давыдов, 1986:106) [6, с. 106]. Концепция «развивающего обучения» В.В. Давыдо-

ва ориентирует преподавателей на повышение теоретического уровня обучения и расширение учебного предмета. Включение в ход анализа книги Надежды Черновой теоретико-литературных понятий таких, как жанр, жанровая структура, мотив, эпос, лирика, поэтический контекст, необходимо для повышения филологического уровня студентов, развития умений разбора произведений современной русской прозы. Необходимо отметить, что растет интерес к изучению творчества современных русских казахстанских писателей в вузе (Демченко, 2018) [7], [8]. В российской методической науке идет активный поиск эффективных приемов преподавания литературы в вузе (Брякова, 2008; Галимуллина, 2012; Каторова, 2004) [9], [10], [11].

В настоящей статье предлагается описание методического освоения книги современной казахстанской писательницы посредством эвристического обучения студентов.

Результаты

«Степной Вавилон» – это книга прозы, написанная поэтом. Книга состоит из двух частей, каждая часть включает в себя семнадцать рассказов-эпизодов. Первая часть носит название «Мороз-трава. Повесть в рассказах», вторая – «Великие скитания. Повесть в рассказах». Заглавие тринадцатого рассказа-эпизода в первой части «Степной Вавилон» стало заголовком всей книги. Две повести в рассказах, объединенные в рамках одной книги, посвященной далекому прошлому, детству автора. Это обстоятельство привносит в художественный мир книги поэтическое звучание.

Естественно, когда прозу пишет поэт, его опыт создания лирических произведений находит выражение в поэтическом контексте творчества. Книга Надежды Черновой «Степной Вавилон» представляет собой синтез эпического и поэтического начал. Эпическое начало непосредственно выражается в четко очерченной фабульной линии. Источником поэтического начала в книге Черновой выступают в основном лирические пейзажные зарисовки, которые органично включены в сюжет произведения. Приведем один из множества примеров. «А мы носились по садам... Вместе с нами, прижимаясь к белым корням одуванчиков, продвигались безмолвные ужики, быстро перебежали под куполами лопухов ежи, качались на узких листьях резунца перламутровые улитки, дрожали над каждым цветком бабочки-поденки и перетя-

нутые в талии пчелы» (Чернова, 2015: 75) [12, с. 75].

Анализ самостоятельно прочитанной студентами книги «Степной Вавилон» необходимо предварить заранее подготовленными сообщениями о жизни и творчестве Надежды Черновой. Знание биографии писательницы позволит студентам более глубоко понять особенности ее творчества. Сообщения студентов обобщаются вопросом преподавателя: «Какие особенности поэтического творчества Надежды Черновой определяют ее творческий портрет?» Любовь к родным местам, любовь к жизни, восторженная интонация, метафоричность и лиричность – вот основные черты поэзии Черновой. К этому выводу приходят студенты под руководством преподавателя.

Отдельная предварительная работа над теоретико-литературными понятиями такими, как жанр, жанровая структура, мотив, эпос, лирика, поэтический контекст необходима для активизации мышления студентов. Сформировав у студентов исходные теоретико-литературные представления и сведения о своеобразии поэзии Надежды Черновой, начинаем анализ поэтического контекста книги «Степной Вавилон», которая имеет ярко выраженный композиционный характер. Логично, прежде всего, в формате эвристической беседы выявить особенности жанровой организации прозы Надежды Черновой.

Приведем вопросы для этой беседы:

1) Почему Н. Чернова назвала свои произведения повестями в рассказах?

2) Можно ли утверждать, что творчество Н. Черновой являет собой пример тесной связи поэзии и прозы в лице одного автора?

3) Каковы особенности жанровой организации прозы Н. Черновой?

В ходе анализа книги нацеливаем также внимание студентов на характер повествования с помощью вопроса «Что собой представляет повествование в книге «Степной Вавилон»? Студенты отвечают, что повествование в «Степном Вавилоне» продвигается короткими рассказами. Переходы от одного рассказа к другому отличаются не только жанрово-сюжетной, но и временной непоследовательностью. Картины бытия в книге озарены поэзией детства, которая пронизывает её повествовательную структуру. Даже о самых трудных моментах жизни, сложных перипетиях человеческих судеб, исторических невзгодах автор прибегает к слегка ироничной, полусказочно окрашенной интонации.

Далее следует выяснить, в чем заключается эпический характер книги прозы «Степной Вавилон». Эпический характер литературного произведения, как известно, выражается в наличии фабульной линии, построенной по принципу последовательного сцепления событий, системы литературных персонажей, принимающих активное участие в развитии действия, в преобладании повествования над описанием. Отмеченные признаки характерны и для книги Надежды Черновой. Методически верным будет подвести студентов к пониманию эпического характера книги. Формат эвристической беседы позволит студентам определить характер книги как эпического произведения.

1) Вспомните основные признаки эпоса как литературного рода.

2) Почему фабула – это признак эпического произведения?

3) Что собой представляет фабула книги «Степной Вавилон»?

2) Может ли быть фабула в лирическом произведении?

3) Что собой представляет категория литературного персонажа в книге Надежды Черновой?

4) Какой план преобладает в книге – описание или повествование?

5) Докажите, что книга «Степной Вавилон» является эпическим произведением.

В книге Надежды Черновой представлен поэтический контекст, который обогащает содержание произведения искренними чувствами. Как известно, лирическое начало тесно связано с эмоциональной сферой литературного произведения. Поэтический контекст, воссозданный в книге Надежды Черновой, обусловлен непосредственным влиянием ее лирики, в которой ярко выражен метафорический план.

Методику анализа поэтического контекста книги предлагаем построить на определенной основе. Сначала предстоит выяснить, при каких условиях вводятся в содержание книги лирические эпизоды. Назовем эти возможные условия. Лирический повод определяет возникновение поэтического контекста: это воспоминание, кульминация лирического чувства и др. Затем студенты определяют художественную форму бытования лирического эпизода: пейзаж или иное описание (настроения, необычного события, чувства) и др. Кроме того, выделяются художественные средства, которые применяются для создания поэтической интонации в книге (метафоры, сравнения и другие тропы).

Все эти аспекты анализа поэтического контекста книги Надежды Черновой рекомендуем раскрыть посредством эвристической беседы:

1) Когда возникают лирические эпизоды в книге?

2) В какой художественной форме представлено поэтическое начало «Степного Вавилона»?

3) Поэтические фрагменты чужды или органичны в этом эпическом произведении?

4) Какие художественные средства использует Надежда Чернова в книге «Степной Вавилон» для создания поэтической интонации? Приведите примеры из текста книги.

Закрепив в ходе эвристической беседы представления студентов о поэтическом контексте книги «Степной Вавилон», переходим к анализу источников лирического начала в этом произведении.

Предлагаем студентам следующее задание: найти в тексте книги «Степной Вавилон» источники поэтической тональности и проанализировать выбранные фрагменты, руководствуясь алгоритмом:

1) Найдите источник поэтической тональности.

2) Определите, в какой художественной форме данный источник представлен. Обоснуйте свою точку зрения.

3) Определить функцию этого художественного средства.

Выполнение этого задания подготовит студентов к анализу рассказа Надежды Черновой «Крыльцодед», который открывает книгу «Степной Вавилон». В рассказе эпическое начало синтезировано с поэтическим контекстом. В самом начале рассказа дан своего рода крохотный рассказ о ветре. Приведем его полностью. «Ворота его двора всегда нараспашку – заходи, кто хочешь. А и что брать-то? Влетит ветер, покрутится волчком – нечего украсть. Схватит клоч соломы или обрывок газеты и наутек. Поиграет с ненужной добычей и бросит где-нибудь у чужого заплота. Сам в кусты сирени забьется, заскучает. Сидит там, вздыхает. Видать не видно, а вот горестное дыхание его мы слышали» (Чернова, 2015: 4) [12, с. 4].

Этот фрагмент содержит в себе элементарную фабулу, что понятно, так как он часть эпического произведения – рассказа. Но данный фрагмент полностью является поэтическим, так как рисует в форме олицетворения такое природное явление, как ветер. Подобного рода концентрированное изображение природы является источником поэтического контекста. На указан-

ное обстоятельство обращаем внимание студентов после чтения этого фрагмента с помощью вопросов: «Этот фрагмент эпический или скорее поэтический?», «Что делает этот фрагмент поэтическим?».

В рассказе «Крыльцодед» воссозданы другие поэтические эпизоды. Так, поэтичен эпизод описания Пасхи. «От белого Воскресенского собора плыли длинные, торжественные звоны. Воздух трепетал от голубей» (Чернова, 2015:5) [12, с. 5]. Или поэтично описание ворона. «Голова у него радугой синей лоснилась, глаза острые, как шильца, и блистющие, клюв твердый, желтой кости» [12, с. 5]. Последнее описание основано на метафоричности. Надежда Чернова смело и к месту использует метафору, сравнение и олицетворение для воссоздания поэтического контекста.

Лейтмотив ветра наиболее часто встречается в поэтических описаниях, выполняя важную сюжетную функцию – наглядно иллюстрирует мысль автора об обретенной свободе Крыльцодеда от прошлого, от грехов, от желаний. Поэтому и живет этот старик на своем крыльце, уцелевшем от пожара, который уничтожил его прежнюю жизнь.

Отмеченные и другие фрагменты рассказа стали объектом анализа, который способствовал формированию у студентов глубоких представлений о жанровом своеобразии книги Надежды Черновой «Степной Вавилон».

Методически целесообразно завершить анализ рассказа резюмирующими вопросами:

1) Что собой представляет в жанровом отношении рассказ «Крыльцодед»?

2) Это чисто эпическое произведение или можно говорить о его жанровом синтезе?

3) В чем выражается жанровый синтез этого рассказа?

4) Как воссоздан поэтический контекст в этом рассказе Надежды Черновой?

5) Какие художественные средства использовала писательница для воссоздания поэтического контекста?

6) Какие функции выполняет поэтический контекст в прозаическом творчестве Надежды Черновой?

7) Что роднит книгу прозы «Степной Вавилон» и поэзию Надежды Черновой?

Студенты смогут самостоятельно проанализировать источники поэтического начала в других рассказах книги, так как они уже имеют опыт подобного анализа, полученный на практическом занятии по истории русской литературы Казахстана под руководством преподавателя.

Задание на самостоятельную работу студентов может быть таким: подготовить анализ поэтического контекста любого рассказа (кроме изучен-

ного на занятии) из книги Надежды Черновой «Степной Вавилон». Студент имеет право выбора рассказа.

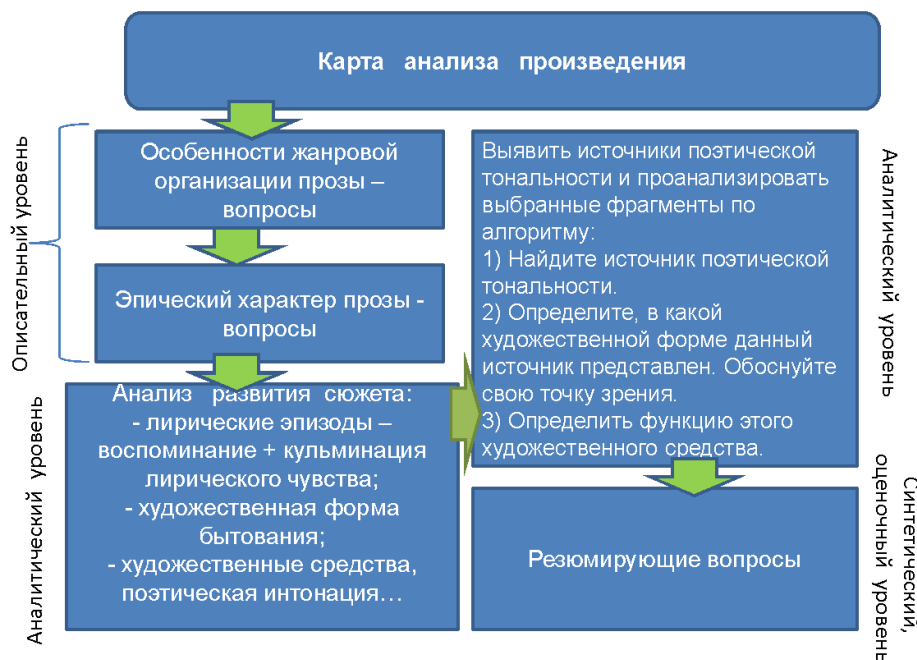

Рисунок – Карта анализа произведения

Обобщим в наглядной форме описанную выше работу по разбору книги Н. Черновой.

Студенты при выполнении домашнего задания могут руководствоваться данной схемой-картой анализа произведения.

Обсуждение

Методические приемы анализа книги Н. Черновой «Степной Вавилон» были апробированы в ходе опытно-педагогической работы, которая была проведена на базе факультета филологии и мировых языков Казахского национального университета им. аль-Фараби. В апробации предложенной методики анализа повести Н. Черновой приняли участие 32 студента, которые проявили интерес к изучению ее творчества в предложенном нами ключе. По завершении изучения этой книги участникам эксперимента было предложено написать эссе на тему «Что мне дал анализ повести Н. Черновой «Степной Вавилон»?». В ходе рефлексивной оценки студенты отметили, что им понравилось творчество Н. Черновой. Студенты также отметили, что предложенный формат анализа повести «Степной Вавилон» по-

зволил им понять особенности ее поэтики и жанрового своеобразия.

«Мне понравилось творчество современной писательницы Надежды Черновой, так как она подлинный мастер поэтического слова. Она прекрасно умеет создавать узнаваемые образы нашей Родины, применяя метафоры, сравнения и другие художественные средства. Свое мастерство поэтесса показала и в повести «Степной Вавилон», которая не может оставить равнодушным истинного ценителя литературы», – делится своими мыслями одна из участниц эксперимента. В другой студенческой работе читаем следующее: «Можно анализировать литературные произведения разными способами. Хочу сказать, что вид анализа повести Надежды Черновой «Степной Вавилон», с которым нас недавно познакомили, помог мне разобраться в жанровых особенностях этого произведения. Теперь я также понимаю, какую роль играют метафора, сравнение и олицетворение в прозе Надежды Черновой». «Жанровые эксперименты Н. Черновой в ее книге «Степной Вавилон» помогут мне разобраться в современной прозе, написанной поэтами», – уверяет автор одного из эссе.

Заключение

Таким образом, анализ книги «Степной Вавилон» в предложенном нами методическом ключе способствует успешному развитию литературоведческих компетенций студентов, приучает их быть внимательными к жанровой природе литературных произведений, выделять эпические и лирические контексты, что необходимо для глубокого понимания смыслового пространства художественного текста.

Анализ прозы Надежды Черновой с учетом поэтического контекста способствует развитию филологического мышления студентов, помогает им войти в творческую лабораторию автора «Степного Вавилона», составить представление о жанровой структуре произведения.

Как известно, «в искусстве запечатлевается духовно-биографический опыт самих авторов» (Хализев, 2004) [13, с. 56]. Писательский дар творческого преобразования действительности

позволил Н.Черновой превратить свои воспоминания в яркие и красочные образы, волнующие читателя жизненной убедительностью и поэтичностью. Художественная проза Надежды Черновой вписана в современную литературу, интеллектуальную, ироничную, с особой, «отстранённо-припоминающей» интонацией, с проникновенным тоном (Ананьева, 2010:322) [14].

Приобщение студентов к художественному миру произведений Надежды Черновой позволит им проникнуться авторскими настроениями и чувствами, осознать богатство духовной жизни, отраженной в ее прозе с помощью самых разных приемов и средств, в том числе и «апробированных» в поэзии. Посредством применения правильно подобранных методических приемов, обладающих эвристической направленностью, возможно добиться адекватного восприятия и понимания студентами жанровой структуры книги «Степной Вавилон».

Литература

- 1 Джолдасбекова Б.У., Сарсекеева Н.К. Авторский дискурс прозы Ю.Домбровского в контексте современной казахстанской прозы о художнике. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
- 2 Джолдасбекова Б.У., Жаксылыков А.Ж., Сарсекеева Н.К., Байанбаева Ж.А. и др. Эстетическая многоплановость гуманитарного дискурса литературы Казахстана периода Независимости. – Алматы: Қазақ университеті, 2016.
- 3 Муминов С.О. Изучение литературной комиксы Д.И. Фонвизина, А.С. Грибоедова и Н.В.Гоголя в школе: учебное пособие. – М.: Флинта, Наука, 2017.
- 4 Хуторской А.В. Дидактическая эвристика: Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003.
- 5 Хуторской А.В. Эвристическое обучение: теория, методология, практика. – М.: Международная педагогическая академия, 1998.
- 6 Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – М.: Педагогика, 1986.
- 7 Демченко А.С. Методические приемы анализа архетипа «Дом» в романах Г. Бельгера // Вестник КазНУ. Серия: Педагогические науки. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – №3 (56).
- 8 Демченко А.С. Методическая стратегия изучения романа Н. Веревочкина «Зуб мамонта» в вузовской аудитории // Вестник КазНУ. Серия: Педагогические науки. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – № 4 (57).
- 9 Брякова И.Е. Готовность студентов к развитию творческих способностей учеников как аспект формирования креативной компетентности будущих учителей-словесников. – Оренбург: Изд-во ОПТУ, 2008.
- 10 Галимуллина А.Ф. Формирование представлений о литературных традициях Древней Руси и XVIII века у студентов педагогических вузов. – Казань: Редакционно-издательский центр, 2012.
- 11 Каторова А.М. Теоретико-литературное образование студентов-филологов национальных отделений вузов. – Саранск: Изд-во Мордовского ун-та, 2004.
- 12 Чернова Н. Степной Вавилон: Проза. – Алматы, 2015.
- 13 Хализев В.Е. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 2004.
- 14 Ананьева С.В. Русская проза Казахстана. Последняя четверть 20 века – первое десятилетие 21 века. – Алматы: ИД «Жибек жолы», 2010.

References

- 1 Dzholdasbekova B.U., Sarsekeyeva N.K. (2013) Avtorskiy diskurs prozy Yu.Dombrovskogo v kontekste sovremennoy kazakhstanskoy prozy o khudozhnike. [Author's discourse of prose of Y. Dombrovsky in the context of modern Kazakhstan prose about the artist]. Almaty: Kazak universiteti. (In Russian).
- 2 Dzholdasbekova B.U., Zhaksylykov A.Zh., Sarsekeyeva N.K., Bayanbayeva Zh.A.i dr. (2016) Esteticheskaya mnogoplannost gumanitarnogo diskursa literatury Kazakhstana perioda Nezavisimosti. [Aesthetic diversity of the humanitarian discourse of literature of Kazakhstan of the Independence period]. Almaty: Kazak universiteti. (In Russian).

- 3 Muminov S.O. (2017). *Izucheniye literaturnoy komiki D.I.Fonvizina. A.S.Griboyedova i N.V.Gogolya v shkole: uchebnoye posobiye*. [The study of the literary comedian D.I.Fonvizin, A.S.Griboedova and N.V.Gogol at school: study guide]. Moskva: Flinta. Nauka. (In Russian).
- 4 Khutorskoy A.V. (2003). *Didakticheskaya evristika: Teoriya i tekhnologiya kreativnogo obucheniya*. [Didactic heuristics: Theory and technology of creative learning]. M.: Izd-vo MGU. (In Russian).
- 5 Khutorskov A.V. (1998) *Evristicheskoye obuchenie; teoriya, metodologiya, praktika*. [Heuristic learning: theory, methodology, practice]. M.: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya. (In Russian).
- 6 Davydov V.V. (1986) *Problemy razvivayushogo obucheniya*. [Developmental learning problems]. M.: Pedagogika (In Russian).
- 7 Demchenko A.S. (2018). *Metodicheskiye priyemy analiza arkheta «Dom» v romanakh G. Belgera*. [Methodical methods of analysis of the archetype “House” in the novels of G. Belger]. *Vestnik KazNU. Seriya: Pedagogicheskiye nauki*. – Almaty: Kazakh universiteti. – №3 (56). (In Russian).
- 8 Demchenko A.S. (2018). *Metodicheskaya strategiya izucheniya romana N. Verevokhina «Zub mamonta» v vuzovskoy auditoria*. [Methodical study of the study of the novel by N. Verevokhin, “The Mamont’s Tooth” in the university audience]. *Vestnik KazNU. Seriya: Pedagogicheskiye nauki*. – Almaty: Kazakh universiteti. № 4 (57). (In Russian).
- 9 Bryakova I.E. (2008). *Gotovnost studentov k razvitiyu tvorcheskikh sposobnostey uchenikov kak aspekt formirovaniya kreativnoy kompetentnosti budushchikh uchiteley-slovesnikov*. [Students ‘readiness to develop pupils’ creative abilities as an aspect of the formation of creative competence of future language teachers]. Orenburg: Izd – vo OPTU. (In Russian).
- 10 Galimullina A. F. (2012). *Formirovaniye predstavleniy o literaturnykh traditsiyakh Drevney Rusi i XVIII veka u studentov pedagogicheskikh vuzov*. [Formation of ideas about the literary traditions of Ancient Russia and the XVIII century among students of pedagogical universities]. Kazan: Redaktsionno-izdatelskiy tsentr. (In Russian).
- 11 Katorova A.M. (2004). *Teoretiko-literaturnoye obrazovaniye studentov-filologov natsionalnykh otdeleniy vuzov*. [Theoretical and literary education of philology students of national departments of universities]. Saransk: Izd – vo Mordovskogo un –ta. (In Russian).
- 12 Chernova N. (2015) *Stepnoy Vavilon*. [Steppe Babylon:prose]. Almaty. (In Russian).
- 13 Khalizev V.Ye. (2004) *Teoriya literatury*. [Literature Theory]. M.: Vysshaya shkola. (In Russian).
- 14 Anan’yeva S.V. (2010) *Russkaya proza Kazakhstana. – Poslednaya chetvert’ 20 veka – pervoe desyatiletie 21 veka*. [Russian prose of Kazakhstan. – The last quarter of the 20th century – the first decade of the 21st century]. Almaty: ID “Zhibek zholy”. (In Russian).

Шанаев Р.У.¹, Джолдасбекова Б.У.², Коваленко А.Г.³

¹магистр гуманитарных наук, PhD докторант, e-mail: rus.shanaeff@gmail.com

²д.ф.н., профессор, e-mail: baiyan.zholdasbekova@kaznu.kz

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

³д.ф.н., профессор кафедры русской и зарубежной литературы,

Российский университет дружбы народов, Россия, г. Москва, e-mail: a.kovalenko@gmail.com

ПРИЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ КАЗАХСТАНА

В статье рассмотрены обновленная методика обучения учащихся анализу и интерпретации художественного текста. Объектом исследования является стихотворение английского поэта Уильяма Блейка «Тигр», вошедшее в обновленную программу по литературе. Основное внимание уделено анализу методических разработок, применяемых учителями Назарбаев интеллектуальные школы на уроках, посвященных творчеству английского художника и поэта-романтика. В статье описана функций методических приемов (аудиозапись музыкального клипа, составление и презентация ментальной карты), используемых на уроке, и возможностей проектного метода, выполнение которого во внеурочное время позволит учащемуся развить творческие способности и получить новые знания. Анализ содержания выполненных учениками мини-проектов дает основание предполагать продуктивность этой методической технологии, применяемой учителями литературы Назарбаев интеллектуальные школы. Методика позволяет школьникам проводить на элементарном уровне сопоставительный и структурно-семантический анализ. Применение новой методики способствует ценностно-смысловому развитию личности каждого учащегося.

Ключевые слова: обновленная программа по литературе, интерактивные приемы изучения текста, проектный метод.

Shanayev R.U.¹, Dzholdasbekova B.U.², Kovalenko A.G.³

¹Master of Arts, doctoral student, e-mail: rus.shanaeff@gmail.com

²Doctor of philological sciences, Professor, e-mail: baiyan.zholdasbekova@kaznu.kz
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

³Doctor of philological sciences, Professor Professor, Department of Russian and Foreign Literature,
RUDN University, Russia, Moscow, e-mail: a.kovalenko@gmail.com

Techniques of Studying Artistic Text at Literature Lessons in the Modern School of Kazakhstan

The article discusses new opportunities analyzing and interpreting a literary text for students. The object of the study is the poem "Tiger" by English poet William Blake included in the updated literature program. The focus is on the analysis of methodological materials, dedicated to the creativity of the English romantic poet, which are used by teachers of Nazarbayev Intellectual Schools at the lessons. In the article described functions of teaching methods used at the lessons and opportunities of the project method. Executing the project method at the extracurricular time allows the learner to develop creative skills and gain new knowledge. Analysis of the content of the mini-projects performed by the learners gives reason to assume the productivity of this methodical technology, applied by teachers of literature Nazarbayev Intellectual Schools.

Key words: updated literature program, interactive text learning techniques, project method.

Шанаев Р.Ұ., Жолдасбекова Б.Ә., Коваленко А.Г.,

¹PhD докторанты, e-mail: rus.shanaeff@gmail.com

²ф. ғ. д., профессор, e-mail: baiyan.zholdasbekova@kaznu.kz

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

³ф. ғ. д., РУДН университетінің орыс және әлем әдебиеті кафедрасының профессоры, Ресей, Мәскеу қ., e-mail: a.kovalenko@gmail.com

Қазақстандағы қазіргі заманғы мектепте әдебиет сабақтарында көркем мәтінді оқыту әдістері

Мақалада көркем мәтінді талдау мен түсіндірудің жаңа мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеу нысаны – әдебиеттік оқу бойынша жаңартылған бағдарламаға енген ағылшын ақыны Уильям Блейктің «Тигр» өлеңі. Назарбаев Зияткерлік Мектебінің мұғалімдері сабақта қолданылатын ағылшын суретшісі мен романтикалық ақынның шығармашылығына арналған әдістемелік әзірленімдерді талдауға ерекше көңіл бөледі. Мақалада сабақ барысында пайдаланылатын әдістемелік әдістердің (музыкалық бейнежазба, ақыл-ой картасын жасау) функциялары және сабақтан тыс сағаттарда оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және жаңа білім алуға мүмкіндік беретін жобалау әдісінің мүмкіндіктері сипатталған. Оқушылар орындайтын шағын жобалардың мазмұнын талдау Назарбаев Зияткерлік Мектептеріндегі әдебиет пәнінің мұғалімдері пайдаланатын осы әдістемелік технологиялардың тиімділігін айқындайды. Әдістеме оқушыларға қарапайым деңгейдегі салыстырмалы және құрылымдық- семантикалық талдау жасауға мүмкіндік береді. Жаңа әдістемені қолдану әр оқушының құндылықты- мағыналық тұлғалық дамуына септігін тигізеді.

Түйін сөздер: әдебиет пәні бойынша жаңартылған бағдарлама, мәтінді талдаудың интерактивті әдістері, жоба әдісі.

Введение

Новая концепция изучения литературы в казахстанской школе предусматривает воспитание у школьников устойчивого интереса не только к родной, но и русской и зарубежной литературе. Поэтому в старших классах гуманитарного направления большое внимание уделяется сопоставительному анализу произведений не только русской и казахской литератур, но и русской и английской литературы в культурно-историческом контексте, практикуется интеграция гуманитарных дисциплин, таких, как русский, казахский и английский языки, а также литературы. Такая интеграция характерна для гимназий и лицеев, работающих в режиме трехязычия, где особое внимание уделяется изучению художественных текстов на трех языках. В обновленной программе по литературе для казахстанских школ объектом изучения являются произведения русских и казахских, восточных и западно-европейских писателей и поэтов.

Цель исследования – анализ методических приемов и технологий изучения в казахстанской школе творчества Уильяма Блейка (William Blake, 1757 – 1827), английского поэта и художника, не признанного при жизни, но ставшего в наше время ярким представителем английского романтизма в литературе и живописи.

Методы исследования

Для раскрытия поставленных задач в статье применены методы отбора текстов, обобщения, сравнения и анализа текстов, приемы структурно-семантического и сопоставительного методов литературоведческого анализа, методического анализа продуктов творческой деятельности учащихся, в частности, результатов применения проектной технологии.

Обзор литературы

При исследовании возможностей изучения художественного текста в современной казахстанской школе основное внимание было уделено истории изучения этой проблемы в современном литературоведении. Методисты и учителя-практики считают, что интегрированные темы и уроки направлены на разностороннее, поликультурное развитие личности, поэтому уделяют преимущественное внимание межпредметным связям и интегративным взаимодействиям, а также проектным технологиям. Джон Дьюи (Dewey, 2000: 18), один из разработчиков проектного метода, считал, что главное в методе проектов – обучать ученика через целесообразную деятельность. У.Х. Килпатрик полагал, что метод проектов есть «метод пла-

нирования целесообразной (целеустремленной) деятельности в связи с разрешением какого-нибудь учебно-школьного задания в реальной жизненной обстановке» (Kilpatrik, 1985: 28). То есть ученик должен быть заинтересован в разрешении проблемы, при этом исходить из собственных интересов и найти пути разрешения возникших задач. В.Д. Симоненко считает, что учебный проект – это учебно-трудовое задание, активизирующее деятельность учащихся, в результате которой создается продукт, обладающий субъективной (иногда объективной) новизной (Simonenko, 2005: 108).

Нам ближе толкование М.Б. Романовской, которая полагает, что «проект – это специально организованный учителем и самостоятельно выполняемый учащимися комплекс действий, завершающихся созданием творческого продукта» (Romanovskaya, 2006: 7), и И.П. Тарасовой: «Проект» – это пять «П»: проблема – проектирование (планирование) поиск информации – продукт – презентация. Шестое «П» – это его портфолио, то есть папка, в которой собраны все рабочие материалы, в том числе черновики, дневники, планы, отчеты и др.» (Tarasova, 2004: 26). То есть, это есть одна из инновационных педагогических технологий, ориентированная «не на интеграцию фактических знаний, а на их применение и приобретение новых» (Yastrebtsseva, 1995: 17). Школьник как исполнитель проекта активно включается в творческий процесс, создает свой вариант теоретического продукта. Предложенный нами при изучении стихов У. Блейка алгоритм проектного метода позволит каждому ученику самостоятельно выработать исследовательские навыки и умения, творческие способности и эвристическое мышление, быть креативным и инициативным.

Результаты исследования

Стихи английского поэта Уильяма Блейка в переводах С.Я. Маршака изучаются в 7 классе средней школы по новой программе на уроке, посвященном теме «Образы животных и рыб». Для чтения и анализа учитель предлагает следующий список произведений: С.А. Есенин «Корова», «Лисица», Н.С. Гумилев «Жираф», П.Н. Васильев «Верблюд», А.А. Тарковский «Верблюд», У. Блейк «Тигр», В. Хлебников «Годы, люди и народы...», Н.А. Заболоцкий «Меркнут звезды Зодиака...», Г. Мелвилл «Моби Дик, или Бе-

лый Кит» (фрагменты), Э. Хэмингуэй «Старик и море» (фрагменты), З.Н. Гиппиус «Небесные слова» (фрагмент из рассказа).

Основная цель на уроке – понять символику образов животных и рыб в мифах и сказках, их функции в произведениях. Учитель может предложить детям следующие задания: а) прочитать выразительно одно из стихотворений, прослушать аудиозаписи «Жирафа» Н. Гумилева и «Лисицы» С. Есенина и ответить на вопросы:

– как соотносятся образ лирической героини и образ жирафа в стихотворении Николая Гумилева?

– почему две последние строки первой строфы, повторяясь, заключают стихотворение?

– какие поэтические тропы использует С. Есенин для передачи душевных и физических страданий лисицы?

Для выполнения этих заданий семиклассникам можно подсказать использовать стратегию составления ассоциативной карты (она составляется дома: ученик изучает историю путешествий Николая Гумилева по Африке и описывает его маршрут, отмечает стихи об Африке, дает свою интерпретацию прочитанных текстов).

Далее можно провести анализ стихотворения У. Блейка «Тигр» с использованием интерактивного приема ПОПС-формулы, которая поможет каждому ученику на уроке кратко, выразительно и аргументированно выразить свое мнение. Предполагается, что к началу урока по выше обозначенной теме учащиеся знают текст стихотворения. Поэтому задача учителя – дать необходимые инструкции о ПОПС-формуле: П – позиция (начинать со слов: «Я считаю, что...»); О – объяснение, обоснование (начинать предложение словами: «Моя позиция основана на том, что...»); П – пример, доказательство (начинать предложение словами: «Я могу доказать это такими примерами...»); С – следствие, суждение, выводы (начинать предложение словами: «Таким образом, приведя доказательства, я делаю вывод, что...»). Думается, что эти приемы обучения анализу и интерпретации символики художественных текстов позволят достичь поставленной цели.

Стихотворению Уильяма Блейка «Тигр» главное внимание уделяется на уроке литературы в 7 классе в Программе по русской литературе 5-11-ых классов Назарбаев интеллектуальные школы (НИШ). С целью выявить используемые методические приемы нами было изучено содержание методических разработок учителей

литературы НИШ по этой теме. Тема «Тигр как воплощение огненной силы в одноименном стихотворении У. Блейка» рассматривается в раз-

деле «Человек и природа». Основное назначение урока – анализ выразительно-изобразительных средств в стихотворении У. Блейка «Тигр».

William Blake	С.Я. Маршак
Tyger	Тигр
Tyger! Tyger! burning bright In the forests of the night, What immortal hand or eye Could frame thy fearful symmetry?	Тигр, о тигр, светло горящий В глубине полночной чащи, Кем задуман огневой Соразмерный образ твой?
In what distant deeps or skies Burnt the fire of thine eyes? On what wings dare he aspire? What the hand dare sieze the fire?	В небесах или глубинах Тлел огонь очей звериных? Где таился он века? Чья нашла его рука?
And what shoulder, & what art, Could twist the sinews of thy heart? And when thy heart began to beat, What dread hand? & what dread feet?	Что за мастер, полный силы, Свил твои тугие жилы И почувствовал меж рук Сердца первый тяжкий звук?
What the hammer? what the chain? In what furnace was thy brain? What the anvil? what dread grasp Dare its deadly terrors clasp?	Что за горн пред ним пылал? Что за млат тебя ковал? Кто впервые сжал клещами Гневный мозг, метавший пламя?
When the stars threw down their spears, And water'd heaven with their tears, Did he smile his work to see? Did he who made the Lamb make thee?	А когда весь купол звездный Оросился влагой слезной, - Улыбнулся ль наконец Делу рук своих творец?
Tyger! Tyger! burning bright In the forests of the night, What immortal hand or eye Dare frame thy fearful symmetry?	Неужели та же сила, Та же мощная ладонь И ягненка сотворила, И тебя, ночной огонь?
	Тигр, о тигр, светло горящий В глубине полночной чащи! Чьей бессмертной рукой Создан грозный образ твой?

В методическом руководстве предлагают прослушать аудиозапись L'ONE «Тигр», прочитать выразительно текст и составить ассоциативную карту: расположить в центре слово, которое является ключевым в характеристике образа зверя, выделить его графически, сделать яркое цветовое оформление главных ветвей и стрелок второго, третьего ряда, написать над каждой стрелкой характеристику тигра в виде рисунков, смайликов и картинок-ассоциаций. Интересным и показательным является прием презентации своей ментальной карты.

Дискуссия

С нашей точки зрения, на уроках литературы в НИШ, где ученики владеют на достаточно профессиональном уровне тремя языками, можно использовать их стремление к творческой самостоятельности, предложив выполнить групповые мини-проекты. Поэтому для исполнения поставленных целей учителями были разработаны темы и методические указания (инструкции) к реализации учебного исследовательского проекта, посвященного жизни и творчеству

У. Блейка, его переводам на русский язык. При этом учтены возрастные особенности учащихся, их исследовательские возможности. Предложенные темы предполагают работу учеников в мини-группах, для каждой из которых определен круг вопросов, объект и предмет исследования. Учащимся были предложены следующие темы: «Русский Блейк»: история переводов; «Тигр» Блейка в переводе К. Бальмонта; «Тигр» Блейка в переводе С. Маршака. Предметом исследования стала поэтика этого стихотворения, методом – сопоставительный и структурно-семантический анализы.

Сделанный нами анализ результатов учебных мини-проектов позволяет сделать следующие выводы:

а) исполнители проекта исследовали условия сохранения переводчиком С. Маршаком экспрессивно-эмоциональной интонации Блейка:

– в его переводе 15 вопросов, следующих друг за другом, передающих чувства поэта, требующих ответы на возникшие в его душе вопросы при виде внезапно понятого поэтом мощи происходящего процесса. Поэт стремится понять источник и тайну мироздания, кто совершает этот титанический труд, создает из хаоса такое совершенство, которое несет в мир смерть и разрушение;

– Блейк использует экспрессию в концентрированном виде: «burning bright in the forests of the night». Здесь глагол «to burn» передает нетерпение, страсти, гнев, ярость того, что создал Творец.

б) по их мнению, в тигре заключена атомная энергия, которую выпустил блейковский джинн, выпущенный из бутылки. С. Маршак говорил, что Блейк современен, некоторые его стихи «кажутся более современными и по форме и по содержанию, чем многие стихи многих поэтов, появившихся на Западе после него» (Marshak, 1971: 208).

– ученики сделали анализ строфы, в которой есть описание Лондона начала индустриальной эпохи, где присутствуют горн, молот, наковальня, позволяющие увидеть зарождение промышленности в столице:

What the hammer? what the chain?
In what furnace was thy brain?
What the anvil? what dread grasp
Dare its deadly terrors clasp?

в) исполнители проекта считают, что уже при переводе первой строки Блейка Маршак сохра-

няет его интонацию: Tyger! Tyger! burning bright. У Бальмонта: «Тигр, тигр, жгучий страх...» – это непосредственный вскрик при встрече с тигром в темном лесу лицом к лицу. В этот момент перехватывает дыхание, меняется речь, переходит в шепот и молитву.

Учащиеся, участвовавшие в создании проекта при исследовании поэтики «Тигра», пришли к следующим выводам:

– Маршак уже в первой строке придает речи торжественный тон, близкий к оде, потому что он создает гимн природе и Творцу;

– Блейк в своем тексте много применяет парные аллитерации: burning bright, frame thy fearful, distant deeps, on what wings, began to beat, dread grasp dare its deadly terrors, the stars threw down their spears, smile... to see.

– аллитерации воспроизводят звуки свистящие, шелестящие, скрежещущие: в небесах иль среди зыбей // Вспыхнул блеск твоих очей», «быстрый взмах... смертельный страх», «в час, как небо всё зажглось // Влажным блеском звёздных слёз». Все это создает атмосферу страха, тревоги в этом странном, страшном, полном опасностей лесу. Здесь нужно отметить множество сонорных, а они не мешают свободе произношения, и в сочетании с гласными воспроизводят упругий ритм биения сердца, то есть живой жизни.

– Маршак-переводчик использует «о» 52 раза, из них 20 раз о находится под ударением. У Артюра Рембо в сонете «Гласные» значение «О – сине»:

О – звона медного глухое окончанье,
Кометой, ангелом пронзенное молчанье,
Омега, луч Ее сиреневых очей.

Может, неслучайно Маршак использует этот ассонанс:

Неужели та же сила,
Та же мощная ладонь
И ягнёнка сотворила
И тебя, ночной огонь?

– Блейк использует синонимы для передачи ужаса от встречи с тигром: dread hand, dread feet, dread grasp, fearful symmetry, deadly terrors;

– у Маршака нет слова страх в сочетании с эпитетом жгучий: он видит тигра издали «в глубине полночной чащи» как «светло горящего»: у Блейка burning bright (пылающий ярко), то есть тигр у Маршака не внушает священный ужас. Его волнует другой вопрос: кто его сотворил?

Маршак использует ключевое слово рука: он применяет четыре раза это слово при переводе.

– у Блейка: *On what wings dare he aspire?* (перевод: На каких крыльях осмелился он устремиться?) – здесь движение вверх, и следующую: *What the hand dare seize the fire?* (перевод: Что за рука осмелилась схватить огонь?) – Маршак опускает, не переводит: «огонь очей звериных», который «таился века» «в небесах или глубинах», нашла «рука», извлекла на свет Божий.

Сделанный учащимися анализ позволил им прийти к выводу, что Маршак говорит о тигре как о могучем существе, но он превозносит его как статного животного, не вызывающего страха и ужаса. Другие переводчики, например, Топоров сравнивает тигра с ужасным существом, созданным в аду. То есть Маршак-переводчик рисует образ могучего животного, используя один и тот же набор изобразительно-выразительных средств, но смысл в это описание каждый автор вложил свой, Маршак ближе к содержанию и идее первоисточника.

Последний этап освоения предложенной темы также проходил в творческой обстановке: под музыку L'ONE «Тигр» и видеопрезентацию его иллюстраций к Библии «Божественной комедии» Данте ученикам 7 класса было предложено написать эссе-рассуждение о «Тигре» Уильяма Блейка:

1 «Тигр» – лучшее произведение Уильяма Блейка. «Тигр» начинается с вопроса: кто твой Создатель? «Тигр» весь состоит из цепочки вопросов, остающихся без прямого ответа. Зловещая красота Тигра – главная идея стихов. Кто Творец Тигра, какой огонь, небес или преисподней, горит в его очах. Блейк не дает прямого ответа. Тигр внушает не только ужас, но и восхищение своей (*Fearful symmetry*)).

2 «Я читала не только это стихотворение. В прошлом году по предложению учителя я изучила и еще одно стихотворение Блейка – «Агнец». Поэтому хочу сопоставить их. И тигра (зло), и агнца (добро) создал один и тот же. На вопрос: кто создатель – ответ: естественно, только бог. Он создал все. А самый главный вопрос: зачем Творцу создавать зло? Ответ очень прост. Бог не создаёт ни зло, ни добро. Он просто создаёт».

3 «Тигр – олицетворение зла, страшного и одновременно прекрасного в своей силе. В стихотворении Блейка у Тигра в очах горит огонь то ли небес, то ли Ада, зловещая красота завораживает нас до сих пор. Английский поэт считает, что тигра создал Дьявол, который является

творцом наравне с Богом. Но Тигр внушает не только ужас, но и восхищение, это не есть Зло в его обычном понимании, а Истина».

4 «Уильям Блейк в этом стихотворении воспринимает мир в японском его понимании, ведь в Японии противопоставляется не Зло и Добро, а Зло и Истина».

5 «Уильям Блейк – самый загадочный поэт, потрясающий художник».

6 «У Блейка «Агнец» («Агнец, агнец белый! Как ты, агнец, сделан?») и «Тигр» («Тигр, Тигр, жгучий страх, Ты горишь в ночных лесах»). Он задает один и тот же вопрос: как один Бог создал обоих существ: одного мягким, а другого свирепым?».

7 «Слушала песню «Тигр» в исполнении Джони Митчелла и группы «Tangerine Dream». Потрясающая интерпретация того, что создал Бог!»

Анализ нескольких эссе о стихотворении Блейка «Тигр» свидетельствует о том, что:

- современные школьники больше внимания уделяют не художественным особенностям «Тигра», а расшифровке смысла стихотворения;
- никто из авторов эссе не обратил внимание на переводчика, хотя некоторые цитировали Блейка на английском языке;
- школьники пытаются решить для себя вопрос: Как Богу удается создать и Агнца, и Тигра? Мнения об этом у всех разные. Интересна попытка связать Блейка с японской философией.

Заключение

Как видим, несмотря на то, что Блейк жил в конце 18 – начале 19 веков, и его при жизни считали безумцем, он до сих пор интересует и волнует молодежь. Как говорил Геннадий Алексеев, «Англия девятнадцатого века заметила Вильяма Блейка», но он «уже покинул Англию и поселился в раю» (Alekseev, 1976).

Разработанная методика изучения английской лирики вызвала интерес у учащихся 7 классов. Методика позволяет школьникам проводить на элементарном уровне сопоставительный и структурно-семантический анализ. Разнообразие применяемых методов и методических приемов – использование аудиозаписи, ассоциативных карт, ментальных карт, проектной технологии – позволяет обогатить методику преподавания предмета, а также помогает ценностно-смысловому развитию личности каждого учащегося, совершенствованию творческого потенциала.

Литература

- 1 Дьюи Д. Демократия и образование / Д.Дьюи – М.: Педагогика-Пресс, 2000. – 384 с.
- 2 Килпатрик В.Х. Метод проектов. Применение целевой установки в педагогическом процессе / В.Х. Килпатрик – Л.: Изд-во «Брокгауз-Ефрон», 1985. – 143 с.
- 3 Симоненко В.Д. Обучение учащихся V-XI классов проектной деятельности: монография / В.Д. Симоненко – М.: Вентана Граф, 2005. – 212 с.
- 4 Романовская М.Б. Метод проектов в учебном процессе: Методическое пособие / М.Б. Романовская – М.: Центр Педагогический поиск, 2006. – 160 с.
- 5 Тарасова И.П. Метод проектов в образовательном учреждении // Приложение к журналу «Профессиональное образование». – 2004. – № 12. – С.12-24.
- 6 Ястребцева Е.Н. Как рождается проект: из опыта внедрения методических и организационно-педагогических нововведений / Е.Н. Ястребцева – М., 1995. – 109 с.
- 7 Маршак С.Я. Портрет или копия? // Маршак С.Я. Собр.соч.: В 8-ми тт. – Т.7. – М.: Худ.лит-ра, 1971. – С.208-211.
- 8 Алексеев Г. Англия и Вильям Блейк // Плавающий мост. Журнал поэзии. Э.ресурс: <http://www.plavmost.org/?p=6141> Дата доступа 01.01.2019.

References

- 1 Dyui, D. (2000). *Demokratiya i obrazovaniye* [Democracy and education]. Moscow, Pedagogika-Press, 384. (In Russian)
- 2 Kilpatrik, V.H. (1985). *Metod proektov. Primenenie tsevoy ustanovki v pedagogicheskom protsesse* [Project Method. The use of the target installation in the pedagogical process]. – Leningrad: “Brokgauz- Efron” Publishing House, 143. (In Russian)
- 3 Marshak, S.Ya. (1971). *Portret ili kopiya?* [Portrait or copy?]. Collected Works: In 8 Vol. Vol. 7. Moscow: Hud.lit-ra. 208-211. (In Russian)
- 4 Romanovskaya, M.B. (2006). *Metod proektov v uchebnom protsesse. Metodicheskoe posobie* [Method projects in the learning process. Methodical manual]. Moscow, Tsentr Pedagogicheskiy poisk, 160. (In Russian)
- 5 Simonenko V.D. (2005). *Obuchenie uchaschihsya V-XI klassov proektnoy deyatel'nosti: monografiya* [Project activities teaching for 5-6th grade students: monograph]. Moscow, Ventana Graf. 212. (In Russian)
- 6 Tarasova I.P. (2004). *Metod proektov v obrazovatel'nom uchrezhdenii* [Method of projects in an educational institution]. *Appendix to the journal “Professional Education”*, 12, 12-24. (In Russian)
- 7 Yastrebtseva, E.N. (1995). *Kak rozhdaetsya proekt: iz opyita vnedreniya metodicheskikh i organizatsionno-pedagogicheskikh novovvedeniy* [How the project is born: from the experience of introducing methodological, organizational and pedagogical innovations]. Moscow, 109. (In Russian)
- 8 Alekseev, G. (2019). *Angliya i Vilyam Bleyk* [England and William Blake]. *Floating Bridge*. Poetry magazine. Retrived from <http://www.plavmost.org/?p=6141> (In Russian)

Шакирова Н.Д.¹, Шакирова А.Д.²

¹2 курс PhD докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: shakirn_123@mail.ru

²п. ф. м., I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
Қазақстан, Талдықорған қ., e-mail: araly.shakirova85@mail.ru

**ТҰРАҚТЫ ДАМУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ
БЕЛГІЛЕГЕН БАҒЫТТА КЛИМАТТЫҚ
ҮРДІСТЕР ЖАЙЛЫ БІЛІМДІ АРТТЫРУ**

Жер шары климатының антропогендік фактор әсерінен өзгерістерге ұшырауы бүкіл адамзаттың алдында тұрған көкейтесті мәселеге айналған. Табиғаттағы қайтымсыз үрдістердің алдын алу үшін адамды ерекшелейтін жоғарғы гуманизм басты бағытта тұруы керек. Мәселенің шешімі болып қоғамдағы гуманистік идея ретінде – тұрақты даму тұжырымдамасын қарастырамыз. Мақалада тұрақты даму тұжырымдамасы белгілеген бағыттар, оның ішінде климаттық сауаттылықты көтеру мәселесі айырықша ашылып, талданады. Бұл климатология саласындағы білімді қажет етеді. Климаттық сауаттылықты арттыру бірқатар себептер бойынша проблемалық тақырып болып табылады. Оларға білім беру мүмкіндіктерін шектейтін бірқатар мәселелер, тақырыптың толыққанды мазмұнының болмауы, соның салдарынан мұғалімдердің өздерінің осы салада құзіреттілігіне сенімсіздігі жатады. Көпшілік үшін климаттағы өзгерістер даулы мәселе. Жалпы климат жайлы ілім физика, химия сияқты нақты ғылым емес, керісінше онда биология, геологияға ұқсас схоластика байқалады. Жаһандық климаттық өзгерістердің адамзат үшін туындатып отырған мәселесін шешуде педагогикалық факторды дамыту маңызды, өйткені білім мазмұны толыққанды болса, бірте-бірте білім беру әдістеріне бағдарлана отырып, тәжірибеге ену арқылы іске асады.

Түйін сөздер: жаһандық климат өзгерісі, тұрақты даму тұжырымдамасы, климаттық сауаттылық, педагогикалық фактор, жобалық ойлау, ноосфералық парадигма.

Shakirova N.¹, Shakirova A.²

¹doctoral student, Institute of Natural Science and Geography,
Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan, Almaty, e-mail: shakirn_123@mail.ru

²Master of Pedagogical Sciences, I. Zhansugurov Zhetysu State University,
Kazakhstan, Taldykorgan, e-mail: araly.shakirova85@mail.ru

**Increasing Knowledge of Climate Processes in the Context
of Sustainable Development**

Climate change of the Earth under the influence of anthropogenic factor is an actual problem of all mankind. In order to prevent irreversible processes in nature, it is necessary to adhere to the highest humanism, as the main achievement of man. The humanistic idea in society – the concept of sustainable development-is considered as a solution to the problem. In the article we have tried to reveal the problem of increasing climate literacy of students as a direction established by the concept of sustainable development. This problem requires knowledge in climatology. Climate literacy is a problematic issue for a number of reasons. These include some inhibiting factors of the educational process, there is no full content, and as a consequence of the uncertainty of the teachers themselves in their competence in this area. For most, climate change is a controversial issue. The doctrine of climate is not an exact science which is physics, chemistry, on the contrary there is scholasticism, as in biology, geology. Among other equally important factors mentioned in the concept, it is important to develop the pedagogical factor

in solving the problem of global climate change. Since the integral content of knowledge determines its implementation in practice through the methods of pedagogy.

Key words: global climate change, sustainable development concept, climate literacy, pedagogical factor, project thinking, noosphere paradigm.

Шакирова Н.Д.¹, Шакирова А.Д.²

¹PhD докторант 2 курса, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы, e-mail: shakirn_123@mail.ru

²м.п.н., Жетысуский Государственный университет имени И. Жансугурова, Казахстан, г. Талдыкорган, e-mail: araly.shakirova85@mail.ru

Повышение знаний о климатических процессах в контексте концепции устойчивого развития

Изменение климата Земли под влиянием антропогенного фактора является актуальной проблемой всего человечества. Для того чтобы предотвратить необратимые процессы в природе, нужно придерживаться высшего гуманизма как главного достижения человека. Отправная гуманистическая идея в обществе – концепция устойчивого развития – рассматривается как опорная структура решения проблемы. В статье мы попытались раскрыть проблему повышения климатической грамотности обучающихся как направление, указанное концепцией устойчивого развития. Эта проблема требует знаний в области климатологии. Повышение климатической грамотности является проблемным вопросом по ряду причин. К ним относятся некоторые тормозящие факторы учебного процесса, неимение полноценного содержания, и как следствие неуверенность самих учителей в своей компетенции в этой области. Для большинства вопрос изменения климата является спорным. Учение о климате не точная наука, каковыми являются физика, химия, наоборот, наблюдается схоластика, как в биологии, геологии. Среди других не менее важных факторов, указанных в концепции, в решении проблемы глобального изменения климата важно развивать педагогический фактор. Так как целостное содержание знаний обуславливает ее внедрение на практике посредством методов педагогики.

Ключевые слова: глобальное изменение климата, концепция устойчивого развития, климатическая грамотность, педагогический фактор, проектное мышление, ноосферная парадигма.

Кіріспе

Білім беру жаңа мазмұнға ие болғаннан кейін, география пәні тақырыптарының қарастыратын мәселелер ауқымы өзгеше сипат алды. Қолданбалы маңызы жоғарылай түсті. Оқушы географиялық ойлауды қолдана отырып, кеңістікте болып жатқан кез келген үрдісті сараптай алу білім мен дағдысына қол жеткізе алады. Бұл қоғамдағы білім берудегі үлкен адым, өйткені адамзат қауіпсіздігі үшін қажетті барлық білімдердің негізі мектепте қаланады. Физикалық география бөлімінде қарастырылатын климат, жоғары сыныптағы табиғатты пайдалану және геоэкология, яғни қолданбалы маңызға ие тақырыптар да осыған бір дәлел. Адамзат тіршілігіне тікелей әсер етіп, өзі де адам негативті факторының нәтижесінен өзгеріске ұшырап жатқан, бүкіл әлем проблемасына айналған *климаттық өзгерістер* ерекше мән беруді талап етеді.

Мақала мақсаты: Әлемдік білім беру жүйесіндегі климат, климаттық өзгерістер жайлы білімнің даму тенденцияларын, туындап отырған мәселе өзегін анықтау.

Мәселе өзегі. Әлем жаһандық орташа температура 2⁰-тан төмендеп кетпеу қажеттілігін қамтамасыз ететін өтпелі кезеңде тұр (Peters et al., 2013, РКИК ООН, 2015). Алайда, шиыршықтанып тұрған әлеуметтік-экологиялық жүйелер шекарасы жер мен табиғат қорларына деген сұранысы жоғарылауда (Gardner et al., 2015, Lius et al. 2018,), сонымен қатар, әлем халқының саны мен өмір сүру деңгейі өсуде (Бүкіләлемдік банк және Халықаралық валюталық қор, 2016 ж.). Сөйтсе де, үнемі өзгерістегі климат жағдайында кедейшілік масштабының азаюы, биотүрлілікті сақтау, азық және су қауіпсіздігіне жету – біздің заманның аса үлкен мәселелерінің бірі болып отыр (Godfray et al., 2009; Laurant et al., 2012; West et al., 2013).

БҰҰ-ның Мемлекетаралық климат өзгерістерін сараптау ұйымы және Ресей, «Үлкен жетілік» елдерінің ұлттық ғылым академияларының ғылыми зерттеулері – өнеркәсіптік революцияның (XVIII ғасырдың екінші жартысында) басталуымен салыстырғанда Жердегі орташа температураның 1,5⁰С-қа көтерілгендігін айтады. Соңғы 50 жылда бақыланған жылыну адам әрекетімен тікелей байланысты.

Мемлекетаралық климат өзгерістерін сараптау ұйымының климаттық модельдері бойынша, XXI ғасырда Жер бетіндегі орташа температура $1,1^{\circ}\text{C}$ -тан $6,4^{\circ}\text{C}$ -қа дейін жоғарылайды (доклад МГЭИК, 2018). Дүниежүзілік мұхит деңгейінің жоғарылауынан бөлек, ғаламдық температураның жоғарылауы атмосфералық жауын-шашынның таралуы мен мөлшерінің өзгеруіне алып келеді. Соның нәтижесінде, тасқындар, құрғақшылықтар, ураган және т.б. климаттық катаклизмдер жиілеп, ауыл шаруашылығының өнімділігі төмендейді және көптеген биологиялық түрлер жойылады.

Қазақстанда ауаның орташа жылдық температурасы 1936 жылдан бастап 2005 жылдар арасында әрбір 10 жыл сайын $0,31^{\circ}\text{C}$ -қа жоғарылап отырған. Соңғы 50 жылда Іле Алатауының солтүстік бөктеріндегі мұздықтардың ауданы 41%-ға қысқарған. 2010 жыл планетамыздағы ең жылы үш жылды бастады, ал 21 ғасырдың бірінші онжылы 19 ғасырдың соңында басталған аспапты метеорологиялық бақылау тарихындағы ең жылы кезең болды (Абдиманапов Б.Ш., 2012). Қазақстан аймағында да климат өзгерісі байқалады. Өткен ғасырдың 80 жылдарынан бастап жер беті ауа температурасының оң аномалиясы басым түсуде.

Бүгінгі күннің өзінде еліміздің территориясының 75% экологиялық тұрақсыздық тәуекеліне ұшырап отыр. Тіршіліксіз шөл даланың аумағы солтүстікке қарай 300-400 шақырымға жылжыды (Құлбекова Г., 2014). Су ресурстарының жетіспеушілігі мал жайылымдарының дегредацияға ұшырауына әкеліп соғады және ауыл шаруашылығына ауыр соққы болып табылады. Жақын болашақта өзен ағысының өзгеруі қауіпі тұр, экстремальды табиғи құбылыстардың жиілігі арта түсіп, жаңа табиғи аномалды құбылыстар пайда болады.

Бұлғалдану зонасының өзгеруі еліміздің жалпы ауданының 38%-на дейін құрғақ далалық және қуаң зонаға айналуына әкеліп соғады. Мұзданудың дегредацияға ұшырауы таулы өзендердің ағысының және су режимінің өзгеруінің басты себебі болып табылады. Еліміздің су теңгерімінің бұзылуы, ішкі су ресурстарының сарқылуы, Қырғызстан, Өзбекстан және Қытайға су мәселесі бойынша тәуелді болу – міне, мұның бәрі соның нақты салдары болып табылады (Чередниченко А.В., 2009). Картада салынған Арал теңізі шын мәнінде жоқ, Амудария өзені оған жетпегелі қашан, ал екінші өзен Сырдария көмегімен бұрынғы теңіздің солтүстік-шығыс жақ бөлігін

ғана, шамамен 5% сақтап қалу мүмкін болып отыр. Әрине, Аралдың құрғап кетуінің басты себебі – Кеңес Үкіметі кезінде суды берекетсіз пайдалану екені белгілі. Алайда, климаттың ғаламдық өзгерісі де мұнда өз қолтаңбасын қалтыруда.

Климат өзгерісі – атмосфера, мұхит, криосфера, құрлық беті және биотаның күн сәулесі әсерінен өзара әрекеттесуі нәтижесінен болатын үрдіс. Жердің климат жүйесі табиғат жағдайларының түрлілігімен біртектілігі себебінен өте күрделі физика-химиялық тура және кері байланыстармен біріккен жүйе болып табылады. Атмосфера климатының қалыптасуының басты факторларының бірі – құрамындағы сұйық және қатты бөлшектер – аэрозольдер. Олар негізгі 4 топқа бөлінеді: күкіртті $\text{NH}(\text{SO}_4)$, жанартаулық және өндірістік текті H_2SO_4 , теңіздік және минералдық (жер бетіндегі шан), сонымен қатар көмірсутектер. Бұлардың барлығы күн сәулесін шашыратып, ауа температурасын төмендету қабілетіне ие. Климат өзгерістері аномалды табиғат құбылыстарына себепші болады (Saltzman В., 1983, Котляков В.М., 1985).

Климаттағы «баяу» өзгерістерден басқа адамзатты биологиялық түр ретінде жойып жіберуге күші жететін климаттық апаттар тууы мүмкін. Олардың бірі ядролық соғыс болса, енді бірі климаттық соғыс. Ауа райы және климаттық құбылыстардың барлығы Күн қуатымен тропосферада қалыптасады, оларды жылытатын сәулесінен өзге, күннің көзге көрінбейтін радиациясы бар. Олар жер бетіне жетпей зарядталған бөлшектер мен плазмадан тұратын ионосфераны қалыптастырады. Бұл энергияның тегі электромагниттік, яғни сәйкесінше электромагниттік сәулелену арқылы ионосферадағы энергияға, оның тропосфераға берілуін, яғни уақыты мен орнын, мөлшерін де басқаруға болатынын жазады «Экология» басылымының 8 қазандағы шығарылымындағы мақалада. Америкадағы «ХААРП» станциясы, Ресейдегі «Сура», Украина, Тәжікстандағы станциялар құпия түрде жұмыс істейді. Бұл станциялар арқылы ауа райы жағдайын алып елдердің өз мүддесіне икемдеп өзгертетіні, бара ол климаттық апаттарға апарып соғып жатқаны туралы болжамдар бар.

Адам – табиғаттың құрамдас бөлігі, табиғат пен адамды бір-біріне қарсы қоюға болмайды, оларды бірлікте, тұтастықта қарастыру керек. Бірақ, ой-сана мен Табиғат, Адам мен қоршаған орта арасындағы қайшылықтар

болмауы мүмкін емес. Оларды шешу жолдарын іздеу түсінігі келді, өйткені бұл қарамақайшылықтар адамзатты бір күні апатқа алып келуі мүмкін. Жаратылыстану ғылымдарының, техника, технологиялары зор жетістікке жеткен біздің заманымызда адамгершілік бастауларын жетілдіру, жаңа әлемдік құқықтық тәртіп орнату идеялары туындады. Жаңа құқықтық тәртіп пен адамзат қоғамының жаңа моральдік негізі – бүкіл адамзат өркениетінің ары қарайғы дамуының қажетті шарты. Әрине адам оны түсініп, өз тарапынан балансты сақтауға әрекет жасауда.

Зерттеу әдістері. Қарастырылып отырған мәселеге қатысты жұмыстарды сыни сараптау әдісі қолданылады. Сонымен қатар, бұл проблема туындағаннан бері бірталай уақыт өтсе де, ауыз толтырып айтарлықтай әрекеттер байқалмайды, яғни әлі де нақтылауды қажет ететін сұрақтар көп. Бүкіл әлем ғалымдары өз ұсыныстарын жариялап, масштабты деңгейде назар аударту үшін жұмыс істеуде. Біз кейінгі, әсіресе 2018 жылы скопус тізімінде жарық көрген мақалаларды, диссертациялық жұмыстарды сараптамадан өткіздік. Климат өзгерісін реттеуші негізгі ұйымдар қызметі, жарияланған декларация, жарлықтар материалдары қолданылады.

Әдеби шолу

Қазіргі күнде ғаламдық жылынуға қарсы тұратын климаттың өзгеруі жөніндегі БҰҰ-ның шектеу конвенциясы, әлемдегі негізгі келісім – Киото протоколы болып саналады (1997 жылы ұйғарылып, 2005 жылы күшіне енген). Протоколға әлемнің 60-тан астам елі қосылады. Осынау елді дүр сілкіндіріп отырған экологиялық проблема шешілуі елдердің экономикалық қуатына қарай және қауымдастыққа бірігуі бойынша жүргізілуде, өйткені оның қарастырылу деңгейі үкіметтік масштабты қамтиды. Мұндағы белсенділер бірауыздан елдердің тұрақты даму тұжырымдамасында белгіленген бағытпен жүру қажет деп шешкен (Атамаас В, 2013).

«Тұрақты даму» термині 1987 ж. БҰҰ баяндамасынан кең тарады. Тұрақты даму дегеніміз – қазіргі уақыт мұқтаждығын қанағаттандыратын және келешек ұрпақтың мұқтаждығын қанағаттандыруды қауіпке қоймайтын даму түрі (Брундтланд комиссиясы). Тұрақты даму қамтамасыз ету міндеттері: қоршаған орта сапасын тұрақтандыру; табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғауды басқарудың тиімді жүйесін құру.

1992 жылы Рио-де-Жанейрода қабылданған тұрақты даму концепциясының негізгі тұжырымдамасы – «табиғат-қоғам» жүйесін коэволюция принципінде дамыту. Адам қамын ойлау, адамның табиғатпен үйлесімдік тауып, салауатты және баянды өмір сүруге құқықтылығын көрсету. КОСР-92 конференциясында климаттың өзгеруі және биологиялық әртүрлілік туралы Рамалық конвенция әзірленді (Oversby J., 2015, Framework, UN FCCC, 2015, 18). Конференция климаттың өзгеру мәселесін көтерді және оны шешу қажеттігін мойындады. Конвенцияның мақсаты – атмосферада парник газдарының шоғырлануын климаттық жүйеге қауіпті антропогендік әсер болдырмайтын, табиғи экожүйелердің климаттық өзгеруіне бейімдеу болып табылды. Келтірілген тұрақты даму факторлары немесе аспектілері ішінде атмосфераны қорғау және тұрақты даму мақсатындағы ғылым мен білім беру бар.

БҰҰ Копенгагендегі конференциясында климаттың өзгерісі туралы мына дәйектер келтірілді: климаттың қазіргі өзгерісінде антропогендік сипат орын алып отырғандығы; климат өзгерісінің негативті ықпалы позитивтіге қарағанда күштірек болуы; энерготиймділік пен энергоүнемділік жолы арқылы атмосфераға шығатын парниктік газдарды азайту; барлық дәрежедегі органдар жұмыла әрекет етуі керек: мемлекет, халық, қоғам; «климаттық» білімді кең тарату қажет.

Сәйкесінше мынадай шаралар қарастырылады: климат саласындағы ақпараттық, әлеуметтік-экономикалық және ғылыми саясатты құру және іске асыру;

климат өзгерісіне икемделу бойынша шұғыл және ұзақ мерзімді шараларды қабылдау;

тез арада климатқа антропогендік ықпалды барынша азайту, жұмсарту;

климат өзгерісі саласында халықаралық ынтымақтастықты нығайту.

Ол үшін климаттың өзгерісін бақылау саласындағы кадрларды қайта дайындау, біліктілігін көтеру үшін оқу бағдарламаларын дайындау керек, сонымен қатар, климат өзгерісі мен қауіпті табиғи құбылыстар мониторингі, бағалау және болжау орталығын құру ұсынысын іске асыру қажет. Ауа райы мен климатты ғылыми тұрғыда зерттеуді кешенді жүргізуді жобалау керек.

Климат өзгерісі үшін территория шекарасы ұғымы жоқ, ол жаһандық сипатта. Климаттық өзгеріс салдарына азықтық, су ресурстары, адам өмір сүру комфорттылығына ықпалы жатады. Көріп тұрғанымыздай, қауіп тек температу-

ра мен жауын-шашын мөлшерінде емес, климат өзгерісінен ең алдымен адамның өзі тұщы су жетіспеушілігінен зардап шегетінінде. XXI ғасырдың екінші жартысында, атмосфераға ластаушы заттарды шығаруды азайтпаса, ғаламшарымыздың халқының үштен бірі немесе 3 млрд-тан аса адамдар, нақтырақ, Испания мен Мароккодан Қытайдың батыс шекараларына дейінгі кең «жолақ» су жетіспеушілік жағдайында өмір сүреді. Бұл бүкіл ғаламшарға апатты жағдай болмаса да, көптеген кіші аралдық мемлекеттердің жойылып кетуіне алып келеді (С. Ballinger, 2018). Климат өзгерісінен қыс пен көктем жылы болса, кененің кең таралуына, энцефалит ауруының созылмалы өтуіне әкеледі.

Климаттың өзгерісі алуан түрлі болып келеді әрі климаттық аномалия мен экстремалды ауа райы қайталануының жиілігі мен интенсивтілігінен көрініс табады. Қауіпті құбылыстар саны 15 жылда 2 есеге дейін өсіпті, ендігі 10-15 жылда бұл көрсеткіш екі еселенеді деген болжам (Peters G, 2013) тіпті үрей туғызады.

Климат өзгерісінің басты салдарлары қандай (ҚР Президенті жарлығы, 2003)?

- халықтың кейбір әлеуметтік топтары денсаулығына (ауру мен өлім деңгейі көбейеді) қатер жоғарылайды;

- бір аудандарда құрғақшылық қайталануы мен ұзақтығы көбейсе, келесі аудандарда ауыл шаруашылығына қауіпті су тасқыны, экстремалды жауын-шашын, топырақтың асыра ылғалдылығы артады;

- орман массивтерінде өрт туындау мүмкіндігі жоғарылайды;

- экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы, соның ішінде бір биологиялық түрдің екіншісінің ығыстыруы;

- инфекциялық және паразитарлық аурулардың таралуы (F. Laugance, 2012., Godfray H, 2009).

Проблема ретінде қарастырып отырған сұрақтың негізгі *шешімі* бар. Ол әр адамның сауаттылығы, қоршаған ортаны, климатты ластанудан қорғау үшін білімді болуы, яғни адамзаттың көкейтесті мәселесіне айналып отырған өзгерістер климатология саласындағы білімді қажет етеді. Климаттық сауаттылықты арттыру бірқатар себептер бойынша проблемалық тақырып болып табылады. Оларға білім беру мүмкіндіктерін шектейтін бірқатар мәселелер, тақырыптың толыққанды мазмұнының болмауы, соның салдарынан

мұғалімдердің өзінің осы салада құзіреттілігіне сенімсіздігі жатады. Көпшілік үшін климаттағы өзгерістер даулы мәселе. Жалпы климат жайлы ілім физика, химия сияқты нақты ғылым емес, керісінше онда биология, геологияға ұқсас стохастика байқалады (D.J. Hess, 2018). Сондықтан, гуманизмге бой ұсынып, ең үлкен жетістік деп білетін тұрақты дамуды бағдар ретінде ұстануды қолдаймыз. Жаһандық климаттық өзгерістердің адамзат үшін туындатып отырған мәселесін шешуде педагогикалық факторды дамыту маңызды, себебі білім мазмұны толыққанды болса, бірте-бірте білім беру әдістеріне бағдарлана отырып, тәжірибеге ену арқылы іске асады. Бұл бағытты толығырақ әлі де келесі жұмыстарымызда қарастырамыз деп ойлаймыз.

Осыған орай, мектепті енді бітіріп, ЖОО 1-курсында оқитын биология мамандығы 17 студентінің арасында «Экология және тұрақты даму» курсы оқу кезінде жүргізілген сауалнама барысында климаттық сауаттылықты көтерудің жолын ұсынып көр дегенге – дамыған елдер тәжірибесімен алмасу, табиғатты пайдаланудағы ысырапшылыққа жол бермеу, адамның мәдениетін көтеру, қорғау орындарын көптеп ұйымдастыру, ластаушы қалдықтарға қатысты заңдарда қатаңдық таныту, көпшілікке түсіндіру жұмыстарын жүргізу, қалдықтарды өңдеу сынды нұсқаларын береді. Бірақ ең көбі, яғни 50%-ы жас күнінен білім, тәрбие беру керек деп жазған екен. «Білім жүйесі адам басына шаққанда жоғары өнімділікті қамтамасыз ете отырып, болашақта адамзаттың амандықта болуына мүмкіндік береді. Жоғары білімді адамның өмірге қанағаты болады, денсаулығы мықты әрі қоғам тірлігіне белсенді араласады. Білімділік жағдайымызды жайлы қылып ұзақ уақыт сақтауға ықпал етеді. Өйткені, ол қоғамның әлеуметтік жүйе ретіндегі қайта жаңару үрдісін анықтайтын маңызды әлеуметтік институттар қатарына жатады (L. Riuttanen, 2018). Қазіргі жағдайда барлық деңгейде білімділіктің маңызы арта түсуде, бірден бір себебі тіршіліктің барлық саласындағы инновациялық құраушының қажеттілігін күшеюінде. «Білім адамның негізгі құқықтарының бірі бола отырып, тұрақты дамудың, елдер арасындағы бейбітшілік пен тұрақтылықтың кілті және ұлттық қауіпсіздіктің негізі болып табылады.

БҰҰ Еуропа экономикалық комиссиясының Стратегиясына сәйкес, тұрақты дамудың көздеуі бойынша білім «қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен дағдыларды үйретуден жылдам өзгермелі жағдайларда өмір сүріп, әрекет ету-

ге дайындық, әлеуметтік дамуды жоспарлауға қатысу, қабылданған әрекет салдарларын, соның ішінде табиғи экожүйе тұрақтылығын болжай алуға үйренуге ауысуға» бағдарланады (Godfray H, 2009). Білім мен тұрақты дамудың өзара байланыс аспектісі болып табылатын – тұрақтылықтың факторы ретіндегі білім рөлі, білім жүйесі қалыбы мен даму қарқыны барлық байланыстарды қамтымаса да, бұл әрекеттестіктің түрлі деңгейлердегі – әлеуметтік, экономикалық, экологиялық, мәдени жағдайлармен бірлескендегі кешенді сипатын көрсете алады.

Тұрақты дамуға бағытталған білім (ТДБ), оқытудың мақсат, мазмұны, формасы мен әдістерін ғана түрлендіріп қоймай, бүкіл білім жүйесін өзгертетін жақын болашақтың ең маңызды жаңалығы болмақ деп күтілуде (Захарова С.В., 2018). Шындығында ТДБ тұжырымдамасы қазіргі және болашақ ұрпақтың өмір сапасын жоғарылату идеясындағы оқу мен тәрбиенің көптеген түрлі бағыттарының қоспасынан енді ғана қалыптасып келеді.

ТДБ түпкі мақсаты – қоршаған ортаның климаттық жағдайларын ұрпақтан ұрпаққа өзгермеген күйінде жеткізу үшін сақтау азаматтық позициясын қалыптастыру және соның негізінде бүкіл қоғам тіршілігін құру. Өкініштісі сол, белгілі бір оқушының жеткен нәтижелерін шектеулі уақыт ішінде өлшем форматына аудару өте қиын.

Тұрақты дамуды көздеген жағдайда қалай оқытқан дұрыс, яғни оқытудың формалары, әдістері, принциптерін анықтау керек. Тұрақты дамуды көздеген білімнің маңызды принципі – білімді мазмұндап беруден бас тарту. Мәселенің көп бөлігін шешетін ғылыми білім жеткілікті екені көпшілікке аян. Қазіргі адам мен қоғам жалпылай өз әрекеттерінің негативті салдарларын біледі, болжай алады, этикалық, экологиялық нормаларды ұстану қажеттілігін түсінеді, бірақ бұл білімдерді шынайы өмірмен байланыстыра алмай отыр. Осыны ескере отырып, ТДБ-ге тек ғылыми білім жеткіліксіз екенін айта аламыз. Тұрақты даму тұжырымдамасымен танысу, оның идеяларын үгіттеу, тіпті тұрақты дамуға қажетті білім мен біліктілікті қалыптастыру тек қосымша әрекеттер ретінде қарастырамыз.

Нәтижелер және талқылау.

ТДБ-ді қалыптастырушы мақсаттарға үндес – педагогикадағы жобалық ойлау идеялары болып табылады. Жобалық ойлаудың ерекшелігі

сол, белгілі бір процедураларды қолдана отырып, болашақты ойластыра алу дағдысын қалыптастыруда. Олар – нысан жайындағы ақпаратты құрылымдау, оның даму жағдайын, сыртқы, ішкі байланыстарын, болашақтағы түр-сипатын анықтаудан тұрады. Жобалық ойлауға ие адам, санасында өткенді, болашақты біруақытта ұстай алып, оған жауап беріп, аралық және түпкі нәтижелерді ойластырып, жаңа идеяларды, оларды іске асыратын жолдарды тауып, өз әрекетінің салдарларын болжай алады. К.В. Сосновская мұндай адамды «Homo projectus» (Сосновская К.В., 2013) деп атады.

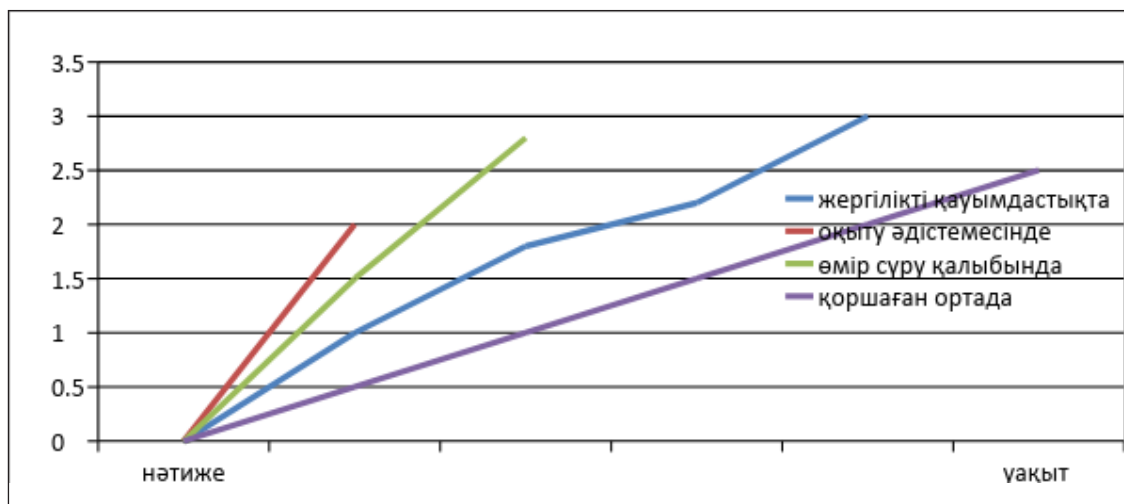
Тұрақты дамуды көздеген білім – өзгерісті талап етеді (1-сурет): уақыт бойынша алсақ, өзгеріс ең алдымен жергілікті қауымдастықта болу керек, 2-ші орында білім жүйесінде оқыту әдістемесіне енеді. Білім арқылы берілген соң ол адамның өмір сүру қалыбынан байқалады, өз кезегінде жақсы нәтиже қоршаған ортадан білінеді. Сол кезде біз тұрақты даму тұжырымдамасын ұстанып өмір сүреміз деп айта аламыз.

Туындаған экологиялық мәселелерді шешудің бірден бір жолы – тұрақты даму мақсатында халықтың экологиялық білімімен қатар, ноосфералық білімін қалыптастыратын стратегиялық тенденциялар қалыптастыру деп есептейміз.

Адам табиғатпен байланыссыз тіршілігі мүмкін емес. Бұл ноосфералық білім парадигмасының негізінде жатыр. Ағылшын жазушысы Джон Рескин айтқандай, «тәрбиеленушіне дала, құс, гүлдерді сүюге үйретпейінше тәрбиенің бәрі бос сөз». Баланың бойында табиғатпен бірегейлік және кез келген тіршілік иесіне деген ішкі жанашырлық имманентті сезімі болуы керек, болашақта ол табиғатты қорғауының негізі болады. Ноосфералық білім концепциясы ең алдымен Әлемнің жалпы заңдылықтары, Қоғам мен Табиғаттың жалпы заңдылықтарын көздейтін табиғи, гармониялық ойлауды қалыптастырып, дамытуға бағытталған. Ноосфералық бағдар адам мен әлем бірлікте түсінігін қалыптастыру, адамның қоршаған ортамен әрекеттесудегі құндылықтар негізін, білім беру мазмұнының түбегейлі өзгерту мақсаттарын іске асыруға мүмкіндік береді. Бұл Г.Н. Сикорская айтуынша, коэволюциялық дүниетанымды, яғни өзін Ғарыштың бөлігі екенін сезініп, түсініп, кез келген тіршілік көзі үшін жауапкершілік танытатын адамды дамытуға мүмкіндік тудыратын болашақтың білімі. Ноосфералық білім жүйелі, кешенді, жан-жақты. Тұлғаның дүниетанымы

оқу үрдісі барысында біртіндеп, ғылыми, философиялық, этикалық, мәдени білімдерден қалыптасады. Оқушы ғаламдағы миссиясын түсініп, педагогтар әлеуметтік табиғи этика нор-

маларын негізін беріп көмектеседі. Адамзаттың рухани құндылықтары биосфера, ноосфера бөлігі болып табылатын Табиғат және Мәдениетпен тығыз байланысты екенін ұмытпау керек.

1-сурет – Тұрақты дамуға жеткізетін өзгерістер

Жобалық креативті жұмыстар аясында география сабақтарында экоортаны, жергілікті жерді зерттеу, жасылдандыру, өлкетанулық сипаттағы жұмыстар Кіші Отанына деген сүйіспеншілігін арттырады. Ғалым Ж.Ж. Наурызбай «Мәдениетті адам болу үшін планеталық, ғаламдық, экологиялық саналар деңгейіне самғаумен бірге кіндік кескен жер, туған өлке, Отан, өз шаңырағын қастерлеу сезімімен қатар тыныстау – парыз. Географиялық сана елтану, этнография, экология пәндері арқылы да дариды. Аталған пәндер этнос пен мәдениет проблемаларымен өрістес болғандықтан, мәдени этникалық оқыту мен тәлім тәрбие ісінде ерекше маңызға ие. Бұл – ғылым мен білім берудің мәдениет экологиясы, адам экологиясы, рухани дүние экологиясы, имандылық экологиясы секілді жаңа бағыттары туралы әңгіменің басы ғана» – дейді.

Адам деструктивті әрекеті тізіміне климаттың өзгерісін, топырақ жамылғысының деградациясын, Дүниежүзілік Мұхит ластануын, тұщы су көлемінің азаюын, жер бетінен көптеген өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің жоғалуын жатқызамыз. Адамның табиғатқа деструктивті әрекетінің себебі техногендік өркендеудің спецификасы ғана емес, қоғамның экологиялық санасының деформациялануында екенін айту керек.

Оның себептері: мемлекеттік бақылау деңгейінің жеткіліксіздігі; заң шығару деңгейінің жеткіліксіздігі; келтірілген шығынды бағалаудың ресми әдістерінің болмауы; өндірістік-техникалық қажеттіліктер пайдасына қарай, қоршаған ортаны қорғау талаптарын ескермейтін кәсіпорындардың ұстанатын саясаты (М. Perkins et al., 2018, Гонкопий В.Н., 2011.). Біздің ойымызша, кез келген профильдегі болашақ мамандарға білім беру бағдарламаларында экологиялық қылмыспен күресуге бағытталған профилактикалық білім жоғары деңгейде берілу керек.

Н.М. Мамедов қоршаған орта жайлы білімді дамытудың екі негізгі бағытын көрсетеді: қоршаған орта мен адам денсаулығын қорғаудың жалпы идеялары үрдісінде тәрбиелеу және табиғи, антропогендік жүйелердің жалпы заңдылықтары жайында арнайы мамандандырылған білім беру. Бұл екі бағыт та өзара байланысқан, өйткені олардың негізінде экологияның принциптері, заңдылықтары жатыр. Н.М. Мамедов қазіргі таңда білім жүйесінің экологиялану қарқыны байқалатынын айтады (Мамедов Н.М., 2009). Білім жүйесінің экологиялануы бұл – қоршаған ортаны қорғау идеялардың, түсініктердің, принциптерінің барлық пәндерге енуі, сонымен қатар, осы бағыттағы білімді мамандар даярлау.

Қорытынды

Білім беру мазмұнының өзгеруі, креативтілікке жағдай жасалу арқылы қоғамның өзгеріп, дамуына мүмкіндік береді. Консервативті позицияда қатып қалмау үшін білім берудің активті формаларына ауысу, шынайылықты түйсіну керек. Оған оқушылардың өздерінің ізденісі, ақпаратты белсенді түрде іздеп, өңдеуі көп септігін тигізеді. Сабақ барысында осы тақырыптарда тренинг, пікір алмасу, гипотезалар айтып, оны дәлелдеу сияқты әдістерді пайдаланған жақсы. Көптеген материалдан қажетті ақпаратты ғана жинай алу, бастысын бөліп көрсету; жаңа білімдерді игеру арқылы оқушы тұлғалық позициясының нығаюы жүреді. Тұрақты даму көздеген білім мақсаты – қоғам мен қоршаған ортада тұрақты өзгерістер тудыру. Сондықтан, білім беру тарапынан оқушылардың нақты табиғатты қорғау әрекеттерінің болуы күтіледі. Кез келген қадам қандай да бір өзгеріс үшін жасалады. Бұл жерде екі түрлі нәтиже көзделеді: бірі – оқушыларда әрекет етуге, өз мекендері климатын қорғауға деген қызығушылықтарын тудыру және қысқа, ұзақ мерзімді тұрақты даму өзгерістеріне ықпал ету.

Қорыта келе, ноосфералық парадигма мазмұнын құрайтын технологияларға Амонашвилидің тұлғалық-гумандық педагогикасы, тұлғаның жеке мүмкіндіктері психодиагностика әдісін атауға болады. Тиімді әдіс ретінде экологиялық ойлауды қалыптастыру барысындағы релаксациялық-активті технологияларды атаймыз. Сонымен қатар, ғасырлар бойы ел ауызында сақталған аңыздар, образдар, халық даналығы табиғаттың шынайы көрінісін бейнелейді, соның нәтижесінде экологиялық тәрбиені қалыптастырады.

Ноосфераның негізгі түсінігі – ғаламдық ойлау. Н.К. Рерих пайымдауынша – ғаламның азаматы болу – өзін-өзі жетілдіру арқылы ғарыштық

түйсікке жету, психикалық энергияға ие болу, жүректі тәрбиелеп, осының бәрінің негізінде кешенді ойлап үйрену.

Қазақстан да ноосфераның қалыптасуына үлес қосуда. 23 тамыз 1991 жылы Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаев атомдық сынақтар тоқтатылып, Курчатов қаласындағы жұмыстар тоқырады. Семей ядролық полигонның жабылуы және ядролық қарудан ерікті бас тарту В.И. Вернадскийдің «Биосфераның геологиялық тарихында адамзат алдында зор мүмкіндіктер ашылады, егер осыны түсініп, өзінің ой-санасы мен еңбегін өзін жоюға емес, жақсылыққа бағыттап қолдана алады ма?» атомды саналы қолдану туралы сақтандыруымен үндес болып тұр (Абишев М., 2007).

28 маусым 2016 жылы Қазақстан 2017-2018 жылдарға БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты емес мүшесі болып сайланды. 2018 ж. қаңтарында Қазақстан БҰҰҚК-де төрағалық етті. Өзінің сөз сөйлеуінде, төрағалық уақытында Н. Назарбаев «Қазақстанның ядросыз тандаған жолы өзге елдерге үлгі болып, практикалық басқару ретінде қолданыла алады» деді.

Білім берудегі ең тұрақты прогресс тұлғадан басталады. Бұл жердегі айтылатын ой – инновациялық идея емес, тек табиғатты қорғауды түп-негізден бастау қажет, яғни Ғарыш, табиғат күштері мен адам рөлінің байланысын түсіну керек. Ұзақ жылдар бойы климатқа қатысты әлемдік келіссөздер айтарлықтай жетістіктерге жеткен жоқ, кей елдердің позициясы кері қарай кетті десек те болады. Маңызды себептердің біріне әлемдегі қызығушылықтар ойынын, арнайы адастырулар мен жаһандық саясатты атауға болады. Жерді құтқарудың негізі – адамзатты құтқаруда: адамдар ескірген тұжырымдамаларын өзгертіп, саясат, жүйе, білім және алдыңғы технологияларды бір арнаға тоғыстырған кезде ғана қоршаған ортаны ізгілендіріп, тұрақты өсу мен даму іске аса бастайды.

Әдебиеттер

- 1 Anna Lehtonen, Arto Salonen, H. Cantell, L. Riittanen. A pedagogy of interconnectedness for encountering climate change as a wicked sustainability problem. - Volume 199. -20 october 2018. - P. 860-867
- 2 Arinaminpathy N., McLean A. R., Godfray H. C. J., Future UK land use policy and the risk of infectious disease in humans, livestock and wild animals // Land Use Policy, Volume 26, Supplement 1, December 2009. - P.124-133.
- 3 David J.Hess, Brandi M.Collins. Climate change and higher education: Assessing factors that affect curriculum requirements // Journal of cleaner Production. 1 January 2018, pages 1451-1458
- 4 Framework Convention on Climate Change, UN FCCC, 2015
- 5 John Oversby. Teachers' Learning about Climate change Education // Procedia-Social and Behavioral Sciences. - Volume 167. - 8 january 2015. - P.23-27.

- 6 Jeanette Reis, Rhoda C. Ballinger. Creating a climate for learning – experiences of educating existing and future decision – makers about climate change. *Marine Policy*, 17 august 2018.
- 7 Jedediah Brodie, Eric Post, William F. Laurance. Climate change and tropical biodiversity: a new focus // *Trends in Ecology & Evolution*. - Volume 27, Issue 3. - March 2012. - Pages 145-150.
- 8 Krystal M. Perkins, Nora Munguia, Rafael Moure-Eraso, Bernd Delakowitz, Luis Velazquez International perspectives on the pedagogy of climate change // *Journal of Cleaner Production*, - Volume 200, 1 November 2018. - Pages 1043-1052
- 9 Mercedes Cox Wendy, C. Gardner, Lauchlan H. Fraser. A Survey-Based Assessment of Cattle Producers' Adaptation to Climate Change // *Rangeland Ecology & Management*. Volume 68, Issue 2, March 2015, Pages 119-130
- 10 Peters G.P., Aamaas B., Borken-Kleefeld J. The climate impact of travel behavior: A German case study with illustrative mitigation options // *Environmental Science & Policy*. - Volume 33, - November 2013. - P. 273-282.
- 11 Peters G.P., Aamaas B. Greenhouse Effect and Mechanisms of Kyoto Protocol. - 2013,
- 12 Sjögersten, S., Atkin, C., Clarke, M., Mooney, J., West H. Responses to climate change and farming policies // *Land Use Policy*, Volume 32, May 2013, Pages 125-133
- 13 Saltzman B. Climatic systems analysis // *Adv. Geophys.*, 1983, v 25, p.173-233
- 15 Schneider R.H., Dickinson R.E. Climate modeling // *Rev. Geophys.* - 2003
- 14 Wetherald R.T., Manabe S. The effect of changing the solar constant on the climate of a general circulation model // *J. Atmos. Sci.* - 2001
- 15 Абдиманапов Б.Ш., Абдиманапова Г.С., Абулгазиев А.У., Саванчиева А.С. Температурные условия окружающей среды, как элемент безопасного пребывания в природе // *Материалы «Актуальные и приоритетные направления географической науки для устойчивого развития».* – Алматы, 2012. – С. 249-252.
- 16 Абишев М.Н., Абишева З.М. Образование в эпоху ноосферы. – Алматы: КазНПУ, 2007.
- 17 Баяшев А.Б. Роль научной и изобретательской деятельности человека в устойчивом развитии общества. – Алматы, 2008.
- 18 Декларация Рио-де-Жанейро // *Мир науки*, 1992, N4.
- 19 Долгих С.А. Мониторинг и сценарий изменения климата РК с учетом глобального потепления: Дисс. к.г.н. – А., 1999.
- 20 Долгих С.А., Илякова Р.М.; Сабитаева А.У. Об изменении климата Казахстана в прошедший столетний период // *Гидрометеорология и экология*. – 2005. – №4. – С. 6-23.
- 21 Захарова С.В., Флавианова Е.А. Вопросы дидактики образования в интересах устойчивого развития. «Тұрақты даму мүдделерінде үздіксіз білім беру: жана сын-тегеуріндер» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. – Астана 2018.
- 22 Изменение климата: обзор оценочного доклада. – М.: МГЭИК, 2018.
- 23 Кокорин А.О. Физическая научная основа воздействия на природу. Смягчение изменений климата. – М: Всемирный фонд дикой природы, 2014
- 24 Котляков В.М., Гросвальд М.Г., Кренке А.Н. Климат Земли: Прошлое, настоящее, будущее. – М.: Знание, 1985.
- 25 Мамедов Н.М. От экологического образования к устойчивому развитию // «Учительская газета Москва», № 52 от 29 декабря 2009 года.
- 26 Сосновская К.В. Проектное мышление в бытии человека: дис. канд. философских наук: 09.00.13. – Омск, 2013.
- 27 Тонкопий М.С., Экология и устойчивое развитие: Учебник. – Алматы, 2011.
- 29 Чередниченко А.В. Климат Казахстана как отклик на глобальные изменения // *Гидрометеорология и экология: Ежеквартальный научно-технический журнал*. – №4. – Алматы 2009. – С. 7-22.
- 30 ҚР 2004-2015 жылдарға арналған Экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы. ҚР Президенті жарлығы, 03.12.2003, №1241.
- 31 Құлбекова Г.Ж. Қазақстан климатының өзгеру тенденциялары: магистрлік диссертация. – Алматы, 2014.
- 32 Ресурсы Интернет: <http://www.wildnet.ru>.

References

- 1 Lehtonen, A., Salonen, A., Cantell, H., Riittanen, L. (2018). A pedagogy of interconnectedness for countering climate change as a wicked sustainability problem, 199, 20 October, 860-867
- 2 Arinaminpathy N., McLean A. R., Godfray H. C. J., (2019). Future UK land use policy and the risk of infectious disease in humans, livestock and wild animals. *Land Use Policy*, Volume 26, Supplement 1, December, 124-133
- 3 Hess, D.J., Collins, B. (2018). Climate change and higher education: Assessing factors that affect curriculum requirements. *Journal of cleaner Production*. 1 January, 1451-1458
- 4 Framework Convention on Climate Change, UN FCCC, 2015
- 5 Oversby, J. (2015). Teachers' Learning about Climate change Education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, Volume 167, 8 January, 23-27
- 6 Reis, J., Ballinger, R. (2018). Creating a climate for learning – experiences of educating existing and future decision – makers about climate change. *Marine Policy*, 17 august 2018
- 7 Brodie, J., Post, E., Laurance, W.F. (2012). Climate change and tropical biodiversity: a new focus. *Trends in Ecology & Evolution*, Volume 27, Issue 3, March, 145-150.

- 9 Krystal M. Perkins, Nora Munguia, Rafael Moure-Eraso, Bernd Delakowitz, Luis Velazquez (2018). International perspectives on the pedagogy of climate change. *Journal of Cleaner Production*, 200, 1 November, 1043-1052
- 10 Wendy, M., Gardner, C., Fraser L.H. (2015). A Survey-Based Assessment of Cattle Producers' Adaptation to Climate Change. *Rangeland Ecology & Management*. Volume 68, Issue 2, March 2015, Pages 119-130
- 11 Peters G.P., Aamaas B., Borken-Kleefeld, J. (2013). The climate impact of travel behavior: A German case study with illustrative mitigation options. *Environmental Science & Policy*. Volume 33, November 2013, p. 273-282.
- 12 Peters G.P., Aamaas B. (2013). Greenhouse Effect and Mechanisms of Kyoto Protocol.
- 13 Sjögersten, S., Atkin C., Clarke, M., Mooney, S., West, H. M. (2013). Responses to climate change and farming policies. *Land Use Policy*, Volume 32, May 2013, Pages 125-133
- 14 Saltzman, B. (1983). Climatic systems analysis. *Adv.Geophys.*, 25, 173-233
- 15 Schneider, R.H., Dickinson, R.E. (2003). Climate modeling. *Rev.Geophys.*
- 16 Wetherald, R.T., Manabe, S. (2001). The effect of changing the solar constant on the climate of a general circulation model. *J.Atmos. Sci.*
- 17 Abdimanapov B.Sh., Abdimanapova G.S., Abulgaziyev A.U., Savanchiyeva A.S. (2012) Temperaturnyye usloviya okruzhayushchey sredy. kak element bezopasnogo prebyvaniya v prirode [Temperature conditions of the environment. as an element of a safe stay in nature] Materialy «Aktualnyye i prioritetye napravleniya geograficheskoy nauki dlya ustoychivogo razvitiya». Almaty, 249-252.
- 18 Abishev M.N., Abisheva Z.M. (2007). Obrazovaniye v epokhu noosfery. [Education in the era of the noosphere]. Almaty. KazNPU.
- 19 Bayashev A.B. (2008) Rol nauchnoy i izobretatelskoy deyatel'nosti cheloveka v ustoychivom razvitiy obshchestva. [The role of scientific and inventive activity of man in the sustainable development of society].
- 20 Deklaratsiya Rio-de-Zhaneyro (1992) [Declaration of Rio de Janeiro]. World of Science, 4.
- 21 Dolgikh S.A. (1999) Monitoring i stsenariy izmeneniya klimata RK s ucheto globalnogo potepeniya [Monitoring and scenarios of climate change of the Republic of Kazakhstan, taking into account global warming] Dis k.g.n. Almaty
- 22 Dolgikh S.A., Ilyakova R.M., Sabitayeva A.U. (2005). Ob izmenenii klimata Kazakhstana v proshchedshiy stoletniy period [On climate change in Kazakhstan in the past century]. *Gidrometeorologiya i ekologiya*, 4, 6-23
- 23 Zakharova S.V., Flavianova E.A. (2018) Voprosy didaktiki obrazovaniya v interesakh ustoychivogo razvitiya [Educational Education for Sustainable Development] «Turakty damu muddelerinde uzdiksiz bilim beru: zhana syn-tegeurinder» khalykaralyk gylymi-praktikalik konferentsiyasynyn materialdary. Astana
- 24 Izmeneniye klimata: obzor otsenochnogo doklada (2018) [Climate Change: Assessment Report Review]. MGEIK.
- 25 Kokorin A.O. (2014) Fizicheskaya nauchnaya osnova vozdeystviya na prirodu. Smyagcheniye izmeneniy klimata [Physical scientific basis of impact on nature. Climate change mitigation]. Moscow, Vsemirny fond dikoy prirody.
- 26 Kotlyakov V.M., Grosvald M.G., Krenke A.N. (1985) Klimat Zemli: Proshloye. nastoyashcheye. Budushcheye [Earth's climate: the past. the present. future.] Moscow, Znaniye.
- Mamedov N.M. (29.12.2009) Ot ekologicheskogo obrazovaniya k ustoychivomu razvitiyu [From environmental education to sustainable development. Teacher's Newspaper Moscow.] Vol. 52
- 27 Sosnovskaya K.V. (2013) Proyektnoye myshleniye v bytii cheloveka: dis. kand. filosofskikh nauk: [Project thinking in human existence: dis. Cand. philosophical sciences 09.00.13]. Omsk.
- 28 Tonkopi M.S.. (2011) Ekologiya i ustoychivoye razvitiye. Uchebnik. [Ecology and sustainable development. Textbook] Almaty.
- 29 Cherednichenko A.V. (2009) Klimat Kazakhstana kak otlik na globalnyye izmeneniya//Gidrometeorologiya i ekologiya-Ezhekvartalnyy nachno-tekhnicheskiiy zhurnal [Climate of Kazakhstan as a response to global changes // Hydrometeorology and Ecology – Quarterly start-technical magazine] Vol 4. Almaty p.7-22
- 30 KR 2004-2015 zhyldaryna arnalgan Ekologiyalyk kauipsizdik tuzhyrymdamasy. KR Prezidenti zharlygy. 03.12.2003. [The concept of environmental safety for 2004-2014] №1241
- 31 Kulbekova G.Zh. (2014) Kazakhstan klimatynyn ozgeru tendentsiyalary [Climate change trends in Kazakhstan for 2014-2015]: magistrlik dissertatsiy, Almaty.
- 32 Resursy Internet: <http://www.wildnet.ru>.

Кадирбаева Д.А.¹, Тулешова К.А.²

¹педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан, Қарағанды қ., e-mail: didar_art@mail.ru

²жаратылыстану ғылымдарының магистрі, Н. Нұрмақов атындағы ММИ, Қазақстан, Қарағанды қ., e-mail: tuleshova.kuralay@mail.ru

БОЛАШАҚ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНЕ КЛИМАТОЛОГИЯНЫ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫ НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУАРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Бұл мақалада методиканың негізімен, методикалық нормаларды игерудің қажеттілігі, географиялық сауаттылық әлеуметтік қажеттілігінің туындауы кеңінен баяндалады. География – жер бетін қоршаған қабық құрылымы туралы түсінік береді. Мұғалімнің шығармашылығы – педагогикалық іскерліктің құраушы элементі ретінде атап көрсетілген. Болашақ мұғалімдер өз пәніне байланысты ұлттық педагогика қағидаларын үйреніп, әр сабағында пайдалану үшін, оларды жоғары оқу орнында дұрыс бағыттау керектігі ұсынылған. Болашақ мұғалімнің өз пәні мен этнопедагогика ілімдерін үйлестіре меңгерсе, ұлттық педагогикалық машықтануын жетілдіреді. Яғни, болашақ мұғалімдердің этнопедагогикалық мәдениетін жетілдіру міндеті назарға анықталған. Бүгінгі студент келешек ұрпақты халқымыздың бай мәдени мұрасы және әдет-ғұрпымен сусындандырып, ұлттық тәрбие мен бабалар мұрасын мақтан ететін жас жеткіншектерді тәрбиелеуші. Шығармашылықта білім және шеберлік көрсетіледі, оның жақсы жақтарымен педагогикалық ғылым құрамды білімі – пән методикасы және педагогикалық өнер бірлескендігі айтылады. Халық ауа райы мен табиғат құбылыстарына байланысты бірнеше мақал-мәтелдері мысалға алынған. Мақалдың географиялық мәнін ашу, яғни этнопедагогиканы география пәнімен байланыстыра оқыту жолдары баяндалады. Қазақтардың ауа райын болжаудағы қалыптасқан қағидалары мен тәсілдеріне тоқталған.

Түйін сөздер: климатология, этнопедагогика, педагогика, география, табиғат құбылысы.

Kadirbaeva D.A.¹, Tuleshov K.A.²

¹candidate of pedagogical sciences, associate professor, Karaganda State University, Kazakhstan, Karaganda, e-mail: didar_art@mail.ru

²master of natural sciences, School named after N. Nurmakov, Kazakhstan, Karaganda, e-mail: tuleshova.kuralay@mail.ru

Advantages of Teaching Climatology Based on National Pedagogy for Future Geography Teachers

This article describes the need to develop methodological standards, the need for geographical literacy and the need for social policy. Geography gives an idea of the structure of the surrounding shell. Creativity of the teacher is an integral part of pedagogical work. Future teachers are encouraged to study the principles of national pedagogy and properly use them in higher education in order to use them in every lesson. The future teacher can combine his subject and ethno-pedagogical teachings and improve his national pedagogical skills. That is, the task was to improve the ethno-pedagogical culture of future teachers. Today's student is an educator of the younger generation, who is proud of the future generations of the rich cultural heritage and traditions of our people, who are proud of their national heritage and hereditary heritage. Knowledge and skills in creativity are shown, with positive aspects of the formation of the pedagogical sciences – methods of teaching and pedagogical art. Here are some examples of the weather and natural phenomena of people – proverbs. The geographical significance of the article

is explained, i.e. ways of teaching ethnopedagogy with geography. Considered about the principles and methods of weather forecasting among the Kazakhs.

Key words: climatology, ethnopedagogy, pedagogy, geography, natural phenomenon

Кадирбаева Д.А.¹, Тулешова К.А.²

¹кандидат педагогических наук, доцент, Карагандинский Государственный университет, Казахстан, г. Караганда, e-mail: didar_art@mail.ru

²магистр естественных наук, СШИ им. Н. Нурмакова, Казахстан, г. Караганда, e-mail: tuleshova.kuralay@mail.ru

Преимущества преподавания климатологии на основе народной педагогики для будущих учителей географии

В этой статье описывается необходимость разработки методологических стандартов, необходимость географической грамотности и необходимость социальной политики. География дает представление о строении окружающей оболочки. Творчество учителя является составной частью педагогической работы. Будущим учителям рекомендуется изучать принципы национальной педагогики и правильно использовать их в высшем образовании, чтобы использовать их на каждом уроке. Будущий учитель может совмещать свои предметные и этнопедагогические учения и совершенствовать свои национальные педагогические навыки. То есть была поставлена задача совершенствования этнопедагогической культуры будущих учителей. Сегодняшний студент – воспитатель молодого поколения, которое гордится будущими поколениями богатого культурного наследия и традиций нашего народа, которые гордятся своим национальным наследием и наследственным наследием. Показаны знания и умения в творчестве, с положительными аспектами формирования педагогических наук – методикой преподавания и педагогического искусства. Объясняется географическая значимость статьи, т.е. способы преподавания этнопедагогики с географией. Рассмотрены принципы и методы прогнозирования погоды у казахов.

Ключевые слова: климатология, этнопедагогика, педагогика, география, природное явление.

Кіріспе

Бүгінгі таңда қоғамның ұлттық мәдени тұрғыда кемелденуі, жас ұрпақты өз халқының рухани қазынасымен, ұлттық тәрбиенің озық өнегелі дәстүрлерімен тереңірек таныстырып, соның негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруда, жеке тұлғаның шығармашылық, рухани мүмкіндіктерін дамытуға байланысты тәрбие мен білім беруде мұғалімнің кәсіптік даярлығын қамтамасыз етуді міндеттейді. Ұстаз – келешек ұрпақты білім мен тәрбиенің озық үлгілерімен сусындандырып, тәрбиелейді. Ұрпағын ойламайтын халық болмайды.

Мақаланың мақсаты: халықтың оқу-тәрбиесінің негізгі мақсаты – **жалпы адамды, ең алдымен баланы сұлулық дүниесімен хабардар ете отырып тәрбиелеу.**

Мақаланың пәні – этнопедагогика, зерттеу нысаны – болашақ география пәні мұғалімдері.

Халық өзінің кең жазира даласына, табиғатының таңғажайып әсем көріністеріне, оны мекендеген құстар мен жануарларға, басқа да табиғи байлықтарға деген мақтаныш сезімін көркем образды сөздермен, өнегелі істерімен, ынта-ықыластарымен, тілек-мақсаттарымен аастастырып, баланың санасына жеткізіп

отырды. Көшпелі өмір салтының өзіндік ерекшелігімен өмір сүрген ата-бабаларымыз табиғатпен тығыз байланыста болып, оның тылсым күштерін өздері бағалап, ауа райын алдын ала болжап, шұрайлы жерлерді таңдап, таза, мөлдір сулы, нулы жерлерді бағалап, табиғатпен үнсіз тіл табысқан. Табиғаттың ғажайыптылығы сонда – адам баласының қиялына қанат бітіріп, қуанышын ұялатып, көңілін асқақтататын, рухани күш беретін орта. Адам – табиғаттың перзенті. Табиғаттан тыс адам өмір сүре алмайды. Ерте замандардан бері адамзат табиғаттың сиқырлы алуан жұмбақтарын шешсем деп армандаған. Өз өмірлерін табиғат құшағында өткізген халық айналасын қоршаған дүниені – аспан мен жер, ай мен күн, күн мен түн, қараңғы мен жарық, адам мен табиғат, жан мен тән, өмір мен өлім, жақсылық пен жамандық, бақ пен сор сияқты мәселелер туралы аңыз, қиял-ғажайып ертегілер, өлең-жыр, мақал-мәтел, толғаулар ойлап шығарып, түрліше болжамдар айтқан. Халқымыздың көне дәстүрі бойынша, жер – адамзат, жан-жануар, ағаш – шөптің анасы. Аспан – жарық, жылу беріп, жаңбыр жаудырып есіркеуші атасы есептелген. Сондықтан ерте кезде көк тәңірге, жер анаға табынған.

Табиғатты тану, оны оқып білу ерте дәуірлерден басталған. Табиғи органдың ерекшелігі туралы **жазылған ілім – география**. Географияны оқу – табиғатты танып білу. Жердің географиялық қабығы, табиғи-өндірістік және әлеуметтік кешендер мен оның компоненттері географиялық оқытудың негізгі объектісі, сондықтан бұл туралы географиялық сауаттылық әлеуметтік қажеттіліктен туындап отыр. Географиялық білім берудің нәтижесінде адамның жеке басының ішкі дүниетанымын ояту, яғни географиялық объектілер мен құбылыстар туралы біртұтас ұғымын, қоғам мен табиғаттың географиялық аспектілерін, олардың **біртұтастығы мен өзара тығыз байланысын** оқып білуге кешенді көзқарас қалыптастыру болып табылады. География – жер бетін қоршаған қабық құрылымы туралы түсінік береді. Ол – географиялық қабық деп те аталады. Географиялық қабық бірнеше саланы қамтып жатыр – топырақ, су, тіршілік, ауа. Ауа қабатының негізгі бір басты бөлігін құраушы ауа райы, ғылыми тілде «климат» деп аталады [1].

Климат – белгілі бір географиялық жерге тән, көп жылдар бойы қалыптасқан ауа райы **режимі**. Климатология – жер климаты, яғни белгілі бір географиялық орынға тән атмосфералық жағдайлар жиынтығы жайлы ілім [5]. Сондықтан, климат – жергілікті жердің физикалық-географиялық сипатының маңызды бір бөлігі. Себебі, онда қалыптасқан су торының режимі, **топырақ, өсімдік жамылғысы мен жануарлар әлемі**, жалпы ландшафтар келбеті ауа райы режиміне тікелей бағынышты. Жергілікті ауа райы мен климат халық шаруашылығына, әсіресе **ауыл шаруашылық салаларының мамандануына, өнеркәсіптің географиялық орналасуына**, көлік торының таралуына үлкен әсерін тигізеді. Жалпы, климат жайлы негізгі түсініктер болашақ география пәні мұғалімдеріне қажет екені түсінікті. Себебі бүгінгі студент, ертеңгі жас ұрпақты тәрбиелеуші, жетектеп білім беруші маман. Болашақ мамандарға жалпы білім берумен қатар, халықтық білім, тәрбиемен сусындандырылса, **келешек ұрпақ ұлттық педагогика** негіздерін меңгеріп шығары сөзсіз. Болашақ мұғалімдер өз пәніне байланысты ұлттық педагогика қағидаларын үйреніп, әр сабағында пайдалану үшін, оларды жоғары оқу орнында дұрыс бағыттау керек. Тарих, география, математика, метеорология, биология халықтық дидактика идеяларына сүйеніп сақталды, көбейтілді және ұрпақтан ұрпаққа берілді. **Болашақ мұғалімнің өз пәні мен этнопе-**

дагогика ілімдерін үйлестіре меңгерсе, ұлттық педагогикалық машықтануын жетілдіреді. Болашақ мұғалімдердің этнопедагогикалық мәдениетін жетілдіру – жоғары оқу орны оқытушыларының **міндеті**. Себебі, **бүгінгі студент** келешек ұрпақты халқымыздың бай мәдени мұрасы және әдет-ғұрпы мен сусындандырып, ұлттық тәрбие мен бабалар мұрасын мақтан ететін жас жеткіншектерді тәрбиелеуші.

Атмосфералық құбылыстарды бақылауға ежелгі кездерде Қытай, Үндістан, Жерорта теңізі маңында алғашқы қадамдар жасалған. Орта ғасырларда да аса маңызды, күрделі атмосфералық құбылыстар тіркеліп отырған. Бірақ онда ғылыми бақылаулардан алыстау, көбінесе құбылыстардың табиғатын түсінбей, байқалған ақпараттар болды. Ал өлшеу жүргізетін аспап-құралдар болған жоқ. Халық жануарлардың қимылына, көктің шығуына, жыл мезгілдерімен жыл маусымдарындағы өзгерістерге қарап ауа райын болжаған, мысалы: «Киік топ-топ болып басқа жаққа бет алса, онда ауа райы қатты бұзылып, суық болады деген сөз», «Қыста күн құлақтанса, қатты аяз болады», «Жазда күн кенет қатты ысып кетсе – ұзамай жауын жауады». «Өлара жауын-шашынды болса, жаңа ай шаруаға жайсыз болады», «Күн бұлтқа батса, келесі күн жауын-шашынды болады, ашыққа батса, күн ашық болады».

Ұлан байтақ кең далада, табиғат аясында өмір кешкен қазақ халқы ерте уақыттың өзінде табиғат құбылыстарын бақылап, көпжылдық тәжірибелерін қорытып, жұлдызды аспан туралы астрономиялық түсініктер мен білімдер жинаған. Табиғат құбылыстарын: күн мен түннің, жыл мезгілдерінің, ай жаңалануының айналып келіп отыруы ертеден бақыланып, шаруашылық үшін маңызды болды. Қазақтар осы есеп арқылы жайлауға қай уақытта көшу, соғым сою, мал төлдету, егінді қай мезгілден бастап салу, шөпті қай кезден бастап шабу сияқты шаруашылық мезгілдерін белгілеп отырған. Бұл есептен жаңылу – халықты көп шығынға ұшыратқан. Атап айтсақ, «Киік топ-топ болып басқа жаққа бет алса, онда ауа райы қатты бұзылып, суық болады деген сөз», «Қыста күн құлақтанса, қатты аяз болады», «Жазда күн кенет қатты ысып кетсе – ұзамай жауын жауады». «Өлара жауын-шашынды болса, жаңа ай шаруаға жайсыз болады», «Күн бұлтқа батса, келесі күн жауын-шашынды болады, ашыққа батса, күн ашық болады» [2].

Табиғат құбылыстары: айнала, жұлдыз, аспанды бақылаудан туған халықтың көп

жылдық тәжірибесінде жинақталған астрономиялық түсініктер мен білімдер негізінде байырғы қазақ күнтізбесі жарыққа шықты. Шетсіз далада аң аулау, көшу, жоқ қарау, төрт жағын айыру, қараңғы түнде жұлдызды аспанға қарап бағыт-бағдарды белгілеп, өткел, қоныс, құдықтарды дәл табуды үйретті. Сол уақыттың өзінде жаз ыстық болса, қыс аязды болады, ал жаздағы жаңбыр қыста қар болып түседі, қыстағы аяз жазда аптап ыстық болады деп дәл есептеп отырған. Халқымыз табиғаттың белгісіз күштерін ерте заманнан-ақ түсініп, оны өзінің тұрмыс-тіршілігіне арқау етіп қолдана да білген. Солардың бірі халықтың ауа райын болжау тәсілдері еді. Қысы-жазы далалық өмірде тіршілік еткен халқымыз өздері тұрған өлкенің табиғи ерекшелігі мен құпиясын терең білгендігі сондай, айсыз түнде жұлдызға қарап жол тауып, көз аштырмас боранда жердің шөбіне қарап ел тауып, құс, жан-жануар, құрт-құмырсқа тіршілігіне зер салып, ауа райын күні бұрын болжап, ерте қам жасап отырған. Енді қазақтардың ауа райын болжаудағы қалыптасқан қағидалары мен тәсілдеріне тоқталайық. Бұлар халық даналығын жадында ұстаған қариялар мен жұлдызшы-есепшілерден жазылып қалған. Ауа райына қарап мақалдар шығарылған, сол мақалдар мен дана сөздерді ата-бабаларымыз өмір тәжірибесінде қолданған. Осы мақалдар күні бүгінге дейін айтылады және оған халық сенеді. Мысалы: «Ай қораланса, аяғыңды сайла, күн қораланса, күрегіңді сайла», «Үркер жатқанша жамбасқа келсе, жаз шықпағанда несі қалды», «Сүмбіле туса су сұяды», «Сәуір болмай, тәуір болмас» деген мақалдар туралы айта келіп, мақалдың географиялық мәнін ашу, яғни этнопедagogиканы география пәнімен байланыстыра баяндау қажет.

«Ай қораланса, аяғыңды сайла, күн қораланса, күрегіңді сайла» деген мақалда – дана халық өмір тәжірибесінен алып, ғылыми тұжырымдар жасай білген. Мақалдың мағынасы қыстың күні аспан әлеміндегі құбылыстарды сараптай білген халық аязды түндегі «ай қорлануы» көктен ылғалдың «шыңылтыр» аязға жаңғырып, ай бетін жаппай, «қорланып» қана көрінуі, қар жаумайтынын, сондықтан алаңдамай «аяқ сайлап» (ас ішіп) отыра беруге болады деген тұжырымды байқатады.

Әдебиетті шолу

«Сәуір болмай, тәуір болмас» деген мақал сәуірде көктемнің толысып, ауа райының «тәуір

болатынын» көрсетеді. Сәуір қыстың соңы көктемнің басы, осы уақытта қатты жауын немесе жауынның арты қарлы, боранды болып, күн ызғарланып, қыстың бір қайтарымы болады деген. Ұлы Абай «Сәуірде көтерілер рахмет туы» деп аса ризалық білдірген осы сәуір айы. Оны кейде көкекпен шатастырады. Алтай мен Еділдің аралығын алып жатқан Қазақтың ұлы даласында бұл уақытта көкек шақырмайды. Сәуір осы күнгі жыл санауындағы апрельдің 14-нен басталатынын білген жөн. Мартта жаз жұлдызы туса, сәуірдің осы күнінде осы жаз бұлты шығып, бөлек-бөлек болып көкте жүзеді. Үш күннен кейін даланың адал құстары қаз, үйректер жұмыртқа салады. Ғылыми тұрғыдан қарасақ, бұл ұғым әлемшардың орталық шығыс бөлігіндегі халық ұғымы болғандықтан, оның географиялық мәні сол әлемшарлық деңгейге байланысты. Ал әлемшардың басқа белдеулеріндегі халықтар бұл мақалды айтпас еді. Ай мен Үркердің қиылысып өтуін көшпелі жұрт тоғыс атаған. Жаңа ай мен Үркердің біртіндеп жылжып жақындасып, тоғысуы әр айда әрқилы күндерде өткен. Тоғысу Қаңтарда жаңа айдың тоғызында – 9 тоғыс, Үт айында 7 тоғыс, Наурызда 5 тоғыс, Сәуірде 3 тоғыс, Мамырда 1 тоғыс, Шілдеде 23 тоғыс, Саршада 21, Тамызда 19, Қыркүйекте 17 тоғыс, міне солай кете береді. Көшпенділер тоғысты күнтізбесі емес, ауа райын болжау үшін пайдаланған. Әсіресе бұл қыс айлары үшін қажет болған 9 тоғыс, 7 тоғыс деп ерекше ескеріп отырса, жазда 23 тоғыс, 21 тоғыс деп атап жүрген. Көшпенді халқымыз үшін ауа райының күйін білдіретін тоғысты білу өте қажет болған. Ата-бабаларымыз ауа райының құбылысына Үркердің әсері барын қатты бақылаған. Үркердің шалшыққа батуы, Үркердің толғағы немесе қайта туғаны осы күнгі сары аяз. Үркердің ауысуы 3-5 Ақпан. Бұл күні ауа райы өзгереді. Үркердің жамбасқа түсуі 4-5 Наурыз, осы кезде күн жылымық, бәрі назардан тыс қалмаған. Басқа құрылықта жатқан Америка ацтектерінің жыл басын Үркердің жазда қайта тууынан бастауы да тегін емес. Қаңтар атақты текебұрқыл боранымен, Ақпан қыс шілдесі сары аязымен белгілі. Онан кейінгі ай – Үт. Үт айы қазіргі ақпанға тура келеді. Үт сөзін парсының «Худ» сөзінен іздеушілер де бар. Бұл қате пікір. Осы айда күн жарығы молайып, терезеден түскен ақ сәуледе тозақ тәрізді ақ ұшқын жүргендей көрінеді. Осы ақ сәулені қазақ «үт» деп атаған. «Үт кірді, құт кірді» деп жұрттың ірі қарасы төлдеп, елдің аузы аққа да жары бастаған. Ұлы даланы мекен еткен жұрттың әр аймақта

әр айда болып өткен оқиғаға байланысты, сол айға қосымша ат таға салуы да болған. Мысалы: Ақпан-Тоқпан, осы кезде бар қазаққа белгілі бөрі сырғақ бораны. Осы боранда даланың көкжалдары жұптасып, 62 күннен соң шулан бөлтірігін туады. Халқымыздың, ертедегі ата-бабаларымыздың өзіндік ерекше танымы болған. Табиғат сырын жақсы түсінген бабаларымыз Еуропаны тізе бүктіріп, Азияның көп бөлігін аралаған. Мұның барлығы ауа райын болжай білу, келер күннен нені күтіп, келер маусымға қандай дайындықпен шығу керектігін алдын ала білулеріне көмегін тигізген. Бұл – халқымыздың даналығы емес пе? [3].

Нәтижелер мен талқылау

Халқымыз табиғат тылсымын ерте заманнан-ақ түсініп, оны өзінің тұрмыс-тіршілігіне арқау етіп қолдана да білген. Солардың бірі халықтың ауа райын болжау тәсілдері еді. Қысы-жазы далалық өмірде тіршілік еткен халқымыз өздері тұрған өлкенің табиғи ерекшелігі мен құпиясын терең білгендігі сондай, айсыз түнде жұлдызға қарап жол тауып, көз аштырмас боранда жердің шөбіне қарап ел тауып, құс, жан-жануар, құрт-құмырсқа тіршілігіне зер салып, ауа райын күні бұрын болжап, ерте қам жасап отырған. Енді қазақтардың ауа райын болжаудағы қалыптасқан қағидалары мен тәсілдеріне тоқталайық. Бұлар халық даналығын жадына ұстаған қариялар мен жұлдызшы-есепшілер аузынан жазылып алынған. Айналадағы құбылыстарға қарап халық ауа райын болжап, соған байланысты түрлі қағидалар шығарған. Солардың бірнешеуіне мысалдар келтірсек: «Ай шалқасынан туса, шаруашылыққа ауа райы қолайсыз, тік туса, жайлы болады», «Жауын немесе боран жұма күні басталса, ол келесі жұмаға дейін созылады», «Егер қараша айында күн күркіресе, қыс қысқа болады», «Жаз найзағайлы болса, қыс жайлы болады», «Қызара батқан күн – желдің, ашық сары болып батқан күн – жаңбырдың белгісі», «Күн шыжып, тымырсық болса, артынша найзағайды күте бер», «Егер ай бұлыңғыр болса – жаңбырға қарсы, ал ашық түсті ай ауа райының ашық болатындығын білдіреді». Міне, осы сияқты өмірден алған тәжірибелері келер күннің немесе келер жылдың ауа райын болжап білулеріне көмек болған.

Халық ауа райы мен табиғат құбылыстарына байланысты мақал-мәтелдерді де шығарған. Және ол шындыққа жалғасып жатыр. Мысалы: «Таразы туса, таң суиды, Сүмбіле туса – су

суиды», «Қыс қысыл, жаз жазыл», «Ашық күннің бәрі жаз» деген қанатты сөздер бірнеше ғасырлық, өмірден алынған халық даналығының тәжірибе сабақтарынан туған[4].

Оқушылар үшін мұғалім белгілі пән бойынша тек қана білім беруші емес, жарқын, қызықты тұлға болып табылады және оқушылармен бірге «кішкене ашылулармен» қызықты етіп өткізеді. Мұғалімнің шығармашылығы дегеніміз не? Ол неден көрінеді.

Мұғалімнің шығармашылығы – педагогикалық іскерліктің құраушы элементі, педагогтың спецификалық тұлғалық жағы, оның сезімталдығы, тәртібі және іс-әрекеті. Шығармашылықта білім және шеберлік көрсетіледі, оның жақсы жақтарымен педагогикалық ғылым құрамды білімі – пән методикасы және педагогикалық өнер бірлескен. Мұғалімнің шығармашылығы ереже бойынша сол немесе басқа да методиканың теориялық жағдайларын бекітеді және кей жағдайларда оны жоққа шығарады.

Мұғалімнің шығармашылығының басты көздері – оқушылармен тіл табыса білу, өзіндік тәжірибе, басқа мұғалімдердің және ұжымның тәжірибесі, жалпы профессионалды мәдениет, өмірлік және профессионалды позиция және өмірлік тәжірибе мен профессионалды интуиция.

«Шығармашылық» ұғымы мұғалімнің іскерлігінде «педагогикалық тәжірибе» ұғымымен байланысты, ол өз тарапынан мұғалімдерге педагогикалық факт туралы, құбылыс, оны педагогикалық тұрғыдан көрсетуде көмектеседі. Оның бәрі формаларда, әдістерді, тәсілдерді және оқытудағы тәрбиені эффективті қолдануда шоғырланады. Бұл іскерлік мұғалімнің уақыты және күшін шығындайтын нәтижелерді қамтамасыз етеді.

Мысал ретінде тақырыпқа негізделген сабақ барысындағы әдістерден үзінді келтірсек:

Білімділік мақсат:

– Халық педагогикасы мен география ғылымы туралы білімнен хабардар етіп, сабақтастығы туралы мәліметтер беріп, білімді қалыптастыру;

– Деңгейлік тапсырмалар беру арқылы алған білімдерін бағалау;

– Студенттердің өздерінің жетістіктерін өздеріне талдатып, өздік бағалау әрекеттерін ұйымдастыру.

Тәрбиелік мақсат:

– қазақстандық патриотизм, ұлттық келісім ұғымдарын дұрыс қабылдау, табиғи ортаны қорғауға;

– еңбекке баулу, еңбек адамдарына сый-құрмет, мамандыққа бағдарлау;

– табиғат пен өнердегі сұлулықты түсінуге, әдептілік ережелерін бойына сіңірген шығармашылық қабілеті мүмкіндігінше дамыған азамат тәрбиелеу.

Дамытушылық мақсат:

– Жеке тұлғаны дамыту (талдау, салыстыра білу қабілеттерін дамыту, оқу материалдарынан ең бастысын, мазмұнын ажыратуы, классификациялау);

– Жалпы қабілеттілікті дамыту (әдебиеттер мен қосымша көрнекіліктерді тиімді пайдалану);

– Еріктілікті дамыту, қабілеттілік пен белсенділік, танымдық қиыншылықты жүзеге асыруға тырысу.

Уақытты меңгеру.

«Проблеманы айқындау» кезеңі.

«Проблема шешу» кезеңі

«Проблема шешімін қолдану» кезеңі

Сабақ барысы.

I. «Проблема айқындау» кезеңі.

№1 тапсырма. Қарастырылатын тақырып бойынша студенттерге «Халқымыз табиғат құбылыстарын тұрмыс-тіршілігінде қалай қолданған?» деген сұрақ қойылады.

Жеке жұмыс. Әр студент осы сұрақ төңірегінде берілген уақыт ішінде жекелей ой қозғайды, ойларын дәптерлеріне жазады.

Топтық жұмыс. Шағын топ ішінде студенттер бір-бірімен жазғандарымен бөліседі, білгендерін толықтырады, проблемаларды анықтайды.

Аудиторлық жұмыс. Әр топтан бір студент берілген сұраққа ауызша жауап береді. Қалған студенттер олардың жауаптарын талқылайды, толықтырады.

II. «Проблема шешу» кезеңі.

Тапсырма. Студенттерге лекция мәтіні таратылып, оны оқу және талқылау тапсырылады. Жоғарыда аталған халық педагогикасының негізгі қағидалары мен ерекшеліктерін ескере отырып, қазақ этнопедагогикасының ғылыми-әдістемелік жүйесін жазу

Жеке жұмыс. Студенттер лекцияның өздеріне тиесілі бөліктерін оқиды.

Топтық жұмыс. Бірдей сандағы студенттер бірігіп оқылған лекцияның бөлігін талқылайды.

Топтық жұмыс. Әр студент өз тобына басып, топ ішінде бөліктерден бүтін құрастырады, яғни лекцияның өзі оқыған бөлігі бойынша түсінгендерін айтады.

III. «Проблема шешімін қолдану» кезеңі.

Тапсырма. Студенттерге «Ойлан, жұптас, пікірлес» тәсілі көмегімен «Сабақ тақырыбы бойынша не үйрендіңіздер?» сұрағына жауап беру тапсырылады.

Жұптық талқылау. Студенттер жұп болып білгені мен үйренгенін тұжырымдайды, өзара пікір алмасады, олардың практикада қолданысын талқылайды.

Аудиториялық жұмыс. Студенттер берілген сұрақ бойынша өз ойларын бүкіл аудиторияға жариялап, оларды өзара талқылайды, сабақ басында келтірген пікірлерімен салыстырады.

Бағалау.

Студенттердің сабақта қалайша жұмыс жасағандығын білу және олардың алған білімдерін анықтау мақсатында оларға «Халық педагогикасы бүгінде ынтымақтастық педагогиканың іргетасы?» тақырыбына жекелей эссе жазу тапсырылады.

Жариялау.

Студенттер топ ішінде өз жазғандарын бір-біріне оқып береді. Оқытушы жазба жұмыстарын тексеру үшін жинап алады.

СӨЖ (Үй тапсырмасы), Т-кестесі бойынша тақырыптың артықшылықтары мен кемшіліктері туралы екі беттік эссе жазады.

Проблеманы айқындау кезеңінде бірнеше сұрақтарды талқылауға болады.

Қорытынды

Практикада жаңа мұғалім тек қана өзінің «шығармашылығына» сүйенеді, ол пәннің классикалық ерекшелік методикасын жоққа шығарады. Мұндай мұғалімдер үлгілерге нормаларға сүйенбей, ЖОО-ның лекцияларын немесе мектеп оқулығының мәтінін мазмұндап береді. Осыған байланысты көбісі үлкен еңбекпен кеткен уақыт арқылы методикада бұрыннан белгілі шындықтарды өздері үшін ашады. Міне, сондықтан да методиканың негізімен методикалық нормаларды игерулер қажет.

Әдебиеттер

- 1 Әбілова З., Қалиева Қ. Этнопедагогика оқулығы. – Алматы, 1999. – 20 б.
- 2 Жүністегі К. Арғы да бергі ұлы жұрт // Орталық Қазақстан, 2006. – 5-6 б.
- 3 Сәдірмеков К. Мұғалім заман талабына сай болсын // Қаз. Мектебі, 2002. - 9-10 б.
- 4 Садуақасов Ә. Қазіргі білім беру жүйесіндегі тәрбиені ұйымдастырудың тектілік негіздері //Этнопедагогика. – №2. – 2008. - 10 б.
- 5 Томас Т., Уорнер. Numerical Weather and Climate Prediction. – Cambridge University Press : 2010. – 256 б.

References

- 1 Abilova Z., Kaliyeva K. (1999). Etnopeagogika [Ethnopedagogy]. Almaty. 20 p. (In Kazakh)
- 2 Zhunustegy K. (2006). Argy da bergi uly zhurt [Ancient people from and to]. *Central Kazakhstan*, 5-6. (In Kazakh)
- 3 Sadyrbekov K. (2002). Mugalim zaman talabyna sai bolsyn [Let the teacher fit the requirements of time], *Kazakh Mektebi*, [Kazakh School], 9-10 (In Kazakh)
- 4 Saduakasov A. (2008). Kazirgi biblim beru zhuesindrgi tarbieni yiymdastyrudyn tektilik negizderi [Fundamentals of organization of upbringing in modern education system]. *Ethnopedagogy*. 10 (In Kazakh)
- 5 Thomas T. Warner. (2010). Numerical Weather and Climate Prediction. Cambridge University Press, 256. (In English)

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

	1-бөлім	Раздел 1
	Тарих. Жаңа білім беру әдіснамасы	История. Методология современного образования
<i>Әлқожаева Н.С., Қойбекова Г.А.</i>		
Аутизм синдромды балалармен педагогикалық жұмыстың тарихы		4
<i>Құльбекова Б.Р.</i>		
Әлеуметтік қызметкерлерді кәсіби даярлаудың ғылыми-теориялық негіздері.....		10
	2-бөлім	Раздел 2
	Мамандарды кәсіби дайындаудағы психологиялық-педагогикалық мәселелер	Психолого-педагогические проблемы профессиональной подготовки специалистов
<i>Самашова Г.Е., Құрымбаев С.Ф., Төлеужұл А.А., Ерахтина И.И., Абаева Н.Ф.</i>		
Жұмысшы маман даярлаудағы модульдік-құзыреттілік тәсілдеменің мәні		24
<i>Агеева Л.Е., Левченко Т.А.</i>		
Формирование предметных компетенций будущих педагогов начального образования как условие готовности к педагогической деятельности		37
<i>Жекибаева Б.А., Калимова А.Д., Коломиец О.М.</i>		
Диагностика мотивационного компонента подготовки будущих учителей к интегрированному обучению в начальной школе		46
	3-бөлім	Раздел 3
	Психологиялық-педагогикалық зерттеулер	Психолого-педагогические исследования
<i>Zhantikejev S.K., Aimagambetova O.Kh., Bimagambetova Zh.T.</i>		
The staged forming of mental activities and concepts by P.I. Galperin: innovatinal approach.....		58
	4-бөлім	Раздел 4
	Білім беру сапасын бағалау	Оценка качества образования
<i>Минажева Г.С., Садырова М.С.</i>		
Пути повышения конкурентоспособности высших учебных заведений Казахстана.....		68
<i>Ahmed Ragip Ozpolat, Kozhabergenova G.</i>		
Domestic and foreign experience of educational and methodical ensuring quality of train-ing of future experts (on the example of Al-Farabi KazNU and the Erzincan university Binali Yildirim).....		84
	5-бөлім	Раздел 5
	Электронды оқыту және қашықтықтан білім беру	Электронное обучение и дистанционное образование
<i>Тажигулова А. И., Артыкбаева Е.В., Арыстанова А.Ж.</i>		
Тенденции развития электронных учебников в Казахстане и за рубежом		94
<i>Onalbekov Ye.S., Ishanov Ye.Kh.</i>		
The role of informational and analytical systems in achieving the strategic indicators of the uni-versity (on the example of Al-Farabi KazNU).....		111
<i>Ussipashim S.B., Niyazova A.Y.</i>		
Blended learning in modern educational process: necessity and opportunities		119

6-бөлім Раздел 6
Пәндерді оқыту Методика преподавания
әдістемесі дисциплин

Торманов Н.Т., Әліқұл А.Б.
Заманауи жаратылыстану концепциясын оқытуда жүйелілік әдісін қолдану..... 128

Жарменов Д.К., Хаустов С.И.
Педагогические аспекты научного обоснования специальных физических упражнений для оптимизации
предстартовых состояний высококвалифицированных гребцов на байдарках и каноэ..... 135

Мизанбеков С.К., Таттимбетова Ж.О., Денисенко В.Н.
Методические вопросы использования интерактивных образовательных технологий в профессиональной
подготовке будущих учителей русского языка и литературы 143

Джолдасбекова Б.У., Жаппаркулова К.Н., Александрова О.И.
Информационные технологии для формирования профессионально-коммуникативной компетенции будущих
учителей русского языка и литературы..... 150

Айнабекова Г.Б.
Методические приемы анализа поэтического контекста книги Н. Черновой «Степной Вавилон» в вузе..... 157

Шанаев Р.У., Джолдасбекова Б.У., Коваленко А.Г.
Приемы изучения художественного текста на уроках литературы в современной школе Казахстана 165

Шакирова Н.Д., Шакирова А.Д.
Тұрақты даму тұжырымдамасы белгілеген бағытта климаттық үрдістер жайлы білімді арттыру 172

Кадирбаева Д.А., Тулешова К.А.
Болашақ география пәні мұғалімдеріне климатологияны халық педагогикасы негізінде оқыту артықшылықтары..... 182

CONTENTS

Section 1 History. Methodology of modern education

<i>Algozhayeva N., Koybekova G.</i> History of Pedagogical Work with Children with Autism Syndrome.....	4
<i>Kulbekova B.</i> Theoretical Foundations of Professional Training for Social Workers.....	10

Section 2 Psychological and pedagogical problems of professional education

<i>Samashova G.Ye., Kurymbaev S.G., Toleukul A.A., Yerahtina I.I., Abaeva M.F.</i> The essence of the Modular Competency Approach in Training Workers	24
<i>Ageeva L.E., Levchenko T.A.</i> Formation of the Substantive Competencies of Future Teachers of the Primary Education as a Condition of Readiness to Pedagogical Activities.....	37
<i>Zhekibaeva B.A., Kalimova A.D., Kolomiets O.M.</i> Diagnostics of the Motivational Component of the Future Teachers' Training for Integrated Education in Primary School.....	46

Section 3 Psychological and pedagogical research

<i>Zhantikejev S.K., Aimagambetova O.Kh., Bimagambetova Zh.T.</i> The Staged Forming of Mental Activities and Concepts by P.I. Galperin: Innovational Approach.....	58
--	----

Section 4 Assessment of education quality

<i>Minazheva G.S., Sadyrova M.S.</i> Ways to Improve the Competitiveness of Higher Educational Institutions of Kazakhstan.....	68
<i>Ahmed Ragip Ozpolat, Kozhabergenova G.</i> Domestic and Foreign Experience of Educational and Methodical Ensuring Quality of Training of Future Experts (on the example of Al-Farabi KazNU and the Erzincan University Binali Yildirim).....	84

Section 5 E-learning and distance education

<i>Tazhigulova A., Artykbayeva Y., Arystanova A.</i> Trends in the Development of E-Books in Kazakhstan and Abroad	94
<i>Onalbekov Ye.S., Ishanov Ye.Kh.</i> The Role of Informational and Analytical Systems in Achieving the Strategic Indicators of the University (on the example of Al-Farabi KazNU).....	111
<i>Ussipashim S.B., Niyazova A.Y.</i> Blended Learning in Modern Educational Process: Necessity and Opportunities	119

Section 6
Teaching methodology
of disciplines

<i>Tormanov N.T., Alikul A.B.</i> Application of the System Approach in the Teaching of the Concept of Modern Natural Sciences	128
<i>Zharmenov D.K., Khaustov S.I.</i> Pedagogical Aspects of the Scientific Substantiation of Special Physical Exercises to Optimize the Prestarting Conditions of Highly Skilled Rowers in Kayaks and Canoes	135
<i>Mizanbekov S.K., Tattimbetova Zh.O., Denisenko V.N.</i> Methodological Issues of Using Interactive Educational Technologies in the Professional Training of Future Teachers of Russian Language and Literature	143
<i>Dzholdasbekova B.U., Zhapparkulova K.N., Aleksandrova O.I.</i> Information Technologies as the Main Component of Formation of Professional and Communicative Competence of Russian Language and Literature Teachers	150
<i>Ainabekova G.B.</i> Methodical Techniques for Analyzing the Poetic Context of the Book N. Chernova “Steppe Babylon” in High Education	157
<i>Shanayev R.U., Dzholdasbekova B.U., Kovalenko A.G.</i> Techniques of Studying Artistic Text at Literature Lessons in the Modern School of Kazakhstan.....	165
<i>Shakirova N., Shakirova A.</i> Increasing Knowledge of Climate Processes in the Context of Sustainable Development.....	172
<i>Kadirbaeva D.A., Tuleshov K.A.</i> Advantages of Teaching Climatology Based on National Pedagogy for Future Geography Teachers.....	182